

*V Краєзнавчі читання
пам'яті Петра Тронька*

**УЧАСТЬ БІБЛІОТЕК У ЗБЕРЕЖЕННІ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ТА ВІДНОВЛЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НАРОДУ**

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції
м. Київ, 7 листопада 2019 р.

До 80-річчя Національної історичної бібліотеки України

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

*V Краєзнавчі читання
пам'яті Петра Тронька*

**УЧАСТЬ БІБЛІОТЕК У ЗБЕРЕЖЕННІ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ТА ВІДНОВЛЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НАРОДУ**

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції
м. Київ, 7 листопада 2019 р.

До 80-річчя Національної історичної бібліотеки України

КИЇВ 2019

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної історичної бібліотеки України*

За загальною редакцією О. П. Реєнта, д-ра іст. наук, професора, члена-кореспондента Національної академії наук України, заступника директора Інституту історії України НАН України, Голови Національної спілки краєзнавців України

Редакційна колегія:

Скорохвата А. В., Генеральний директор Національної історичної бібліотеки України, Заслужений працівник культури України (голова редколегії), **Смілянець С. І.**, заступник Генерального директора з наукової роботи Національної історичної бібліотеки України, **Михайлова О. В.**, завідувач науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України, **Маньковська Р. В.** д-р іст. наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, перший заступник Голови Національної спілки краєзнавців України, Заслужений працівник культури України (заступник голови редколегії), **Новальська Т. В.**, д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, **Кисельова В. П.**, завідувач сектора науково-дослідної роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України.

Редактор: Кудласевич Т. С.

Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 листоп. 2019 р. / М-во культури, молоді та спорту України, Нац. іст. б-ка України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, заг. ред. О. П. Реєнт ; ред. кол.: А. В. Скорохвата, С. І. Смілянець, О. В. Михайлова, Т. В. Новальська, В. П. Кисельова; ред. Т. С. Кудласевич. – К., 2019. – 349 с. : іл. – (П'яті Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька)

Науковий збірник містить доповіді та повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу, що відбулася 7 листопада 2019 року у рамках П'ятих краєзнавчих читань пам'яті Петра Тронька.

Автори статей відповідають за достовірність і вірогідність викладеної інформації, за належність поданого матеріалу їм особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються і не рецензуються. Редколегія залишає за собою право відхилити запропоновані матеріали, а також вносити редакційні правки до публікацій.

ЗМІСТ

До 80-річчя Національної історичної бібліотеки України		7
Скорохватова Алла	Національна історична бібліотека України в сучасному інформаційному просторі : до 80- річчя заснування	17
Антонович Володимир	Перешкоди на шляху інформаційного забезпечення готельно-ресторанної сфери в Україні	24
Артеменкова Олена	Архівні установи та запити громадян: нотатки до постановки проблеми	28
Бабій Людмила	Книжкова колекція академіка Володимира Грабовецького в Івано-Франківській ОУНБ ім. І. Франка як джерело для краєзнавчих досліджень	30
Бакуров Костянтин Пономарьова Лідія	Партнерство у краєзнавстві міста Марганця: Спілка краєзнавців – музей та бібліотека	35
Бартош Алла	Бібліотечна біографістика та архівні джерела у відродженні забутих імен історії України	39
Белов Дмитро	Національна специфіка української графічної прози	45
Білоус Сніжана	Ніл Хасевич: митець повстанського руху	49
Болонніков Олександр	Електронний архів періодичних видань Back2News (http://back2news.org/). Вивчай свою історію з першоджерел	52
Бурміс Ірина	Проблеми і перспективи бібліотек в умовах функціонування об'єднаних територіальних громад України на сучасному етапі	60
Волошінська Ніна	Проблема достовірності відомостей у краєзнавчих електронних ресурсах: шляхи вирішення	64
Воронцова Олена	Мандрівники і перші дослідники про печери Києво-Печерської лаври (XVII–XIX ст.)	71
Горбань Галина	Обласна краєзнавча відзнака – колективу Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка	78
Горська Наталія	«З побажанням Бібліотеці процвітання...» : книги з авторськими інскриптами, подаровані Національній історичній бібліотеці України	83
Грінберг Лариса	Підготовка бібліотечних кадрів в умовах якісних змін	87
Дейч Дарія	Краєзнавча діяльність бібліотек як важливий фактор у досягненні національної єдності етнічних спільнот та українського суспільства	90

Дідусенко Ганна	Документальна скарбниця історичної пам'яті краю: (з досвіду роботи Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського)	96
Дмитрієва Олена	Укладач першого друкованого каталогу української книги Павло Мокроус: доля, діяльність і найближче оточення	102
Дніпренко Вадим	Стандартизація типології видань в національних нормативних документах	110
Забіянов Євген	Роль громадських організацій у розвитку краєзнавчих електронних бібліотек на прикладі громадської організації «Краєвед»	112
Іваніщева Дар'я	Аналіз статистичних даних щодо інтенсивності використання електронних ресурсів, представлених на сайті НІБУ	113
Іванченко Леся	Співочі колективи села Дубовичі у 1920-30-х рр. (за підсумками краєзнавчих досліджень)	120
Ігнатович Ірина	Оцифрування мікроформ книг в Національній історичній бібліотеці України у відділі довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи	127
Кисельова Валентина	Сучасний стан організації краєзнавчої роботи у регіональних бібліотеках України (за результатами дослідження 2019 року)	132
Клименко Оксана Сокур Олена	Взаємодія бібліотек: теоретико-методологічне обґрунтування терміна	137
Кобижча Наталія	Документні ресурси бібліотек України в контексті реконструкції історії	142
Котельницький Назар	Бібліотечна справа як складова гуманітарної політики земського ліберального руху на півночі Лівобережної України (60-80 рр. XIX ст.)	146
Лісова Ірина	Меморіальність приватної книжкової колекції як складової культурної пам'яті людства	153
Лучка Людмила	Українське козацтво у колекціях університетського книгозібрання	159
Любовець Надія	Мемуарна складова електронних ресурсів бібліотек України : загальний та локальний виміри	166
Маньковська Руслана	Меморіальний музей Петра Тронька: до історії створення	172
Марченко Наталія	Біографістика у бібліотеках України крізь призму Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу»	177

Медведева Валентина	Міжнародні культурні традиції бібліотек: еволюція напрямів, форм і перспективи	182
Мотько Альона	Внесок Української бібліотечної асоціації у розвиток безперервної бібліотечної освіти	185
Мусіна Зейтуна	Навігатор історика: п'ятдесят випусків бібліографічного покажчика «Історія України»	188
Неграш Юлія Медведева Валентина	Внесок Лініни Павлівні Одинокі в розвиток бібліотечної справи	191
Несін Вікторія	Популяризація нематеріальної культурної спадщини України: досвід роботи наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв	194
Одноліток Наталія Міллер Наталія	«Кулішева світлиця» при Шосткинській районній дитячій бібліотеці смт Вороніж – вшанування пам'яті видатного земляка П. О. Куліша	199
Палій Сергій Медведева Валентина	Інформаційно-аналітичні центри України як документально-ресурсні інституції національної пам'яті	206
Піонткевич Надія Прокопенко Людмила	Краєзнавчі аспекти діяльності Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного	208
Покропивна Ольга	Ретроспективне наповнення краєзнавчого ресурсу «Історія міст і сіл України» з фонду НІБУ (на прикладі Київської області)	210
Пристаї Галина	Івано-Франківщини ушановані імена: механізм моделювання унікальної культурної ідентичності регіону	218
Прокопенко Лілія	Бібліотеки, бібліотекарі і бібліотечний туризм	226
Прокопенко Людмила	Краєзнавчий компонент у підготовці фахівців бібліотечно-інформаційної сфери	234
Прядко Марина	Підготовка спеціалістів культурно-мистецької галузі, зокрема бібліотечних кадрів: концептуальні основи, традиції та інновації	236
Рогожа Марія	До 100-річчя першого зимового походу Армії УНР: деякі питання історіографії	243
Рудзський Лев	Тактика привлечения пользователей для доступа к базам данных Web of Science и Scopus на примере Национальной исторической библиотеки Украины	247
Салата Галина	Інформаційні науки та соціальна справедливість: нотатки до постановки проблеми	251

Смирнова Світлана	Україніка з книжкового зібрання П. П. Потоцького у фонді Національної історичної бібліотеки України	256
Соколов Віктор	Основні етапи, особливості та чинники розвитку провідних публічних бібліотек губернських міст в Україні у XIX – на початку XX ст.: специфіка еволюції губернських бібліотек	265
Строкач Ірина Гора Тетяна	Краєзнавча робота Залу періодики відділу обслуговування користувачів НІБУ	277
Тимофєєва Катерина	Постать П. О. Куліша крізь призму епістолярного доробку	279
Тімочка Оксана	Біографістика в дитячих бібліотеках на допомогу патріотичному вихованню	285
Толочко Світлана	Бібліотечно-інформаційне забезпечення освітнього процесу науковою бібліотекою КНУКіМ (на прикладі туристичного бізнесу)	290
Трокай Анна	Роль сучасної бібліотеки у розвитку регіонального туризму	295
Тулєєва Анна	Залежність кваліфікованих кадрів від бібліотечних науково-освітніх шкіл	299
Турчин Наталія	Перші безоплатні бібліотеки для дітей м. Києва	300
Федорова Марина	Видавничі проєкти відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського	305
Філіна Антоніна Скабодіна Алла Шихова Валентина	Їх імена слід знати. Повернені імена у патріотичному вихованні	312
Хівренко Ніна	Прижиттєві видання класиків української літератури XIX - початку XX ст. : колекція Національної історичної бібліотеки України	315
Хрущ Світлана	Сучасна бібліотека як елемент глобального інформаційного простору	320
Чорний Георгій	Як гуртом відстояли назву «Дорогожичі»	329
Шелест Тетяна	Основні тематичні напрями бібліотекознавчих періодичних видань 20-40-х років XX ст. «Бібліологічні вісті» та «Українська книга»	333
Штефан Іван	Цифрова реальність в оптиці комунікативної раціональності Ю. Габермаса	336
РЕКОМЕНДАЦІЇ КОНФЕРЕНЦІЇ		341
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		344

**НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА
КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ**

Правління
вул. Михайла Грушевського, 4, офіс 212,
м. Київ, УКРАЇНА, 01001
www.nsku.org.ua; e-mail: kraeznavstvo@ukr.net
tel.: +38 (044) 279-13-88; +38 (044) 278-02-38

**NATIONAL UNION OF LOCAL
LORE RESEARCHERS OF UKRAINE**

Directorate
4, Mykhaila Grushevskogo str., r. 212, Kyiv,
UKRAINE, 01001
www.nsku.org.ua; e-mail: kraeznavstvo@ukr.net
tel.: +38 (044) 279-13-88; +38 (044) 278-02-38

№ 129

« 05 » листопада 2019 р.

**Генеральному директору
Національної історичної бібліотеки України
А.В. Скорохатовій**

Шановна Алло Віталіївно!

Від імені Національної спілки краєзнавців України щиро вітаю Вас та очолюваний Вами трудовий колектив із 80-річчям Національної історичної бібліотеки України! Бажаю адміністрації, співробітникам та всьому персоналу закладу оптимізму, наснаги і невичерпної енергії у роботі на благо установи та України.

Ми радо підтримуємо Вашу ініціативу щодо проведення Краєзнавчих читань пам'яті академіка Петра Тронька, особливо, коли наукові форуми набувають статусу заходу, який проводиться регулярно. Нині в рамках П'ятих краєзнавчих читань вітаємо організаторів, учасників і гостей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу».

Бібліотечне краєзнавство завжди було важливою соціокультурною складовою суспільства, відігравало одну із провідних ролей у збереженні історичної пам'яті про минуле, матеріальну та духовну культуру рідного краю. 80-літня діяльність Національної історичної бібліотеки України засвідчує успішне виконання цього завдання.

Нехай історія бібліотеки налічуватиме ще не одне десятиліття, кількість відвідувачів – лише зростає, а робота в установі приносить лише радість та задоволення!

З глибокою повагою,

**голова Національної спілки краєзнавців України,
член-кореспондент НАН України**

О.П. Ресніт

Шановна Алло Віталіївно!

Прийміть щирі вітання від колективу кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету культури і мистецтв

з нагоди 80-річчя заснування Національної історичної бібліотеки України

Сьогодні бібліотеки – це інформаційні, культурні, освітні заклади, вагомий внесок яких у розвиток українського державотворення та сприяння розбудові громадянського суспільства важко переоцінити. Справжніми помічниками та порадиниками на шляху до вершин знань і мудрості народу є бібліотекарі – провідники у світ нового і непізнаного та справжні збирачі духовних скарбів.

Національна історична бібліотека України є провідним культурним і науково-інформаційним центром світового визнання, що здійснює наукове вивчення, збереження та популяризацію рукописних і друкованих пам'яток культури, провадить активну міжнародну діяльність.

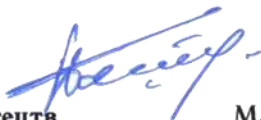
Ми високо цінуємо плідну співпрацю з Вашою бібліотекою в царині розвитку історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності, інформаційного забезпечення наукових досліджень у галузі історії України, методичної допомоги регіональним книгозбірням із питань краєзнавчої роботи, підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів і будемо раді її подальшому розвитку.

Ми переконані, що ви і надалі будете зберігати та примножувати славні традиції бібліотечної справи, сприяти прогресу наукової думки, використовувати свій потенціал, знання та вміння задля процвітання Української держави.

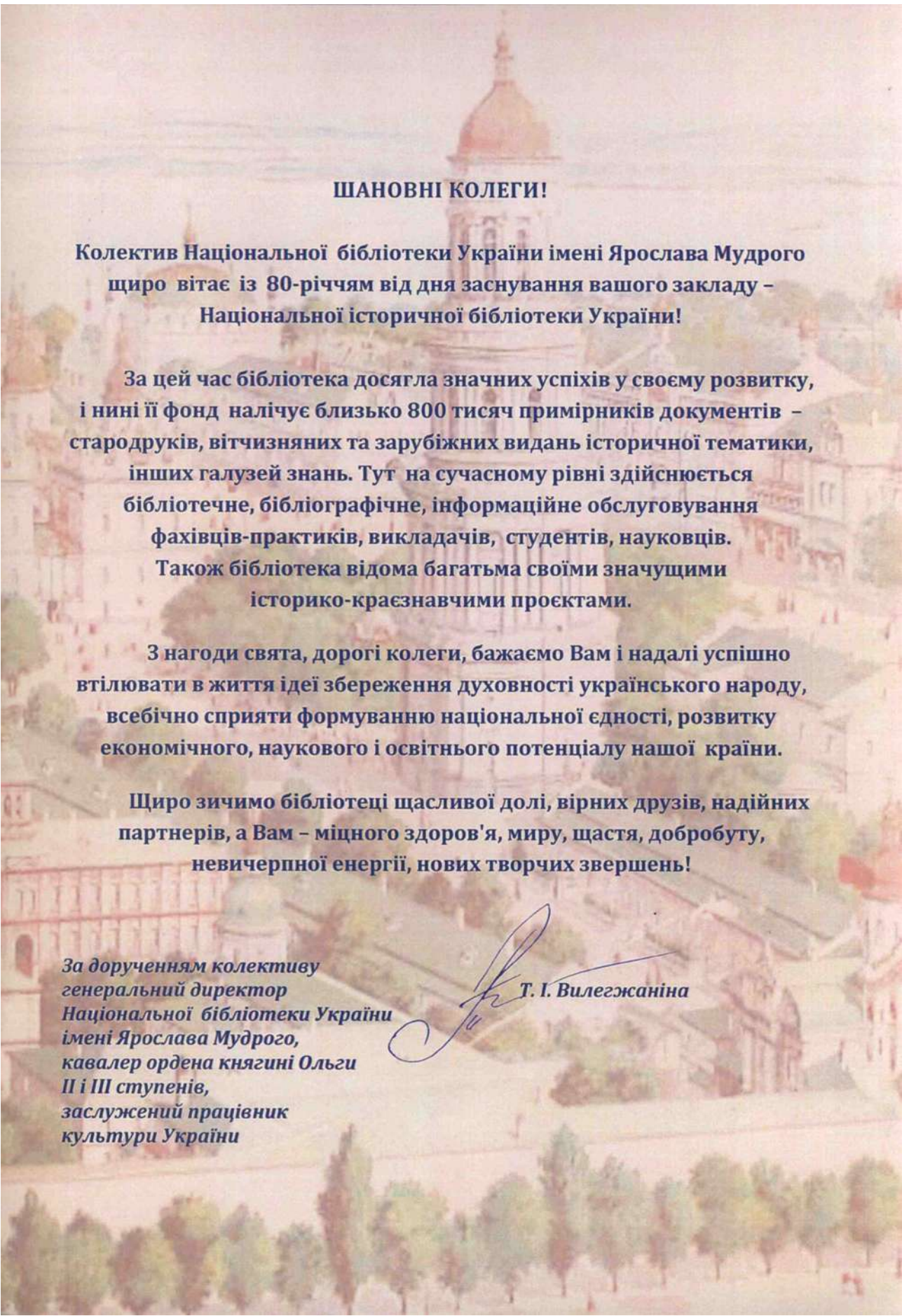
Зичимо колективу бібліотеки великих успіхів!

Нехай Ваша повсякденна діяльність буде щедрою на нові ідеї, відкриття, мудрі й далекоглядні рішення, які допоможуть виконати поставлені завдання й здійснити масштабні проекти для блага України!

З повагою, Президент
Київського національного
університету культури і мистецтв

М. Поплавський

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

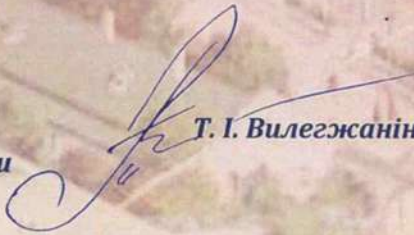
**Колектив Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого
щиро вітає із 80-річчям від дня заснування вашого закладу –
Національної історичної бібліотеки України!**

**За цей час бібліотека досягла значних успіхів у своєму розвитку,
і нині її фонд налічує близько 800 тисяч примірників документів –
стародруків, вітчизняних та зарубіжних видань історичної тематики,
інших галузей знань. Тут на сучасному рівні здійснюється
бібліотечне, бібліографічне, інформаційне обслуговування
фахівців-практиків, викладачів, студентів, науковців.
Також бібліотека відома багатьма своїми значущими
історико-краєзнавчими проєктами.**

**З нагоди свята, дорогі колеги, бажаємо Вам і надалі успішно
втілювати в життя ідеї збереження духовності українського народу,
всебічно сприяти формуванню національної єдності, розвитку
економічного, наукового і освітнього потенціалу нашої країни.**

**Щиро зичимо бібліотеці щасливої долі, вірних друзів, надійних
партнерів, а Вам – міцного здоров'я, миру, щастя, добробуту,
невичерпної енергії, нових творчих звершень!**

*За дорученням колективу
генеральний директор
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого,
кавалер ордена княгині Ольги
II і III ступенів,
заслужений працівник
культури України*

Т. І. Вилегжаніна

Шановні колеги!

**Колектив Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського сердечно вітає Вас
з визначною подією - 80-річчям від дня заснування
Національної історичної бібліотеки України.**

Розпочавши свою трудову діяльність у 1939 р. на базі книжкового фонду Київського історичного і Антирелігійного музеїв, Національна історична бібліотека України пережила дуже складні періоди; постійно зміцнювала свої позиції; нарощувала фондовий та кадровий потенціал; стала всеукраїнським депозитарієм історичної літератури та методичним центром у галузі історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності і наукової бібліографії з історії України.

Сьогодні Ваша Бібліотека посідає гідне місце серед найавторитетніших бібліотек держави завдяки ретельно дібраному і сформованому бібліотечними працівниками

фонді, де зберігається література із питань історії, археології, нумізматики, етнографії, мовознавства, філософії, літературознавства, мистецтвознавства, історії релігії на традиційних й електронних носіях поряд зі значною кількістю стародруків.

Ми високо цінуємо Ваше розуміння нового змісту діяльності Бібліотеки; внесок у розвиток бібліотечної науки і технології; виховання високопрофесійних науковців і

практиків; активну участь у формуванні документних та електронних ресурсів як бібліотеки загальнонаціонального значення з питань історії; забезпечення розвитку історичних наук; пропаганду світового та вітчизняного досвіду бібліотечної праці. Як методичний центр із питань історико-краєзнавчої роботи Вам належить визначна роль у створенні на базі публічних бібліотек України - справжніх осередків дослідження історії та культури рідного краю.

Дорогі друзі! Історія НІБУ дала багато славних імен, вельми шанованих у бібліотечному світі, відомих усім нам творчих, ініціативних, працелюбних фахівців. Вам притаманні творчий неспокій, високий професійний рівень, пошук нових неординарних ідей. У всіх досягненнях і прогресивних перетвореннях на історичній ниві країни беззаперечним є внесок Бібліотеки, яка своїми фондами та інформацією

сприяє розвитку новацій, зміцненню інтелектуального, духовного, наукового та культурного потенціалу держави.

Дорогі колеги! Ми вдячні Вам за доброзичливість, взаєморозуміння, постійну готовність до співпраці. Вітаючи Вас зі святом, ми щиро бажаємо Бібліотеці процвітання, а її колективу - нових творчих звершень, невичерпної енергії, доброго здоров'я, добробуту, особистого щастя, натхнення, наснаги у всіх Ваших починаннях, щасливої долі та миру.

Генеральний директор НБУВ,
член-кореспондент НАН України

Л. А. Дубровіна

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМ. І.ФРАНКА

ПОДЯКА

колективу Національної історичної бібліотеки України
за невтомну працю і вагомий внесок в розвиток бібліотечного
краєзнавства, високу фахову майстерність у популяризації
історії нашої держави та з нагоди 80-ліття книгозбірні.

Наснаги Вам, невичерпного натхнення і оптимізму,
нехай наступні роки будуть щедрими на цікаві плани,
творчі досягнення і професійні перемоги.

Директор

Людмила Бабій

**Колективу Національної
історичної бібліотеки України !**

*Прийміть наші найщиріші вітання з нагоди
вашого 80-річного ювілею. Ви своєю багаторічною працею
здобули статус бібліотечно-інформаційного та
краєзнавчого центру нашої країни. Дбайливо зберігаючи
фонд та бібліотечні традиції, ваш колектив фахівців
відкритий до пошуку нових форм інтеграції бібліотеки
в сучасне інформаційне поле. Ми вдячні вам за
доброзичливість, взаєморозуміння та співпрацю.
Бажаємо вам розквіту, цікавих проєктів та
різноманітних книжкових подій. Нехай усе заплановане
здійсниться. Наснаги вам та процвітання.*

*Колектив Національного музею
історії України у Другій світовій війні.*

КИЇВСЬКА МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

*Вітаємо співробітників НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ з 80-річним
ювілеєм та висловлюємо сердечну подяку за багаторічну творчу
і плідну співпрацю!*

*У Вашій турботі про молоде покоління науковців
поєдналися професіоналізм та щире бажання допомогти юним
дослідникам зробити перші кроки на науковій стежині.*

*Завдяки нашій спільній діяльності та можливості
користуватися неоціненними скарбами фондів бібліотеки
допитливі й талановиті школярі Києва мають гарну
перспективу пізнання таємниць світу та інтелектуального
розвитку.*

*Бажаємо Вам міцного здоров'я, нових творчих здобутків,
незгасаючого натхнення у роботі, сімейного добробуту,
мирного неба.*

З повагою

Колектив

Київської Малої академії наук учнівської молоді

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА
БІБЛІОТЕКА

03680, Україна, Київ,
Героїв оборони, 10

Тел./Phone 38044 526-05-09
38044 258-21-45

E-mail: dnsqb_uaan@ukr.net.

**NATIONAL ACADEMY OF
AGRICULTURAL SCIENCES
OF UKRAINE**

NATIONAL SCIENTIFIC
AGRICULTURAL
LIBRARY

Geroiv Oborony St., 10
03680 Kyiv, Ukraine

6.11.2019 № 550

**Генеральному директоріві
Національної історичної бібліотеки України
Скорохватовій А.В.**

Шановна Алло Віталійовно!

Прийміть щирі вітання від колективу Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН зі славним ювілеєм, 80-річчям від дня
заснування!

Вітаючи колектив бібліотеки, відзначаємо, що Ваша заслуга в поширенні
знань через книгу – безмірна, Ваша праця – благородна. Споконвіку було
Слово, надійно збережене у Книгах, з чистого джерела яких людство черпає
натхнення і силу, світлі сподівання та прагнення. Книга в усі часи була і буде
життєдайним джерелом мудрості і думки, що дає людям і надію, і віру, і любов.

Нові реалії розвитку суспільних відносин, прагнення якісних і масштабних
перетворень в Україні, стали визначальними й для Вашої установи. Накопичені
Вами першоджерела наукових, освітніх, культурних і духовних надбань
людства як ніколи потрібні нашій державі. Здійснювана Вами місія сприяє
нарощенню інтелектуального та інформаційного потенціалу, розвитку
національної культури, науки, освіти, збереженню книг, забезпеченню
суспільних інформаційних потреб із застосуванням новітніх технологій.

Невтомна праця вашого колективу примножує інтелектуальні здобутки,
зміцнює науково-технічний потенціал нашої держави, відкриває нинішнім і
прийдешнім поколінням всесвіт пізнання і мудрості. Ми сподіваємось на
подальші плідні зв'язки з Вами і переконаний, що спільними зусиллями ми
забезпечимо поступальне оновлення бібліотечної галузі, впровадимо сучасні
бібліотечно-інформаційні та інноваційні технології, підвищимо соціальний
статус спеціальних бібліотек.

В цей урочистий ювілейний день бажаємо колективу подальшого розвитку
і процвітання бібліотеки. Нехай Вас завжди супроводить щастя, розквітає
людська повага й шана. А працю повсякчас вітає читачке визнання!

**З повагою
директор ННСГБ НААН,
академік НААН**

В.А. Вергунов

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ	NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ім. І.Ф. КУРАСА	KURAS INSTITUTE OF POLITICAL AND ETHNIC STUDIES
Україна, 01011, Київ-11, вул. Генерала Алмазова, 8 Тел.: (044) 285-65-61; Факс: (044) 286-62-61 E-mail: office@ipiend.gov.ua www.ipiend.gov.ua	Ukraine, 01011, Kyiv-11, General Almazov Str., 8 Тел.: (044) 285-65-61; Fax: (044) 286-62-61 E-mail: office@ipiend.gov.ua www.ipiend.gov.ua

Національна історична бібліотека України

Науковці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України сердечно вітають колектив Національної історичної бібліотеки України з 80-річним ювілеєм.

Від дня свого заснування бібліотека завжди була і залишається накопичувачем і популяризатором історичного знання, місцем надійного збереження історіографічного спадку, унікальних колекцій книг та наукової періодики. У фондах історичної бібліотеки зібрані твори, змістом яких постійно користувалися і користуються покоління українських вчених, студентів, викладачів, науковців, публіцистів, письменників.

Історія бібліотеки – це історія життя її працівників, які у всі часи проявляли відданість своїй справі, були зразком чуйності стосовно кожного, хто приходив до неї у пошуках знань. Колектив бібліотеки користується щирою повагою вітчизняного творчого середовища за безкорисливе служіння справі, за високий професіоналізм, за високі духовні якості.

Бажаємо працівникам бібліотеки нових успіхів, здійснення надій на нові перспективи бібліотечної справи в Україні, здоров'я, щастя, наснаги.

Директор Інституту
член-кореспондент НАН України

О. О. Рафальський

**Алла Скорохватава,
м. Київ**

**Національна історична бібліотека України
в сучасному інформаційному просторі : до 80- річчя заснування**

Доброго дня високоповажні гості, колеги, учасники конференції! Щиро вітаю Вас у Національній історичній бібліотеці України! (НІБУ). Розпочинаємо роботу Всеукраїнської науково-практичної конференції «Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу», в рамках П'ятих краєзнавчих читань пам'яті академіка Петра Тронька та відзначення 80-річчя Національної історичної бібліотеки України!

У рік визначної дати книгозбірні продовжувалися дослідження з її історії. На сайті Бібліотеки розміщено низку публікацій зі спогадів колишніх її працівників, статті фахівців з історії створення структурних підрозділів та інші матеріали, які висвітлюють діяльність установи від заснування і до сьогодення.

Про історію створення та розвиток книгозбірні розповідають «Літописи...» Бібліотеки, що мали вже кілька видань, як в друкованому, так і в електронному варіантах. З ними можна ознайомитися на сторінці «Наші видання» сайту Бібліотеки. Крім того, у рубриці «До 80-річчя НІБУ» представлено нові документи з історії книгозбірні.

Тож, добре відомо якою Історична бібліотека була раніше, але сьогодення диктує нові запити суспільства третього тисячоліття. І тому мета мого повідомлення – показати діяльність Національної історичної бібліотеки України у сучасному інформаційному просторі і яким чином вирішується одне з пріоритетних завдань, поставлених у «Концепції розвитку НІБУ на період до 2021 року» - створення «Бібліотеки електронного століття», що передбачає інтенсивне впровадження комп'ютерних технологій, досягнення розумного поєднання можливостей традиційної та електронної бібліотеки.

Сьогодні НІБУ – одна з провідних бібліотек в Україні, що працює над реалізацією переходу від традиційної бібліотеки до бібліотеки ХХІ століття – динамічного центру інформації, що прагне за допомогою сучасних інформаційних

технологій розкрити свій унікальний фонд для широкого загалу користувачів України та світу.

Основою Бібліотеки є фонд документів історичної тематики. Інформація про книги, що надходять до НІБУ, одразу відображається в електронному каталозі (ЕК) та базах даних (БД), наповнення яких відбувається в режимі реального часу. Для користувачів Електронний каталог є популяризатором наявних документних ресурсів та електронних повнотекстових версій видань. Фахівці НІБУ постійно вдосконалюють ЕК та БД. З метою розкриття фонду та досягнення високоякісного рівня вибіркового пошуку записів на розшукуваний документ Бібліотекою створюються власні електронні ресурси. Зокрема, бази даних авторитетних файлів: «Індивідуальні автори» (7859 записів), «Колективні автори» (820 записів), «Предметні заголовки» (4971 запис), «Авторитетний файл географічних назв населених пунктів України» (72 записи). Кількість записів наведено станом на 1.10.2019 року.

Важливо зауважити, що в ЕК та БД відображається унікальний фонд НІБУ, який формувався впродовж багатьох років і став частиною загальнодержавного фонду національного культурного надбання. На 1.10.2019 року фонд має понад 720 тисяч одиниць зберігання.

Серед зібрань НІБУ – рідкісні видання іноземними мовами (понад 50 мов світу). Найбільші колекції – з німецькою, французькою, польською та англійською мовами. Надзвичайно цінною є колекція видань латиною, документи якої датовані XVI-XVIII століттями, серед них: твори античної літератури, наукові праці, філософські трактати. Зокрема, сьогодні в читальній залі демонструється виставка унікальної колекції готських придворних календарів,

З метою популяризації видань іноземними мовами і надалі формується електронний каталог.

Перлини книжкових пам'яток зібрано у науково-дослідному відділі стародруків, цінних та рідкісних видань, провідним напрямом, якого є наукові книгознавчі дослідження. Ресурсною базою, підґрунтям для досліджень є унікальний книжковий фонд, зібраний в колекції: рукописні книги; кириличні та іноземні стародруки; книги гражданського шрифту та інші колекції. Виявлення та збереження таких унікальних видань, дослідження та популяризація книжкового фонду – основна мета і завдання працівників всієї Бібліотеки. Реалізуються ці завдання через видання друкованих каталогів фондкових колекцій; підготовку доповідей, повідомлень, презентацій з питань бібліотекознавства, книгознавства,

біографістики; публікації про окремі примірники видань та колекції у фахових виданнях, засобах масової інформації, соціальних мережах.

Визначним досягненням у дослідницькій діяльності Бібліотеки став друкований каталог колекції «Видання з автографами українських діячів науки і культури», за який Національна історична бібліотека України отримала диплом учасника Топ-10 в номінації «Джерела біографії» в рамках Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу», котрий другий рік поспіль проводить Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Каталог підготувала Наталія Горська – фахівець науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань. Дякуємо їй!

Рідкісні видання НІБУ представлені в електронному просторі: на сайті Бібліотеки, в соціальних мережах. Це, зокрема, книгознавчий проєкт «Абетка українських стародруків», що презентує стародруковані книги, видані на території України та проєкт «Неповторні риси книг: серія нарисів» - наукові розвідки стосовно власницьких і дарчих написів на книгах.

Розбудовуючи НІБУ як бібліотеку ХХІ століття, ми дбаємо про організацію єдиного інформаційного простору і з цією метою: створюємо і підтримуємо локальну мережу, яка підключена до широкосмугового інтернет-каналу; поцифровуємо власний фонд; підтримуємо і оновлюємо сайт НІБУ, що вміщує інформаційні ресурси власної генерації, в разі з тим й Електронну бібліотеку «Історична спадщина України», в якій представлено 16 повнотекстових тематичних колекцій.

Про затребуваність електронних ресурсів НІБУ свідчать статистичні показники відвідування сайту: якщо у 2012 році сайт НІБУ відвідали майже 12 тисяч користувачів, то у 2019 році за 10 місяців – вже 34 тисячі користувачів. Зростання популярності сайту НІБУ також підтверджують статистичні показники перегляду матеріалів за рік: якщо у 2012 році користувачі переглянули 59 тисяч матеріалів, то у 2019 році за 10 місяців – цей показник сягнув понад 206 тисяч переглядів. Тож, можна говорити про те, що НІБУ успішно виконує пріоритетні завдання, визначені в її Концепції розвитку до 2021 року: підвищення доступності послуг; просування достовірної загальнодоступної інформації з історії держави за допомогою використання сучасних інформаційних технологій. Це, в першу чергу, - послуги Інтернет-сервісів через сайт НІБУ. Прикладом є довідкова служба Бібліотеки, яка за допомогою власних інформаційних ресурсів, використовуючи Інтернет-сервіси, оперативно і якісно надає відповіді на запити користувачів, що надходять з різних куточків України та світу.

Популярними серед користувачів НІБУ залишаються послуги міжбібліотечного абонементу та особливо - послуга з електронної доставки документів: якщо у 2012 році користувачам надіслано понад 2 тисячі електронних копій, то у 2018 році – понад 16 тисяч. Тож, надалі плануємо збільшувати ресурсну базу.

Національна історична бібліотека України – загальновідомий центр наукової бібліографії з історії України. З метою поширення знань та освіти, інформаційного забезпечення історичної науки та для широкого загалу користувачів – науковців, дослідників, істориків, краєзнавців, студентського та учнівського загалу, працівникам бібліотек, архівів та музеїв фахівці Бібліотеки створюють наукові бібліографічні посібники.

Почесне місце у бібліографічному доробку НІБУ займає щорічник «Історія України». Упродовж п'ятдесяти років він акумулює наукову друковану продукцію українознавчого історичного змісту, яка налічує майже двісті тисяч позицій. Це видання – «колективний портрет» історичної науки в Україні.

За п'ятдесят років змінювались як наповнення покажчика, так і його зовнішній вигляд. Якщо перший випуск покажчика за 1968 рік містив 2421 бібліографічних записів, то п'ятдесятий випуск за 2017 рік – 5050 бібліографічних записів. У ювілейному випуску представлена оновлена схема систематизації бібліографічного матеріалу, що відповідає сучасному стану історичної науки. Змінено дизайн видання: для оформлення обкладинки використано карту України за 1918 рік, знайдену в бібліотеці Українського центру імені Івана Франка міста Річмонд (Канада).

Серед тематичних покажчиків, підготовлених у роки Незалежності України, слід згадати посібник «Репресії 20–30–40-х і початку 50-х років в Україні» (1992 р.), продовженням якого є другий випуск бібліографії «Політичні репресії радянської доби в Україні» (2008 р.). Ми були першими, хто на початку 1990-х років торкнулися цієї, тоді ще мало вивченої, теми. Покажчик «Матеріали до бібліографії Києво-Печерської лаври» (2006 р.) став першою спробою об'єднання найважливіших надрукованих праць з історії Лаври, про її архітектурні пам'ятки та осіб, життя яких пов'язане з монастирем.

У 2013 році розпочато бібліографічний проєкт «Історична Шевченкіана», присвячений 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. Вчені Інституту історії України НАНУ ініціювали створення проєкту і здійснили науковий супровід видання. У покажчику «Історична Шевченкіана», який вийшов друком у 2016 році,

зібрані бібліографічні описи видань і публікацій за період з 1842 по 2015 роки з фонду НІБУ та провідних бібліотек України, а також матеріали зарубіжної Шевченкіани. Документальні видання доповнені вітчизняними та зарубіжними Інтернет ресурсами.

У 2016 році на державному рівні відзначалось 100-річчя від дня народження Людмили Павличенко – легендарного снайпера періоду Другої світової війни. Історик за фахом, вона працювала в Історичній бібліотеці у 1939–1941 роках. Для вшанування пам'яті нашої героїчної колеги підготовлено біобібліографічний покажчик «Людмила Павличенко – воїн, історик, громадянин» (2016 р.).

І зовсім новим за своїм змістом виданням став бібліографічний покажчик «Сучасний дискурс Другої світової війни в російській науковій літературі та публіцистиці» (2018 р.). Працю розпочато у 2015 році на замовлення науковців Інституту історії України НАНУ. Саме тепер, задля відновлення історичної правди про події Другої світової війни, переосмислення підходів до висвітлення історичного минулого, фахівцям стало потрібним таке видання.

З впровадженням комп'ютерних технологій у діяльність Бібліотеки значна увага приділяється формуванню баз даних. Першою стала БД «Історія України 2008–... рр.». Нині кумулятивний українознавчий електронний ресурс становить понад 100 тисяч бібліографічних записів.

У 2016 році до 25-річчя Незалежності України започаткована БД «Україна. Шлях до Незалежності, 1991–2021: матеріали до бібліографії».

У 2017 році розпочато формування БД «Українська революція 1917–1921 років», що вміщуватиме документи і матеріали про звияжні події 100-річної давнини у вітчизняній історії.

Тож, за десять років що минули, було сформовано одинадцять тематичних баз даних, частина з яких вже стала основою для друкованих бібліографічних покажчиків, їх повні тексти доступні на сайті НІБУ.

Національна історична бібліотека України є методичним центром з краєзнавчої бібліотечної діяльності, який виконує функції:

- науково-дослідного центру історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності;
- здійснює методичний супровід історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності;
- інформаційно-аналітичного центру наукової бібліографії з історії міст і сіл України.

Як науково-дослідний центр історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності Бібліотека вже понад 30 років веде моніторинг краєзнавчої діяльності бібліотек, щорічно аналізує один з напрямів краєзнавчої роботи в регіональних бібліотеках. Серед останніх досліджень, що мали розголос у професійній спільноті, - дослідження 2018 року «Сучасні бібліотечні проєкти з краєзнавства: стан реалізації та перспективи розвитку», підсумки та рекомендації якого оприлюднено у 29 випуску Інформаційного бюлетеня «Краєзнавча робота в бібліотеках України».

Як методичний центр НІБУ надає всебічну допомогу бібліотекарям-краєзнавцям у реалізації їх функцій. З 2018 року на сайті НІБУ функціонує спеціалізована веб-сторінка «Бібліотекарю-краєзнавцю», яка акумулює всі ресурси краєзнавчого спрямування на допомогу працівникам регіональних бібліотек. Щорічно виходить інформаційний бюлетень «Краєзнавча робота в бібліотеках України», що містить підсумки наукових досліджень, інноваційні рішення, узагальнення досвіду краєзнавчої бібліотечної діяльності та рекомендацій з оптимізації краєзнавчої діяльності бібліотек. На основі проблемно-орієнтованих баз даних, що ведуть фахівці НІБУ, створюються бібліографічні показники «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства», «Краєзнавчі бібліографічні ресурси бібліотек України».

Як інформаційно-аналітичний центр наукової бібліографії з історії міст і сіл України, Бібліотека продовжує втілювати в життя проєкт зі створення інтегрованого краєзнавчого ресурсу «Історія міст і сіл України». Ресурс має на меті сконцентрувати у собі найважливішу краєзнавчу суспільну інформацію, яка століттями формувала українську ментальність, впливала на державотворчі процеси і яка стане цінним джерелом та інструментом історичних розвідок, генеалогічних, культурологічних, пам'яткознавчих, книгознавчих та інших досліджень. Проєкт спрямовано на подальший розвиток і популяризацію історико-краєзнавчої діяльності бібліотек країни та сприятиме патріотичному вихованню молоді.

Сьогодні основними складовими ресурсу є:

- База даних «Історія міст і сіл України» - концентрує краєзнавчу інформацію з різних видів документів як друкованих, так і електронних і є джерельною основою та інструментом для реалізації історичних розвідок, генеалогічних, етимологічних, культурологічних, пам'яткознавчих та інших досліджень

- База даних «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» створюється виключно на основі офіційних джерел, перш за

все, «Відомостей Верховної ради України», є довідником з повноцінними пошуковими можливостями і містить відомості про зміни в адміністративно-територіальному устрої України: перейменування населених пунктів, зміну статусу, створення об'єднаних територіальних громад та інше.

- База даних «Авторитетний файл географічних назв населених пунктів України» - організований масив авторитетних записів на назви населених пунктів України, який містить відомості як про офіційні сучасні, так і про встановлені історичні назви, адміністративне підпорядкування та коротку довідкову інформацію про населені пункти, що забезпечує використання в бібліотечній практиці унормованих найменувань географічних об'єктів.

Варто зазначити, що діяльність Бібліотеки на підтримку розвитку історичної науки в Україні не обмежується створенням інтегрованого краєзнавчого ресурсу «Історія міст і сіл України». Інформацію також доповнює БД «Бібліографічні покажчики з історії України та архівні довідники», а також систематичний покажчик змісту до наукового журналу «Краєзнавство» за 1927-2017 роки, який підготувала Ольга Михайлова – завідувач науково-методичного відділу НІБУ.

З метою розповсюдження знань з вітчизняної історії та популяризації інформаційних ресурсів Бібліотека здійснює комплекс заходів, серед них - виставкова діяльність. Особливою увагою користуються віртуальні виставки з актуальних тем сьогодення, зокрема: «Українська революція 1917-1921 років», «Українська армія сьогодні», «Історія Києва» та інші.

Стало вже традицією на початку навчального року проведення екскурсій для учнів Малої Академії наук та першокурсників київських вишів. А нещодавно нашу Бібліотеку відвідали учні з міста Авдіївки, яких фахівці Історичної книгозбірні ознайомили з її унікальним фондом.

Популярними є заходи, що проходять у Клубі історичної книги та у Вітальні «Зустріч», про які завчасно повідомляється на сайті НІБУ та у соціальних мережах: Фейсбукі, Інстаграмі, Твіттері.

Запорукою успішної діяльності Бібліотеки є співпраця з науковими установами Національної академії наук України, Українським інститутом національної пам'яті, Українським інститутом книги, Національною спілкою краєзнавців України, Національними та регіональними книгозбірнями країни, вищими навчальними закладами країни, а також з архівними та музейними установами.

Відзначаючи своє 80-річчя НІБУ буде амбітні плани на майбутнє:

- участь у національних та міжнародних цифрових проєктах;
- оптимізація діяльності щодо відбору рідкісних видань для створення електронного страхового фонду книжкових пам'яток;
- освоєння нових технологій, технічних засобів та інноваційних методів у галузі збереження книжкового фонду;
- використання новітніх комп'ютерних технологій для надання інформаційних послуг користувачам Бібліотеки: розвиток он-лайн сервісів; підтримка сайту НІБУ; оптимізація доступу до Інтернет-Мережі;
- використання технологій доповненої реальності, 3D моделювання, інтерактивні технології та інші інновації.

Плануємо і надалі займати чільне місце у сучасному інформаційному просторі України та світу, працювати так, щоб користувач для пошуку необхідної інформації звертався саме до електронних інформаційних ресурсів НІБУ та її унікального фонду друкованих видань, що є безцінним культурним надбанням українського народу.

Володимир Антонович,
м. Київ

Перешкоди на шляху інформаційного забезпечення готельно-ресторанної сфери в Україні

Інформація – досить цінний і швидко змінюваний ресурс, який може містити в собі сталі базові частини, а також нові, що постійно змінюються, доповнюються, редагуються. Бібліотека, як фільтр і посередник між виробником інформації та її споживачем, є важливою складовою, адже саме вона допомагає орієнтуватися в масивах інформації та економити час на обробку даних. Якісні послуги бібліотек є важливим фактором для дослідження будь-якої сфери діяльності, розробки плану дій, впровадження важливих рішень, аналізу потреб і пропозицій, з'ясування слабких і сильних сторін тощо.

Як і будь-яка діяльність, бібліотечна діяльність має ряд проблем і повинна їх вирішувати. Такі проблеми умовно можливо поділити на: економічні; проблеми, що пов'язані з доступом до інформації; небажання ділитися інформацією; проблеми, пов'язані з досвідом або його відсутністю; політичні; освітні та інші.

Економічні проблеми, насамперед, пов'язані з фінансуванням бібліотек, яке в переважній більшості в Україні здійснюється за рахунок державних фондів і, таким чином, залежить від бюджету країни.

В штаті Флорида було проведено детальне дослідження питання ефективності від фінансових вкладів в бібліотеки. Результати цього дослідження показали, що вкладати кошти в бібліотеки потрібно тому що:

- при витратах в 1 долар віддача від вкладів з різноманітних джерел в публічні бібліотеки Флориди складає 6,5 доларів;

- кожні 6,5 тис. доларів, вкладені в бібліотеки з державних джерел, дають можливість для створення одного додаткового робочого місця. Кожний, зароблений бібліотекою долар, збільшує місцевий валовий продукт на 9 доларів та підвищує заробітну плату на 13 доларів [3].

Бібліотека є не лише організацією, в яку потрібно вкладати кошти, але й високоприбутковим підприємством, яке здатне підтримувати економіку країни і забезпечувати інформаційні потреби населення. Але це не означає, що тільки держава повинна фінансувати бібліотеки, для складних і нестандартних програм розвитку важливим фактором повинно стати залучення коштів організацій і установ, які зацікавлені в діяльності бібліотек.

В Україні ситуація з діяльністю бібліотек поки що кардинально інша, станом на 2012-2014 роки мережа публічних бібліотек скоротилася на 8% за рахунок залишкового принципу фінансування культури, а також кризових явищ, які спричинили ряд негативних наслідків. Тенденція продовжилась і в 2015-2016 роках, про що свідчать заклики бібліотекарів про збереження мережі публічних бібліотек, а також недопущення неконтрольованого закриття таких закладів [2].

Розглядаючи проблеми доступу до інформації, варто зазначити, що він здійснюється згідно з вимогами щодо збереження державної таємниці, а також у відповідності до статутів бібліотек та правил користування послугами цих закладів [4]. Існує інформація з обмеженим колом доступу і, таким чином, створюється перешкода для якісного опрацювання необхідних даних; у випадках державної таємниці це є виправданим, а у випадку із закритим типом бібліотеки – не завжди. Цю проблему може вирішити офіційний запит, але цей процес займає чимало часу, а інформація в результаті втрачає свою актуальність.

У готельно-ресторанній сфері таке обмеження доступу до інформації може викликати затримки в розвитку закладу.

Однією з головних проблем інформатизації готельно-ресторанної сфери є небажання ділитися інформацією, а також створення комерційних таємниць. Іншим варіантом цієї проблеми є забезпечення лише вузького кола інформацією або високі ціни на таку інформацію та заборона на подальше розповсюдження. Як правило, це

все відбувається через умови жорсткої конкуренції між закладами гостинності, а також для розповсюдження власної франшизи.

Оскільки готельно-ресторанна сфера стрімко розвивається, існує потреба у впровадженні інновацій і постійному їхньому вдосконаленні шляхом створення нових продуктів, доопрацювання існуючих, а також зміни технологічних процесів. Дослідник С. Бурий у статті «Інноваційний потенціал у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму» зазначає, що сфера готельно-ресторанного сервісу в останні роки має різні тенденції, тому що кількість закладів ресторанного господарства поступово скорочується, а закладів готельного типу – збільшується.

С. Бурий також зазначає, що одним із недоліків готельно-ресторанної сфери в Україні є швидке і необдумане будівництво, яке відбувалося під час гучних міжнародних подій, таких як: чемпіонат Європи з футболу [1, с. 202], фінал Ліги Чемпіонів, Євробачення 2017 й інші.

Ще однією значною проблемою в контексті інновацій та й загалом функціонування закладів було і залишається питання кадрової політики і правильного підходу до навчання працівників. Більшість закладів готельно-ресторанної сфери не приділяє значної уваги цій складовій і в результаті отримує постійну зміну кадрів або певні проблеми, пов'язані з виконанням власних обов'язків працівниками закладу. Також важливим є питання кар'єрного зростання і підвищення кваліфікації, яке повинно вирішуватись за рахунок відрядження працівників на відповідні курси, семінари, тренінги і таке інше.

Дослідження інноваційного потенціалу повинно враховувати фактори зовнішнього і внутрішнього впливу і, оскільки готельно-ресторанний бізнес орієнтований на споживача, необхідно першочергово звертати увагу на цільові фактори соціально-економічного становища працівників, таким чином розвивати інтелектуальні та творчі здібності.

Інновації в готельно-ресторанній сфері стосуються не лише закладів в цілому (внутрішнього оснащення, виробничих процесів, методів управління), а й забаганок відвідувачів, серед яких здоровий спосіб життя, ексклюзивність надаваних послуг і їхній спектр, нетиповість закладу (інтер'єру, організації обслуговування, місця розташування та решти інших ознак, які можуть вирізнити заклад серед конкурентів).

Дослідник А. Черномазюк акцентує увагу на тому, що через бажання задовольнити вимоги споживача в здоровому способі життя більшість готелів встановлюють відкриті фітнес-центри, басейни, а також spa-салони і відкривають

нові ресторани або вже в існуючих створюють спеціальні меню з дієтичними стравами та національними кухнями. Важливим тут також є питання розміщення гостей і більшість готелів намагається відповідно до національних ознак підібрати відвідувачу номер, який відповідає потрібному температурному режиму, і містить звичні та зручні меблі та інші предмети оснащення кімнати відповідно до культури гостя [5, с. 270].

Бібліотека в інноваційному оснащенні готельно-ресторанного господарства, виконуючи роль інформаційного центру підтримки, могла б значно зменшити навантаження на менеджмент закладу і створити сприятливі умови для навчання фахівців галузі, а також, досліджуючи досвід готелів і ресторанів певного типу, встановити сильні і слабкі сторони, що в подальшому можна використати для рекомендацій закладам, котрі потребують допомоги. Вибірки з книг національної кухні певної країни, дієтичних та спеціальних меню сприяли б швидшій адаптації до страв у закладі ресторанного господарства, а відвідувачі бібліотеки могли б виступити в ролі фокус-групи для корегування меню шляхом опитування.

Більшість закладів готельно-ресторанної сфери в Україні не розглядають бібліотеки як серйозні аналітичні центри і не використовують їхній потенціал, а, відтак, втрачають можливість без залучення сторонніх компаній отримати потрібні знання, цільову інформацію, яка пізніше перетворюється в цінний ресурс. Таким чином, виникає брак комунікації між бібліотеками та закладами сфери гостинності.

Список бібліографічних посилань:

1. Бурий С. А. Інноваційний потенціал у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму / С. А. Бурій. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. – С. 201–205.

2. Звіт про періодичне відстеження результативності Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» від 07.02.18 URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244955527&cat_id=244945913

3. Марчак Т. Ф. Бібліотечна освіта та професія за кордоном [Електронний ресурс] / Т. Ф. Марчак // Наукова бібліотека Хмельницького національного університету. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2013/mar_bib.htm.

4. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Законі України від 27.01.95 № 1801-VIII. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. (Останнє звернення 11.11.2019)

5. Черномазюк А. Г. *Інновації у сфері готельно-ресторанного бізнесу* / А. Г. Черномазюк. // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2014. – № 5. – С. 269–272.

**Олена Артеменкова,
м. Київ**

**Архівні установи та запити громадян:
нотатки до постановки проблеми**

У суспільстві архівна інформація використовується в таких сферах життя, як: управління, економіки, політичного та культурно-духовного життя, наукової діяльності, а також в соціально-правовому напрямі. Пріоритетними завданнями державних архівів є активізація зусиль з популяризації ретроспективної документної інформації, формування іміджу архівів як установ наукового характеру, а також поширення використання архівних документів в усіх сферах життєдіяльності фізичних і юридичних осіб нашої держави.

Діяльність архівних установ України активно досліджується вітчизняними науковцями. Використанню документів зарубіжної українки присвячено праці А. Г. Папакіна; взаємодія архівних установ з громадськістю розкрита Т. І. Барановою; виконання державними архівами України генеалогічних запитів аналізує Н. М. Христова, проте, відсутнє дослідження сучасних тенденцій пошукових запитів громадян, що і актуалізує цю публікацію.

За даними Державної архівної служби України у 2016 р., архівні установи виконали 6988 тематичних запитів, у 2017 р. – 73554 [2], у 2018 р. – 56358 [3]. За 2018 рік найбільшу кількість таких запитів виконали такі державні установи: 441 – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), 443 – Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО), 907 – державні архіви Волинської обл., 532 – Запорізької обл., 1743 – Львівської обл., 6816 – архівні відділи райдержадміністрацій Київської обл., 5286 – Тернопільської обл., 8413 – Хмельницької обл., 2400 – архівні відділи міськрад Київської області [3].

Переважна більшість тематичних запитів стосувалася виявлення відомостей біографічного характеру та краєзнавчої тематики; підтвердження факту виділення земельних ділянок підприємствам та організаціям під будівництво об'єктів, введення їх в експлуатацію та передачу на баланс; надання дозволів на перебудову та реконструкцію; реорганізації, ліквідації підприємств, установ та організацій; змін в адміністративно-територіальному поділі; історії культових споруд [3].

Виявлено, що найбільша кількість запитів стосується соціально-правового характеру. У 2016 р. було виконано 242079 запитів, у 2017 р. – 280972 [3], у 2018 р. – 267225 запитів [2].

Також спостерігаємо значне зростання кількості біографічних та генеалогічних запитів до державних архівів. Кількість користувачів, які вивчають у читальних залах архівів генеалогічну тему з кожним роком збільшується. У 2018 році в читальних залах державних архівів працювало 6506 дослідників (2017 р. – 6306; 2016 р. – 6258; 2015 р. – 5604; 2014 р. – 3339) [2].

Особливо зросла кількість генеалогічних запитів. Згідно зі статтею 4 наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил роботи архівних установ України» [1]: генеалогічний запит має на меті надання інформації для встановлення родового та родинного зв'язку і має містити інформацію про двох або більше осіб, пов'язаних таким зв'язком, про історію сім'ї, роду.

У 2016 р. державні архіви виконали 3145 генеалогічних запитів [3]. У 2016 р. ЦДІАЛ, державні архіви Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Івано-Франківської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької областей активно співпрацювали з генеалогічними товариствами та організаціями, у тому числі: Українським центром генеалогічних досліджень, товариством Червоного Хреста України, Українською іноземною юридичною колегією, адвокатським об'єднанням «Українська Правнича Колегія», ТОВ «Генеалогічне агентство «Сімейний архів» (Російська Федерація), Міжнародним генеалогічним бюро Family Tree Ltd (м. Будапешт, Угорщина), Центральним архівом історії єврейського народу, Об'єднанням іудейських громад та організацій Житомирського регіону [3].

У 2017 р. державні архіви виконали 3293 генеалогічних запитів. Найбільшу кількість генеалогічних запитів виконали ЦДІАЛ (1012), державні архіви Київської (165), Одеської (178), Полтавської (170), Сумської (293), Харківської (196) та Черкаської (155) областей. У 2018 р. державні архіви виконали 2871 генеалогічних запитів. У 2018 р. найбільше таких запитів виконали ЦДІАК (353), ЦДІАЛ (607), державні архіви Київської (312), Одеської (206), Полтавської (241), Сумської (219) та Черкаської (229) областей.

Також у 2018 р. виконано 34631 біографічний запит [3]. Найбільшу кількість таких запитів виконали ЦДІАК (1423), ЦДІАЛ (2061), державні архіви Вінницької (3745), Житомирської (5040), Закарпатської (4010), Одеської (3601) та Хмельницької (3059) областей [3].

Таким чином, впродовж 2016–2018 рр. спостерігається значне збільшення пошукових запитів громадян до державних архівів з метою вивчення особливо на генеалогічну тему. Доступність архівної інформації призведе до популяризації ретроспективної документної інформації та сформує позитивний імідж архівних установ.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Правил роботи архівних установ України: наказ Міністерства юстиції України від 10 квітня 2013 р / Міністерство юстиції України. – 2013. – № 656/5
2. Публічний звіт голови Укрдержархіву Баранової Т. І. про підсумки діяльності державної архівної служби у 2018 році [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.archives.gov.ua>.
3. Публічний звіт голови Укрдержархіву Баранової Т. І. про підсумки діяльності державної архівної служби у 2017 році [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.archives.gov.ua>.

**Людмила Бабій,
м. Івано-Франківськ**

**Книжкова колекція академіка Володимира Грабовецького
в Івано-Франківській ОУНБ ім. І. Франка
як джерело для краєзнавчих досліджень**

У фондах Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка налічується 16 книжкових колекцій. Серед них є колекції, передані бібліотеками-партнерами – Львівською національною науковою бібліотекою ім. В. Стефаника НАН України та Воєводською публічною бібліотекою ім. Е. Смолки у польському місті Ополе; колекції з приватних бібліотек відомих вчених, краєзнавців, письменників, видавців та авторські фонди академіка Володимира Грабовецького, відомого фотомитця Василя Пилип'юка та краєзнавця Володимира Морозюка.

Володимир Васильович Грабовецький – досвідчений фахівець з історії України середніх віків, дослідник історії населених пунктів, визнаний педагог, громадський діяч. Титанічний внесок цієї скромної людини в історичне вивчення сучасної України неабиякий. Він без перебільшення – знакова постать на теренах Івано-Франківщини. Його життєствердна спадщина, дослідницька діяльність у вітчизняній науці є вагомою. Володимир Васильович Грабовецький був доктором історичних наук, академіком Академії наук вищої школи України, почесним професором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,

заслуженим діячем науки і техніки України, директором Івано-Франківського державного історико-меморіального музею Олекси Довбуша.

Народився В. В. Грабовецький 24 липня 1928 р. у селищі Печеніжин (Коломийський район, Івано-Франківська область) у сім'ї селянина-ткача. Початкову освіту він здобув у рідному селі, навчався у Коломийській українській гімназії (1939 р.), малій Духовній семінарії у Львові (1942-1944 рр.), у Винниківській середній школі робітничої молоді (1946-1947 рр.), закінчив історичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка. Впродовж 15 років Володимир Васильович працював під керівництвом академіка Івана Крип'якевича у відділі історії Інституту суспільних наук АН УРСР (нині – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), там захистив кандидатську (1956 р.) і докторську (1968 р.) дисертації.

З 1975 р. вчений розпочав свою науково-педагогічну діяльність у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, в якому згодом у 1990-2006 рр. очолював кафедру історії України. Упродовж усього життя він був дослідником у галузі історичного краєзнавства. За тривалу науково-історичну діяльність В. В. Грабовецький став автором 45 монографій, близько 300 науково-популярних публікацій, 900 статей з історії України, зокрема, Івано-Франківщини, які друкувалися в Україні, в країнах Європи та Америки. Він був відмінником освіти України, почесним членом 12-ти наукових Всеукраїнських товариств, нагороджений 35-ма урядовими, громадськими і освітніми грамотами та дипломами та іншими відзнаками, серед яких: ордени «Знак пошани» (1989 р.), «За заслуги III ступеня» (1998 р.); срібна медаль з нагоди 2000-ліття Різдва Христового; обласні премії імені Івана Вагилевича (1991 р.), Івана Крип'якевича (1998 р.), Василя Стефаника (2001 р.), а також був першим лауреатом обласної премії імені Володимира Полека в галузі краєзнавства (2010 р.). Вчений є Почесним громадянином одинадцяти міст і сіл Івано-Франківської та Львівської областей *«за написання монографій з історії цих населених пунктів»* [5, с. 45].

Сфера його наукових інтересів – містка й різноманітна. Він вивчав історію Давньої Русі та Стародавнього Галича, історію України періоду Середньовіччя та Нового часу, зокрема, тему Запорозького козацтва, Хмельниччини та одного з найбільших селянських повстань в Україні та Європі під проводом Мухи (1490-1492 рр.); досліджував багатовікову історію Прикарпаття, його окремих населених пунктів, біографії визначних постатей нашої держави.

Понад п'ятдесят років вчений вивчав наукову проблему національно-визвольного руху карпатських опришків і життя та діяльність їхнього ватажка –

Олекси Довбуша. Здається, немає такого жанру в літературі, образотворчому, театральному, музичному мистецтві, де б не була відображена ця постать. Однак, великий обсяг історичних і фольклорних матеріалів вимагав узагальнення. Саме монографія «Олекса Довбуш» Володимира Грабовецького вперше всебічно розкрила образ народного героя. Книга ілюстрована гравюрами XVIII ст. і фотодокументами. Загалом, вчений видав близько 150 праць про легендарного опришка і все життя збирав історичні, літературні та мистецькі експонати, на базі яких 1995 року відкрив Івано-Франківський державний історико-меморіальний музей Олекси Довбуша.

Заслужують на увагу шеститомне видання «Нариси історії Прикарпаття» (1992-1995 рр.), тритомник «Ілюстрована історія Прикарпаття» (2002-2004 рр.), видання «Українські святині Прикарпаття крізь століття» (2000 р., 2009 р.), тритомне видання з історії Покутської землі у літописі та ілюстраціях (2011 р.). У них простежуються соціально-економічні, правові й політичні відносини в краї XV–XVIII століть, порушено різні проблеми його історичного літопису, пам'ятних місць, побуту, висвітлюються події періоду Хмельниччини 1648-1655 років на теренах Прикарпаття.

Особливе місце у краєзнавчих дослідженнях В. В. Грабовецького займають книги з урбаністики – історії окремих міст і сіл Івано-Франківщини, Львівщини, Черкащини, серед них: нариси з історії Коломиї, Галича, Калуша, Надвірної, Івано-Франківська; прикарпатських сіл Уторопи, Княгинин, Іванівці, Грабівка, Долина, Хмелівка, Росільна, селища Печеніжин; малої батьківщини Маркіяна Шашкевича – с. Підлисса Львівської області та рідного села Тараса Шевченка – с. Моринці Черкаської області. Ці видання є неоціненним джерелом історичної інформації для дослідників рідного краю.

Значну увагу приділяв Володимир Васильович популяризації життя, діяльності та вшанування пам'яті видатних діячів нашої вітчизни, зокрема, відомих істориків Михайла Грушевського, Івана Крип'якевича, Антона Петрушевича, історичних постатей Данила Галицького, Івана Мазепи, Богдана Хмельницького, Семена Височана, Роксоляни, митрополита Андрея Шептицького. Як справжній син української землі, вчений не міг оминати знакових особистостей – Тараса Шевченка, Івана Франка, Маркіяна Шашкевича, яким присвятив низку видань.

Своєрідним підсумком багатолітніх досліджень є праця вченого над створенням хронологічного літопису Карпатського краю. Проте, його відхід у вічність 4 грудня 2015 р. перервав цю роботу – він встиг опублікувати із задуманих 50 книг лише 18.

Сформована Прикарпатська історична школа професора В. В. Грабовецького, нова генерація українських науковців, які вивчають важливі проблеми історії нашої держави, продовжуватимуть його справу з вивчення славних сторінок минувшини рідної землі, її етногенезу. Його учень Микола Вегеш, доктор історичних наук, ректор Ужгородського національного університету у 2005-2012 рр. писав: *«Академіка В. Грабовецького цілком справедливо можна назвати сучасним літописцем Прикарпаття, без публікацій якого важко уявити сьогоденний розвиток історико-краєзнавчої науки»* [2, с. 7].

2008 р. з ініціативи академіка бібліотечними працівниками відділу краєзнавчої літератури Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка сформовано авторський фонд В. Грабовецького і підготовлено каталог колекції [4]. Фонд постійно поповнювався до останніх днів життя відомого івано-франківського вченого і краєзнавця. Книжкова колекція представляє повне зібрання його творчого доробку і налічує 327 примірників наукових і науково-популярних видань. Книжки, написані академіком Володимиром Грабовецьким, адресовані історикам, краєзнавцям, викладачам, студентам та широкому колу шанувальників минулого рідного краю та України. Вони широко популяризуються серед зацікавлених читачів Обласної бібліотеки, оскільки містять невичерпне джерело інформації і є цінною краєзнавчою базою.

Відомий історик був активним читачем Бібліотеки, частим гостем її просвітницьких заходів, під час яких ділився роздумами про актуальні питання історичної науки, розвитку краєзнавства, дослідження витоків українського родоводу, спогадами про незабутні зустрічі з визначними людьми. За життя академіка відбулося декілька творчих зустрічей та презентацій його видань в Обласній книгозбірні. Особливо пам'ятною є презентація книжки «Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький», що супроводжувалася виконанням численних варіантів цієї відомої пісні у виконанні народного артиста України Михайла Кривеня, музикознавця Олександри Турянської, і самого академіка Володимира Грабовецького. В Івано-Франківській ОУНБ ім. І. Франка з його участю проводилися також читацькі конференції, «круглі столи», історичні бесіди, краєзнавчі студії. Усі заходи, в яких брав участь Володимир Васильович, інформація про нього та його нові видання постійно рекламувалися у місцевих ЗМІ та у власній рубриці Бібліотеки «Скарбниця» на обласному радіо.

Історичні напрацювання вченого неодноразово експонувалися та експонуються на тематичних книжкових виставках. Життєпису і науковим

дослідженням Володимира Васильовича присвячувалися персональні ювілейні книжкові виставки: «Володимир Грабовецький – патріарх істориків Прикарпаття» (2008 р.), «Володимир Грабовецький: невтомний подвижник історії» (2013 р.). З нагоди 200-ліття від дня народження великого Кобзаря у 2014 р. користувачам було представлено розгорнуту книжково-ілюстративну виставку «Шевченкіана академіка Володимира Грабовецького». З нагоди 90-ліття від дня народження академіка у рамках циклу «Вчені Прикарпаття» функціонувала книжкова виставка «Академік Володимир Грабовецький – видатний літописець історії Прикарпаття» (2018 р.), де читачі могли більше дізнатися про нашого видатного крайнина та ознайомитися з його науковою спадщиною.

Книжкові видання вченого увійшли до низки тематичних бібліографічних покажчиків, підготовлених працівниками Івано-Франківської обласної бібліотеки, серед них: «Іван Франко і Прикарпаття» (2006 р.), «Галицько-Волинська держава: історія, постаті, культура» (2009 р.), «Славетна галичанка: Роксолана в історії, літературі, мистецтві» (2005 р.), «Етнографічні регіони Прикарпаття: матеріальна і духовна культура» (2009 р.), «Фольклорні скарби Прикарпаття» (2010 р.), «Тарас Шевченко і Прикарпаття» (2014 р.), «Голос з вершин духовності: до 150-річчя від дня народження митрополита Андрея Шептицького» (2015 р.), «ЗУНР: історія, постаті, чин» (2018 р.) та ін. Вийшло чотири випуски бібліографічних каталогів «Широкий світ малої батьківщини: історія населених пунктів Івано-Франківщини» та «Друковане слово Прикарпаття», в яких вміщено перелік книг, написаних вченими, літераторами і краєзнавцями області, зокрема, й Володимиром Грабовецьким. Представлено його видання й у каталогах книжкових виставок, присвячених видатним українським історикам, зокрема, «Великий син великого народу: до 145-ліття Михайла Грушевського» (2011 р.) та «Іван Крип'якевич: задля науки, нації, держави: до 125-ліття від дня народження» (2011 р.).

Біобібліографічні матеріали про В. Грабовецького відображено у «Календарі знаменних і пам'ятних дат Івано-Франківської області на 2018 рік» [3, с. 58-60].

З нагоди 85-ліття історика підготовлено веббіографічний покажчик «Академік Володимир Грабовецький: крізь призму інтернет-джерел» [1], що акумулював електронні ресурси про життя дослідника минулого і сьогодення України і Прикарпаття, його науковий доробок та вшанування пам'яті. Веббіографічний покажчик представлено в глобальній мережі на вебсайті Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І.Франка.

Користувач Інтернету знайде бібліографічні посилання на книжкові дослідження академіка у базах даних і розділах бібліотечної веб-сторінки «Івано-Франківщина: минуле і сьогодення», «Гуцульщина», «Іван Франко і Прикарпаття», «Нові видання», а інформацію про нього можна також знайти у БД «Відомі люди Прикарпаття».

Усе, що зуміла надбати за 87 років ця Велика Людина, усе, чого досягла невтомною і наполегливою працею, сьогодні належить Україні як глибоко осмислена спадщина її минулого. Пам'ятаймо історію, плачемо майбуття!

Список бібліографічних посилань:

1. Академік Володимир Грабовецький: крізь призму інтернет джерел: до 85-річчя вченого / уклад. І. Фатафутдінова; відп. за вип. Л. Бабій; Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. – Івано-Франківськ, 2013. – 12 с.
2. Вегеш М. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України. Вид. друге, доп. / М. Вегеш. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 432 с.
3. Календар знаменних і пам'ятних дат Івано-Франківської області на 2018 рік / уклад. В. М. Хімейчук; відп. за вип. Л. В. Бабій; Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. – Івано-Франківськ, 2017. – 76 с.
4. Колекція книг Володимира Грабовецького у фондах ОУНБ ім. І. Франка / Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. – Івано-Франківськ, 2009. – 12 с.
5. Почесні громадяни міста Івано-Франківська / авт.-упоряд.: Б. М. Гаврилів, Є. М. Баран. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. – 116 с.: іл.

Костянтин Бакуров,

Лідія Пономарьова,

м. Марганець Дніпропетровська обл.

Партнерство у краєзнавстві міста Марганця:

Спілка краєзнавців – музей та бібліотека

Краєзнавча діяльність завжди була одним із пріоритетів роботи бібліотек Марганецької міської централізованої бібліотечної системи. Ми вважаємо поширення краєзнавчих знань важливим напрямом своєї діяльності. Виявити, зібрати якомога повніше, систематизувати, зберегти і надати користувачам усі друковані та електронні матеріали про місто Марганець та Придніпровський край – саме в цьому ми вбачаємо нашу головну мету.

Сьогодні бібліотеки міста є інформаційними центрами по роботі з краєзнавчими матеріалами, що виділені в окремі комплекси, це – краєзнавчі куточки, де зосереджено весь краєзнавчий фонд, де постійно діють книжково-ілюстративні виставки, знаходяться теки з газетними матеріалами. Краєзнавча література відображена у каталозі та картотеці актуальних статей, ведеться аналітичний розпис краєзнавчої літератури.

Діяльність із краєзнавства висвітлюється на сайті Марганецької центральної міської бібліотеки ім. М. Островського, у віртуальній газеті «Марганець бібліотечний», у соціальних мережах. Бібліотека бере участь у створенні краєзнавчої корпоративної електронної бази періодики «Дніпропетровщина».

Надійними партнерами бібліотек Марганецької міської ЦБС в популяризації знань із краєзнавства є міський осередок Національної спілки краєзнавців України та краєзнавчий музей. Щорічно бібліотечні фахівці організовують екскурсії молоді у краєзнавчий музей, оформлюють спільно з музеєм бібліотечні виставки, використовуючи при цьому музейні фонди. Так, дуже зворушливою і хвилюючою була виставка-меморіал «Хай вічно горить вогонь пам'яті» (до Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні, 2012 р.), фотовиставка «Великій Перемозі жити у віках!», що пройшла і в бібліотеці і музеї (2012 р).

Навчаючись на першому курсі історичного факультету тоді ще Запорізького державного педагогічного інституту, один із авторів постійно чув від викладача древньої історії людства про ілюстрації члена Чеської Академії художеств Зденека Буріана до книги Й. Аугусти «Зниклий світ» [1, с.95-96], навіть не підозрюючи, що книга ця стане колись у пригоді. І ось на початку 2008 року, коли треба було створювати експозицію у марганецькому музеї «Геологія та палеонтологія краю», звернувся до міської бібліотеки по допомогу. Вже через кілька днів готові заламіновані повнокольорові ілюстрації з'явилися у музеї.

А до цього було офіційне відкриття відновленого після семи років забуття краєзнавчого музею в місті. Оновлені виставкові зали музею прийняли роботи майстрів Петриківського розпису, а супроводжувалось це дійство книжковою розкладкою про історію та майстрів петриківського розпису [2], люб'язно надану міською бібліотекою.

Із відновленням роботи музею було утворено і міський осередок тоді ще Всеукраїнської спілки краєзнавців. Саме з цього часу розпочинається співпраця, яка пізніше переросте у дружні творчі стосунки між трьома міськими спорідненими

структурами – бібліотекою, музеєм і спілкою краєзнавців, яка продовжується до цього часу.

Травень 2008 року об'єднав усіх партнерів під час підготовки та проведення Міжнародного Шевченківського свята «В сім'ї вольній, новій...». Тоді Дніпропетровщина приймала це свято на своїй землі. До обласного центру приїхали письменники, поети, діячі культури не тільки з усіх областей України, а й з багатьох держав СНД. Потім гості розїхались по містах і районах області. Місто Марганець відвідав знаний в області журналіст, редактор та письменник, автор книг «Скрипковий ключ», «Знак птаха», «Сторожа» та інших Анатолій Шкляр. Гість взяв участь у літературно-музичних святах у міській дитячій бібліотеці ім. А. Гайдара, музичній школі, краєзнавчому музеї [3, с. 3], а потім разом із членами міського осередку спілки краєзнавців побував на острові Томаківка, колишній вольниці запорозьких козаків.

У 2008 році центральною міською бібліотекою ім. М. Островського була організована і проведена зустріч з воїнами-афганцями «Провінциальный мой горняцкий городок, я вспоминал тебя в Афгане под огнем» для учнів Марганецького професійного училища в краєзнавчому музеї. Там була оформлена фотовиставка «Невідома війна в Афгані» та з особистих речей марганчан – учасників тих подій, яку презентували керівники міської спілки воїнів-афганців Віктор Ткачук та Олександр Матвєєв.

Значний інтерес у користувачів бібліотек Марганецької міської ЦБС завжди викликають виступи голови міського осередку Спілки краєзнавців Костянтина Бакурова. Наприклад, у літературній годині «Історія краю в творчості поетів-земляків» (2007 р.), на Дні знань «Моє ти місто-ювіляр, люблю тебе, мій рідний краю» (2008 р.), до 65-річчя визволення міста від фашистських загарбників: вечір-зустріч «Поклонимось великим тим рокам» (2009 р.), вечір Памяті до Дня визволення м. Марганця «Памятаймо лютневий той день – час народження зірки свободи» (лютий 2012 р.).

У грудні 2009 р. до музею завітала виставка громадської організації «Світ через культуру» із АР Крим (м. Ялта), що презентувала матеріали про життя та творчість вченого та митця епохи Середньовіччя Леонардо да Вінчі. Виставку відвідували не тільки жителі та гості міста, але й бібліотечні працівники. Прослухані під час відвідання музею екскурсії та придбані комплекти матеріалів не тільки про Леонардо да Вінчі, а й інших митців, дуже прислужилися працівникам бібліотек міста в подальшій роботі.

Спілка краєзнавців міста завжди брала участь у підготовці та проведенні презентацій книг місцевих авторів, наприклад, Євгена Біятенка «Таємниці острова Томаківка» (2008 р.), «Марганець: к 70-летию города» (2008 р.), Анатолія Антоненка «Дике поле» (2010 р.) [4], Тетяни Кошкіної «Судьба Ангела, или Крик сердца матери» (2012 р.), Григорія Бідняка «Кобза» (2016 р.), Анатолія Антоненка «Рідне місто моє» (2015 р.) та «Переправа» (2016 р.).

У 2011 році директор міського краєзнавчого музею, голова Марганецького осередку Національної спілки краєзнавців України Костянтин Дмитрович Бакуров брав участь у написанні бібліотечної цільової програми до 20-ї річниці Незалежності України «Україно моя! Твоїй долі майбутній віддамо свої сили і долю свою!».

У 2016 році бібліотеки Марганецької міської ЦБС взяли участь у регіональному проєкті «Дмитро Яворницький – ім'я, овіяне легендами». До центральної міської бібліотеки ім. М. Островського 1 лютого 2016 року були запрошені учні шкіл міста, директор міського краєзнавчого музею Бакуров К. Д., члени міського осередку спілки краєзнавців, які оформлювали міні-виставку з життя і діяльності вченого та розповіли присутнім про Дмитра Яворницького як дослідника пам'яток історії та археології Придніпров'я.

Директор міського краєзнавчого музею, голова осередку спілки краєзнавців Бакуров К. Д. запрошувався для виступів з краєзнавчої тематики на різні форуми підвищення кваліфікації бібліотечних працівників міста, як от:

День фахівця «Світу не пізнаєш, якщо не знаєш свого краю» (2007 р.),

Майстер-клас «Патріотичне виховання дітей та молоді» (2010 р.),

Семінар «Бібліотека міста: сучасний вектор розвитку» (2015 р.).

«...Город погиб, а библиотека осталась. Именно она дала возможность восстановить язык, культуру и обычаи великого государства, о котором ранее почти ничего не было известно – государства Си Ся, одной из трех основных держав в тех краях. Две другие – империи Цзинь и Сун. Си Ся, контролировавшее центральный участок Великого шелкового пути, далее других государств сопротивлялось натиску монголов» [5, с. 132]. Так Ігор Можейко описав історію відкриття центрального міста однієї з провінцій загадкового народу тангутів, які мешкали на території Китаю в XI–XIII ст. А взнали вчені про них саме завдяки бібліотеці, яку, як вважають, буддійські монахи сховали в одному із субурганів (кам'яна ступа – велике приміщення для поклоніння Будді). Це були письмена, свитки – великі та малі книги в зошитах, або переплетені – всього кілька тисяч примірників (найбільша бібліотека, що залишилась нам від середньовіччя).

Хотілося б, щоб і наші бібліотеки мали такі ж великі книгосховища, які не тільки нам, а й прийдешнім поколінням передадуть всі знання про історію, культуру і наших людей – найбільше надбання держави Україна!

Співпраця бібліотек Марганецької міської ЦБС, міського краєзнавчого музею та осередку Національної спілки краєзнавців України триває і сьогодні. Так, готується проєкт тристоронньої угоди про партнерство, міська бібліотека і осередок спілки краєзнавців разом ініціюють проведення «Круглого столу» за темою: «Реабілітовані історією», що планується на середину грудня 2019 р. Попереду ще багато спільних проєктів, а сама співпраця бібліотек, музею та краєзнавців чи не найперспективніший напрямок розвитку культури в місті Марганці.

Список бібліографічних посилань:

1. Аугуста Й. Исчезнувший мир / Й. Аугуста. - М.: Недра, 1979. – 192 с.
2. Марфа Тимченко. Альбом./ авт. вступ. статті и сост. Борис Степанович Будник-Сиверский. - Киев: Мистецтво, 1974. - 52 с. ; ил. ; Н. Глухенька. Петриківські декоративні розписи. - Київ: Мистецтво, 1965 ; Тетяна Пата. Альбом. / уклад. Н. А. Глухенька. - Київ: Мистецтво. - 1973.
3. Шахтар Марганця. – 2008. - 23 травня.
4. Антоненко А. О. Дике поле: поеми / А. О. Антоненко. – Дніпропетровськ: ТОВ «Типографія «Україна»», 2013. – 120 с.
5. Можейко И. В. 1185 год (Восток – Запад) / И. В. Можейко.- М.: Наука, 1989. – 528 с.

Алла Бартош,

м. Київ

Бібліотечна біографістика та архівні джерела у відродженні забутих імен історії України

Національна історична бібліотека України має чудовий науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Матеріали до бібліографії Києво-Печерської лаври» (Київ, 2006), завдяки якому вдалося розшукати інформацію про людину, ім'я і здобутки якої недостатньо відображені в Інтернеті, хоча це відомий ктитор і видатний військовий діяч XVIII ст., який спочиває у Хрестовоздвиженській церкві Києво-Печерської лаври.

У книзі «Опис Києво-Печерської Лаври» митрополита Євгенія Болховітінова зазначається, що в інтер'єрі Хрестовоздвиженської церкви, на правій стіні знаходилася мідна пам'ятна дошка з гравійованим написом: «...создана Церковь сия при Пещере Преподобного Отца нашего Антония в честь Воздвижения

Животворящего Креста Господня коштом Полковника Полтавского Павла Герцика, в лето от Рождества Христова 1700, и освящена Преосвященным, Митрополитом Киевским Варлаамом Ясинским и Всечестным Архимандритом Киевопечерския Лавры Иоасафом Краковским, месяца Септември в 13 день...». Далі повідомляється, що біля тієї пам'ятної дошки над надгробком ктитора храму Павла Герцика розміщувався його портрет. У нижній частині портрета знаходився напис: «Портрет Благородного Господина, Малороссийского Полтавского Полковника Павла Герцика, создателя сего Святого Храма, который в нем на сем месте и погребен» [4, с. 388]. Євген Болховітінов зазначав, що на портреті зображений Павло Герцик, який молиться по книзі Хресту Господньому, тобто, це був епітафійний портрет.

Портрети козацької старшини з епітафійними написами ставили у церквах, які були збудовані за їхній кошт та ставали усипальницями для їхніх ктиторів. Так, Лаврська Хрестовоздвиженська церква збудована Полтавським полковником Павлом Герциком (+1700 р.) і в ній він похований. Георгіївський собор Видубицького монастиря збудував полковник Стародубський Михайло Миклашевський (+1706 р.) і у склепі храму знаходиться його поховання [2, с. 230].

Після 1709 р. для прибічників Івана Мазепи та для нього самого це стало неможливим. Ктитор Лаврської церкви Різдва Богородиці, родич Мазепи по матері, Київський полковник Костянтин Мокієвський пішов за Мазепою у вигнання й десть там, у 1709 р., помер. У хрещальні церкви Різдва Богородиці ще у 90-х рр. ХХ ст. знаходилася, вмонтована у стіну, меморіальна дошка з білого мармуру, на якій повідомлялося про ктитора Костянтина Мокієвського [1, с. 239].

Отже, поховання Павла Герцика у Хрестовоздвиженській церкві Києво-Печерської лаври відбулося лише тому, що помер він у 1700 р. і його не спіткала доля вигнанця. У 1817 р. портрет Павла Герцика зняли, але згодом встановили на своє місце [9, с. 1].

Відомо, що усі діти Павла Герцика залишилися вірними гетьману Іванові Мазепі. Його сини Григорій, Іван та Опанас (Атанас) разом з Мазепою опинилися в еміграції. Син Павла Герцика – Григорій (Полтавський наказний полковник) був з Мазепою у Бендерах, а потім супроводжував тіло Мазепи для поховання у Галац. З 1715 р. Григорій Павлович Герцик жив у Стокгольмі.

Доньки Павла Герцика також постраждали після 1709 р. Христина була у шлюбі з полковником Григорієм Івановичем Новицьким, якого заслали до Сибіру, а дочка Анна була дружиною гетьмана Пилипа Орлика й пішла з ним у вигнання. Дочка Павла Герцика – Марія була у шлюбі з військовим товаришем Володимиром

Максимовичем та розділила його долю. Все, перед цим означене, стало причиною заслання дружини Павла Герцика – Ірини Яблонської до Сибіру.

Павло Герцик не дожив до 1709 р., тому тіло його спокійно спочиває у склепі Хрестовоздвиженській церкві Києво-Печерської лаври. Склеп розміщений безпосередньо під Хрестовоздвиженською церквою. Вхід до склепу розташований у центрі храму, навпроти царських врат іконостасу.

На південній стіні розміщено скромний дубовий надгробок ктитора церкви Павла Герцика (мал. 1. Надгробок Павла Герцика). На надгробку вмонтовано дошку з білого мармуру, а на ній вирізьблено напис: «Благородный Господин Малороссийский Полтавский Полковник Павел Герцик создатель сего святого Храма который в нем на сем месте похороненъ» [7, с. 17]. На нижній частині мармурової дошки написано: «Господи возлюбих Благолепие дому Твоего и место селения славы твоея».

Детально дослідивши надгробок Павла Герцика, я виявила, що у різьблених деталях орнаменту дубового надгробку присутній особливий елемент оздоблення – різьблені розетки, розміщені у центрі верхньої частини надгробку та у нижній частини пам'ятника. Ці розетки створені на основі рівнокінцевого хреста та, вписаних у нього, чотирьох стилізованих сердець. Вважаю, що це не випадковість, а надзвичайно вдало продумана деталь оздоблення, яка має особливу символіку. Прізвище Герцик походить від німецького слова «Herz», що в перекладі означає «серце», яке, у свою чергу, є перекладом єврейського імені «Lev», що також означає «серце» та це ми розглянемо далі.

У мене виникла думка, що, здобувши посаду Полтавського полковника, Павло Герцик міг ввести цей символічний знак у свій герб. Для Малоросійської козацької старшини часів Гетьманщини у 1648-1782 рр. характерною рисою було створення особистих гербів. На жаль, у жодному гербовнику не вдалося знайти зображення, або опис герба Павла Герцика. Можливо, герб Герцика не отримав «Височайшого» затвердження у 1782 р.

Для гетьмана Івана Мазепи та його оточення було притаманно ставити на речах, що їм належали чи були створені за їхній кошт, свої герби або робити дарчі написи і це підтверджують експонати з фондів НКПІКЗ та МІКУ [3, с. 357]. Отже, було вирішено шукати герб за речами, що стосуються Полтавського полковника Павла Герцика.

Вдалося виявити в Артилерійському музеї Санкт-Петербурга гармату (мал. 2), яка належала Павлу Герцику. Започатковано збирання колекції музею ще у 1703 р.,

коли у Петропавловську фортецю Санкт-Петербурга стали привозити цікаві та раритетні гармати і на їхній основі створили колекцію Цейхгаузу [складське приміщення для зберігання запасів зброї, спорядження тощо]. Гармата Полтавського полковника Павла Герцика потрапила однією з перших до музею.

У 1692 р. Йосип Балашевич виготовив бронзову гармату для Полтавського полку на замовлення полковника Павла Герцика. З документів, наданих Артилерійським музеєм Санкт-Петербурга, відомо, що калібр гармати Павла Герцика становить 83 мм, а довжина її жерла – 239 см. Жерло гармати прикрашене пишним декором та гербом Павла Герцика. На жаль, не вдалося дістати фото герба на гарматі, а лише його опис. Гармату прикрашено гербом Герцика у пишному барочному картуші з вишуканим орнаментально-рослинним візерунком та декоративними фігурами. На щиті герба зображено серце (Herz) та грецький рівнокінцевий хрест. Отже, це підтвердило думку, що розетки на надгробку Павла Герцика, відтворюють елементи його герба.

На гарматі над щитом герба Павла Герцика зображені страусові пір'я, а з них виходить правиця, яка тримає спис, направлений гострим кінцем у лівий бік. На гарматі в одному картуші знаходиться напис: «За щасливого рейментарства ясновельможного и его милости пана Иоанна Мазепы гетмана войск и царского пресветлого величества запорожского старанием его милости пана Павла Семеновича полковника полтавского с товариством вылита сия армата в Глухове в полк Полтавский року 1692». У другому картуші розміщено ім'я майстра: «Иосиф Тимофеевич – делатель».

Виявлено, що за кошти Полтавського полковника Павла Герцика також створено один з найвідоміших на той час дзвонів «Кизикермен». Свою назву він дістав від назви стародавньої турецької фортеці Кизи-Кермень [з турецької – Дівоча фортеця, нині – місто Берислав Херсонської обл.], яку турки побудували на високому правому березі Дніпра з метою перешкодити прохід запорозьких човнів у Чорне море. У 1695 р. відбувся штурм фортеці, у якому були задіяні разом з російським військом й українські козаки під орудою Івана Мазепи. Під час штурму фортеці особливо відзначився Полтавський полк під проводом Павла Герцика, саме їм вдалося захопити турецькі гармати.

Стараннями Полтавського полковника Павла Герцика у тому ж 1695 р. для Полтавської Успенської церкви з трофейних гармат відлитий видатним київським майстром ливарної справи Афанасієм Петровичем дзвін-велетень «Кизикермен» вагою у 150 пудів (2400 кг). Існують свідчення, що Павло Герцик на відливання

цього дзвону пожертвував 27 пудів срібла (442 кг) для поліпшення його звучання. Понад 100 років у Полтаві дзвін «Кизикермен» закликав вірян до служби Божої.

У 1801 р. за рішенням міського магістрату для Успенського собору збудували нову дзвіницю, а на ній встановили годинниковий механізм, від механізму до дзвону був опущений молот. Дзвін «Кизикермен» почав нести подвійне навантаження і в ньому від верху до низу з'явилася тріщина, про що свідчить запис 1827 р. У 1890 р. дзвін із славним минулим перевезли з Полтави на Московський завод М. Д. Фінляндського для переплавлення. На щастя, представники Московського історичного музею в останній момент перед переплавом «Кизикермена» зробили естамп з написів на дзвоні, а з інших зображень виконали копії із гіпсу, а потім його відтворили (мал. 3).

З опису відомо, що на дзвоні знаходився напис: «В року тысячу шестьсот девять-десять пятом; По славном Кизи-Кермене от христиан взятом; За царство Российских Царей, Петра, Иоанна; За Гетманство Мазепы Богом дарована; Сооружен есть звон сей к Божией славе; До Храму Успения во граде Полтаве; Из штук Кизи-Керменских армат добычных; З придатками материй до звона приличных; Коштом Его Милости Войск Полтавских Вожа; Павла Семеновича Украины Вожа». Далі йшов напис: «делал Афанасий Петрович» та під «вухами» дзвону: «Року 1695 новемвриа дня 10». Праворуч від напису знаходився семикінцевий хрест у саяві, а далі – герб Павла Герцика. В описі зазначено, що на щиті герба знаходилося зображення серця (Herz) з чотирикінцевим рівностороннім, тобто, «грецьким» хрестом. У верхній частині герба зображено страусові пір'я, а з них виходить рука, що тримає спис вістрям у лівий бік. Далі – у повний зріст Божа Матір з малим Ісусом на правій руці. Біля голови Божої Матері – херувими, а біля її ніг зображені два янголи.

Як вже зазначалося перед цим, у гербовниках не вдалося знайти зображення герба роду Герцика, але у «Малоросійському Родословнику» В. Л. Модзалевського рід Герциків вписаний. Родоначальником вважається батько Павла Семеновича Герцика – Семен Герцик.

Модзалевський пише: «Семен Герцик вийшов з Умані у Полтаву й помер у 1667 р. Його дружина Агафія (+1686 р.) вдруге вийшла заміж за Петра Михайловича Забілу, генерального обозного (+1689 р.)» [6, с 271]. Модзалевський вирішив деякі факти замовчати, але родич Петра Забіли – Василь Кочубей в «ізвітті» повідомляє: «Герцик, жид з Умані, зашол в час близкой войны до Полтави... і застало его там діло войны Хмельницкой, где, яко всюду, жидов бито, так ему тає же смерть мала бути, но

он, ще нікому досади не учинивши, зложився крещенієм... и назван в святом крещенії Сімеоном»

Гольштейн М. І. у книзі «Нариси історії євреїв Полтавщини» [5, с. 7] пише, що, рятуючись від загибелі, деякі євреї приймали православ'я, ставали козаками та засновували старшинські династії. Гетьманська адміністрація робила це на знак вдячності за участь євреїв у кредитуванні торгівлі, промислового виробництва та за добродійність. Вони брали участь у козацькому русі та вводилися до козачого реєстру. Увійшовши до складу козацької старшини, єврейські сім'ї поріднилися з прадавніми козачими родинами. Деякі з них зіграли значну роль в українській історії та культурі. Відомими козацькими родами єврейського походження на Полтавщині стали: Бороховичі, Крижанівські, Маркевичі, Герцики.

З «ізвѣту» Василя Кочубея відомо, що Семен Герцик рано помер і його вдова Гафія та діти дуже бідували, тому Павло Герцик торгував голками на Полтавському базарі. Якимось чином, матері Павла, Гафії, вдалося вийти заміж вдруге, і не за когонебудь, а за генерального обозного, полковника Петра Забілу. Можливо, Гафія була жінкою фантастичної краси, а, можливо, відьмувала – інших варіантів одруження бідної вдови з людиною такого рангу просто не існує. Правда, Петру Забілі було на той час 85 років, а Гафія – на 44 роки молодше за нього. Гафія народила Забілі ще двох дітей: Івана-молодшого та Феодору. Петро Забіла встиг «прилаштувати» усіх своїх та прийомних дітей. Помер він 10 квітня 1691 р., «маючи 109 років».

Саме за сприяння вітчима Павло Герцик отримав посаду писаря у Полтавському полку. Почався період його збагачення. Він отримав від Мазепи за службу села Вакуленці [тепер – історична місцевість у Полтавському районі міста Полтави], Яківці [тепер – історична місцевість у Київському районі міста Полтави], Стасовці [тепер – село Стасі Диканського району Полтавської обл.] і Василіївку. 20 січня 1694 р. Павло Семенович Герцик купив у Полтавського жителя Степана Козельського двір у Полтаві під валом за 100 коп. грошів. У 1675 р. П. С. Герцика вперше обрали Полтавським полковником, а потім він обіймав цю посаду в 1677, 1683-1687 та 1691-1695 роках. Він на чолі Полтавського полку брав участь у багатьох козацьких походах. Із донесення гетьмана Івана Мазепи царю Петру I про похід під Кизи-Кермень та про взяття цієї фортеці відомо поіменний розпис військових людей, що були поранені та убиті під час тієї битви. Серед поранених зазначений і Павло Герцик [8, с.1].

Зі справи стає відомо, що 24 березня 1696 р. разом з гетьманом Іваном Мазепою прибули до Петра I посланці різних козачих полків – полковники та

старшина, а також приїхали козаки з «бусурманами», яких вони захопили в полон у Кизи-Кермені [8, с. 15]. Полтавський полк представляв полковник Павло Семенович Герцик і це ще раз підтверджує, що він був одним з найвідоміших очільників козацької старшини Мазепинської доби.

Список бібліографічних посилань:

1. Бартош А. Є. Меценатська діяльність козацького роду Мокієвських у Києво-Печерській лаврі // *Збірник наукових статей. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* – Київ, 2015. – Вип. 24. – С. 237 - 240.
2. Бартош А. Є. Сучасний стан поховання козацького полковника Михайла Миклашевського // *Збірник наукових праць. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. – Київ, 2010. – Вип. 19 – С. 227 - 231.
3. Бартош А. Є. Гетьманські дарунки у фондах НКПІКЗ та МІКУ // *Збірник наукових статей. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. – Київ, 2014. – Вип. 23. С. 357 - 363.
4. Болховітінов Є. Вибрані праці з історії Києва. – Київ: Либідь - ІСА, 1995.
5. Гольштейн М. И. Очерки истории евреев Полтавщины (1804-1920 гг.). – Полтава: Скайтэк, 1998.
6. Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. – Київ, 1908. – Т. 1. С. 84-86.
7. Проценко Л. А. И до небес рукой подать...: путеводитель по некрополю на Ближних и Дальних пещерах Киево-Печерской Лавры – Киев, 2002. – С.159.
8. РГАДА, 228, ф. 229, оп.1, д.84 (5895).
9. ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 заг., од. зб. 1418, 1817 р.

Дмитро Белов,

м. Київ

Національна специфіка української графічної прози

В Україні комікси та графічні романи все частіше стають предметом дослідження (Б. Філоненко), більше отримуючи рецензії та відгуки від читачів на форумах, літературних сайтах, в мережі Інтернет.

Хвиля зацікавлення розвитком коміксу була певним чином спричинена своєрідним експериментом, який, фактично, руйнував основу жанру – комічність, спрощеність та розважальність. У 1970-х рр. з'являється графічний роман, автори якого намагаються відмежуватися від коміксу, оскільки він вирізняється певною серйозністю у виборі тем, більшим об'ємом, виходить у книжковому, а не в журнальному форматі й не передбачає постійного продовження. Відмінною стає й цільова аудиторія графічного роману – це, насамперед, дорослі читачі.

Наразі, найяскравішим зразком жанру вважається двотомний роман Арта Шпігельмана «Маус: історія тих, хто вижив» (1986, 1992 рр.), у якому йдеться про

Голокост. Несподівана форма осмислення гранично трагічних подій є цілеспрямованою спробою зламу репрезентаційних меж, переформатування «низького жанру». Завдяки Шпігельманові графічний роман вийшов за межі коміксу і ствердився в сфері «серйозної», дорослої літератури. Роман Шпігельмана вважається одним із видатних творів графічної літератури – є єдиним графічним романом-лауреатом Пулітцерівської премії (1992 р.).

Існує думка, що «потреба в терміні «графічний роман» постала з американських і британських упереджень, оскільки подібний термін не використовується ні в континентальній Європі, ні в Японії, а різниця між коміксами і графічними романами лише формальна (більший обсяг, інший формат, краща якість паперу)». Українська дослідниця О. Колесник також чітко не розрізняє графічний роман та комікс, і, розглядаючи поетику графічного роману, пропонує «називати «графічним романом» всі форми високоякісного коміксу, виданого окремою книгою». Здається, що подібним шляхом часто йдуть вітчизняні творці коміксу – жанрово кваліфікуючи твори, видані окремими книжками, графічними романами (наприклад, «Даогопак», «Максим Оса»).

Чи розвивається комікс та графічний роман в Україні? В останнє десятиліття цікавість до графічної прози в Україні зростає. Перекладаються та видаються українською всесвітньовідомі комікси. Так, видавництво «Ірбіс Комікси» у 2015 р. опублікувало серію коміксів з Джеронімо Стілтоном («Шахраї в Колізеї», «Слідами Марко Поло» та «Динозаври наступають»). Поряд із самвидавними з'являються видавництва, що спеціалізуються на українських коміксах (Леополь, Асгардіан Комікс,), проводяться міжнародні комікс-фестивалі (Kyiv Comic Con).

Популяризує культуру коміксу альманах «Чорний лев». Автори графічної прози для дітей та дорослих (Д. Койдан, А. Данкович, Д. Самовол, Є. Пронін, Л. Воронюк, В.К. Горішній, Д. Фадеєв, М. Прасолов, О. Чебикін, С. Захаров,), використовуючи здобутки європейського, американського, японського коміксу, актуалізуючи національну специфіку, поступово складають українську школу графічних історій в Україні та за кордоном.

Видавництво «Грані-Т» започаткувало серію «Класні комікси», «щоб шкільна програма була цікавішою». На адаптацію були взяті твори класичної української літератури (як п'єси, що легко надають до обробки, так і повісті): Г. Квітка-Основ'яненко «Конотопська відьма», І. Карпенко-Карий «Хазяїн», І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я», М. Гоголь «Ніч проти Різдва», М. Куліш «Мина Мазайло», І. Котляревський «Москаль-чарівник», І. Франко «Захар Беркут». Учням

пропонувалося ознайомлюватися з коміксами після прочитання оригінального твору.

Видавництво «Леополь» у 2014 р. відкриває колекцію «Українська графічна література», опублікувавши адаптацію М. Тимошенка та К. Горішного повісті І. Франка «Герой поневолі». У передмові до читачів сказано, що у графічному романі сценарій і малюнки співіснують для передачі сюжету. Також акцентується на тому, що «графічний роман», на відміну від коміксу, – література як для дітей, так і для дорослих. «Герой поневолі» створено у традиції європейського коміксу. Наразі вже вийшов I том, що отримав схвальні відгуки, як «найвдаліша спроба в Україні зробити комікс», «робота, що потрапила у всі точки цього жанру – героїчна розповідь, революційний характер» (Б. Філоненко). Мистецьку вартість підвищує й те, що автори адаптації зберігають оригінальний текст повісті І. Франка, хоча, звісно, подають його не в повному обсязі.

Певною популяризацією жанру коміксу в Україні є адаптація роману С. Жадана «Ворошиловград» (2012 р.), яка вийшла у межах українсько-польського проекту «АРТОДРОМ». Понад 300 сторінок роману було стиснуто до 36. Польські художники Артур Вабик (Artur Wabik) і Мартин Сурма (Marcin Surma) не лише створили ілюстрації, а й написали сценарій, що виявився коротким переказом тексту, який складно зрозуміти без ознайомлення із текстом самого роману.

Національна специфіка української графічної прози передбачає звернення до суто українських тем та образів, джерелом яких стає доба козацтва. Саме козаки в українському світогляді є прообразом національного супергероя.

Супергерої досить швидко виконують поставлені завдання – рятують жайворонка, щоб сонце завжди вставало над Україною; зберігають українську душу, втілену у вишиванці: «Вишиванка – душа українського народу – підсумовує автор, – допоки ми одягатимемо вишиванки, ми будемо єдині та нездоланні». Простий сюжет, виразні малюнки, залучення до інтерактивності через можливість самостійно розмалювати комікс доступно доносять до дитячої аудиторії головну думку – щоб не сталося, Добро завжди перемагає Зло, українці подолають будь-які перешкоди.

Образ українського супергероя змодельовано і в коміксі «Патріоти» (2016 р.), автором і художником якого є Вадим Назаров. Протистояння Добра і Зла перенесено у більш фантастичну площину, ніж це ми спостерігаємо в «Українських супергероях». Хоча події й розвиваються в Східній Україні, йдеться про підступних прибульців «московитів», головний серед яких Біс перетворює звичайних людей на ренегатів, примушує переходити на сторону темних сил. «Патріот» – це бойовий

обладунок, що дає людині надзвичайну силу та швидкість, живиться від енергії світла. Лише з допомогою Патріота можлива перемога над Злом. Як бачимо, такий комікс, зорієнтований все ж на сучасну політичну ситуацію в країні, формує у читачів оптимістичну програму дій, живить суспільство підсвідомою вірою в перемогу.

Козацька історія знаходить вияв у коміксі «Звитяга. Савур-могила» (2015 р.) Дениса Фадеєва. Тут спостерігаємо переплетення сучасного та історичного часу. Бойові дії за Савур-могили влітку 2014 р. накладаються на козацьку добу. Саме біля Савур-могили, як свідчать перекази, отаман Сірко покарав на смерть звільнених із турецької неволі людей, які замість повернення на рідну землю вирішили знову йти до турків. Слова Сірка: «Не має права жити той, хто відцурався вітчизни, своєї рідної землі, своєї Батьківщини! Бо немає двох Богів, немає двох сонць... немає двох неньок» - промовляють вже до сучасників, а його меч, знайдений рядовим і не зовсім патріотично налаштованим бійцем АТО, як розуміємо, надихає на подвиги, пробуджує вроджену національну гордість. Йдеться про перетворення посередньої людини, яка не вирізняється високими моральними якостями, на мужнього героя, котрий ризикує життям, щоб врятувати своїх бойових товаришів, на воїна, в якому тече козацька кров. Показово, що історія про сучасність оповідається російською мовою, а текст про Сірка – українською.

2011 р. вийшов графічний роман І. Баранька «Максим Оса» про пригоди однойменного козака. Загалом І. Баранько є відомим у світі українським творцем «європейського» коміксу. Проживаючи за кордоном, він співпрацює з багатьма закордонними видавництвами, публікуючи свої твори іноземними мовами.

Як бачимо, графічна проза в Україні поступово заповнює порожню лакуну, утворену за часів соцреалізму, хоча її повноцінному розвитку не сприяє наповненість українського книжкового ринку російською продукцією.

Список бібліографічних посилань:

1. Анастасія Іванцова «Героїчні бюджети: як в Україні заробляють на коміксах та супергероях» [Електронний ресурс]
2. Визначили найпопулярніші українські комікси: топ-10. *Gazeta.ua*. 21 березня 2018.
3. Борис Філоненко: Робити комікси з національними героями зараз на часі [Електронний ресурс] / Борис Філоненко. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/book-art/boris-filonenko-robityi-komiksi-z-nacionalnimi-geroyami-zaraz-na-chasi>

Ніл Хасевич: митець повстанського руху

Ніл Хасевич – легенда українського визвольного руху. Будучи митцем світового рівня, він відмовився від усього заради своєї мрії – незалежності України. Він не був вояком УПА, він не брав участі в боях, але його внесок у розвиток національних ідеалів важко переоцінити. Він майже все своє життя був в опозиції до тогочасної влади: польської, нацистської, радянської, які не бажали рахуватися з інтересами українського народу. Постать Ніла Хасевича є однією з визначальних в українському визвольному русі. Але разом з тим, він донині залишається невивченим і недооціненим.

Упродовж усіх років перебування в українському підпіллі найважливішою темою в творчості Ніла Хасевича залишалася «Волинь у боротьбі». Так він назвав серію дереворитів 1943-1944 рр. Найпопулярніший нині дереворит – «Ми стали волі на сторожі» – саме з цієї романтичної серії про героїку та будні повстанського руху. Працюючи далі, художник створив низку творів: «Ліс наш батько, нічка наша мати», «Повстанці на Поліссі», «Повстанці на хуторі в гостині», «Новобранці в УПА» та ін. (1948–1949 рр.) [1].

У 1949 р. Ніл Хасевич підготував також серію плакатів, що називаються «Кличі ОУН» або «Ідеї українського визвольного руху».

Ще у період нацистської окупації Ніл Хасевич розробив проєкт логотипу часопису «До зброї»: три озброєні постаті повстанців у динаміці атаки. Цей журнал почав виходити в липні 1943 р., останній номер вийшов у лютому 1944 р. Чи був художник причетний до текстових матеріалів журналу – невідомо. Ним були проілюстровані й усі три номери гумористично-сатиричного журналу «Український перець» (виходив раз на рік упродовж 1943–1945 рр.), хоча конкретних посилань на авторство художника немає. Про роботу в іншому сатиричному журналі – «Хрін» відомостей практично немає. Автори лише згадують цей факт і подають ілюстрацію його обкладинки за 1947 р. [5, с. 43].

Ніл Хасевич склав добірку своїх найкращих сатиричних ілюстрацій. Про деякі з них пише політичний діяч і публіцист Мирослав Прокоп: «Долото Хасевича звертається передусім проти режиму російсько-більшовицького терору на Україні та віддзеркалює всю національну і соціальну долю народу. ...» [5, с. 12].

Незважаючи на постійні скрутні матеріально-технічні умови й повсякденну загрозу для життя, Ніл Хасевич залишався творцем високохудожніх творів. Крім того, він створив справжню «технічну ланку», тобто підпільну мистецьку школу зі своїх учнів та помічників. Відомі навіть псевдо «виконавців» – «Свирида», «Андрія», «Мирона», що допомагали «Бей-Зоту». Їхні псевдо фігурували поряд із прізвищем Ніла Хасевича в тих альбомах, що на початку 1950-х рр. були видані у Філадельфії (США): «Волинь у боротьбі», «Графіка в бункерах УПА», «Альбом дереворитів, виконаних в Україні в роках 1947–1950, митця українського підпілля Ніла Хасевича «Бей-Зота» та його учнів».

Окрім того, митець виступив як автор портретної галереї повстанців, провідників ОУН та командирів УПА, таких як: Степан Бандера, Дмитро Клячківський, Осип Дяків, Олекса Громадюк, а також жанрових малюнків про УПА [1].

Ніл Хасевич багато разів малював свого друга, Дмитра Клячківського, командувача УПА-Північ, а коли він загинув, сприяв виданню листівки на пам'ять про нього: «Полковник Дмитро Клячківський «Клим Савур-Охрим (12.02.1945 р.) – організатор і командир УПА на ПЗУЗ» [3]. Один із очільників Української повстанської армії на одній із графічних робіт Ніла Хасевича зображений на тлі колони повстанців і гірсько-лісового пейзажу, постать військового з біноклем і автоматом, погляд очей спокійний. Загалом ця гравюра не викликає жодного почуття тривоги або прихованої небезпеки. І ніякого пафосу, хоча в тому, що це справжній герой визвольного руху, сумнівів бути не може.

Ніл Хасевич став автором і «Волинської серії» бофонів. Бофони (скорочено від «бойовий фонд») – це однобічні, рідше двобічні грошові документи (квитанції) з оунівською чи національною символікою й відповідними написами «бойовий фонд ОУН», «революційний фонд ОУН», «національний фонд ОУН» тощо або лише із символікою без написів, з фіксованими номіналами (чи без номіналів), які вповноважені особи від імені ОУН видавали населенню за внесені добровільно, стягнуті як контингент або ж реквізовані кошти у вигляді готівки, іноді продуктів харчування, одягу тощо, а також використовували у своїй агітаційно-пропагандистській роботі [4, с. 7]. За підрахунками деяких авторів, упродовж 1939–1954 рр. було випущено близько 500 різновидів бофонів ОУН і УПА, які використовувалися щонайменше у 12-ти областях України та Білорусі, а також частково на території Австрії, Німеччини, Словаччини, Польщі та Чехії [4, с. 8].

Бофони були досить чутливими до змін конкретних історичних умов, форм, методів, стратегії і тактики повстанської боротьби.

У період 1944-1946 рр. ОУН випускала гроші для матеріального забезпечення повстанських підрозділів, що опинилися в найскладніших умовах боротьби з радянським тоталітарним режимом. Саме на цей час припало щонайменше двадцять випусків грошових документів, у кожному по чотири і більше номіналів, а найчисленнішою – вісім номіналів – стала так звана «волинська серія» Ніла Хасевича (10, 20, 25, 50, 100, 300, 500 і 1000 карбованців). У цих проєктах митець намагався розкрити ідейний зміст визвольної боротьби українського народу, вказати на її обов'язкову перемогу. Фахівці припускають, що велика кількість номіналів «волинської серії» і прагнення надати їм вигляду «справжніх» грошей підтверджує існування плану перетворення їх на загальноукраїнську валюту. Бофони за проєктами Хасевича функціонували в дванадцяти областях України, а також на території Білорусії, де діяли українські повстанці [4, с. 42].

Цікаво звернутися до поліграфічних та графічних особливостей сюжетів «волинської серії»: дві постаті повстанців у стрімкій атаці на фоні башти танка (10 крб); вершник-повстанець з прапором, на другому плані наступаючі підрозділи на чолі з вершником, на крутих пагорбах два танки у динаміці руху (20 крб); без художнього сюжету емблема ОУН з гербом УПА, як символ об'єднання (25 крб); постать повстанця, що однією рукою тримає рушницю, а другою розгорнутий прапор із тризубом; він нібито переможно височить, стоячи на поваленому прапорі СРСР (100 крб); постаті трьох озброєних повстанців на передньому плані, один з них із гранатою в руці, на другому плані – прапороносець (200 крб); колона повстанців, на чолі якої селянка, літній чоловік, робітник, повстанець, крокують з прапором «За Українську самостійну соборну державу» (300 крб); постать повстанця з автоматом в овальному обрамленні (500 крб); постаті повстанців у динаміці атаки, на задньому плані – силует бронемашини на фоні світлого пагорба (1000 крб) [2].

Якщо порівняти з іншими аналогічними емісіями ОУН, то «волинська серія» була тривалішою, її окремі квитанції (50, 200 та 300) карбованців постійно передруковувалися щонайменше до 1950 р. (їхній номінал, у зв'язку з проведеною в СРСР грошовою реформою 1947 р., зменшився в десять разів). Є відомості, що набув популярності і грошовий знак номіналом 25 карбованців – «ювілейний», випущений у 1949 р. до 25-ї річниці утворення ОУН. Його також регулярно передруковували, але вже з іншими датами [4, с. 43].

Грошова система, як і армія, повинна була стати підвалиною майбутньої незалежної держави. Цього не сталося у 1940-х рр., але обіг бофонів подарував населенню надію на майбутнє її відновлення.

Дотепер досить важко оцінити внесок Ніла Хасевича у популяризацію українського визвольного руху. Але з упевненістю можна сказати, що на Волині відділ пропаганди ОУН, до якого належав і він, у 1940-х рр. провів титанічну роботу з роз'яснення місцевому населенню про ідеали українських повстанців та про суть нацистського і радянського окупаційних режимів. Він не очолював бойових підрозділів, не керував боївками, його зброя – це листівки, графічні роботи, ілюстрування повстанських часописів. А вже його твори підіймали у вояків бойовий дух і закликали до боротьби за Українську самостійну соборну державу.

Список бібліографічних посилань:

1. Графіка в бункерах УПА. Альбом дереворитів, виконаних в Україні в роках 1947-1950 мистця українського підпілля Ніла Хасевича – «Бей-Зота» та його учнів. – Філадельфія: Пролог, 1952. – 70 с.

2. Графіка Ніла Хасевича. – На Бойовий фонд ОУН «10 карбованців», на Бойовий фонд ОУН «25 карбованців», на Бойовий фонд ОУН «50 карбованців», на Бойовий фонд ОУН «300 карбованців», на Бойовий фонд ОУН «1000 карбованців» – Експозиція Національного музею історії України у Другій світовій війні.

3. Графіка Ніла Хасевича. Полковник Дмитро Клячківський – «Клим Савур-Охрім». – [1940-ві]. – Експозиція Національного музею історії України у Другій світовій війні.

4. Бофони: грошові документи ОУН і УПА / Авт.-упоряд. О. О. Клименко; За ред. В. М. Даниленка. – Київ: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. – 192 с., іл.

5. Вакулка А.Ф Ніл Хасевич – художник борець. «Я б'юся різцем і долотом...» / А.Ф. Вакулка. – Рівне: Волинські обереги, 2005. – 68 с.

**Олександр Болонніков,
м. Київ**

Електронний архів періодичних видань Back2News

(<http://back2news.org/>).

Вивчай свою історію з першоджерел

1. Загальні відомості про проєкт

Проєкт **Електронний архів періодичних видань Back2News** (<http://back2news.org/>). започатковано у 2018 році Фондом культури та інновацій FUTURA, Центральною науковою бібліотекою Харківського національного

університету імені В. Н. Каразіна та компанією «Цифрова країна» за підтримки Українського культурного фонду.

Завдання проєкту: створення електронного архіву періодичних видань, який надає можливість:

- об'єднати онлайн ресурси періодичних видань;
- забезпечити відкритий онлайн доступ до періодичних видань, що видавалися на території України, з єдиного інтерфейсу;
- пошуку інформації за текстами історичних документів всіх бібліотек/архівів/музеїв/наукових закладів, що приєдналися до проєкту.

Мета проєкту: сприяння у розкритті та висвітленні історії рідного краю, популяризація фондів бібліотек/архівів/музеїв/наукових закладів та забезпечення їх більш широкого використання.

Проєкт започатковано на базі колекції газет «Южный край» з фондів Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

2. Чому саме газета «Южный край»?

Газета «Южный край» видавалася в Харкові з 1 грудня 1880 року по 3 грудня 1919 року. Видавець – О. О. Іозефович. Перший редактор – А. М. Стоянов, професор, декан юридичного факультету Харківського університету. Співробітники – професори університету, видатні діячі, письменники, журналісти.

За задумом газета мала називатися «Україна» і продовжувати традиції слобідських видань XIX ст. – «Український вісник», «Український журнал», «Український альманах». Проте, ця назва не була затверджена цензурою.

Газета створювалася як перша масова регіональна «неофіційна» щоденна «общественная, литературная и политическая» газета, «способная сосредоточить на своих столбцах наличные силы местной интеллигенции». Видавалася газета російською мовою. Під впливом видатних професорів М. Ф. Сумцова, Д. І. Багалія, М. Г. Халанського газета розпочала публікацію матеріалів українською мовою, художніх творів українських письменників. У 1915-1916 рр. – це найбільш поширена газета накладом 100 тис. прим., найвидатніший інформаційний проєкт губернського Харкова. Успіх газети базувався на всебічному інформуванні читачів про основні події регіону, усієї країни та зарубіжжя, на лояльному ставленні до українського культурного руху.

Сьогодні газета «Южный край» є неоціненним інформаційно-документальним джерелом для дослідження і вивчення історії культури і соціально-

економічного розвитку Слобожанського краю XIX – початку XX ст.

3. Історія проєкту

В 2016 р. Міністерством освіти і науки України виділено кошти на заходи, необхідні для забезпечення збереження та належного функціонування наукового об'єкта, що має статус Національного надбання, а саме – колекції видань газети «Южный край».

У цьому ж році виконано перший етап сканування 2,5 тис. сторінок (понад 650 номерів випусків газети «Южный край» за 1800-1882 роки). За результатами їхнього оцифрування була створена колекція газет у форматі PDF. Файли були розміщені на порталі бібліотеки в eScriptorium – електронному архіві рідкісних видань і рукописів для науки та освіти. Для кожного оцифрованого випуску газети підготовлено короткий анотований опис, а також посилання на перегляд/скачування файлу газети.

Недоліки:

- обмежений режим перегляду газет в архіві – необхідність скачування файлів для перегляду;
- перегляд сторінок газет виключно у вигляді зображень;
- відсутній пошук за змістом по газеті і по архіву.

З урахуванням цього, Фондом культури та інновацій FUTURA та компанією «Цифрова країна» було запропоновано Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна реалізувати спільний проєкт щодо створення на базі оцифрованих видань газети «Южный край» Електронного архіву, який би дозволяв:

- переглядати газети без скачування з сайту архіву;
- здійснювати пошук за реквізитами і за змістом, копіювання тексту;
- бути простим і технологічним;
- уникати великих витрат на розгортання, функціонування, супроводження і розвиток.

Особливості побудови і функціонування електронних архівів періодичних видань було проаналізовано на прикладі:

- Цифрової колекції газет США (<http://chroniclingamerica.loc.gov>);
- Архіву та музеїв Чеської Республіки (<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk>);
- Цифрової колекції Національної бібліотеки Фінляндії (<https://digi.kansalliskirjasto.fi>).

З урахуванням цього, визначено вимоги до:

- технічної складової архіву: платформа розробки; вимоги до серверної частини;
- функціоналу електронного архіву: перелік доступних функцій;
- електронного контенту: сканування, обробка, розпізнавання, кінцевий результат.

В якості основних функціональних можливостей визначено:

- упорядковане структуроване зберігання;
- пошук інформації за індексними ознаками;
- пошук інформації за змістом (текстом) документу;
- сортування по архіву і результатах пошуку;
- перегляд змісту газет;
- копіювання тексту газет, скачування файлів, друк.

В якості платформи для розгортання Електронного архіву було вибрано WordPress – одну з найбільш поширених платформ для розгортання он-лайн CRM-систем з відкритим кодом, основними перевагами якої є:

- широке розповсюдження і застосування на ринку;
- вартість (безкоштовна);
- наявність підготовлених спеціалістів;
- можливості подальшого розвитку і підтримки.

Вимоги до оцифрування видань та електронного контенту наведено в п. 8.

На першому етапі створено портал електронного архіву Back2News (<http://back2news.org/> та <http://karazin.back2news.org/>), оцифровано і завантажено до електронного архіву майже 4000 випусків газети «Южный край» і «Иллюстрированного добавления к газете» загальним обсягом понад 20 тис. сторінок.

У 2019 році проєкт продовжився. Сьогодні до Електронного архіву періодичних видань Back2News внесено і доступно для перегляду 6331 випуск газети «Южный край» і «Иллюстрированного добавления к газете», загалом 34824 сторінки, з яких розпізнано 6199 випусків, 33938 сторінок. При цьому, сканування видань виконано фахівцями ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна, а обробка, розпізнавання і завантаження їх до електронного архіву – силами компанії «Цифрова країна».

Проєкт є відкритим для тих, хто бажає приєднатися. Детальніше з проєктом можна ознайомитися на сайті <http://back2news.org/about/>. Положення про партнерство та Порядок приєднання до проєкту розміщені на порталі Back2News

(<http://back2news.org/partnership/>)

4. Структура проєкту

4.1. Організаційно-технічна структура Електронного архіву періодичних видань Back2News вміщує:

- головний пошуковий сайт: <http://back2news.org>;
- корпоративні сайти партнерів;
- мережу Інтернет;
- робочу групу проєкту.

4.2. Головний пошуковий сайт: <http://back2news.org> забезпечує:

- об'єднання баз даних корпоративних архівів партнерів проєкту;
- єдиний інтерфейс доступу до розподіленого Електронного архіву

періодичних видань.

4.3. Корпоративні сайти партнерів забезпечують:

- зберігання корпоративного електронного контенту оцифрованих видань;
- взаємодію з головним пошуковим сайтом: <http://back2news.org>;
- доступ до даних корпоративного архіву.

5. Робоча група проєкту:

5.1. Координатори проєкту:

- Фонд культури та інновацій FUTURA (<http://futura.org.ua/>);
- Наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н.

Каразіна (<http://www-library.univer.kharkov.ua/>);

- Компанія «Цифрова країна» (<http://digitalcountry.ua>).

5.2. Партнери проєкту: установи та організації, що приєдналися до нього і розгортають на власному сервері корпоративний сайт архіву періодичних видань з підключенням його до головного пошукового порталу Back2News (<http://back2news.org>), та забезпечують його (корпоративного сайту) функціонування.

5.3. Учасники проєкту: установи та організації або фізичні особи, які зацікавлені в оцифруванні періодичних видань, що знаходяться у їхній власності, з подальшим розміщенням оцифрованих видань на корпоративному сайті одного з партнерів проєкту.

5.4. Координатор проєкту

- здійснює загальну координацію Партнерів та Учасників проєкту;
- забезпечує функціонування головного пошукового порталу Back2News

(<http://back2news.org>) та корпоративного порталу (<http://karazin.back2news.org>);

- надає на безкоштовній основі програмне забезпечення для функціонування головного пошукового сайту та корпоративного сайту;
- забезпечує підтримку та супроводження програмного забезпечення головного пошукового та корпоративного сайтів Back2News;
- надає консультативну допомогу з розгортання/ модернізації/ налаштування/ підтримки, інсталяції та налаштування програмного забезпечення і технічного супроводження у разі необхідності;
- надає послуги інсталяції та налаштування програмного забезпечення корпоративного сайту, технічного супроводження з оцифрування періодичних видань і розміщення їх на сайті партнера проєкту в разі необхідності.

5.5. Партнери проєкту:

- отримують на безоплатній основі програмне забезпечення корпоративного сайту архіву періодичних видань;
- розгортають на власному сервері та забезпечують функціонування корпоративного сайту архіву періодичних видань з підключенням його до головного пошукового порталу Back2News (<http://back2news.org>);
- організовують оцифрування видань та наповнення корпоративного сайту архіву;
- надають послуги із розміщення на корпоративному сайті архіву оцифрованих видань Учасників проєкту (за домовленістю).

6. Права власності, майнові права, права на промислову та інтелектуальну власність

Програмне забезпечення для функціонування головного пошукового порталу та корпоративного порталу належить компанії «Цифрова країна» і передається Партнерам проєкту на безоплатній безстроковій основі на умовах використання його виключно в межах функціонального призначення без права передачі третім особам.

Періодичні видання та електронний контент, що утворився при їхньому оцифруванні та/або завантажений в електронний архів, належить їхньому власнику, якщо інше не оговорене додатково.

Бази даних оцифрованих видань Електронного архіву періодичних видань Back2News містять (відображають) дані щодо власника періодичних видань/місця їх зберігання.

Інші відносини, які виникають між Партнерами та Учасниками проєкту стосовно прав власності, майнових прав, права на промислову та інтелектуальну

власність, регулюються двосторонніми угодами.

7. Умови приєднання до проєкту

7.1. Для Партнерів проєкту:

- згода з умовами проєкту;
- наявність ІТ-інфраструктури для розгортання і функціонування корпоративного он-лайн архіву періодичних видань (див. Додаток 1);
- наявність електронного контенту та/або наявність ресурсів для його формування (фонди газет).

7.2. Для Учасників проєкту:

- згода з умовами проєкту;
- наявність електронного контенту та/або наявність ресурсів для його формування (фонди газет);
- домовленість з одним із партнерів проєкту щодо розміщення контенту на його корпоративному сайті Електронного архіву.

8. Фінансування проєкту

8.1. Проєкт Електронний архів періодичних видань Back2News є некомерційним проєктом. Витрати на оцифрування видань і створення електронного контенту, забезпечення функціонування Електронного архіву фінансуються за рахунок власних коштів Партнерів та Учасників проєкту та благодійних внесків.

8.2. Перший етап проєкту реалізовано за рахунок Українського культурного Фонду та Фонду культури та інновацій FUTURA.

9. Вимоги до оцифрування видань та електронного контенту

9.1. Вид документів: газети

9.2. Вимоги до сканування: посторінкове, режим GS, 300 dpi, jpg.

9.3. Вимоги до обробки:

- виправлення орієнтації, доворот/вирівнювання по рядках;
- обрізка по краях;
- видалення шумів, плям, артефактів;
- перетворення кольору, поліпшення якості образів.

9.4. Вимоги до розпізнавання:

9.4.1. сегментація сторінок, призначення областей для розпізнавання:

- кожна колонка повинна бути виділена окремо від інших колонок;

- всі блоки в газеті повинні бути позначені як «текст», крім оголошень, що містять графічні елементи або шрифт (останні виділяються як «зображення / картинка»);

- кожна колонка з оголошеннями виділяється як одна текстова область (за винятком графічних оголошень або оголошень, що займають кілька колонок по ширині – див. приклад готового проєкту);

- графічні оголошення, що оформлені як малюнок або містять малюнок, виділяються як «картинка» разом з рамкою (якщо така є);

- фотографії виділяються як картинки, підпис до фото – як текст;

- малюнки / ілюстрації в тексті виділяються як область – картинка;

- таблиці на сторінці виділяються як «текст» (область типу «таблиця» не використовується);

- одна текстова область не повинна містити дві або більше газетних колонок (FineReader розпізнає текст в кожному блоці через підрядник, і в разі виділення кількох колонок однією областю кожен рядок буде складатися зі всіх колонок, які логічно незалежні один від одного);

- назва має бути в одному блоці з подальшим текстом;

- блоки з текстом, по можливості, не повинні мати відступи з боків;

- один логічний блок тексту, по можливості, повинен бути виділений як одна область (тобто не містити розривів);

- області не повинні накладатися одна на одну.

9.4.2. формат файлів оцифрованих видань:

- для розпізнаних видань: PDF/A (текстовий шар під зображенням сторінки);

- для видань, що не можуть бути розпізнані: PDF (тільки зображення сторінки).

9.5. Вимоги до індексації.

9.5.1. Індексація – присвоєння електронним копіям документів ключових слів (індексних значень), що дозволяє систематизувати їхнє зберігання та ідентифікацію при пошуці.

9.5.2. Набір індексних полів:

- назва (найменування) видання;

- дата випуску;

- номер видання;

- мова;
- розпізнаний/не розпізнаний;
- власник/місце зберігання оцифрованого видання;
- регіон.

9.6. Формування електронного контенту архіву

– Завантаження файлів та індексних даних здійснюється операторами через адміністративний інтерфейс корпоративного порталу.

- Порядок дій визначається окремою Інструкцією.

10. Підсумки проєкту

До підсумків проєкту можна віднести:

- розгортання і функціонування історичного, пізнавального і культурологічного он-лайн ресурсу з відкритим доступом;
- можливість розширення і масштабування проєкту за рахунок партнерів і учасників;
- позитивний досвід і приклад реалізації проєктів у галузі діджиталізації історичного надбання.

**Ірина Бурміс,
м. Київ**

Проблеми і перспективи бібліотек в умовах функціонування об'єднаних територіальних громад України на сучасному етапі

Активне впровадження реформи децентралізації в Україні на сучасному етапі супроводжується подекуди нелегким, але таким необхідним об'єднанням територіальних громад (далі – ОТГ), реорганізацією у медичній та освітній галузях, у сфері надання адміністративних послуг тощо. Відносно питання діяльності бібліотек у цих умовах, то найгострішими серед них є – механізм і процедура передачі бібліотек громадам, джерела наповнення бібліотечних фондів, фінансування закладів, а також методичне забезпечення працівників. Це справжній виклик для багатьох публічних бібліотек, не лише як інформаційно-культурних та освітніх закладів, які повинні упорядковувати фонди, надавати доступ до інших джерел інформації, задовольняючи інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби користувачів, а й юридичних осіб, що мають самостійний баланс, власні реквізити відповідно до чинного законодавства, право укладати господарські договори й угоди, відкривати рахунки у відповідних установах, набувати майнових та

особистих немайнових прав, нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у господарському та адміністративному судах.

Йдеться про серйозну системну роботу в цьому напрямку з розбудови мережі неприбуткових закладів, що повинна відбуватися відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про культуру», Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», актів Президента України і Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади в галузі культури і мистецтв, рішень сесій районних й сільських рад. Разом з тим, відповідні законодавчі акти не врегульовують у повній мірі основні проблемні аспекти, пов'язані з викликами децентралізації, тому актуальним залишається питання про перегляд й реформування правового поля у цьому напрямку.

Об'єднана територіальна громада має опікуватися публічними бібліотеками, усвідомлюючи, що перед ними важливе завдання – реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються у бібліотеках й надаються у тимчасове користування громадянам. Також важливо докласти зусиль задля формування серед членів громад уявлень про публічні бібліотеки як важливі соціальні інститути, які динамічно розвиваються, допомагають знаходити підтримку з боку партнерів, меценатів і спонсорів.

Зрозуміло, що з появою ОТГ виникли труднощі, які пов'язані з різними фінансовими можливостями місцевих бюджетів. Через це деякі громади, виходячи з реалій бюджету, пішли шляхом оптимізації мережі бібліотек, а точніше скорочення їх чисельності. Чи є це правильним кроком? У цих питаннях треба ретельно зважувати: так, бібліотеки – не лікарні чи дитячі садочки, але при цьому вони не перестають бути невід'ємною частиною громади. Більше того, у суспільстві переважає розуміння необхідності збереження бібліотечного обслуговування на місцях за рахунок реформування моделі сільської бібліотеки як центру відродження та збереження народної культури, інформаційного, правового та дозвілєвого осередку, простору поєднання цифрових технологій з традиційними бібліотечними ресурсами.

Ліквідовуючи публічні бібліотеки, деякі громади тим самим ігнорують і порушують права громадян на доступ до інформації, здійснення сервісного обслуговування користувачів шляхом надання широкого спектру бібліотечних, інформаційних послуг з метою поширення знань та інформації, розкриття культурних надбань, вирішення соціокультурних завдань, що лежать в основі

успішного та гармонійного розвитку кожної особистості. Тому, співпрацюючи та підтримуючи бібліотеки на місцях, ОТГ повинна забезпечити громадянам рівні права на бібліотечне обслуговування; допомогти у їхній діяльності, виходячи з особистих, соціальних та інших потреб мешканців свого регіону в інформації; підтримати у формуванні фондів універсального профілю, україніки та краєзнавчого спрямування на різних носіях; сприяти придбанню різних видів документів за бюджетні й позабюджетні кошти та ін.

Публічна бібліотека у нових умовах повинна виявляти, систематизовувати, обліковувати, зберігати та використовувати цінні, рідкісні документи та колекції, забезпечувати належне збереження бібліотечних фондів, здійснюючи контроль над їхнім використанням (наукової, спеціальної та особливо цінної літератури), що мають зберігатися у головній бібліотеці.

До речі, важливо правильно продумати структурування та координацію дій між головною бібліотекою та бібліотеками-філіями. Для прикладу, звернімося до Публічної бібліотеки Верхньосироватської сільської ради Сумського району Сумської області, яка у своєму підпорядкуванні має наступні структурні підрозділи (сільські бібліотеки філії): Великобобрицька сільська бібліотека-філія; Новоселицька сільська бібліотека-філія; Залізняцька сільська бібліотека-філія; Малобобрицька сільська бібліотека-філія. Формування їхнього фонду здійснюється з урахуванням інформаційних потреб і специфіки населення того регіону, де знаходиться та чи інша бібліотека. Більшість проєктів Верхньосироватської публічної бібліотеки має гуманістичний зміст під час формування цивільно-патріотичних, культурних, освітніх, морально-естетичних цінностей у молоді на гідних прикладах історичного минулого та сьогодення країни. Вона як культурний центр ОТГ прагне вичерпно використовувати художню, науково-пізнавальну літературу, архівні документи, бібліографічні та мультимедійні матеріали, що стосуються життя краю.

Безумовно, що за головною бібліотекою має залишитися централізоване комплектування й обробка бібліотечного фонду, оперативне надходження нових документів до всіх підрозділів системи, а також вивчення потреб користувачів та ступеня їхнього задоволення фондами. Як головна, так і сільські бібліотеки-філії повинні вести сумарний та індивідуальний облік своїх фондів. Співпраця центру з філіями також повинна відбуватися по лінії інформування останніх про нові надходження, створення довідково-пошукового апарату на весь фонд, зокрема зведених каталогів. Документи, які вибувають з єдиного бібліотечного фонду,

обліковує центральна публічна бібліотека у межах ОТГ за поданням актів бібліотеками-філіями.

Не потрібно забувати про зручний доступ до єдиного бібліотечного фонду через центральну бібліотеку або зручну для них бібліотеку-філію, які повинні використовувати існуючі технічні можливості для здійснення віддаленого пошуку інформації. Окремим завданням є створення під час бібліотечно-інформаційного обслуговування необхідних умов для використання будь-яких частин фонду та забезпечення свободи вибору творів друку та інших документів у зв'язку з цілеспрямованим формуванням читацьких потреб.

Важливо звернути увагу на інформаційно-бібліографічне обслуговування із пріоритетністю краєзнавчого аспекту інформації з використанням традиційних та електронних носіїв. Це пов'язано із відродженням бібліотечного краєзнавства на сучасному етапі, коли, приміром, бібліотечні працівники Баранівської ОТГ на Житомирщині організовують проведення Свята Івана Купала в старостинських округах сіл Берестівка, Марківка, Зеремля, Суємці, Смолдирів, смт Полянка. Також популяризація краєзнавства здійснюється в межах певних довгострокових програм як цільових бібліотечних, так і загальноміських, що сприяє популярності бібліотек, підвищує їхній престиж, зміцнює зв'язки з громадськими організаціями, закладами культури та освіти, місцевими краєзнавцями. Разом із тим, важливою для сучасного бібліотечного краєзнавства є активізація пошукової, дослідницької роботи з метою відродження історії свого краю, місцевих обрядів, звичаїв, підтримання тісних зв'язків з відомими людьми краю. З цією метою ті ж баранівчани збирають матеріали з історії міст, сіл, оформляють тематичні альбоми, папки-досьє («Моє рідне село», «Селище моєї долі», «Край мій – гордість моя», «І знов хвилює батьківська земля, її святі гаї, її поля», «Народні промисли і ремесла краю», «Поетичні голоси краю» тощо).

Таким чином, впровадження реформи децентралізації та формування ОТГ зумовлюють як нові ризики, так і можливості для розвитку сфери діяльності публічних бібліотек України в частині уточнення та зміни їхніх інноваційних стратегій та удосконалення традиційних бібліотечних функцій. Тому ця тема є актуальною та потребує подальших комплексних і галузевих досліджень у цьому напрямку.

**Проблема достовірності відомостей
у краєзнавчих електронних ресурсах: шляхи вирішення**

Інформатизація – визначальна сфера сучасного суспільного життя, це, безумовно, впливає і на формування інформаційних ресурсів бібліотек. Інформаційно-аналітична робота, її якісні результати є важливим показником діяльності бібліотечних установ. Фахівці зазначають, що сьогодні ефективність бібліотечного сервісу залежить від впровадження активних форм роботи, пов'язаних з відбором необхідної для користувачів інформації, підготовкою її для використання в найзручнішій формі та виконання змістовного аналізу такої інформації¹.

Національна історична бібліотека України, як методичний центр в галузі історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності, створює власні електронні краєзнавчі ресурси, для наповнення та функціонування яких розробляються інструкції та методичні рекомендації. Такі бібліографічні інформаційно-аналітичні продукти допомагають забезпечити науково-дослідні, інформаційні, освітні потреби користувачів, а також бібліотечних фахівців. Електронний ресурс «Історія міст і сіл України» акумулює інформацію краєзнавчої тематики, база даних «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» містить відомості про зміни у адміністративно-територіальному устрої України за останні роки.

Ресурси активно поповнюються новою інформацією – «Історія міст і сіл України» наближається до позначки 20 тис. записів. Такий обсяг потребує аналізу, тому фахівцями НІБУ було проведено дослідження інформаційного потенціалу краєзнавчих ресурсів. Основною проблемою, яка спонукала до проведення дослідження, стало те, що в процесі наповнення краєзнавчого ресурсу «Історія міст і сіл України» систематично виникають складнощі з атрибуцією населених пунктів за сучасним АТУ України, особливо це стосується їх зняття з обліку, об'єднання, зміни меж і таке інше. Пошук інформації у таких випадках супроводжується значними витратами часу, оскільки відомості про населений пункт, підтверджені інформацією з офіційних джерел (що є одним з головних критеріїв наповнення Ресурсу,

¹ Кобелев О. М. Інформаційно-аналітичний сервіс як вектор розвитку сучасних бібліотек // Вісник ХАДК: зб. наук. праць. - 2019. - Вип. 54. - С. 62.

зазначених у методичних рекомендаціях²), знайти непросто. В періодичних виданнях, наукових збірках в останні роки публікується чимала кількість статей краєзнавчого змісту, але не завжди дослідники історичного минулого сіл та містечок зазначають їхні сучасні адміністративні координати.

База даних «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» планувалась фахівцями НІБУ як службовий додаток до краєзнавчого електронного ресурсу «Історія міст і сіл України». Мета її створення – допомога модераторам ресурсу в атрибуції населених пунктів і адміністративних одиниць. Інформація у базі даних є зведеною, охоплює відомості про всі регіони України, повноцінна пошукова система надає можливість швидкого пошуку за назвою населеного пункту (як до перейменування, так і за новою). Використання даних значно полегшує та оптимізує роботу каталогізаторів. Тепер цей ресурс доступний користувачам на сайті Національної історичної бібліотеки України, але він обмежений хронологічними рамками: там вміщено відомості, починаючи з 2016 до поточного року .

Спроби уточнити дані у Вікіпедії теж не завжди мають позитивний результат, хоча, напевне, інформацію про населені пункти до цього ресурсу додають представники місцевих громад чи інших органів місцевого самоврядування. Але відомості часто обмежуються назвою села, району, області та кількістю мешканців³. Іноді додається коротке посилання на історичні джерела, де згадується населений пункт⁴. Гірше, коли відомості зазначаються суперечливі або взагалі недостовірні⁵.

На офіційному порталі Верховної Ради України⁶ у розділі «Україна. Адміністративно-територіальний устрій» вміщено дані «Нормативно-правові акти з питань адміністративно-територіального устрою України», але вони хронологічно обмежені 1985-2019 роками і можливістю пошуку закону чи постанови лише за номером або роком прийняття, що у більшості випадків не відомо. Також у Довіднику з адміністративно-територіального устрою дані структуровані за областями, кожна з яких представлена відомостями у doc-форматі, для перегляду

² Науково-методичні рекомендації з виявлення, відбору та опрацювання краєзнавчих документів для бази даних «Історія міст і сіл України»/ Національна історична бібліотека України; підгот.: Н. О. Волошинська, О. В. Михайлова, В. П. Кисельова ; ред.: І. В. Чеховська, Т. С. Кудласевич ; відп. за вип. А. В. Скорохатова. - Київ, 2016. - 74 с.: табл.

³ Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%A8%D0%BF%D0%B0%D0%BA%D1%96%D0%B2>

⁴ Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Копачів_\(Козелецький_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Копачів_(Козелецький_район))

⁵ Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%93%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%BB%D1%8F>

⁶ Режим доступу: <https://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>

файл необхідно спочатку завантажити. Є ще ресурси, які також акумулюють відомості про зміни адміністративно-територіального устрою в Україні: архівні установи, які поцифровують або видають метричні книги та інші документи XIX – початку XX ст.⁷ Це значний поступ у розкритті фондів, але в таких форматах пошук за назвою населеного пункту (для уточнення інформації) також стає неможливим.

Наведений далі приклад, ілюструє процес пошуку та встановлення адміністративних координат в процесі складання бібліографічного запису на одну із статей, де автор досліджує історію населених пунктів, що знаходились на території сучасного військового полігону «Широкий лан»⁸ (Миколаївська область). Велика увага приділена одному з найбільших сіл у регіоні – колишній німецькій колонії Зульц. Але на пошуки подальшої «долі» цього населеного пункту (20-50-х р. XX ст.) довелося витратити чимало часу, щоб з'ясувати, що село Зульц (різночитання: Сульц, Шульцова) належало до Карл-Лібкнехтівського німецького району Одеської області, у 1945 р. перейменоване на Веселе і належало до Широколанівського району, який також згодом у 1957 р. був розформований і населені пункти перейшли у підпорядкування Миколаївського, згодом Веселинівського району. Крім інформації, що на початку 1950-х років село Веселе зняте з обліку, нічого знайти не вдалося. Жодних документів, що підтверджують цей факт, не знайдено, у Довіднику Адміністративно-територіального поділу на 1 вересня 1946⁹ року зазначено село Веселе Веселівської сільської ради Широколанівського району, у наступному Довіднику за 1962 р.¹⁰ цей населений пункт відсутній. Така ж ситуація склалася і з розвідкою щодо згаданих автором сіл Веселий Кут та Зелений Гай. Труднощі полягали ще й у тому, що на території Миколаївської області населених пунктів з такими назвами було декілька. В процесі пошуку, розглядаючи сучасну карту зазначеної автором місцевості, знайшли урочища Веселе та Зелений Гай, розташовані поряд – можливо це і є зниклі населені пункти?

Зустрічається чимало публікацій, де дослідники у своїх краєзнавчих розвідках зазначають сучасну назву населеного пункту, але не уточнюють його підпорядкування (район, область). Наприклад, в одному з досліджень висвітлюється

⁷ Державний архів Житомирської області : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://archive.zt.gov.ua/%d0%b2%d0%b8%d0%b4%d0%b0%d0%b2%d0%bd%d0%b8%d1%87%d0%b0-%d0%b4%d1%96%d1%8f%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c/> (останній перегляд 30.09.2019)

⁸ Пархоменко В. Зниклі села на теренах полігону «Широкий лан» (кінець XVIII — середина XX ст.) // Краєзнавство: науковий журнал. - 2018. - № 1. - С. 34-44.

⁹ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. - Київ : [б. в.], 1947.

¹⁰ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 липня 1962 року. - Київ : Політвидав, 1962. - 417 с.

історія родини О. Ф. Ліндфорса¹¹, де йдеться про родинний маєток у селі Олешня на Чернігівщині. Але в Чернігівській області є два населених пункти з такою назвою у різних районах: Корюківському і Ріпкинському; тільки завдяки згадці про церкву св. Катерини з'ясували, що йдеться про село Ріпкинського району.

Процес виробництва якісних інформаційно-аналітичних продуктів у бібліотеці передбачає також забезпечення ефективного пошуку необхідної інформації. З метою вивчення можливості формування єдиного ресурсу, який би об'єднував наукову та офіційну інформацію, що стосується історії населених пунктів України, фахівцями НІБУ проведено дослідження щодо розробки зручного алгоритму відображення та синхронізації інформації, сконцентрованої у базах даних «Історія міст і сіл України» та «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення».¹² Дослідження продемонструвало, що на цей момент відсутня можливість об'єднання інформації про сучасну та історичну назву населеного пункту в одній географічній рубриці, також невдалою була спроба синхронізації відомостей з використанням функції «пов'язані документи», що обумовлено особливостями АБІС. Для пошуку розв'язання проблеми вирішено провести експеримент. Він полягав у створенні запису у форматі авторитетного файлу «Географічна назва», де здійснено спробу об'єднати інформацію (історичну, офіційну, довідкову, географічну) про конкретний населений пункт. В результаті аналізу експериментального запису виявлено, що існує можливість узагальнити усі знайдені відомості про населений пункт, систематизувати їх і, заповнивши відповідні поля, створити файл (запис), який об'єднує максимум доступних відомостей про нього. Наприклад, використовуючи інформацію про місто Богуслав Київської області, заповнивши відповідні поля, отримали такий запис:

Авторитетний запис на ГЕОГРАФІЧНУ НАЗВУ

ОСНОВНА ГЕОГРАФІЧНА НАЗВА:

Богуслав, місто - Київська область - Богуславський район.

Адміністративний центр Богуславського району, Bohuslav (Географічні координати: 49°32'59"N, 30°52'47"E) (реєстр. номер ДРГН А-10616)

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ:

Перші літописні згадки про Богуслав належать до 1195.

¹¹ Юцевич Павло. Олександр Федорович Ліндфорс у колі родини // JUVENIA STUDIA : Збірник студентських наукових праць. - Чернігів : Десна Поліграф, 2017. - Вип. 7. - С. 138-142.

¹² Синхронізація інформаційного потенціалу баз даних «Історія міст і сіл України» та «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» як шлях їх оптимізації: наукове дослідження науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України.

З 1362 р. Богуслав у складі Великого князівства Литовського; з 1569р. - у складі Речі Посполитої. З 1591 р. - центр староства. У 1620 р. місто одержало магдебурзьке право і герб.

1648 Богуслав став сотенним містом Білоцерківського полку.

З 1685 до 1712 рр. - полкове місто Богуславського полку Речі Посполитої.

У 1793-1837 рр. Богуслав став повітовим центром Київської губернії Російської імперії.

З 1846 р. - Богуслав втратив статус міста, увійшов до складу Канівського повіту як волосне містечко Богуславської волості.

1921 р. - Богуславська волость у складі Канівського повіту Київської губернії

1923 р. - Богуславський повіт увійшов до складу Корсунського округу Київської губернії.

1923 р. (12 квітня) - утворено Богуславський район, який увійшов до складу Корсунського округу Київської губернії.

1925 р. (13 березня) - Богуславський район увійшов до складу Шевченківського округу Київської губернії.

1925 р. (3 червня) - Богуславський район увійшов до складу Білоцерківського округу Київської губернії.

З 1932 р. смт Богуслав - районний центр Богуславського району Київської області.

1938 р. - Богуславу надано статус міста.

З 1962 р. - місто обласного значення.

З 1962 р. - Богуславський район ліквідовано.

З 1962 р. територія Богуславського району входить до складу Таращанського району Київської області; місто Богуслав підпорядковується Миронівському району.

З 1965 р. Таращанський район ліквідовано, а територію колишнього Богуславського району приєднано до Миронівського району.

З 1965 р. - місто Богуслав віднесено до категорії міст районного підпорядкування.

З 1966 р. місто Богуслав стає центром Богуславського району Київської області.

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ:

Вирський Д.С. БОГУСЛАВ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут

історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2003. - 688 с.: іл.. - Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Boguslav_mst (останній перегляд: 28.03.2019)

Пенкевич С. Топография нынешней Киевской епархии в XVII в. по Андрею Целларию: с картою Киевской епархии : (писано на Евгение-Румянцевскую премию) / С. Пенкевич. - Киев : типография В. Давиденко, 1877. - С. 82-84. [Цитата з видання: “..Прежде здесь был крепкий замок. Во время польского владычества Богуславлю (Богуслав) выдавались привилегии 1589 году Янушом Острогским на пользование грунтами и на различные права для жителей, и Сигизмундом III в 1620 г. на право получения мещанами наследства . .”]

Пам'ятні місця Київської області : короткий путівник. - Київ : Облвидав, 1958. - С. 85-90. [Богуслав, місто обласного підпорядкування [нині - районного значення], центр Богуславського району.]

Ніколенко, Л. І. Богуславщина - частина Поросся у княжу добу (XI - XIII ст.). До питання про час заснування Богуслава / Л. І. Ніколенко, Дж. К. Хвінгія. - Київ : Задруга, 2012. - 84 с. : іл. - ISBN 978-966-8999-46-8

Адміністративно-територіальний поділ УСРР при 3-х ступеневій системі врядування (за даними на 1 жовтня 1925 року). - Харків, 1925. - С. 20 [Територію Богуславського району віднесено до Білоцерківської округи Київщини.]

Адміністративно-територіальний поділ УСРР за станом на 1 грудня 1933 року. - Харків, 1933. - С.148. [Богуслав, селище міського типу Богуславського району Київської області]

Українська РСР Адміністративно-територіальний поділ : додаток до довідника видання 1962 року. - Київ, 1964. - С. 28, 30. [У зв'язку з укрупненням районів (31.12.1962 р.) Богуславський район ліквідовано, уся територія передана до Таращанського району; Місто Богуслав увійшло до складу Миронівського району]

Відомості Верховної Ради УРСР. - 1963. - № 2. - С. 25-30. [...у відання Київської обласної ради були передані міста... м. Богуслав...]

Відомості Верховної Ради УРСР. -1966. - № 48. - С.293. [Про утворення Богуславського району у складі Київської області з районним центром у місті Богуслав.]

Постанова Верховної Ради України “Про зміну меж міста Богуслав Богуславського району Київської області” від 22 грудня 1998 р. [...в межі міста Богуслав Богуславського району Київської області включено 500,3 гектара земель Богуславської міської ради та затверджено межі міста загальною площею 1589,5 гектара].

Дивись посилання: сайт Богуславської міськради, БОГУСЛАВ
[Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України.

Як видно з наведеного прикладу, у цьому записі (файлі) міститься інформація про населений пункт з відомостями про усі адміністративні зміни упродовж понад вісім століть з посиланнями на джерела інформації. Тобто, такі відомості перевірені і підтверджені офіційними документами.

Для бібліотечних фахівців та дослідників така інформація має бути корисною для перевірки чи підтвердження необхідної інформації. Отже, створення авторитетного файлу географічних назв має забезпечити отримання та використання надійних (перевірених) відомостей про населені пункти, розширення можливості пошуку даних, підвищення рівня пошукових сервісів електронного каталогу НІБУ.

Співробітниками науково-методичного відділу розроблено методику створення авторитетного запису на географічні назви населених пунктів України, де визначено, що **авторитетний файл «Географічні назви населених пунктів України» Національної історичної бібліотеки України** – це організований масив авторитетних записів на назви населених пунктів України, який містить відомості як про офіційні сучасні, так і про встановлені історичні назви, адміністративне підпорядкування та коротку довідкову інформацію про населені пункти¹³. Цей ресурс формується на базі автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи НІБУ та відображає відомості про:

- унормовані назви населених пунктів України – назви населених пунктів, зафіксовані офіційним органом з географічних назв та записані українською мовою за нормами та правилами українського правопису;
- встановлені назви населених пунктів України (включає виявлення існуючих або відомих у минулому історичних назв населених пунктів, їхні найменування та перейменування).

Підсумовуючи, зазначимо, що створення авторитетних файлів, а також впровадження авторитетного контролю (для підтримки сумісності та взаємозв'язку різних форм представлення – в нашому випадку – назв населених пунктів України), є одним з важливих факторів функціонування електронних інформаційно-пошукових систем сучасної бібліотеки. Оскільки інформаційні ресурси НІБУ

¹³ Положення про базу даних авторитетного файлу «Географічні назви населених пунктів України» Науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України.

посідають важливе місце у загальнонаціональному інформаційному середовищі, використання авторитетних файлів у процесі опрацювання документів краєзнавчого змісту, допоможе забезпечити максимальну достовірність відомостей про населені пункти, встановлення їхніх адміністративних координат, а також розширить можливості для досягнення максимальної ефективності пошуку в електронних каталогах та базах даних Бібліотеки.

**Олена Воронцова,
м. Київ**

Мандрівники і перші дослідники про печери Києво-Печерської лаври (XVII–XIX ст.)

Повнота висвітлення та осягнення історії Києво-Печерської лаври неможливі без вивчення печерних споруд монастиря. Печери Києво-Печерської лаври – одна з найцікавіших в Україні та до кінця невивчених православних пам'яток, що має майже тисячолітню історію.

За роки існування печери стали не лише місцем заснування монастиря, але й були підземним кладовищем, місцем паломництва і поклоніння святим мощам, музейним об'єктом та, зрештою, об'єктом наукових досліджень.

Упродовж століть печери неодноразово змінювались – замурувались аварійні ділянки, викопувались нові ходи і підземні церкви. Згодом в печерах було зроблено ніші-аркасолії для установа гробниць зі святими мощами. При цьому, майже за тисячолітню історію свого існування лаврські підземелля ніколи не були зачинені і не знаходилися в повному забутті: кожна епоха залишила там свій слід. Саме тому дослідження печер мають неабияку важливість.

Інтерес до печер виник з давніх давен, вони приваблювали увагу мандрівників і прочан. Їхня історія висвітлена літописними та письмовими джерелами. Починаючи з XV ст., про них є згадки в письмових джерелах. Зосима, диякон Троїце-Сергієва монастиря (1420 р.) [1, том 2, с. 601], князь Андрій Володимирович (1446 р.) [1, том 2, с. 610], барон Сигизмунд Герберштейн (1517-1526 рр.) [4, с. 9]; Олександр Гваньїні (1581р.) [4, с.12-13]; Мартин Груневег (1559–1660-ті рр.) [2, с. 204-211]; Еріх Лясота (1594 р.) [4, с. 15-22]; Гійом Левассер де Боплан (бл. 1640 р.) [4, с. 44-51], П. Алеппський (1653 р.) [4, с. 63-66] та інші описували київські печери. Частіше за все це були згадки про печерні поховання – гроби та тіла, що не зотліли. Більшість

переповідала фантастичні свідчення, які не дають повної уяви про справжні розміри, улаштування та конфігурацію печер [3, Отдел II; 4, с. 39-45; 4, с. 9-15].

На початку XVII ст. в друкарні Києво-Печерської лаври видаються два твори, які стали основою сучасного наукового вивчення монастирської історії. Насамперед, це, опублікований 1635 р., польський переказ літописного Патерика, здійснений майбутнім київським митрополитом Сильвестром Косовим, а також, видана в 1638 р. теж польською мовою, книга соборного монаха Києво-Печерського монастиря Афанасія Кальнофойського за назвою «Тератургіма...» з першими схематичними планами печер у додатку [1, с. 622; 5, с. 10].

Наступна стадія еволюції печерних комплексів лаври показана в Печерському патерику, виданому церковнослов'янською мовою в 1661 р. з ініціативи архімандрита Інокентія (Гізеля). До видання додано плани Ближніх і Дальніх печер, що були виконані у масштабі із застосуванням кутомірних приладів [1, с. 623; 5, с. 10].

Прийнято вважати, що перші спроби наукового підходу до вивчення київських печер відносяться до третьої чверті XVII ст., і пов'язуються з діяльністю пастора м. Вільно Іоанна Гербінія [6, с. 14-15]. Гербіній ніколи не був у Києві, але отримав від архімандрита Києво-Печерського монастиря Інокентія Гізеля служебник, креслення печер, зроблені у 1674 р. (більш досконалі, ніж у Кальнофойського) та книгу «Патерик Печерський» [4, с. 107-112]. Матеріали були ретельно вивчені та стали підґрунтям для написання книги, в якій автор систематизував існуючі на той час свідчення про печери. Це дозволило йому аргументовано спростувати розповсюджені чутки про неймовірну довжину київських печер, переконливо заперечити можливість розташування лесових підземель під Дніпром, розкритикувати ототожнення лаврських чернечих поховань з останками троянських царів Гектора та Пріама.

Крім того, дослідник спробував класифікувати київські печери, визначивши серед них підземні споруди військового призначення, печерні сховища місцевого населення та катакомбні житла християнських аскетів. На думку Гербінія, останні з'явилися у Києві ще за доби язичництва як потаємні притулки перших християн на Русі. При цьому, печерні монастирі Києва пов'язувалися дослідником винятково зі східною (православною) чернецькою традицією; серед них він розрізняв місця таємних богослужінь; ізольовані від мирського життя, осередки та підземні цвинтарі. Незважаючи на певні неточності у запропонованих Іоанном Гербінієм інтерпретаціях, саме з появою його книги починається якісно новий етап в історії

вивчення київської підземної старовини, відбувається, по суті, зародження наукового інтересу до цих пам'яток [7, с. 12].

Наприкінці XVIII ст. у Києво-Печерській лаврі починає видаватися література, в якій наводилися не лише описи монастиря, але й докладалася детальніша інформація про печери. Зокрема, у 1795 р. побачило світ видання «Краткое историческое описание Киево-Печерской лавры», створене київським митрополитом Самуїлом (Миславським). Там містився не лише опис лаврських споруд, а й були зазначені проблеми, пов'язані з водними джерелами, зі снігом та дощовою водою, які підмивали землю біля печер, окреслено засоби їхнього вирішення [8, с. 55-57].

1820 року в Санкт-Петербурзі вийшла книга Максима Берлінського «Краткое описание Киева, содержащее историческую перечень сего города, так же показание достопамятностей и древностей онаго». Автор, окремо від історії Києво-Печерської лаври, описує в невеликих розділах два печерних лаврських монастиря «Ветхий монастырь. Дальние пещеры» та «Новый монастырь. Ближние пещеры». Спочатку надається переказ літописного свідoctва про прихід Антонія в печеру, яку викопав Іларіон, та про те, що братія викопала церкву і келії в печері під «ветхим монастырем». «По непрерывному преданию Киево-Печерской Лавры известно сие место, составляющее отдельный монастырь под названием дальних пещер» [9, с. 160-161].

Стосовно Ближніх печер, автор також цитує літопис про те, що св. Антоній викопав собі печеру під новим монастирем, в якій і закінчив своє життя. «По тем же преданиям известно, что теперь у сей второй пещеры существует так же отдельно начальнический монастырь ближних пещер, так названный по близкому его разстоянию от Лавры. – О погребенных в сих монастырях и о мощах Святых, нетленно лежащих в пещерах обстоятельно предложено в Описании Киево-Печерской Лавры, 1805 года в Киеве изданом» [9, с. 161].

1826 року виходить з друку «Описание Киево-Печерской лавры с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, также планы лавры и обеих пещер» київського митрополита Євгенія (Болховітінова). Ця книга – детальний опис історії Києво-Печерського монастиря. В розділі «Про початок Києво-Печерської лаври» автор розповідає про засновника Печерського монастиря преподобного Антонія, описуючи його біографію та початок печерного монастиря, посилаючись на літопис Нестора [10, с. 272-276]. В розділі «Про печери Києво-Печерської лаври і про угодників Божих, що починають в них і в Великій церкві» з

перших рядків дізнаємось, що окрім Ближніх і Дальніх печер в різні часи відкривалось ще багато печерок униз по горі, які, можливо, викопували монастирські самітники і які вже завалені й невідомі [10, с. 332]. Це коротке повідомлення може стати підтвердженням теорії заснування печерного монастиря шляхом об'єднання маленьких печерок та зберігання традиції лаврського устрою монастиря впродовж кількох віків. Далі в «Описі Києво-Печерської лаври» йде перелік преподобних Ближніх і Дальніх печер з короткими життєписами святих [10, с. 333-341]. В подальшому багато авторів посилались на працю Болховітінова при описанні Києво-Печерської лаври.

У першій половині ХІХ ст. масовими тиражами почали видаватися путівники з описом Києво-Печерської лаври, які супроводжувались численними документальними свідченнями з історії лаврських печер та скитів. У той же час, саме вітчизняна краєзнавча і паломницька література засвідчила велику нестачу джерел з історії чернечого печерництва [7, с. 13].

1847 року вийшов з друку твір «Обозрение Киева в отношении к древностям, изданное Иваном Фундуклеем». Автор присвятив печерам розділ «О пещерах и насипях», в якому вміщено історію виникнення Печерського монастиря. Далі він пише, що в печерах зберігаються нетлінні мощі святих угодників печерських. В Ближніх чи Антонієвих печерах спочиває 80 святих, а в Дальніх чи Феодосієвих – 46. Докладніше «о пещерах» та «печерянах», як пише автор, викладено в Патерику і в «Описании Киево-Печерской лавры...», виданому митрополитом Євгеном (Болховітіновим) [11, с. 15-16].

У книзі коротко описано Варязьку печеру та історію її назви з посиланням на Афанасія Кальнофойського, а також надано зображення Трапезної в Ближніх печерах, гробниці преподобного Антонія та плани Ближніх і Дальніх печер.

Про Варязьку печеру згадує і Микола Закревський в «Описании Киева» 1868 р., де повідомляє, що вона, можливо, була житлом первісних людей і є продовженням лаврських печер, але в багатьох місцях завалилася. Далі, посилаючись на Леоніда Похілевича (Киевские Губернские Ведомости. 1865 г., 30 января), автор пише, що нещодавно у деяких з старшої братії Печерського монастиря відродилася ідея вичистити Варязькі печери, укріпити їх кам'яними контрфорсами та перетворити, як раніш, в місце поховання для старших і благочестивих трудівників обителі та богомольців [1, том 1, с. 207-208]. Втім, реалізація цих планів лишилася незавершеною.

У розділі «Печерський монастирь» Микола Закревський, як багато інших авторів, які описували історію Києво-Печерської лаври, розповідає про початок печерного монастиря за свідченням Нестора-літописця [1, том 2, с. 601]. Описуючи печери Києво-Печерського монастиря, Микола Закревський провів велику роботу. За основу дослідження історії розвитку печер лаври автор взяв найбільш докладні роботи XVII – першої чверті XVIII ст. (Афанасія Кальнофойського, Інокентія Гізеля, Самуїла Миславського та Євгенія Болховітінова), виконав аналіз даних, що стосуються Ближніх і Дальніх печер, а також планів, представлених у цих роботах. Це дозволило досліднику простежити зміни, які сталися в печерах упродовж 230-ти років [1, с. 622].

По-перше, автор порівняв місцезнаходження і наявність гробниць зі святими мощами за планами різних років. По-друге, порівнюючи життя святих, що дійшли до сучасників, автор вказав на розбіжності в різних джерелах стосовно цих життєписів. По-третє, Микола Закревський ретельно описав все, що знаходилося в печерах (стовпи для біснுவатих, хрест Марка Печерника, печерні ходи і церкви, трапезна, мироточиві голови і таке інше). Нарешті, він дав короткі характеристики чотирьом планам, які розглядалися: «Упомянутые 4 чертежа суть следующее: а) в 1638 г. Кальнофойский, при книге Тераургиама, начертил 3 рисунка, обыкновенно называемых планами и изображающие расположение зданий Печерской обители и направление ходов в Ближних и Дальних пещерах с показанием мест, где почивают св. мощи; б) в 1674 г. Иннокентий Гизель составил два чертежа, представляющие планы обеих пещер; чертежи эти он объяснил на Латинском языке...; в) в 1795 г. преосв. Самуил Миславский, митрополит Киевский, сочинение «Краткое, историческое описание Киево-Печерской лавры», составил на одном листе планы Печерского монастыря и обеих пещер, сопровождая все это подробным описанием; г) преосв. Евгений Болховитинов, незабвенный описатель Святыни Киевской, составил в 1825 г. планы Печерского монастыря и пещер, которые приложил к своему подробному описанию Киево-Печерской Лавры. – Чертежи Кальнофойского и Гизеля не заслуживают названия планов: они сделаны на глазомер, без всяких измерений, следовательно, без масштаба и притом людьми, не имевшими никакого научного понятия о топографии, которая тогда почти не существовала, следовательно, ничего не знавшими о съемках и черчении планов. Тут не может быть и речи о настоящей длине пещерных улиц, о направлении их в отношении к магнитной стрелке...» [1, с. 622-623].

Незважаючи на те, що Закревський дійшов висновку про непридатність планів Кальнофойського та Гізеля, свій зведений план Ближніх і Дальніх печер Києво-Печерської лаври він зробив на основі саме чотирьох перед цим зазначених планів, включаючи плани 1638 та 1674 рр. Треба сказати, що цей план став першим зведеним планом печер Києво-Печерського монастиря. Робота «Описание Киева» Миколи Закревського визнана сучасниками автора як найкращий твір про Київ. Її було взято за основу при створенні багатьох подібних видань у другій половині XIX – на початку XX ст.

1886 року в Києві вийшла книга «Киево-Печерская Лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии». Ім'я автора позначено скороченням «П.Л.» (ймовірно, Павло Лебедінцев).

У розділі «Лаврские пещеры», як і в багатьох попередніх виданнях, наведено опис будівель над печерами, а потім перераховуються всі преподобні, поховані в Ближніх і Дальніх печерах [12, с. 63-75]. Далі автор, посилаючись на Інокентія (Гізеля), розповідає про нетлінність святих упродовж декількох століть, а також про те, що невідомо, яку довжину мають печери в зв'язку з обвалами після землетрусу.

В цій роботі є цікаві свідчення про печери: «Во времена нашествия татар с Батыем, входы в пещеры были закрыты или лучше завалены землею. В половине XV века становится известно, что они уже были открытыми. Их посещали богомольцы в XV и XVI веках, как свидетельствуют Ляссота, Кальнофойский и диакон Павел; но еще до конца прошлого столетия пещерные ниши, в которых стоят гробницы с телами святых, были закрыты досками; на каждой из досок было изображение почивающего за нею святого, а посередине доски небольшое отверстие, сквозь которое с помощью свечи, можно было видеть гробницу. Более 20 таких досок сохраняются и ныне при пещерах. Прикладываться к мощам печерских угодников и чествовать их целованием начали, по всей вероятности, только с конца прошлого столетия» [12, с. 75-76].

В подальшому вийшло чимало видань з історії Києва та Києво-Печерської лаври, такі як: «Киев теперь и прежде» М. М. Захарченко (Київ, 1888); «Киево-Печерская лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии с фасадами Великой лаврской церкви планом ее и планом пещер» (Київ, 1894); «Историко-топографические очерки древнего Киева» М. І. Петрова (Київ, 1897); «Киев, его святыни, древности (путеводитель)» М. Сементовського (Київ, 1900); «Киево-Печерська лавра» (Київ, 1909) та багато інших.

Переважна кількість літератури XIX – початку XX ст. має виключно описовий характер. Що стосується печер Києво-Печерської лаври, то, як правило, спочатку надаються літописні відомості про початок печерного монастиря, потім йде перелік і опис церков і будівель над печерами і, нарешті, - опис підземних церков та перелік нетлінних мощей в Ближніх і Дальніх печерах. До речі, в різні роки кількість мощей в печерах є різною.

Таким чином, інформація про лаврські печери, цікава для науковців, міститься в декількох виданнях XVII–XIX ст., а саме: Афанасія Кальнофойського, Інокентія Гізеля, Самуїла Миславського, Євгенія Болховітінова, на які й посилались автори XIX ст. У першій половині XIX ст. масовими тиражами почали видаватися путівники з описом Києво-Печерської лаври, які супроводжувались численними документальними свідченнями з історії лаврських печер та скитів. В той же час, саме вітчизняна краєзнавча і паломницька література засвідчила велику нестачу джерел з історії чернечого печерництва [7, с. 13]. Особливої уваги заслуговує праця Миколи Закревського «Описание Киева», видана у 1868 р., де автор представив, зроблений вперше, зведений план Ближніх і Дальніх печер.

Отже, можна сказати, що згадані видання стали першою спробою дослідження печер Києво-Печерської лаври. Сучасне вивчення підземних пам'яток Лаври розпочинається в 30-х рр. XX ст. разом з першими археологічними розкопками, які дали науковцям підґрунтя для вивчення історії та розвитку цих унікальних підземель.

Список бібліографічних посилань:

1. Закревский Н. Описание Киева. – М., 1868.
2. Ісаєвич Я. Мартін Груневег і його опис Києва // Всесвіт, 1981, № 5.
3. Закревский Н. Летопись и описание Киева. – М., 1858.
4. Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. – Киев, 1874.
5. Дива печер лаврських. – Київ.: Видавничий дім “КМ Academia”, 1997.
6. Толочко П. П. Таємниці київських підземель. – Київ: Наукова думка. 1968.
7. Бобровський Т. Підземні споруди Києва від найдавніших часів до середини XIX ст. : (спелео-археологічний нарис) / Т. Бобровський. – Київ: АртЕк, 2007.
8. Самуил (Миславский). Краткое историческое описание Киево-Печерской лавры / Самуил (Миславский). – Киев, 1817.
9. Берлинский М. Краткое описание Киева / М. Берлинский. – Киев, 1991.
10. Болховитинов Е. А. Описание Киево-Печерской лавры с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное так же планы лавры и обеих пещер. – Киев, 1826.

11. *Фундуклей І. Огляд Києва відносно старожитностей.* – Київ, 1996 (репринтне видання 1847 р.).

12. *Киево-Печерская Лавра в её прошедшем и нынешнем состоянии* – Киев, 1886.

**Галина Горбань,
м. Івано-Франківськ**

**Обласна краєзнавча відзнака – колективу Івано-Франківської
ОУНБ ім. І. Франка**

Івано-Франківська обласна організація Національної спілки краєзнавців України – одна з найчисельніших та потужних краєзнавчих об'єднань у державі. Вона налічує 150 осіб, серед яких – 6 академіків, 17 професорів, 16 докторів наук, 31 кандидат наук, 62 науковці та викладачі, 25 заслужених працівників різних галузей, 15 лауреатів премій НСКУ, 27 Почесних краєзнавців України.

Головною обласною премією Івано-Франківщини в галузі краєзнавства є премія імені Володимира Полека – професора, відомого літературознавця і краєзнавця, бібліографа. Він був автором декількох краєзнавчих путівників, монографій, підручників та методичних розробок, створив «Біографічний словник Прикарпаття», десятки бібліографічних покажчиків, надрукував понад тисячу статей у вітчизняній і зарубіжній пресі та енциклопедичних виданнях. Творчий доробок науковця відзначено Івано-Франківською обласною краєзнавчою премією ім. І. Вагилевича та обласною премією ім. В. Стефаника. Уродженець Станіслава, Володимир Теодорович Полек за 40 років наукової та краєзнавчої діяльності зробив чималий внесок у дослідження та популяризацію історії Прикарпаття та його визначних постатей. Як зазначив історик-краєзнавець, заслужений працівник культури України Богдан Гаврилів, «працьовитість його в гуманітарній сфері просто вражає і захоплює» [2, с. 26]. Тому 2010 року за поданням обласної організації Національної спілки краєзнавців України в області запровадили краєзнавчу премію ім. Володимира Полека, лауреатами якої вже стали 40 найкращих дослідників краю. Її присуджують щороку краєзнавцям або краєзнавчим організаціям і установам за вагомий внесок у вивчення, збереження й популяризацію історико-культурної спадщини Прикарпаття, у розвиток краєзнавчих досліджень різних напрямів.

Знаковою подією в життєдіяльності Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка стало відзначення директора книгозбірні Людмили Бабій, заступника директора з наукової роботи Галини Горбань, завідувачки відділу краєзнавчої літератури Оксани

Шаран та краєзнавчого бібліографа Валентини Дволітки цією престижною нагородою [1, с. 3-4]. У Звіті Правління IV звітно-виборної конференції Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України зазначено: «Обласна організація НСКУ плідно співпрацює з Івано-Франківською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. І. Франка, її краєзнавчим відділом. Бібліотека створила і постійно поповнює депозитарій краєзнавчих видань. Працівники краєзнавчого відділу, керівництво Бібліотеки ініціюють і проводять дуже багато краєзнавчих заходів в обласному центрі. Зокрема, краєзнавці Бібліотеки підготували ряд бібліографічних покажчиків до ювілеїв провідних краєзнавців, проведено ряд презентацій краєзнавчих видань та ювілейних книжкових виставок наших краєзнавців. Колектив Бібліотеки став у цьому році Лауреатом обласної краєзнавчої премії ім. Володимира Полека» [3, с. 15].

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка сьогодні є інтелектуальною скарбницею, яка володіє багатолітнім інформаційним надбанням людства на друкованих та електронних носіях. Вона є провідною установою області в галузі бібліотечного краєзнавства, депозитарієм краєзнавчих видань і регіональної періодики. Тут здійснюється різнопланова краєзнавча діяльність, акумулюється краєзнавча бібліографія. Зберігаючи і примножуючи вітчизняний та світовий пласт духовності, сьогодні Бібліотека щедро дарує свої книжкові багатства понад 31 тисячі користувачів, до послуг яких півмільйонний фонд. Це територія спілкування не лише з книгою, а й з людьми. У її залах читають твори письменники, виступають знані та маловідомі співаки, актори та музиканти, художники виставляють картини та твори народного мистецтва, бажаючи переглядати фільми, вчать іноземні мови, освоюють комп'ютер. Презентують в Івано-Франківській обласній універсальній бібліотеці ім. І. Франка нові книжки місцеві письменники, краєзнавці, вчені. Такі зустрічі завжди викликають підвищений інтерес у місцевої громадськості. Бібліотека є активним учасником відзначення державних та народних свят, знаменних і пам'ятних подій, проведення фестивалів, акцій, конкурсів, святкування ювілеїв дослідників історії та культури Прикарпаття, літераторів, митців, громадських діячів.

Зацікавленість та схвальні відгуки у громадськості краю набули знайомства зблизка з відомим та неширокознаними талановитими особистостями – раціоналізаторами і винахідниками Прикарпаття в рамках Інтелектуального клубу творчих особистостей – спільного творчого проекту обласної бібліотеки, обласної

організації Товариства винахідників і раціоналізаторів України та Спільноти наукових та інженерних об'єднань України.

Цікавою і різноманітною є видавнича продукція, серед якої – не тільки традиційні методичні поради, рекомендаційні бібліографічні та біобібліографічні покажчики, малі форми бібліографії (пам'ятки користувачу, каталоги книжкових виставок, книжкові закладки, буклети тощо), а й тематичні збірники матеріалів про визначних людей Прикарпаття, сучасних івано-франківських краєзнавців і письменників.

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка як головний науково-методичний центр координує роботу книгозбірень Івано-Франківщини. Вона окреслює основні завдання бібліотечної політики краю, організовує фахове навчання, проводить обласні професійні конкурси, надає практичну допомогу на місцях, що у комплексі сприяє розвитку творчої ініціативи та впровадженню інновацій, зокрема й з питань бібліотечного краєзнавства.

Працівники Бібліотеки створюють власні електронні ресурси. Це – електронний каталог, краєзнавчі бази даних («Івано-Франківщина: минуле і сьогодення», «Гуцульщина», «Іван Франко і Прикарпаття», «Пам'ятки історії і культури області», «Видатні люди Прикарпаття», «Вчені. Винахідники», «Митці Прикарпаття» та ін.), краєзнавчі книги on-line, веббіографічні списки та віртуальні виставки різноманітної, переважно краєзнавчої, тематики, які представлено на бібліотечній веб-сторінці. До веб-сайту Бібліотеки ім. І. Франка щорічно звертається понад 300 тисяч віртуальних користувачів.

Щорічно Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка бере участь у виставці-презентації сучасної української друкованої продукції місцевих видавництв та авторів «Сторінками української книги», що відбувається у Фортничній галереї «Бастіон» за сприяння облдержадміністрації в рамках відзначення Дня української писемності та мови. До уваги відвідувачів виставки бібліотечні працівники пропонують новинки краєзнавчих видань різної тематики.

Рекомендації фахівців Книгозбірні враховуються при визначенні кандидатів на премію обласної організації НСКУ «Краща краєзнавча книжка року» в номінаціях «монографія» та «науково-популярне видання».

До 25-річчя з часу заснування Івано-Франківської обласної організації НСКУ видано інформаційно-методичний матеріал «Прикарпатське краєзнавство в діяльності обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка» [5], яке містить

інформацію про співпрацю Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка та Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, надану в хронологічному порядку за 2009-2016 рр.

А з нагоди 45-ліття створення обласної письменницької організації працівниками відділу краєзнавчої літератури підготовлено і видано інформаційний реліз з досвіду роботи Івано-Франківської ОУНБ «Письменники і бібліотека: грані співпраці» [4]. Він представляє усе розмаїття літературних заходів: презентації нових видань, часописів, електронних текстів, творчі зустрічі письменників з читачами, тематичні вечори, присвячені знаним майстрам слова, скайп-конференції, а також створення електронних баз даних, мультимедійних матеріалів, віртуальних виставок та інше.

Традиційно у Бібліотеці відбувається вручення дипломів переможцям започаткованого обласною письменницькою організацією конкурсу «Найкраща книжка Прикарпаття», зокрема, й у номінації «Краєзнавство».

Заслуженим авторитетом у вчених, дослідників рідного краю, краєзнавців, студентів користується відділ краєзнавчої літератури, який зберігає та опрацьовує весь масив видань про наш край; місцеву пресу; веде зведений краєзнавчий каталог, де відображається вся наявна краєзнавча інформація, зокрема, про кожний населений пункт області та персоналії відомих особистостей – уродженців Прикарпаття. Соціокультурна діяльність відділу полягає в популяризації краєзнавчих знань, реалізуються краєзнавчі проекти, випускається тематична видавнича продукція, поповнюються електронні бази даних. Це постійне місце зустрічей провідних краєзнавців області, налагодження нових контактів, зародження спільних ініціатив. Привертають увагу відвідувачів книжкові виставки з циклів «Краєзнавство Івано-Франківщини в іменах» (з нагоди ювілейних дат краєзнавців області), «Вчені Прикарпаття» (до ювілеїв відомих івано-франківських науковців), «З літературної скарбниці Прикарпаття» (на відзначення письменників краю); тематичні та календарні книжкові виставки, приурочені до знаменних і пам'ятних дат і свят.

Відділ краєзнавчої літератури є базою для навчання студентів факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника: щорічно відбуваються засідання історико-краєзнавчої лабораторії «Івано-Франківщина історична», під час яких молодь знайомиться та опрацьовує видання з історії краю загалом та окремих населених пунктів Прикарпаття зокрема.

Працівники Обласної бібліотеки беруть участь у краєзнавчій науково-дослідній роботі, міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових конференціях і семінарах, узагальнюють та популяризують кращий досвід бібліотек Івано-Франківщини у галузі бібліотечного краєзнавства, друкують матеріали у фахових виданнях та регіональному науково-методичному альманасі «Краєзнавець Прикарпаття».

Отже, те, що колективу Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка присуджено обласну премію ім. В. Полека у галузі краєзнавства, є об'єктивним та закономірним фактом, адже упродовж багатьох років саме Обласна книгозбірня зберігає загальнонаціональну та регіональну історичну пам'ять, виховує населення у національно-патріотичному дусі, прищеплює любов до рідного краю й сприяє вихованню національної самосвідомості краян. Ця нагорода є для бібліотечних працівників добрим поштовхом для успішної подальшої праці, формування іміджу книгозбірні досягнення кращих результатів.

Список бібліографічних посилань:

1. В Івано-Франківську вручили обласну премію ім. Володимира Полека в галузі краєзнавства // Краєзнавець Прикарпаття: регіональний науково-методичний альманах. – 2018. – № 32 (липень - грудень). – С. 3-4.
2. Гаврилів Б. Володимир Полек – провідний вчений і краєзнавець Прикарпаття: ілюстр. іст.-краєзн. вид. / Б. Гаврилів; Івано-Франків. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України. – Івано-Франківськ, 2018. – 54 с.
3. Матеріали для делегатів та учасників IV звітно-виборної конференції (м. Івано-Франківськ, 4 груд. 2018 р.) / Івано-Франків. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України. – Івано-Франківськ, 2018. – 24 с.
4. Письменники і бібліотека: грані співпраці / Івано-Франків. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Франка; уклад. О. Шерстій; ред. Г. Горбань; авт. вступ. ст. та відп. за вип. Л. Бабій. – Івано-Франківськ, 2016. – 100 с.
5. Прикарпатське краєзнавство в діяльності обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка / Івано-Франків. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Франка; ред. Г. Горбань; відп. за вип. Л. Бабій. – Івано-Франківськ, 2016. – 52 с.

**Наталія Горська,
м. Київ**

«З побажанням Бібліотеці процвітання...» :
*книги з авторськими інскриптами, подаровані
Національній історичній бібліотеці України*

У збірнику публіцистичних та літературно-критичних статей Євгена Олександровича Сверстюка «Блудні сини України» [1], один з екземплярів якого автор подарував Державній історичній бібліотеці України, йдеться про «[...] національно неприкаяних і збайдужілих, позбавлених спадку традиції дітей жорстокого віку — дітей імперії» [1, с. 12]. Та все ж, у книзі ясно звучить мотив великої віри у відродження духовності українського народу. У статті 1991 року, присвяченій пам'яті подвижниці дисидентського руху О. Я. Мешко, Євген Сверстюк зазначає: «[...] наша історична пам'ять втрачалась не тільки у вирі й попелі руїн, вона втрачається на наших очах за браком уважного, шанобливого і пильного погляду, здатного бачити, розрізняти і зважувати. [...] Непересічні характери і рідкісні долі, що згасають на наших очах, — це [...] притчі про наше життя. [...] Все було ясно, коли людина падала під [страшним] тягарем і гинула. Але далеко не так ясно, коли надлюдськими зусиллями одиниці витримували цей тягар» [1, с. 238-239].

З 2010 року в Національній історичній бібліотеці України (до 2009 року - Державна історична бібліотека України) тривають розшуки і дослідження написів на книгах людей рідкісної долі, які, витримавши всі *катаклізми 20-го століття*, продовжували свою працю й залишили яскравий слід у науці.

Український історик, бібліограф, краєзнавець, громадський і політичний діяч (член Центральної Ради, учасник бою під Крутами) Валентин Дмитрович Отамановський (1893 р., с. Яблунівка Черкаського повіту Київської губернії — 1964 р., м. Харків) у 1920-х роках очолював український відділ Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН. У 1929 р. Валентин Дмитрович був засуджений на 5 років таборів та на 2 роки заслання; а після звільнення викладав іноземні мови у різних медичних вишах СРСР, зокрема, у Саратові. У своїх працях з історії медицини професор В. Д. Отамановський «постає не лише талановитим істориком, а й неабияким знавцем медицини та фармації, який досконало володів іноземною науковою термінологією. Його роботи мають велику кількість додатків у вигляді цінних документів, які потім за різних обставин зникли з поля зору науковців.

Безперечно, в ті часи він був найкращим істориком медицини не тільки в Україні, а й на теренах СРСР, бо ніхто інший не міг дорівнятися до нього за обсягом та вагомістю опрацьованої джерельної бази» [2, с. 148-149]. У 1958-му році Валентин Дмитрович повернувся в Україну, викладав латину в Харківському медичному інституті.

У 1960-му вчений подарував Державній історичній бібліотеці УРСР свою книгу, видану в Саратові: «Отечественные лекари-новаторы второй половины XVIII в. [...]» [3] з дарчим написом: «Государственной Исторической б-ке УССР от признательного автора. г. Харьков». У праці описується подвижницька боротьба із чумою військових лікарів (автор неодноразово підкреслює, що це були переважно українці, «воспитанники Киевской Братской академии [...] или Черниговской семинарии» [3, с. 23]). У додатку до видання В. Д. Отамановський повідомляє про першоджерело опису нового методу лікування чуми: «[...] исходный немецкий текст, написанный в лагере над Прутом [...] был впервые опубликован во Львове в переводе на польский язык в 1770 г. [...]. В 1797 г., во время вспышки эпидемии чумы на Подолии, этот перевод был переиздан [...] в местечке Миньковцы на Подолии» [3, с. 36]. У 1920-х роках В. Д. Отамановський опрацьовував цей раритетний передрук у Всенародній бібліотеці України, однак, у 1950-х не виявив його у каталогах тоді вже ЦНБ АН УРСР. Досвідчений бібліограф, він шукав це видання (і низку інших іноземних стародруків, що зникли під час війни) по всіх великих бібліотеках Києва і загалом України. Звертався він і до Державної історичної бібліотеки УРСР. Упевнені, що слова «от признательного автора» в інскрипті Валентина Дмитровича свідчать про ефективну допомогу вченому з боку бібліографічної служби нашої бібліотеки.

Напередодні нового 1965 року Історична бібліотека отримала в дар авторський екземпляр відбитку статті «Гайдамаччина в 80-х роках XVIII ст.» [4] з інскриптом: «Історичній бібліотеці від автора. 29. XII. 1964 р.». Автор статті — український бібліограф, мовознавець та історик Микола Захарович Суслопаров (Суслопарів; 1901 р., м. Біла, Холмщина — 1974 р., м. Київ).

Автор, напевне, сам сформував і опрацював окрему книжечку, в якій об'єднав сторінки 18-го та 19-го випусків Записок Історично-філологічного відділу УАН 1928 р., де вміщено його статтю. Напис на аркуші, наклеєному на обкладинці книжки (прізвище автора та назва праці), здійснив, на нашу думку, також сам Микола Захарович.

По закінченні Кам'янець-Подільського педагогічного інституту Микола Захарович упродовж 1922-1924 рр. був бібліотекарем, згодом — керівником бібліотеки Кам'янець-Подільського ІНО; з 1927 р. працював у Всенародній бібліотеці

України. Знаний історик-некрополезнавець Людмила Проценко надала про М. З. Суслопарова такі відомості: «[...] бібліограф, бібліотекар, знавець класичних мов. Розшифрував загадковий напис русів 943 року, відомий із твору Ібн-аль-Надіма, виявив, що текст читається перевернутим. Дав свою інтерпретацію протолатинським трипільським написам, що тривалий час вважалися асиметричним орнаментом. По критському лінійному письму склав зведену таблицю-силабарій. Спеціально розробив наукову методику дешифрування давнього письма. Рукописи його не збереглися.» [5]. Автор статті «Утро творения» І. Білоконь так висловився про вченого: «[в области научной дешифровки] он сумел сделать то, что не удавалось сделать крупным ученым, таким, как Френ, Магнусен, Гаркави, Геденов [...]. Интересны его разыскания в области украинской культуры XVIII века. Сам этот человек, его незаурядное творчество заслуживают монографического исследования.» [6, с. 153]. Твердження М. Суслопарова підтримує відомий історик та мовознавець Харальд Хаарманн, наполягаючи на тому, що перша в світі писемна система виникла не в Межиріччі, а двома тисячами років раніше в Центрі Європи. Однак, академічна наука праці Миколи Захаровича Суслопарова досі обходить мовчанням.

Одне з чільних місць наукового доробку Ярослава Дмитровича Ісаєвича (1936 р., с. Верба, нині Дубенського р-ну Рівненської обл. — 2010 р., м. Львів), академіка НАН України, доктора історичних наук, багаторічного директора Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича, займають праці з історії книговидання. В них історія української книги висвітлюється як чинник культури і націотворення. У 1978 р. вчений захистив докторську дисертацію «Історія друкарства на Україні та його роль у міжслов'янських культурних зв'язках (XVI – перша половина XVII ст.)», і бібліографічний додаток до дисертації став основою, здійснених Ярославом Дмитровичем, бібліографічних описів видань латинського шрифту та характеристики змісту видань для зведеного каталогу українських стародруків «Пам'ятки книжкового мистецтва» (у двох томах, трьох книгах, 1981-1984 рр.).

До збірника статей Я. Д. Ісаєвича «Україна давня і нова: народ, релігія, культура» увійшли статті вченого 1959-1996 рр., в яких розглядається роль культурного надбання у формуванні національної свідомості українців. У передмові до книги Я. Д. Ісаєвич згадує «вчених, яких з вдячністю називає своїми вчителями, - таких, як [...] бібліограф і дослідник історії книги Федір Максименко, [...] як учень Грушевського академік Іван Крип'якевич». Книжковий фонд Історичної бібліотеки, в якому зберігаються унікальні, єдині в Україні видання, став у пригоді вченому, і в

дарчому написі: «Державній історичній бібліотеці України від її вдячного читача. Яр. Ісає[вич]», - відчувається шляхетність вченого, його повага до бібліотечної праці.

Професор Віденського університету, президент Міжнародної асоціації українців Міхаель Мозер у статті «Згадуючи академіка Ісаєвича» (Україна Модерна. - 2010. - № 6 (17). - С. 336-337) зазначив: «Важко уявити українську гуманістику без нього. [...] Хто знав цю людину, той [...] зрозумів, що він насолоджувався справжнім привілеєм».

І на закінчення представляємо зворушливий дарчий напис Ольги Василівни Ранцової (1892-198? рр.) на екземплярі видання болгарською мовою «Губернских очерков» М. Є. Салтикова-Щедріна («Государственной Исторической Библиотеке УССР с пожеланием библиотеке процветания, а коллегам – здоровья, счастья и успехов в жизни и на службе. О. Ранцова. 24. XII. 1975. Киев») [8].

Ольга Василівна залишилась у нашій пам'яті як високоосвічений фахівець відділу рідкісних книг і напрочуд доброзичлива людина.

Рід дворян Ранцових веде свій відлік від Івана Романовича Ранцова (1756-1795 рр.) – сина графа Романа Ілларіоновича Воронцова. Батько Ольги Василівни, генерал-майор Василь Володимирович Ранцов (28. 05. 1865 –? рр.) – автор книги з історії Омського піхотного полку, наявної у фонді НІБУ [9]. Зі спогадів колег, які знали Ольгу Василівну, вона підтримувала тісні взаємини з родичами, що жили й працювали в Болгарії. Ймовірно, це були діти брата Ольги Василівни Мстислава Васильовича, який емігрував до Болгарії на початку 1920-х. Напевне, саме завдяки цим родинним зв'язкам став можливим вихід болгарського видання російського класика за редакцією Ольги Ранцової.

У науково-дослідному відділі стародруків, цінних та рідкісних видань НІБУ зберігаються дві статті Ольги Василівни, опубліковані в журналі «Всесвіт», в яких фахово і талановито популяризуються раритетні видання з фонду відділу.

Ранцова Ольга. Україна в творчій спадщині Проспера Меріме / О. Ранцова; І. Лозинський // Всесвіт. - 1961. - № 8. - С. 140-142. – [Співавтор статті – літературознавець І. М. Лозинський – мав низку публікацій, зокрема, про творчість польських письменників].

Ранцова Ольга. Розповідають стародруки / О. Ранцова // Всесвіт. – 1971. – № 11. – С. 133-134.

Ми розповіли про п'ять книжкових дарів з написами на адресу Національної історичної бібліотеки України, вибравши їх з-поміж сотень подарунків вдячних

читачів-науковців, упевнених, що їхні праці могли бути створені лише завдяки роботі з унікальним фондом Бібліотеки.

Список бібліографічних посилань:

1. Сверстюк Є. О. Блудні сини України / Є. О. Сверстюк. – Київ, 1993. – 256 с. : фот. – (Українське відродження: історія і сучасність = Б-ка журн. «Пам'ятки України»). – [Текст інскрипту]: «Для Держ. історичної бібліотеки Укр. від автора [підпис]. 17.11.98».
2. Робак І. Ю. Валентин Отамановський і медичне краєзнавство Поділля / І. Ю. Робак, Г. Л. Демочко // Науковий діалог «Схід-Захід» : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р. : у 4-х ч. – Дніпропетровськ, 2014. – Ч. 3. – С. 146–149.
3. Отамановский В. Д. Отечественные лекари-новаторы второй половины XVIII в., создавшие более прогрессивное направление в лечении чумы, и роль их как зачинателей рациональной терапии / В. Д. Отамановский / Саратовский медицинский ин-т [РФ] – Саратов, 1958. – 42 с.
4. Суслонарів М. З. Гайдамаччина в 80-х роках XVIII століття / М. З. Суслонарів. – [Відб. з Зап. Іст.- філол. відділу УАН; 1928. – Кн. XVIII. – С. 63-73; Кн. XIX. – С. 111-129]. – Київ, 1928. – 31 с.
5. Проценко Л. А. Київський некрополь : путівник-довідник / Л. А. Проценко. – Київ: Український письменник, 1994. – С. 277-278.
6. Белоконь И. Утро творения. К 1500-летию Киева : [исторический очерк] / И. Белоконь // Москва. – 1982. – N 3. – С. 141-166.
7. Ісаєвич Я. Д. Україна давня і нова : народ, релігія, культура / Я. Д. Ісаєвич; НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; Міжнар. асоц. українців. – Львів : [Місіонер], 1996. – 335 с.
8. Салтиков-Шчедрин М. Е. Губернски очерки / М. Е. Салтиков-Шчедрин ; преводе от руски Дора Метева ; ред. Олга Ранцова. – София : Народна култура, 1955. – 455 с. – [Крім дарчого напису, наявний ще один автограф на форзаці]: «О. Ранцова (редакторский экземпляр)».
9. Ранцов В. В. История 96-го Пехотного Омского полка : в 2 ч. / сост. кап. В. В. Ранцов. – Санкт-Петербург : Тип. А. С. Суворина, 1902. – XIV, 458, 162 с., 41 л. ил., карт. – [Загл. обл.: Сто два года боевой и мирной жизни 96 Пехотного Омского полка. 1795-1897].

Лариса Грінберг,

м. Київ

Підготовка бібліотечних кадрів в умовах якісних змін

Під впливом нових інформаційних технологій і, прагнучи входження до світового інформаційного простору, система професійної бібліотечної освіти зазнала

певних трансформацій. Концепція якісних змін бібліотек серед пріоритетних передбачає такі напрями бібліотечної діяльності, як: «... консолідацію суспільства; дотримання європейських цінностей; інтеграцію у європейське співтовариство; підвищення якості життя; рівний доступ до інформації, знань і культурних надбань» [1].

Зміни, що відбуваються у суспільстві, змінюють його уяву про бібліотеку. Сьогодні головним досягненням людства є інформація і значна її частина акумулюється в бібліотеці. Нові завдання постали як перед бібліотеками (як соціальним інститутом), так і перед їхніми працівниками. Вимоги до рівня ерудиції та професійної компетенції бібліотекарів зростають, а, відтак, особливої уваги потребує оновлення системи національної інформаційно-бібліотечної освіти.

Як світова, так і українська бібліотечні спільноти не залишаються осторонь розвитку бібліотечної справи, усвідомлюючи, що шляхи удосконалення, намічені сьогодні, втілюватиме і удосконалюватиме нова генерація висококваліфікованих бібліотечних кадрів. Тому актуальним нині залишається питання професійної підготовки молодих фахівців для бібліотек та інформаційних центрів.

Динаміка змін у XXI столітті торкнулася не лише галузі, для якої готують фахівців, а й характеру знань та професійної поведінки бібліотекарів. Для навчального процесу, як для цілісної системи, характерними є фундаментальність і стабільність, але, водночас, елементи її мають бути гнучкими, тобто готовими для інновацій.

Досвід показав, що для забезпечення сталого розвитку України необхідно зосередити увагу вищої бібліотечної школи на умінні студентів застосовувати теоретичні й методичні засади бібліотекознавства та бібліографії у сучасному багатовимірному просторі, у якому різноманітні документно-інформаційні ресурси суспільства, групи споживачів інформації у системі наукових, виробничих і масових комунікацій стали основними об'єктами професійної діяльності випускників спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Дисципліни, що їх викладають на кафедрі інформаційних технологій КНУКіМ, мають на меті засвоєння студентами гуманітарних засад мережевих комп'ютерних технологій, інформаційно-документного пошуку і набуття професійних компетентностей використання сучасних інформаційно-пошукових систем в цілому і зокрема мережі Інтернет.

Особливе місце у навчальних планах посідають дисципліни, покликані виховати у студентів вміння існувати у міжнародному інформаційному просторі, адаптуватися до техногенних процесів, розуміння необхідності гармонізування

національних галузевих стандартів до міжнародних, створюючи таким чином умови для виконання бібліотеками ролі не лише інформаційних центрів, але й потужних провідників культури, відповідальних за формування системи цінностей.

Суттєвою для формування професійних якостей майбутніх фахівців інформаційно-бібліотечної сфери є комунікативна компетентність. Уміння наживо спілкуватися з користувачем, надаючи йому інформаційно-консалтингові послуги, студенти можуть навчитися під час практики в бібліотеках та інформаційних центрах під керівництвом провідних практичних працівників. Саме така форма навчання дає змогу брати участь у міжособистісній комунікації читача з бібліотекарем, бібліотекаря з бібліотекарем, читача з автором, сприяючи освоєнню молодими фахівцями як реального, так і віртуального простору бібліотеки.

Сучасна бібліотека створює умови для користувачів задовольняти свої інформаційні потреби у знаннях за допомогою документів, накопичених у фондах, а також, залучаючи для цього інформаційні ресурси інших бібліотек та установ. Завдяки інтенсивному міжбібліотечному обміну оцифрованими зібраннями та значній кількості ресурсів окрема бібліотека може долучитися до реалізації концепції якісних змін бібліотек [1] у частині консолідації суспільства. Особливо слід зазначити, що діапазон інформаційних потреб користувачів може бути пов'язаний і з професійною діяльністю, і з питаннями повсякдення.

Технологічно налагоджений процес комунікації у бібліотеці передбачає виконання двох основних функцій – інформаційної та комунікаційної. Їхня реалізація служить, певною мірою, для визначення принципів соціальної взаємодії.

Щоб бути і залишатися сучасним якомога довше, заклад вищої освіти повинен поставити собі за мету не тільки навчити студента основам професії, але й навчити його постійно вчитися, творчо підходячи до навчання, що дасть змогу молоді не пристосовуватися до швидкозмінного світу, а й сприяти його розвитку.

Однак, проблема поліпшення підготовки кадрів потребує подальшого розв'язання і залежить від навчально-методичної бази, а саме навчальних та навчально-методичних посібників, період застарівання яких значно скоротився через постійне оновлення інформаційного потоку. Звідси випливає, що виші повинні забезпечити себе не лише класичною літературою з фаху, але й сучасною довідково-пошуковою системою, і, звичайно, надати вільний доступ для викладачів і студентів до ресурсів Інтернет.

Отже, реформування вищої бібліотечної школи спонукало до розроблення стандарту вищої освіти зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна

справа», що уможливило формування в Україні єдиного професійного освітнього простору, а у подальшому – і входження до світового професійного освітнього процесу.

Список бібліографічних посилань:

1. Концепція якісних змін бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України (до 2025 року): Доступ : *Conception_07_2015.var3.pdf*
2. Медведєва В. М. Сучасна бібліотека: новий спосіб діяльності / Бібл. вісн. 2008. № 6. С.46–50.
3. Сударикова Е. П., Трапезникова Л. В. Підготовка бібліотечних кадрів у 21 столітті. Доступ : <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2001/tom/sec6/Doc3.html> (Дата звернення 25.09.2019).

**Дарія Дейч,
м. Одеса**

Краєзнавча діяльність бібліотек як важливий фактор у досягненні національної єдності етнічних спільнот та українського суспільства

Постійно зростаюче значення краєзнавства в розбудові Української держави, національно-культурному відродженні, переосмисленні власної історії, вирішенні складних економічних проблем зумовлює посилення уваги бібліотек до проблеми інформаційного забезпечення краєзнавчих потреб населення.

Різноманітна краєзнавча діяльність бібліотек спрямована на поширення ідей національної самобутності української нації, духовної єдності, формування міжнаціональної злагоди і взаємозбагачення національних культур, збереження історичної культурної спадщини та розвиток національної етнічної самобутності і традицій народів України, виховання патріотизму, поваги до історії, культури, мови українського народу і всіх народів України [2, с. 123]. Бібліотеки роблять вагомий внесок у стабілізацію відносин між людьми різних національностей, які проживають на території України, беруть участь у вихованні шанобливого ставлення до культури кожного етносу, формують толерантність до інших релігій, традицій і звичаїв. Бібліотеки сприяють розвитку інтересу до культури інших народів, досягнень багатогранної регіональної, національної та світової культур [4, с. 410].

Зростання інтересу до краєзнавства, ускладнення краєзнавчих інформаційних потреб українського суспільства висуває нові вимоги до бібліотек і ставить роботу бібліотечних закладів на якісно новий рівень.

Краєзнавча робота є пріоритетним напрямом діяльності Одеської національної наукової бібліотеки, важливою складовою якої є співпраця з національними товариствами та об'єднаннями Південного регіону. Вона спрямована на реалізацію державної політики зі збереження та розвитку полікультурної спадщини етносів України, формування фонду краєзнавчих документів мовами національних меншин, вивчення їхніх інформаційних потреб, здійснення бібліографічної діяльності, популяризацію краєзнавчих видань, що розкривають самобутність етнічних спільнот Півдня України, сприяють розвитку їхньої етнічної культури та мови.

Бібліотека активно сприяє реалізації прав осіб, які належать до національних меншин, розробляє та проводить заходи щодо збереження та забезпечення їхнього культурного та мовного розвитку, реалізації положень Європейської хартії регіональних мов у сфері культурної діяльності.

ОННБ має багаторічний досвід успішної співпраці з національно-культурними товариствами регіону, спільно з якими організовує соціокультурні заходи: презентації, круглі столи, документно-ілюстративні виставки, міжнародні науково-практичні конференції та ін. [3, с. 498].

4-5 жовтня 2018 року в Одесі відбулося засідання круглого столу «Культурне розмаїття Південної України – вагомий чинник європейської інтеграції», організоване Одеською національною науковою бібліотекою за підтримки Міністерства культури України, Одеської обласної державної адміністрації та Національної спілки краєзнавців України.

Метою круглого столу є:

- сприяння збереженню і розвитку культурно-етнічної самобутності національних меншин, задоволення їхніх культурних, мовних та інформаційних потреб;
- збереження і забезпечення культурного та мовного розвитку національних меншин;
- формування толерантності в українському суспільстві та запобігання розпалюванню міжетнічної ворожнечі, проявам дискримінації, нетерпимого ставлення до осіб за ознаками раси, етнічного походження, релігії, мови;
- сприяння діяльності громадських об'єднань, які створені національними меншинами, щодо організації та проведення культурно-мистецьких і мовно-просвітницьких заходів, розвитку етнокультурних зв'язків громадських об'єднань,

створених національними меншинами, з відповідними громадськими об'єднаннями за межами України;

- сприяння забезпеченню захисту, гарантованих Конституцією та законами України, прав національних меншин;
- сприяння розширенню міжнародного співробітництва з державами, що мають в Україні етнічно споріднені спільноти;
- поглиблення краєзнавчої діяльності бібліотек як вагомого фактора у досягненні національної єдності українського суспільства.

Особливість і актуальність круглого столу полягають в тому, що на території України традиційно проживають понад 100 національностей та народностей, а найбільша концентрація представників національних меншин зосереджена саме у Південному регіоні. В сучасних умовах євроінтеграційних процесів, які відбуваються в Україні, українське суспільство потребує згуртування та національної єдності. Робота круглого столу була спрямована на всебічне обговорення завдань краєзнавчої діяльності закладів культури, культурно-просвітних, наукових і освітянських установ, що здійснюється за сприяння органів державної влади і місцевого самоврядування у досягненні національної єдності етнічних спільнот Південної України та українського суспільства в цілому, проблем збереження та популяризації культур національних меншин Півдня України.

Круглий стіл «Культурне розмаїття Південної України – вагомий чинник європейської інтеграції» став своєрідною трибуною для обговорення напрацювань та здобутків бібліотек у збереженні та розвитку культурно-етнічної самобутності національних меншин, задоволенні їхніх культурних, мовних та інформаційних потреб, підґрунтям для поглиблення координації краєзнавчої діяльності бібліотек Півдня України, а також новою сходинкою у розвитку гармонійного й толерантного суспільства.

Програма круглого столу передбачала обговорення таких питань:

- ✓ Національна культура етнічних груп Півдня України: збереження та популяризація;
- ✓ Співпраця бібліотек, національно-культурних товариств, громадських організацій, центрів національних культур у забезпеченні захисту прав національних меншин;
- ✓ Роль культурно-просвітницьких, наукових, освітянських закладів у збереженні та розвитку культурного розмаїття Півдня України;

- ✓ Місце і роль бібліотеки у забезпеченні прав і свобод різних етнічних груп на шляху до європейської інтеграції;
- ✓ Бібліотека як центр формування культури міжетнічних відносин і міжетнічної толерантності;
- ✓ Краєзнавча діяльність бібліотек як інструмент реалізації державної політики зі збереження та розвитку полікультурної спадщини етносів України;
- ✓ Наукові розвідки – вагома складова культурного розвитку багатонаціонального регіону;
- ✓ Міжнародне співробітництво з державами, які мають на теренах України етнічно споріднені спільноти.

У засіданні круглого столу взяли участь представники Міністерства культури України та Одеської обласної державної адміністрації, керівники та провідні фахівці Національної історичної бібліотеки України, Національної бібліотеки України для дітей, Державної бібліотеки України для юнацтва, Національного музею літератури України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Запорізької ОУНБ, Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара, Миколаївської ОУНБ, ОУНБ ім. Д.І. Чижевського (м. Кропивницький), Одеської ОУНБ ім. М. С. Грушевського, Одеської обласної бібліотеки для юнацтва ім. В. Маяковського, Одеської обласної бібліотеки для дітей ім. В. Катаєва, Одеської центральної міської бібліотеки ім. І. Я. Франка, Одеської центральної міської бібліотеки ім. А. П. Гайдара ЦБС для дітей, науковці, краєзнавці, представники національно-культурних товариств, громадських організацій, ЗМІ та ін.

Під час заходу ставилися питання щодо подальшої ролі бібліотек у розвитку культурного розмаїття України, формуванні культури міжетнічних відносин і міжетнічної толерантності. Учасники круглого столу ознайомились з теоретичними дослідженнями, науковими розвідками, практичним досвідом провідних учених, науковців, краєзнавців з питань забезпечення захисту прав національних меншин; прав і свобод різних етнічних груп на шляху до європейської інтеграції.

Проведення круглого столу «Культурне розмаїття Південної України – вагомий чинник європейської інтеграції» дало можливість:

- обговорити проблемні питання формування толерантності в українському суспільстві, подолання нетерпимого ставлення до осіб за ознаками раси, етнічного походження, релігії та мови, сприяння збереженню і розвитку культурно-етнічної самобутності національних меншин, задоволенню їхніх інформаційних, культурних та мовних потреб;

- узагальнити кращий досвід роботи органів влади, бібліотечних і музейних установ, національно-культурних товариств, організацій та об'єднань національних меншин;

- забезпечити взаємодію та координацію діяльності соціальних інституцій та громадських об'єднань у становленні і зміцненні етнокультурних зв'язків між ними, збереженні та розвитку культурної самобутності національних меншин Південного регіону України;

- ознайомити з досвідом організації, формами та методами співпраці бібліотек та освітніх установ у дослідженні історії та культури різних етнічних груп регіону;

- визначити основні напрями та виробити рекомендації щодо подальшого збереження самобутності та забезпечення культурного та мовного розвитку національних меншин.

Особливу зацікавленість учасників круглого столу викликала презентація краєзнавчого проекту «Одещина. Край та люди» члена Національної спілки фотохудожників України Сергія Гуменюка. Мета фотолітопису – показати міста обласного підпорядкування, враховуючи історичні пам'ятки, розташовані на їхній території, ландшафти, календарні свята, побут місцевих мешканців.

Виїзне засідання круглого столу відбулося на базі Одеського літературного музею, в експозиції якого представлено яскравий літературний доробок поетів і письменників багатонаціональної Одещини.

За результатами круглого столу «Культурне розмаїття Південної України – вагомий чинник європейської інтеграції» розроблено такі рекомендації:

1. Забезпечувати дотримання конституційних прав національних меншин України на культурний та інтелектуальний розвиток і вільний доступ до інформації.

2. Сприяти національно-культурним товариствам, об'єднанням та окремим користувачам у вивченні національних мов, проводити просвітницьку роботу задля розвитку культур національних меншин, утвердження толерантності.

3. Сприяти формуванню етнокультурної компетентності, навичок взаєморозуміння і взаємодії у міжкультурному середовищі місцевих громад на засадах поваги до Української держави.

4. Реалізовувати комплексні заходи щодо забезпечення потреб громадян України, які належать до корінних народів і національних меншин, у соціальних та інших послугах.

5. Комплектувати фонди бібліотек і музеїв документами мовами національних меншин, що проживають у зоні бібліотечного обслуговування, у т. ч. на електронних носіях.

6. Зміцнювати співпрацю з організаціями національних меншин та дипломатичними представництвами зарубіжних країн-партнерів України з метою поповнення книжкових фондів літературою мовами національних меншин.

7. Активізувати використання міжнародного книгообміну з метою поповнення книжкових фондів літературою мовами національних меншин.

8. Збирати, зберігати та популяризовувати особисті архіви, краєзнавчі документи і матеріали, що стосуються життя місцевих громад (міста, району, села).

9. Розвивати краєзнавчу діяльність у співпраці з національними меншинами та об'єднаннями.

10. Надавати підтримку видавничим, мистецьким, туристичним та іншим проектам, спрямованим на збереження та розвиток етнокультурного розмаїття в Україні.

11. Розробляти проекти та проводити наукові дослідження щодо збереження і забезпечення культурного і мовного розвитку національних меншин.

12. Активізувати видання бібліографічних посібників з питань краєзнавства, зокрема збереження і забезпечення культурного та мовного розвитку національних меншин.

13. Започаткувати спільно з національними культурними товариствами електронну бібліотеку повнотекстових видань мовами національних меншин.

14. Створити загальний інформаційний інтернет-ресурс, що відображатиме багатоаспектну діяльність організацій національних меншин.

Круглий стіл «Культурне розмаїття Південної України – вагомий чинник європейської інтеграції» сприяє подальшому розвитку культурно-етнічних груп Півдня України, зміцненню миру й злагоди на теренах багатонаціональної країни та прискоренню процесу інтеграції нашої держави в європейське співтовариство.

Список бібліографічних посилань:

1. Ісаєнко О. Проект Національної історичної бібліотеки України: краєзнав. електрон. мультиресурс «Історія міст і сіл України» / О. Ісаєнко // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 8. – С. 25-28.

2. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н. М. Кушнарєнко. – Київ : Знання, 2007. – 502 с.

3. Саєнко Л. І. Краєзнавчі ресурси ОННБ ім. М. Горького на сайті та в соціальних мережах / Л. І. Саєнко // Місце і роль бібліотек у формуванні

національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 21-23 жовт. 2014 р.). – Київ : НБУВ, 2014. – С. 498-500.

4. Сергеева М. В. Бібліотечне краєзнавство: стан та проблеми / Мирослава Володимирівна Сергеева // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали п'ятої міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 верес. 2013 р., м. Львів. – Львів, 2013. – С. 409-421.

**Ганна Дідусенко,
м. Полтава**

**Документальна скарбниця історичної пам'яті краю:
(з досвіду роботи Полтавської обласної універсальної наукової
бібліотеки імені І. П. Котляревського)**

Людину завжди цікавили питання: звідки походить назва мого міста, чому носить таку назву мій куточок, на честь кого (чого) названа моя вулиця тощо. І це цілком природно, адже «інтерес до топоніміки є ознакою розвиненого цивілізованого суспільства, котре проявляє прагнення до самооцінки через вивчення і пізнання власної історико-культурної спадщини» [5, С. 179]. Топоніми не лише забезпечують можливість орієнтації у просторі, але й відображають уявлення суспільства про себе, свої основні цінності та основні віхи своєї історії. В руках умілого дослідника вони можуть заговорити як живі свідки історії та допомогти розв'язати багато питань з історії та етнографії рідного краю. Тому наукові дослідження етимології топонімів Полтавського краю завжди викликали великий інтерес у істориків та краєзнавців, який не оминув і пересічних полтавців, захоплюючи їх уяву можливим розкриттям таємниць і загадок історії та отриманням відповідей на хвилюючі їх питання. Також можна стверджувати, що топоніміка не лише відображає стан суспільної свідомості, але і, певною мірою, його формує. Тому, коли з набуттям незалежності в Україні почали відбуватися величезні революційні зміни у суспільно-політичному житті, не оминули вони і топоніміку. Якщо раніше на карті Полтавщини нові назви, в основному, з'являлися у зв'язку із заснуванням/розбудовою населеного пункту, наразі прискорилися процеси заміни уже існуючих назв на нові, що відповідали новій парадигмі суспільної свідомості. Нерідко в процесі перейменування повертали стару, перевірену часом історичну назву.

Усе це лише підсилило інтерес користувачів до вивчення топоніміки рідного краю, як сучасної, так і історичної, що, в свою чергу, підвищило частоту звернень із подібними запитами до Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки

імені І. П. Котляревського. Для задоволення тематичних запитів користувачів і, зокрема, топонімічної спрямованості Наукова бібліотека має потужну базу краєзнавчо-інформаційних ресурсів. Найціннішим інформаційним ресурсом Бібліотеки є, насамперед, її краєзнавчий фонд, який вміщує в себе не лише сучасні, а й рідкісні видання XIX – початку XX ст., що складають «золотий фонд» нашої книгозбірні.

Краєзнавчий фонд Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського, в якому можна знайти відомості з історичної та сучасної топоніміки Полтавщини, вражає своєю різноманітністю та багатоаспектністю. Це книжки, а також і статті українських та місцевих дослідників у книгах, збірниках, альманахах та періодичних виданнях. Передусім, звернімо увагу на джерела, повністю присвячені питанням розкриття значення топонімів полтавського краю: Стрижак О. С. «Назви річок Полтавщини» (1963 р.), Посухов В. І. «Що повідали назви полтавських річок» (1999 та 2012 рр.), Шаповал Ю. С. «Витоки походження українців (на основі української лексики полтавського регіону)» (2017 р.). Також у Бібліотеці зберігається масив науково-популярних та довідкових джерел, в яких походженню географічних назв Полтавщини присвячено окремі розділи, або зустрічаються згадки у тексті. Усе це різноманіття книжкових матеріалів доповнюють топонімічні розвідки місцевих істориків та краєзнавців (В. Жук, В. Малика, Б. Ванцака, Л. Розсохи, В. Посухова, В. Костюка, І. Наливайка та ін.), широко представлені на сторінках республіканських і місцевих науково-популярних альманахів, збірників та періодичних видань.

На нашу думку, варто окремо розглянути джерельну базу, присвячену питанням топоніміки міста Полтави. Упродовж часу обличчя нашого міста постійно змінювалося: з'являлися нові назви, зникали старі, інколи зниклі назви поверталися назад. Ставлення містян до цих процесів було толерантно-нейтральним – з часом вони звикали до нових найменувань, хоча траплялися випадки, коли полтавці у неформальному спілкуванні продовжували використовувати попередню назву. Тому, коли поверталися так звані «нові-старі» назви, процеси перейменування відбувалися природно, оскільки саме ці історичні назви вулиць і слугували полтавцям в особистому спілкуванні (наприклад, вулицям Ленінградська та К. Маркса повернули старі історичні назви - вулиця Сінна та Монастирська). Загалом же, процеси перейменування незмінно підживлювали дослідницькі інтереси полтавців: їх почала цікавити не тільки етимологія сучасних назв вулиць, куточків та мікрорайонів, але й питання походження їх історичних назв. Наразі, ці питання нерідко акумулюються в єдиний запит «Історія вулиці/провулку». На виконання цих запитів бібліотекарі

відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ послуговуються різноманітними джерелами. Серед найчастіше використовуваних довідкових видань, які написані в пізнавальній формі, можна зазначити наступні: «Методические материалы по теме: «Улицы старой Полтавы» (1988 р.), «Вулицями стародавнього міста: довідник-путівник» (1999 р.), Чепіль О. «Вулицями старої Полтави» (2009, 2010, 2012 рр.), «Будинки міста Полтави розповідають» (2011 р.), Лебединский О. В. «Полтава вчера и сегодня: иллюстрированный путеводитель» (2012 р.), Проскурня А. М. «І відгукнулась сива данина: павленківські історії» (2016 р.), Егоров Г. А. «А почему бы такому и не произойти?: Александровская начала XX века» (2017 р.). Але «для некоторых улиц установить старых названий не удалось. С другой стороны, есть ряд старых названий улиц, о которых неизвестно, как они именуются теперь... Выяснение этих вопросов потребует дальнейшей работы» [9, С. 16]. На виконання цих запитів у фондах Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського можна знайти ряд рідкісних довідкових видань XIX-XX ст., які в процесі комплексного використання надають можливість для заповнення деяких топонімічних прогалин. Це, зокрема, «Путеводитель по Полтаве на 1909 год» (1909 р.) И. Дохмана та «Екскурсійний довідник по Полтаві та Полтавські окрузі» (1927 р.), підбірка Пам'ятних книжок, земських календарів, Полтавських губернських та Полтавських єпархіальних відомостей, історичних розвідок видатних полтавських істориків І. Павловського, В. Бучневича, П. Бодянського та ін.

Не втратили актуальності і рукописні матеріали та розвідки, що зберігаються у фонді відділу краєзнавства. Зупинимось детальніше на брошурі М. Гейдельберга «Вулиці старої Полтави» та краєзнавчій довідці «Історія назв вулиць м. Полтави». Ці матеріали були підготовлені у 80-х роках минулого століття з метою «...установити старі назви вулиць, площ та провулків міста та відповісти на окремі запитання, які цікавлять наших земляків» [2, С. 1]. На сторінках цих видань можна не лише знайти відомості, коли саме вулиця/провулок отримали сучасну назву, але також ознайомитися із усіма попередніми їх назвами. Особлива цінність цих матеріалів в тому, що на сьогодні ця «нова» назва вулиці вже теж може бути «старою» - перейменованою і нерідко із поверненням історичної назви, тому вивчення цих довідкових джерел дозволяє проводити цікаві краєзнавчі дослідження, відстежуючи процеси зміни назв полтавських вулиць/провулків у часі.

Ще одне цінне довідкове джерело з топоніміки полтавських вулиць, яке підготували бібліотекарі відділу краєзнавства Полтавської наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського, з'явилося у 2017 р. Появі цього видання передувало

розпорядження Полтавської ОДА «Про перейменування топонімічних назв, демонтаж меморіальних дошок та зображень комуністичної символіки у місті Полтаві» від 20 травня 2016 року, що спонукало владу міста Полтави до перейменування 110 вулиць, 2 районів міста та двох міських парків. Це, в свою чергу, пожвавило інтерес користувачів до ознайомлення з новими назвами своїх вулиць. У процесі виконання численних читацьких запитів співробітниками відділу краєзнавства було прийняте рішення підготувати інформаційно-бібліографічний список «Від нових імен до нової України: Полтава на шляху декомунізації», до якого включено всі нові назви вулиць/провулків, зазначені в Постанові. На початку цього видання наводиться вступне слово від укладачів та текст Постанови, потім йде виклад основного матеріалу. Матеріал у списку розміщено за алфавітом назв вулиць за таким алгоритмом: спочатку йде заголовок, який вміщує як стару назву вулиці, так і нову. Далі йде лаконічна інформаційна довідка, де наводиться або опис історичної події, або біографія видатного діяча, на честь якого названа вулиця/провулок та короткий бібліографічний список джерел. Для зручності користування в кінці Списку наведено Алфавітний покажчик нових назв вулиць м. Полтави із зазначенням сторінок.

Для пошуку літератури використовується довідково-бібліографічний апарат – Зведений краєзнавчий каталог (ЗвКК), який існує як в традиційному картковому, так і в електронному вигляді (з 1994 р.). У ЗвКК картки із загальних питань топоніміки полтавського краю збираються в окремій підрубриці «Топоніміка», яку виділено у рубриці «Фізична географія області» розділу «Область, край в цілому». Тут фіксуються відомості про походження назв географічних об'єктів області – річок, лісів, гаїв, окремих місцевостей та куточків тощо. Більш допитливі користувачі також можуть віднайти відомості про те, де на географічній карті України чи світу зустрічаються географічні назви міст і сіл Полтавщини.

Для зручного та оперативного пошуку відомості про походження назв окремих населених пунктів, або їх географічних структурних частин збираються у розділі ЗвКК «Історія міст і сіл Полтавського краю», на що робиться загальне посилання. Крім того, за необхідності, робиться посилання на рубрику ЗвКК «Місцевий фольклор» із розділу «Літературне життя краю», де можна віднайти відомості про казки, легенди, бувальщини, пісні, приказки полтавського краю, в яких деякі географічні назви Полтавського краю набули першочергового поширення.

Для тих, хто в процесі визначення етимології тих чи інших географічних назв дотично проводить краєзнавчий пошук перманентної зміни упродовж часу

географічного обличчя Полтавщини, пропонується підрубрика «Картографія» із рубрики «Фізична географія області» розділу «Область. Край в цілому». Серед найцінніших видань, на які робиться посилання у цьому розділі, можна вказати наступні: Падалка Л. В. «Карта территориального разграничения Полтавской губернии в масштабах местных изменений. С приложением таблиц и пояснительного текста» (1914 р.), Коломинский Г. «Атлас Полтавской губернии с приложениями» (1895 р.). Також тут можна віднайти посилання на численну добірку як сучасних видань, що вміщують географічні описи та фотографії карт Полтавської губернії, або її окремих частин, так і добірку карт-схем та атласів-довідників Полтавської області та її окремих населених пунктів за різні роки. Вивчення та аналіз наявних картографічних матеріалів дозволяє проводити пізнавальні топонімічні розвідки дослідження сталості географічних назв на теренах Полтавщини.

Електронний краєзнавчий каталог доповнює і розширює можливості пошуку бібліографічної інформації за допомогою ключових слів. Для цього у ньому передбачено обов'язкове введення ключового слова «топоніміка» та, за необхідності, додавання інших ключових слів із запропонованого словника. Таким чином, добре продумана структура краєзнавчого каталогу максимально повно розкриває джерельний фонд краєзнавчої літератури з питань топоніміки, дозволяючи бібліотекарям надавати вичерпні відповіді на запити користувачів.

На сучасному етапі Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського є загальнодоступною установою, діяльність якої спрямована на використання новітніх інформаційних технологій, розвиток власних електронних ресурсів та забезпечення інформаційних потреб і запитів користувачів. Потужною серцевиною цього інформаційного осередку є відділ краєзнавства, який здійснює довідково-бібліографічну, видавничу та просвітницьку роботу, надаючи своїм користувачам широкий доступ до джерел краєзнавчої інформації. В світлі цього наративу основний напрямок роботи відділу краєзнавства полягає у виготовленні та наданні якісного краєзнавчого продукту на виконання різноманітних запитів користувачів. Введення у 2009 році послуги «Віртуальна довідка» розширила можливості відділу краєзнавства, оскільки наразі з'явилася можливість надання вичерпної інформації для віддаленого сегменту користувачів як у вигляді посилання на сайти, так і надсилання їм тематичних/рекомендаційних бібліографічних списків.

Для популяризації довідково-літературних джерел, зокрема, краєзнавчої тематики, використовуються як традиційні, так і новаторські форми роботи:

книжкові виставки, бібліографічні огляди, читацькі конференції, бібліотечні уроки, тематичні розвідки, краєзнавчі квести тощо. В процесі змістовної просвітницької діяльності співробітники відділу приділяють велику увагу поширенню творчих зв'язків із місцевою громадою, активно залучаючи до співпраці місцевих краєзнавців, музейників, архівістів, викладачів середніх та вищих навчальних закладів, представників громадських організацій тощо. Серед творчих напрацювань відділу хотілося б приділити увагу деяким заходам, присвяченим саме питанням вивчення та збереження місцевої топоніміки. Спільно із вихованцями кандидата педагогічних наук Є. В. Копильця, який працює керівником гуртків Полтавського обласного центру краєзнавства та туризму учнівської молоді, в рамках засідання клубу краєзнавців «Рідний край», періодично проводяться топонімічні дослідження, результати яких опубліковано на сторінках збірників щорічної краєзнавчої конференції учнівської молоді «Полтавщина – земля моя свята». Для учнів полтавських шкіл було проведено серію бібліотечно-краєзнавчих уроків «Ім'я твоєї вулиці». Також працівники краєзнавчого відділу взяли активну участь у топонімічній розвідці, яку ініціював С. В. Остап'єнко, вчитель ЗОШ № 7. Результатом проведення наполегливих краєзнавчих пошуків стало підтвердження назви полтавської вулиці та встановлення біографічних даних полтавця, воїна-афганця Олександра Бідного, на честь якого вона й була названа.

Таким чином, Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського має досить потужну джерельну базу, що дозволяє провадити широкий комплекс заходів на допомогу відновленню та збереженню історичної топоніміки краю, зокрема, ведення відповідних розділів ЗвКК, створення власних інформаційних продуктів та їхнє представлення в мережі Інтернет, проведення різноманітних заходів в рамках популяризації бібліотечних ресурсів з етимології історичної топоніміки краю.

Список бібліографічних посилань:

1. Богданович А. В. Сборник сведений о Полтавской губернии / А. В. Богданович. – Полтава, Типография Губернского правления, 1877. – 283 с.
2. Гейдельберг М. Вулиці старої Полтави.
3. Від нових імен до нової України: Полтава на шляху декомунізації: інформаційно-бібліографічний список / Полтавська обласна універсальна наукова б-ка ім. І. П. Котляревського, Відділ краєзнавства; уклад. Л. М. Карпенко, М. А. Федорова; ред. К. М. Щира. – Полтава, 2017. – 62 с.
4. Бодянский П. И. Достопримечательности Полтавы / П. И. Бодянский. - Репр. воспроизведение изд. 1850 и 1849 гг. – Харків : САГА, 2011. – 128 с.

5. Дмитренко А. Топоніміка міста як відображення суспільних уявлень про його історію / А. Дмитренко // Україна: архітектура, історія, мистецтво: матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції «Вайнгортівські читання», берез. 2012 р. / ред. В. Трегубов. – Полтава, 2012. – С. 179-186.
6. Дохман М. А. Путеводитель по Полтаве на 1909 год / М. А. Дохман. – [Б. м.; б. в.; б. г.]. – 198 с.
7. Екскурсійний довідник по Полтаві та Полтавській окрузі. – Полтава, 1927. – 68 с.
8. Історія назв вулиць м. Полтави : довідка
9. Методические материалы по теме: «Улицы старой Полтавы». – Полтава, 1988. – 30 с.

**Олена Дмитрієва,
м. Харків**

**Укладач першого друкованого каталогу української книги
Павло Мокроус: доля, діяльність і найближче оточення**

У 1912 р. трапилася без перебільшення визначна подія в історії національного друку — в Харкові побачив світ «Каталог книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки» [1]. Підготовлений на замовлення української комісії (голова — Микола Міхновський), яка керувала роботою українського відділу бібліотеки, він на багато десятиліть залишився єдиною працею в цій царині. Про його значення говорив Федір Максименко на нараді зі створення репертуару української книги, що відбулася через третину століття, в 1945 р.: «Цей каталог, по суті, є єдиним друкованим суто українським бібліотечним каталогом, що маємо досі» [2, с. 25]. У передмові до видання зазначено, що за дорученням комісії його уклав добродій П. Мокроус. Понад 100 років залишалося невідомим, ким був укладач першого друкованого каталогу української книги, де ще він себе проявив та як склалася його доля. Побіжні згадки про нього розпорошені в публікаціях різної тематики та архівних фондах. Найбільш інформативними джерелами є особова справа колишнього студента Харківського технологічного інституту Павла Мокроуса [3], карна справа його сестри Варвари [4] і спогади племінника Ігоря Чмоли [5].

Павло Гнатович Мокроус народився 1884 р. в с. Бочечки Путивльського повіту Курської губернії (нині Конотопського району Сумської області) в багатодітній селянській родині Гната Даниловича та Харитини Андріївни Мокроусів. Батько — фахівець із цукроваріння, 25 років (до 1921 р.) працював змінним заступником директора Пархомівського цукрового заводу, що в дорадянський час належав династії Харитоненків. Крім Павла в родині росло ще п'ятеро дітей: молодший брат

Петро та сестри Варвара, Ганна, Ольга й Параскева. *«Всі отримали вищу освіту. Батько вимагав, щоб усі діти були на свята вдома. Кожен син чи дочка могли привезти з собою скільки завгодно своїх співтоваришів. Тож у просторій хаті Мокроусів чи літом, чи зимою було все багато молоді»* [5].

У 1895-1904 рр. Павло навчався в Сумському реальному училищі, де молодь готували до вступу до технічних вишів. Закінчивши основний курс і додатковий клас, хлопець вступив до Харківського технологічного інституту (ХТІ). Його особова справа зберігається у фонді Державного архіву Харківської області серед тих, хто не закінчив інститут. Принаймні, в листі з ХТІ до Глухівського повітового у справах воїнської повинності присутствія від 21 червня 1910 р. говориться, що він вибув з числа студентів, не закінчивши повного курсу навчання. Та вже через місяць, 21 липня, Павло подає прохання про дозвіл здати кілька предметів у вересневий і грудневий екзаменаційні терміни. У відповіді на нього від 10 серпня (останньому за датою документі справи) значиться, що *«недостающие предметы до минимума за 6 семестров должны быть сданы в один экзаменационный срок, напр. в сентябре»* [3, арк. 14-15]. Швидше за все, ці умови були для Павла Мокроуса неприйнятними і, невідомо, чи вдалося йому пізніше завершити навчання в цьому чи іншому виші.

Імовірно, в цей же час (тобто в 1910 р.) П. Мокроус отримав замовлення на укладання каталогу книг українською мовою, що зберігалися у фонді Харківської громадської бібліотеки (ХГБ); це питання було порушено в бібліотеці у 1909—1910 звітному році [6, с. 19-20]. Невідомо, як перетнулися шляхи вчорашнього студента й української комісії ХГБ, але серед її членів за різні роки ми бачимо викладачів ХТІ Є. Сердюка і П. Дідусенка, колишніх студентів-технологів Г. Хоткевича та Б. Лободовського, дружину випускника того ж інституту М. Базькевича Катерину. До того ж, технічна освіта в Павла поєднувалася з інтересом до літератури та мистецтва, оскільки в родині Мокроусів були в пошані книга, українське слово, українська культура. Так, він *«цікавився бандурою, дружив зі сліпими бандуристами-кобзарями, гуртував їх і влаштовував їм концерти по різних містах»* [5]. Подорожував Україною та її етнічними територіями (у заяві до ХТІ від 1 листопада 1906 р. він просить надіслати йому *«отпускной билет в разные места России»* [3, арк. 7]). Під час навчання він здійснив поїздку на Галичину, підтвердженням чого є його вдячний запис у «Пропамятній книзі туристів, які гостили в домі» Т. Кисілевського - управителя народної школи в с. Жаб'є-Ільці на Косівщині (на той час – у складі Австро-Угорщини; нині смт Верховина Івано-Франківської області) [7, с. 321]. Можна припустити, що йому ж належить, вміщене 1912 р. у часописі «Сніп»

(видавець – голова української комісії ХГБ М. Міхновський), оголошення про подорож на велосипедах з Харкова до Києва (за підписом П. М. [8]).

Каталог передбачалося укласти до 1 січня 1911 р., проте робота в цілому була закінчена лише до 1 жовтня 1911-го [9, с. 19]. Ще майже півроку тривало доопрацювання та редагування посібника. В особовому архівному фонді М. Грушевського зберігається лист П. Мокроуса від 9 січня 1912 р., у якому він просить того посприяти в поповненні фонду ХГБ деякими виданнями, аби ті *«увійшли в друкований каталог»* [10]. Цікаво, що підписався він як секретар української комісії бібліотеки, хоча за її звітами така інформація не простежується.

Наприкінці лютого 1912 р. часопис «Сніп» писав: *«Незабаром комісія видасть каталог відділу (вже в друку) – солідну книжку на 7 аркушів – працю двох років. Комісія сподівається, що видання каталогу дасть змогу користуватись усім тим духовним багатством, яке надбано в протязі декількох років, а яким українське громадянство, на жаль, користується дуже мало, раз у раз нарікаючи на те, ніби українська література дуже бідна й нема чого читати, коли тим часом у відділі є понад 2300 томів українських книг, не лічучи книг в інших мовах про Україну!»* [11]. І вже через три місяці часопис гаряче вітав появу *«цього дійсно корисного й гарного видання»* [12].

Матеріал у посібнику згруповано в 14 відділів за галузями знань. Послідовність і нумерація відділів відповідає загальним систематичним друкованим каталогам ХГБ. Бібліографічні записи не пронумеровані, але в передмові вказано, що фонд відділу становить понад три тисячі. Розкрито зміст збірників. Позначені книги, що не видаються додому або видаються з додатковим закладом. Допоміжний апарат складається з покажчиків авторів і назв книг без автора.

Видання свідчить, що у фонді українського відділу були твори українських авторів, зокрема Б. Грінченка, М. Грушевського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, С. Петлюри, Олени Пчілки, Г. Сковороди, М. Сумцова, Лесі Українки, І. Франка, Г. Хоткевича, Т. Шевченка, Д. Яворницького, а також переклади з російської та іноземних мов Г. Андерсена, Беранже, Гомера, Данте, Ф. Достоєвського, Ф. Енгельса, Е. Золя, Г. Ібсена, Ф. Лассаля, Т. Масарика, М. Метерлінка, Платона, Дж. Свіфта, Марка Твена, Л. Толстого, А. Чехова, В. Шекспіра, Шолом-Алейхема та інших письменників. Була представлена в українських перекладах релігійна література — Біблія, Євангеліє, Катехізис. Фонд періодичних видань складався з газет і журналів (33 назви), серед яких — газети «Діло», «Зоря», «Записки Наукового товариства ім. Шевченка», «Літературно-науковий вісник» (Львів), політична газета «Народна

справа» (Чернівці), часописи «Рада», «Рідний край» і «Українська хата» (Київ), «Вільна Україна» та «Основа» (Санкт-Петербург), «Зоря» (Москва). За виконання роботи укладач отримав 81 рубль [13, с. 18].

Уболівання П. Мокроуса за українське слово проявилися й надалі. У 1914 р. (імовірно, вже мешкаючи в Києві) він умістив у львівському журналі «Ілюстрована Україна» дві статті за результатами проведення в Києві Всеросійської сільськогосподарської, фабрично-заводської, торговельно-промислової та науково-художньої виставки 1913 р. У першій автор, насамперед, відзначає, що репрезентація України на виставці носила неповний, фрагментарний характер. З гіркотою він також констатує, що суто українського на цій виставці було дуже мало, а більшість експонатів *«виступало під загально-російською маркою»* [14]. Єдиним місцем, де можна було почути українську мову, оглядач називає друкарський відділ виставки, а єдиним місцем, де українство свідомо заявило про себе, - експозицію наукових товариств: НТШ у Львові та Українського наукового товариства у Києві. Другий допис – це аналіз діаграм українського друку за 1905-1913 рр., що експонувалися на згаданій виставці. *«Треба довести до того, щоб український інтелігент не міг обійтися без української книжки, журналу, газети, щоби воно те українське писане слово, було духовною потребою, поживою, тоді обі сторони, читач і письменник будуть вдоволені. Фактів для сего поки що не багато, однак з обох наведених діаграм бачимо, що тенденція йде в тім напрямі»* [15], – так завершується публікація. Цікаво, що в тому ж часописі вміщені три фотографії краєвидів Харківщини, зроблені П. Мокроусом [16].

У ці ж роки проявляється і його захоплення українською архітектурою, він збирає колекцію власних фото і малюнків. Одинадцять із них увійшли до книги М. Шумицького про український архітектурний стиль [17], за що в передмові висловлена вдячність автора. Зокрема, це власні замальовки П. Мокроуса з Охтирки, Видубицького монастиря, Києво-Печерської Лаври, св. Софії. Можливо, свою роль у цьому інтересі відіграло те, що до складу української комісії ХГБ входили фундатори українського архітектурного стилю Є. Сердюк і С. Тимошенко.

Суспільні потрясіння років Першої світової війни та Української революції круто змінили долі багатьох людей, разом з тим, й Павла Мокроуса. У квітні–травні 1917 р. він бере участь у створенні в Києві «Комітету допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді» – громадської гуманітарної організації, що опікувалася українськими військовополоненими, біженцями та виселенцями з Австро-Угорської імперії. На організаційному засіданні 4 травня його

обрано керівником новоутвореної організації, а 23 червня на прохання Д. Дорошенка він також затверджений представником у Києві Галицько-Буковинської комісії, основне завдання якої полягало в організації повернення додому виселенців і біженців. 7 жовтня того ж року комітет під керівництвом П. Мокроуса затвердив нову назву — «Український Центральний Галицько-Буковинський комітет допомоги жертвам війни при Українській Центральній Раді», за якою працював у Києві до червня 1919 р.

Влітку 1917 р. із таборів і заслання повертаються до Києва й активно долучаються до роботи в Комітеті майбутній голова ОУН Є. Коновалець, майбутній член Української Центральної Ради І. Лизанівський та один з основоположників Пласту та січового стрілецького руху І. Чмола [18]. У жовтні того ж року від Комітету Мокроус разом з Коновальцем беруть участь у створенні Крайової наради у справах біженців — урядової структури при Генеральному секретарстві внутрішніх справ [19, с. 270, 271, 277; 20, с. 73, 275, 277].

Тут варто зауважити, що крім Павла в цей час принаймні дві його сестри, Параскева та Варвара, теж живуть у Києві й допомагають біженцям. З Є. Коновальцем, І. Лизанівським та І. Чмолою в молодих Мокроусів зав'язуються дружні стосунки. Галичани інколи гостюють у їхній родині в Пархомівці [5]. Лизанівський невдовзі одружиться з Варварою, а Чмола за кілька років стане чоловіком Параскеви.

У червні 1919 р. П. Г. Мокроус — екскурсовод Першого державного музею в Києві, директором якого на той час був М. Біляшівський, зберігачами працювали Д. Щербаківський та М. Бурачек [21, с. 184].

Поки що невідомо, як складалися наступні 18 років життя Павла Мокроуса. Ймовірно, він відійшов від громадсько-політичної діяльності та зайнявся професійною. Останнє місце його проживання — м. Комсомольськ-на-Амурі. Ігор Чмола пише, що, за чутками, той як інженер був мобілізований на Далекий Схід будувати військові укріплення. Відомо, що він працював головним механіком заводу № 199, що став до ладу в 1936 р. (нині Амурський суднобудівний завод); арештований Комсомольським міським відділом НКВС 25 червня 1937 р. за статтями 58-1а, 58-7, 58-8, 58-9, 58-11 Кримінального кодексу РРФСР (зрада батьківщині, шкідництво, тероризм, участь у антирадянській організації); військовою колегією Верховного суду СРСР засуджений на розстріл (постанова від 9 лютого 1938 р.). Вирок виконано 7 квітня 1938 р. у м. Хабаровську; реабілітований 11 березня 1992 р. прокуратурою Хабаровського краю [22-23].

Хоча відомостей і небагато, проте можна зробити висновок, що долі брата і сестер П. Мокроуса теж склалися не найкращим чином. Петро Мокроус (1887–?) *«став моряком і з часом дослужився до ступеня капітана пароплава»* [5]. Одружився він з Надією Кордунян з м. Одеси (вірогідно, там і жив), у 1912 р. там же народилася донька Ніна (у шлюбі Авенаріус; 1912-1984 рр.) [24]. Був він учасником білого руху, в 1920 р. взятий у полон; перебував на особливому обліку [25], подальша доля поки що невідома.

Варвара Мокроус (1892-1943 рр.) з грудня 1917 до липня 1918 рр. працювала на посаді урядовця 1 класу біженецького департаменту Генерального секретарства внутрішніх справ [19, дод. 3.2; 20, с. 321]. У цей же час вона одружилася з І. Лизанівським (1892-1937 рр.), 1919 р. в них народився син Володимир. З 1921 р. родина проживала у Харкові. І. М. Лизанівський працював у видавництвах ДВУ, «Рух», «Книгоспілка», Варвара — статистиком Українського туберкульозного інституту. У 1931 р. у справі «Українського національного центру» І. Лизанівський був заарештований і в 1937 р. розстріляний. 23 лютого 1938 р. арештували й Варвару як дружину члена ЦК Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) за письмовий зв'язок з колишніми членами УПСР та особами, що перебувають на засланні за антирадянську діяльність (статті 54-10, 54-11 Карного кодексу УРСР). Її позбавили волі у виправно-трудових таборах на 3 роки [4]. Навесні 1941 р. вона повернулася в Україну без права проживання в Харкові, тому оселилася у знайомих в Охтирці, де й померла у травні 1943 р. Син у роки Другої світової війни емігрував і згодом оселився в Канаді [26]. В. Мокроус була реабілітована Харківською прокуратурою 4 квітня 1989 р.

Зазнала поневірянь й інша сестра — Параскева (1895-1978 рр.). Середню освіту вона отримала в Охтирці. Далі, за спогадами сина, *«на вищі студії записалася на комерційний відділ Київського університету»* [5] (ймовірно, економіко-комерційне відділення Київських вищих жіночих курсів.). У роки Першої світової вона працювала в дитячому садку та медсестрою у шпиталі, опікувалася військовополоненими з австрійської армії; деякий час працювала в Міністерстві юстиції на посаді урядовця 2 рангу, звідки звільнилася 1 червня 1918 р. [27]. У 1919 р. разом з І. Чмолю Параскева виїхала до Румунії, потім вони переїхали до Праги та Відня і нарешті до Галичини. Двадцять років подружжя з синами Тимофієм та Ігорем мешкало в Рогатині, Яворові та Дрогобичі (тоді під Польщею, нині Львівської області). 22 червня 1941 р. І. Чмола був арештований органами НКВС і кілька днів

потому розстріляний. Параскева в роки Другої світової війни виїхала з Дрогобича до Відня, потім емігрувала до США, куди згодом приїхали й сини. [5].

Ще одна сестра – Ганна – одружилася з Леонідом Тимошенком (1890-1944 рр.), який з 1926 р. працював на посаді ученого секретаря філії Бібліотеки Всеукраїнської академії наук і Кабінету виучування Поділля у Вінниці. У 1929 р. чоловік був заарештований у справі Спілки визволення України і засуджений до трьох років заслання в Казахстані. На момент його арешту в подружжя було дві доньки — Ярослава та Галина 1929 р. народження. Помер він у с. Воронцовка Приазовської сільради Краснодарського краю; реабілітований у 1989 р. прокуратурою Вінницької області [28].

Інформації про долю ще однієї доньки Мокроусів Ольги наразі немає. Також поки що невідомо, як складалося особисте життя головного героя цієї статті, чи залишилися в нього нащадки й де вони мешкають. Отже, історія непересічної родини Мокроусів чекає на подальше дослідження.

Список бібліографічних посилань:

1. Каталог книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки. Т. 1 / Укр. від. ім. Т. Шевченка ; вид. укр. коміс. — Харків : Друк. С. А. Шмерковича, 1912. — [6], 98 с.
2. На шляху до створення репертуару української книжки. — Львів, 1991. — 61 с.
3. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. 770. Оп. 3. Спр. 2036.
4. ДАХО. Ф. Р-6452. Оп. 4. Спр. 3397.
5. Чмола І. Спомини про моїх родичів / І. Чмола // Дрогобиччина — земля Івана Франка. — Дрогобич, 1997. — Т. 4. — С. 249—258.
6. Отчет Харьковской общественной библиотеки за двадцать четвертый год ее существования (с 1-го октября 1909 года по 1-е октября 1910 года). — Харьков : Тип. «Печатник», 1910. — 72 с.
7. Погребенник Ф. Г. «Верховино, світку ти наш...» : (тисячі автографів, серед них чимало унікальних, в одній рукописній книзі) / Ф. Г. Погребенник // Прикарпат. вісн. НТШ. Слово. — 2012. — № 2. — С. 317—325.
8. Подорож / П. М. // Сніп. — 1912. — Число 20. — С. 8.
9. Отчет Харьковской общественной библиотеки за двадцать пятый год ее существования (с 1-го октября 1910 года по 1-е октября 1911 года). — Харьков : Электр. типо-литогр. С. А. Шмерковича, 1911. — 63 с.
10. Центральний державний історичний архів України (Київ). Ф. 1235. Спр. 96. Арк. 465—465а.
11. Український відділ імені Тарас Шевченка / Свій // Сніп. — 1912. — Число 9. — С. 7—8.
12. З нашого життя // Сніп. — 1912. — Число 22. — С. 5—6.

13. Отчет Харьковской общественной библиотеки за двадцать шестой год ее существования (с 1-го октября 1911 года по 1-е октября 1912 года). — Харьков : Тип. «Печатник», 1913. — 72, XLVI с.
14. Мокроус П. Український елемент на всеросійській виставці в Києві / П. Мокроус // Ілюстр. Україна. — 1914. — Число 2. — С. 27—30.
15. Мокроус П. Українська преса і книжкова продукція на рос. Україні / П. Мокроус // Ілюстр. Україна. — 1914. — Число 4. — С. 66—67.
16. Краєвиди з Харківщини / фот. П. Мокроус // Ілюстр. Україна. — 1914. — Число 4. — С. 61.
17. Шумицький М. Український архітектурний стиль / М. Шумицький. — Київ : Друк. 2-ої артлі, 1914. — 60 с.
18. Хома І. Я. Галицько-Буковинський комітет допомоги жертвам Першої світової війни: створення та основні засади діяльності / І. Я. Хома // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історія. — 2014. — Вип. 3. — С. 43—45.
19. Жванко Л. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914-1918) / Л. Жванко. — Харків : Віровець А. П. : Апостроф, 2012. — 568 с.
20. Жванко Л. Біженство Першої світової війни в Україні / Л. Жванко. — Харків : ХНАМГ, 2010. — 359 с.
21. Зіновіїва Ю. Матеріальне забезпечення Першого державного музею і Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка та їхніх співробітників у 1920-х рр. (за матеріалами наукового архіву НХМУ) [Електронний ресурс] / Ю. Зіновіїва // Наук. вісн. Нац. музею історії України. — Київ, 2016. — Вип. 1, ч. 2. — С. 183—187: табл. — URL: <https://bit.ly/2XBClZN>. — Назва з екрана.
22. Книга пам'яті Хабаровського края [Електронний ресурс]. — URL: <https://bit.ly/2UdDa99>. — Назва з екрана.
23. Сталинские расстрельные списки [Електронний ресурс]. — URL: <http://stalin.memo.ru/spiski/pg06397.htm>. — Назва з екрана.
24. Geni [Електронний ресурс]. — URL: <https://bit.ly/2Ttxzy6>. — Назва з екрана.
25. Участники Белого движения в России [Електронний ресурс] // Погибшие. — URL: <https://погибшие.рф/arhiv/uchastniki-grazhdanskoj-vojny/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii-mo-mya.html>. — Назва з екрана.
26. Подоляка Н. Розстріляний за професійну діяльність: редактор і видавець Іван Лизанівський у громадсько-політичному і видавничому русі / Надія Подоляка // Укр. інформ. простір. — 2018. — Число 2. — С. 122—132.
27. Міністерство юстиції. Накази про призначення та увільнення по 1-му департаменту від 1 вересня 1918 року // Держ. вісн. — 1918. — № 56 (8 жовт.). — С. 2.
28. Державний архів Вінницької області. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 23901.

**Стандартизація типології видань
в національних нормативних документах**

Проблема типології видань є однією з нагальних проблем книгознавства як у теоретичному, так і у практичному аспектах, оскільки вона дає адекватні критерії для ідентифікації, моделювання, аналізу, оцінки, опису будь-якого видання, є важливим підґрунтям стратегічного планування та статистичного обліку. Типологія видань у практичній спрямованості дає можливість ефективно організовувати книговидавання, підтримуючи баланс у великому різноманітті видавничої продукції, удосконалювати систему книгорозповсюдження. У теоретичній же площині типологія видань розглядається як галузь книгознавства, що вивчає і розробляє наукові засади та принципи їхньої класифікації за суттєвими функціональними книгознавчими ознаками. Метою типології є виявлення типових якостей, що об'єднують певну сукупність видань, об'єднання їх у групи на основі виявлених якостей та вивчення цієї групи як соціального явища.

Додатковим стимулом розробки питання типології видань є прийняття державних стандартів. Прийняття та впровадження державних стандартів в Україні регулюється Законом України «Про стандартизацію». Цей Закон встановлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення єдиної технічної політики у цій сфері. Згідно з Законом, стандарт – «це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері». Не виключенням є і книжкова справа.

Першим українським видавничим стандартом став ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», розроблений підкомітетом «Видавнича справа» і введений в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23 лютого 1995 року. Це є додатковим свідченням важливості термінологічної впорядкованості та розробки типології видань для книжкової галузі. Нещодавно він був переглянутий і замість нього прийнято новий стандарт – ДСТУ 3017: 2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять», який набув чинності 1 липня 2016 року. Також з 1 липня 2010 року набув чинності перший національний стандарт України ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація.

Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», в якому розроблено та стандартизовано типологію електронних видань. Таким чином, відбувається розвиток типології видань засобами стандартизації, що потребує аналізу та теоретичного узагальнення.

ДСТУ 3017: 2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» поширюється на видавничу продукцію і встановлює терміни та визначення основних видів видань, які рекомендовано застосовувати в усіх видах нормативних документів, а також документації в галузі видавничої діяльності. Він призначений як для суб'єктів видавничої діяльності, незалежно від форм власності, так і для працівників інформаційної сфери.

Розпочинається ДСТУ 3017: 2015, як і попередній стандарт, з визначення загальних понять, але, якщо в останньому їх було лише два («видання», «видавнича продукція»), то в новому їх десять. Окрім названих долучено також наступні: «вид видання», «твір», «матеріальна конструкція книги», «знакова природа інформації», «цільове призначення», «характер інформації», «читацька адреса», «аналітико-синтетичне перероблення інформації». Таке розширення загальних понять, безсумнівно, можна вважати позитивним, оскільки вони вживаються у подальшому тексті, а тому потребують тлумачення.

Безумовно, головною, системоутворюючою категорією стандарту та однією з основних у сучасній книжковій справі є категорія «видання». У ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» видання визначається як «документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення і поліграфічного виконання». Слід зазначити, що для визначення поняття «видання» в новому стандарті до переліку способу виробництва додано ще й електронний запис на будь-якому носії. Таке визначення відбиває реальність сучасної комунікаційної ситуації з взаємопроникненням документної та електронної комунікацій. До того ж суттєвою новацією нового стандарту є те, що його дія розповсюджується не лише на друковані, а й на електронні видання. За типологічними ознаками, що надані в ньому, здійснюється статистичний облік електронних локальних видань у Книжковій палаті України. Це є новим кроком у розвитку типології видань відповідно до сучасного стану з диверсифікацією видань у книжковій галузі.

Роль громадських організацій у розвитку краєзнавчих електронних бібліотек на прикладі громадської організації «Краєвед»

Сьогодні багато установ роблять спроби створення краєзнавчих електронних бібліотек, у яких, використання оцифрованої ними інформації служить для наукової і освітньої мети, а не для комерційної вигоди. При цьому, представляючи собою величезну цінність, краєзнавчі електронні бібліотеки дають можливість дослідникам працювати в новому інформаційному середовищі – електронному. Адже за останні роки, в період своїх досліджень, краєзнавці все частіше використовують Всесвітнє павутиння. У зв'язку з чим краєзнавчі електронні бібліотеки грають досить основоположну роль в дослідженнях, як основа віртуальної дослідницької інфраструктури.

З метою впорядкувати і, найголовніше, донести людям багатовікову історію Одеського регіону та на допомогу дослідникам, для популяризації краєзнавства, примноження і збереження історії Одещини, що пов'язано з проблемою відсутності доступної інформації особливо в невеликих населених пунктах, створена краєзнавча електронна бібліотека громадської організації «Краєвед» (<http://kraeved.od.ua/>).

Краєзнавча електронна бібліотека включає в себе матеріали, зібрані у вільному доступі, надані безпосередньо авторами матеріалу, краєзнавцями, істориками, пошуковцями та музейними установами, а також відскановані або написані самими учасниками ГО. Особлива увага приділяється діджиталізації книг та матеріалів з історії сільських населених пунктів.

Також на ресурсі представлені статті зі збірників та періодичних видань, монографічні видання, що висвітлюють політичне, економічне і культурне життя регіону. Різноманіття краєзнавчої інформації доповнюють картографічні матеріали, що мають значну історико-джерелознавчу цінність.

Крім того, розміщені електронні версії деяких районних газетних видань Одеської області. До того ж, громадським об'єднанням укладена домовленість на оцифрування, не представлених у мережі Інтернет, версій історико-краєзнавчого альманаху «Південний Захід. Одесика», що випускається Одеською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України.

Усе зібрання краєзнавчої електронної бібліотеки доповнюють відомостями про край з різних точок зору: географії, геології, рослинного і тваринного світу, населення, господарства, історії, культури та ін.

Для громадської організації «Краєвед» питання формування краєзнавчої електронної бібліотеки є основним. Але переклад наявної літератури в електронну форму не вирішує всіх завдань. Члени ГО удосконалюють та створюють зручні умови користувачам для здійснення ними пошуку, отримання текстів незалежно від місцезнаходження і часу. На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства ГО «Краєвед» досвідченим шляхом виробляє методику і вибудовує технологію цього процесу. Саме цей позитивний досвід тим цінніший, оскільки вказує іншим організаціям, установам та бібліотекам один із шляхів створення краєзнавчих електронних бібліотек.

Сьогоднішній стан розвитку мережесистем і технологій зумовлює необхідність створення краєзнавчих електронних бібліотек. Але створення краєзнавчих електронних бібліотек – досить складний процес, що вимагає багато сил, знань, умінь, навичок, а також матеріальних витрат. Громадські організації, що пропагують цей напрям в Інтернет, створюють унікальні інформаційні ресурси. Такі ресурси мають не тільки регіональну цінність, а й національну. Цінність і важливість краєзнавчих електронних бібліотек згодом буде тільки зростати. У процесі створення таких ресурсів, як краєзнавчі електронні бібліотеки, відбувається збереження електронної інформації як культурної спадщини, іншими словами, збереження цифрової спадщини.

*Дар'я Іваніщева,
м. Київ*

Аналіз статистичних даних щодо інтенсивності використання електронних ресурсів, представлених на сайті НІБУ

У сучасному світі майже всі організації мають свої електронні ресурси – веб-сайти, які є їхньою візитною карткою. Веб-сайт швидко знайомить нас з роботою організації, формує враження і допомагає визначитися з бажанням (або його відсутністю) для подальшої співпраці з тією чи іншою установою. Серед основних завдань **бібліотечних** веб-сайтів науковці виділяють наступні [3, с. 56]:

- оперативне інформування зовнішніх користувачів про діяльність бібліотеки, забезпечення безперервного і повного доступу до інформації, просування інформаційних продуктів і послуг;
- вивчення інформаційних потреб відвідувачів сайту;
- розвиток професійного співробітництва в різних сферах діяльності;

- підвищення престижу, формування іміджу бібліотеки як сучасного інформаційного, соціокультурного центру.

Сайт також дозволяє відстежувати кількість відвідувачів і рівень їхньої зацікавленості, збирати різноманітну статистику, щоб зробити висновки про якість інформації та послуг, що надаються, удосконалювати процес розвитку інформаційних ресурсів та стратегію бібліотеки, покладаючись на об'єктивну інформацію.

Сьогодні пропонується безліч способів оцінки бібліотечних сайтів, кожен з яких має свої переваги і недоліки. Велике значення надається пошуку надійних методів оцінки, а також розробці відповідних оціночних технологій і процедур, що виключають суб'єктивний підхід. Підходи до вибору критеріїв оцінки бібліотечних сайтів розглянуті в роботах О. І. Алдохіна, Н. І. Гендіна, Н. І. Колкового, О. В. Кульової.

Найскладніше і спірне питання в оціночних процедурах – вибір інструментарію та методів. Методи оцінки ефективності сайтів можна поділити на якісні та кількісні. До якісних належать методи експертної оцінки, які відображають думку фахівців, що володіють необхідними знаннями про об'єкт дослідження. До кількісних дослідники відносять формалізовані методи, які досить часто застосовуються при оцінці ефективності сайтів. Їхні критерії: кількість відвідувань сайту, число унікальних відвідувачів, кількість зареєстрованих користувачів, положення сторінок сайту в результатах пошуку та ін.

Для аналізу роботи сайту Національної історичної бібліотеки України були використані кількісні методи дослідження: проаналізовані статистичні дані таких лічильників, як: «Checktrust» (це сервіс, який проводить парсинг (аналіз) різних параметрів з багатьох джерел і сервісів і представляє їх у єдиній таблиці для оцінки донора), «LiveInternet», «CY-PR» та «Hotlog», а також статистичні дані з «бекенду» сайту і логи сервера.

Результат аналізу даних з цих сервісів дозволяє оцінити статистику роботи сайту НІБУ за такими **параметрами**: відвідувачі сайту та їхня активність; хостові параметри; аналіз контенту.

1. Відвідувачі. В лічильниках статистики відвідувачі – це кількість користувачів, які відвідали сайт хоча б один раз і завантажили хоча б одну сторінку за певний звітний період.

Треба зауважити, що деякі лічильники окремо рахують відвідувачів (кожне унікальне відвідання сайту, навіть, з однієї і тієї ж IP-адреси) і хости (унікальну

IP-адресу). Тобто, якщо з однієї IP-адреси (наприклад, корпоративної) сайт відвідують декілька користувачів, хост буде один, а відвідувачів багато.

Аналізуючи кількість відвідувачів сайту за кожен рік з 5 липня 2012 року, можна зробити висновок, що цей показник зріс вдвічі¹⁴. Оскільки 2012 і 2019 роки не мають повного річного циклу роботи, для порівняння взяті 2013 і 2018 роки:

- середній показник відвідувачів за день у 2013 р. – 56, у 2018 р. – 84:

$$(84-56) / 56 * 100 = \mathbf{50\%}$$

- всього відвідувачів за 2013 рік – 20318, за 2018 рік – 30611:

$$(30611 - 20318) / 20318 * 100 = \mathbf{50\%}$$

Окрім загальної статистики відвідувань кожна бібліотека веде статистику нових користувачів, цей критерій можна підрахувати і на сайті. Графа «**Нові відвідувачі**» показує кількість унікальних користувачів за звітний період, які перший раз скористалися сайтом.

Розрахунки показують, що цей показник збільшився майже на 90 відсотків:

- середній показник за день у 2013 р. – 32, у 2018 р. – 60:

$$(60-32) / 32 * 100 = \mathbf{87,5 \%}$$

- всього за рік за 2013 рік – 11835, за 2018 рік – 21780:

$$(21780 - 11835) / 11835 * 100 = \mathbf{84 \%}$$

Також можна підрахувати те, що процент нових користувачів¹⁵ від загальної кількості всіх відвідувачів сягає майже 60-70 відсотків, що свідчить про те, що ми постійно привертаємо увагу нових читачів.

2. Активність відвідувачів на сайті визначається за допомогою поняття «хіт». **Хіт** - це одноразове завантаження сторінки сайту унікальним відвідувачем (перегляд), термін походить від англійського hit, що позначає завантаження або отримання файлу з сервера. До переглядів відносяться візити з інших інтернет-ресурсів, перезавантаження сторінки, переходи всередині сайту.

Унікальними відвідувачами можуть виконуватися як одноразові, так і багаторазові хіти. Активним вважається користувач, який виконав мінімум 2 хіта упродовж 10 хвилин після завантаження першої сторінки сайту.

Якщо проаналізувати кількість переглядів з кількістю відвідувачів, отримаємо

¹⁴ Для розрахунку відсотка зростання кількості відвідувачів використано формулу розрахунку приросту у відсотках: $\% = (B-A)/A*100$, де А = початкове значення, В = кінцеве значення).

¹⁵ Для розрахунку процента нових відвідувачів від загальної кількості всіх відвідувачів сайту використано формулу розрахунку числа відсотків, які складає перше число від другого: $\% = (100 * A) / B$, де А = нові відвідувачі, В = усі відвідувачі).

показник середньої кількості сторінок, які відвідує один читач; обчислюється як різниця загальної кількості переглядів, поділена на кількість унікальних відвідувачів. Спираючись на розрахунки, можна зробити висновок, що в середньому один читач переглядає 6-8 сторінок, що є доволі гарним результатом і свідчить про зацікавленість користувача інформацією і матеріалами, які представлені на сайті.

3. Хостові параметри – параметри веб-серверу, що характеризують сайт в цілому, і є обов'язковими для кожної сторінки сайту.

- **Видимість сайту** – це показник, що визначає кількість показів по вибраних запитах тематичної рубрики, виходячи з займаних позиції сайту в результатах видачі пошукової системи. Тобто, видимість сайту – відносний показник, який відображає кількість показів сайту за ключовими словами.

Позиція в рейтингу Alexa¹⁶ (**530, 777**) показує популярність сайту серед користувачів сайту Alexa, враховуючи їхню значну кількість, можна говорити про дійсне місце серед всіх сайтів в рейтингу.

- **Швидкість і зручність використання сайту на комп'ютері (49 %) і телефоні (70 %).**

Як можна побачити, швидкість роботи сайту на цей момент не відповідає прийнятій нормі комфортності роботи з веб-ресурсами. Сайт «Су-rg.com» вказує на деякі причини цих показників:

- збільшений час відповіді сервера – 1,09 сек. Норма – не більше 0,2 секунд;
- відсутність кешування статистичних файлів, що є додатковим навантаженням на сервер;
- зайві байти (пробіли, табуляції і переноси рядків) в HTML коді.

- **Траст сайту (nibu.kiev.ua – 31).**

Траст сайту – це довіра пошукових систем до сайту – параметр, який характеризує рівень довіри до сайту з боку пошукових систем. Довіра пошуковиків проявляється в швидкому просуванні сайту за певними ключами, швидкій індексації, а також в стійкості досягнутих позицій в пошуковій видачі.

Сайт-донор – це веб-ресурс, на сторінках якого розміщуються прямі посилання на сторонній сайт. За допомогою зовнішніх посилань відбувається передача статичної ваги від сайту-донора до акцептора, якому це потрібно для підвищення власного рівня авторитетності в очах пошукових систем. **Траст від 31**

¹⁶ Alexa Rank – це статистична система побудови рейтингу веб-ресурсів, заснована на обліку кількості їхніх відвідувачів і переглядів сторінок.

до 50 – сайт вважається добрим донором. Іншими словами, сайт нашої бібліотеки має непоганий рівень довіри пошукових систем і є хорошим донором для всіх веб-ресурсів, на які ми робимо посилання.

- **Спам (nibu.kiev.ua – 2.48).**

Цей параметр описує засміченість (заспамленість) сайту зовнішніми посиланнями на інші сайти. Відповідно, що менше показник заспамленості, то краще і «чистіше» сайт. **Спам від 0 до 7** – сайт з показником заспамленості в зазначених межах можна вважати «чистим», тобто, можна сміливо використовувати посилання з них.

- **Google віруси** – наявність шкідливого коду на сайті – на думку Google – **ВІДСУТНІ**.

Таким чином, «Checktrust» робить **висновок**, що веб-ресурс nibu.kiev.ua має задовільну оцінку якості та є безпечним і надійним донором для посилань, а це є обов'язковим параметром і вимогою для популярності веб-ресурсу серед користувачів Інтернету.

4. Аналіз контенту. Контент – це інформаційне наповнення електронного ресурсу. Контентом може бути будь-якого роду інформація: аудіо- (музика), візуальна (зображення), аудіовізуальна (кіно-, відео-, телевізійна продукція), власне самі тексти.

Аналіз контенту сайту nibu.kiev.ua здійснюється за двома параметрами: статистика звернень до матеріалів та статистика пошукових запитів.

Через великий обсяг матеріалу для аналізу і його неоднорідність ці пункти потребують більш поглибленого вивчення і структурування.

Статистика звернень до матеріалів. Найпопулярнішими серед користувачів є розділи «План заходів» і «Новини бібліотеки» – це динамічні розділи, які постійно оновлюються і доповнюються новими матеріалами; інформують про життя бібліотеки. Вони розташовані на самому початку сайту.

Далі за популярністю ідуть розділи, які можна об'єднати в одну групу за назвою «Інформація про бібліотеку». До цієї групи відносяться всі розділи, що присвячені структурі бібліотеки та роботі її підрозділів, послугам. Сторінки, присвячені відділам бібліотеки, на мою думку, потребують оновлення і підтримки на новому сайті.

Електронна бібліотека «Історична спадщина України» також користується підвищеним попитом у читачів. Виконуючи аналіз цього розділу за весь період роботи сайту, ми розподілили колекції за їхньою популярністю, що

дозволило визначити, яка тематика і колекція були більш затребуваними і сприяли популяризації нашої електронної бібліотеки: 1) Шевченкіана; 2) Статистичні джерела України; 3) Історія України до 1917 року; 4) Історія Києва; 5) Періодичні видання; 6) Історія України 1917-1939 рр.; 7) Пам'ятні, адресні, довідкові книги губерній території України; 8) Генеалогія; 9) Історія науки та освіти в Україні; 10) Видання воєнної доби 1941-1945 рр.; 11) Історія церкви в Україні; 12) Бібліографічні покажчики; 13) Видання церковно-слов'янською мовою; 14) Видання іноземними мовами; 15) Видатні особистості.

Статистика пошукових запитів. Цей параметр засвідчує, що перша двадцятка пошукових запитів присвячена світовій історії та історії України з найдавніших часів. Ретельніше вивчення та аналіз дозволяють констатувати, що для користувачів актуальними темами є краєзнавство, країнознавство, біографістика, культурологія та інші. Запити робляться українською та російською мовами, в більшості випадків дублюючи одне одного (Київ і Київ), проте запитів іншими мовами дуже мало (Joachim Jerlicz).

Підсумки:

- За весь період існування сайту nibu.kiev.ua кількість відвідувачів і їхня активність стабільно зростали з кожним роком, так:

- кількість користувачів зросла вдвічі;
- кількість нових відвідувань збільшилася майже на 90 відсотків;
- процент нових користувачів від загальної кількості всіх відвідувачів сягає приблизно 60-70 відсотків, що свідчить про те, що бібліотека має постійну аудиторію зацікавлених відвідувачів, проте ми постійно привертаємо увагу нових користувачів;

- середня кількість сторінок, які оглядає один читач – 6-8, що є гарним показником зацікавленості користувача;

- згідно з ресурсом AWStats¹⁷ можна встановити, що в середньому за місяць з сайту nibu.kiev.ua завантажується до 1400 файлів електронних документів.

- Хостові параметри сайту nibu.kiev.ua мають задовільну оцінку на лічильних сервісах і свідчать про безпечність, надійність і популярність сайту як донора для

¹⁷ AWStats – генератор звітів веб-аналітики з відкритим вихідним кодом, придатним для аналізу даних інтернет-сервісів, таких як Інтернет, потокового мультимедіа, пошта та FTP серверів.

посилань у пошукових системах. Це необхідно для коректного показу сайту в рейтингах пошукових систем.

- Серед недоліків (вже враховано в новому сайті) треба вказати: малу швидкість роботи сайту (час відповіді сервера – 1,09 сек., норма – не більше 0,2 секунд); досить низьку оптимізацію сайту для роботи з мобільних гаджетів; відсутність кешування статистичних файлів, що є додатковим навантаженням на сервер; зайві байти (пробіли, табуляції і переноси рядків) в HTML коді.

Аналіз контенту сайту nibu.kiev.ua показав, що користувачі приділяють значну увагу розділам, присвяченим життю і діяльності бібліотеки: її динамічному розвитку (план заходів, новини, книжкові виставки), і цікавляться її структурою (інформація про бібліотеку як установу, структурні відділи і підрозділи, послуги). До того ж, проаналізувавши затребуваність колекцій з розділу «Історична спадщина України», ми можемо скоординувати подальшу тематичну направленість формування колекцій, які будуть пертинентними для нашої Електронної бібліотеки.

Зважаючи на все це, слід відзначити високу затребуваність у користувачів сайту Національної історичної бібліотеки України і можливість подальшої роботи по удосконаленню його функціонування.

Список бібліографічних посилань:

1. *Бібліотечна статистика. Рекомендації щодо ведення обліку в публічних бібліотеках / Луганська обласна універсальна наукова бібліотека. Науково-дослідний відділ. – Старобільськ, 2016.*
2. *Кулева О. В. Разработка системы оценки качества сайтов библиотек / О. В. Кулева // Библиосфера. – 2009. - № 2. - С. 58-63.*
3. *Редькина Н. С. Эффективность библиотечных сайтов // Науч. и техн. б-ки. – 2010. – № 9. – С. 56-66.*
4. *Торлин И. Г. Виртуальные сервисы детских библиотек: вчера, сегодня, завтра / И. Г. Торлин // 16-я Международ. конф. «Крым 2009». «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса», Судак, 6-14 июня, 2009. – Москва : ГПНТБ России, 2009. – С. 1-4.*
5. *Харыбина Т. Н. Создание библиотечного Веб-сайта / Т. Н. Харыбина, Н. А. Слащева, Ю. В. Мохначева // Библиотека. – 2005. – № 4. – С. 44-45.*

Співочі колективи села Дубовичі у 1920-30-х рр.

(за підсумками краєзнавчих досліджень)

Про те, що український народ любить пісню і співає – твердження беззаперечне. А коли співає душа? Завжди. І в сумові, і в радості. Людина виливає свій настрій в пісні. Співати – це потреба душі.

В цій статті маємо за мету викласти фрагменти досліджень з життя мешканців майже столітньої давнини у селі Дубовичі Кролевецького району Сумської обл. (до 1923 р. – м. Дубовичі Глухівського повіту Чернігівської губ.).

Неподалік одного з найстаріших міст України – Глухова, серед лісів розташовується населений пункт Дубовичі. На сьогоднішній день згадки про село в історичних довідках сягають середини XVII ст. – коли відбулось явлення ікони Дубовицької Божої Матері [1]. Безпосередня близькість до гетьманських столиць (за 23 км – Глухів, за 60 км – Батурин), сприяла тому, що в Дубовичах мешкали і мали маєтки відомі козацько-старшинські роди Уманців, Дімовичів, Кочубеїв [2, с. 526] та ін.

За описами, в XVII ст. в селі діяла дерев'яна церква Архангела Михаїла. А на початок XX ст. в Дубовичах було три храми – «каменная» в центрі села, центральна парафіяльна Різдво-Богородицька церква 1877–1884 рр. побудови; дерев'яна церква Успіння Божої Матері на сільському кладовищі 1855 р. і Введенська цегляна димова церква в парку 1864 р. [3, с. 6]. У 1853 р. Дубовичам було надано статус містечка [4].

Різноманітні історичні джерела засвідчують високий моральний рівень та свідомість мешканців Дубовичів у царині національно-культурного, релігійного, суспільного життя. З середини XIX ст. у містечку функціонувала низка промислових підприємств, приватних закладів, громадських формувань: цукровий, цегельний, крохмальний заводи; лікарня на 6 ліжок, аптечний, ветеринарний пункти; пожежна дружина [5, с. 51]; з освітніх закладів були земська і церковно-парафіяльна школи (в 1911 р. там навчалось 58 дівчат) [6, арк. 55], народне училище (відкрив у 1853 р. і фінансував 10 років В. В. Кочубей (1829–1878 рр.) [7], сирітський притулок-ясла (якими в 1903 р. опікувалася родина священника о. Миколая Гусаковського [5, с. 25]; працювали дім-читальня; були організовані і фінансувались родиною Кочубеїв оркестр струнних, духових інструментів.

Дубовичі мали гарний демографічний показник. Наприклад, у 1896 р. народилось 94 хлопчики і 87 дівчаток (181 дитина) [8]. У 1911 р. населення становило 3627 осіб, (парафіян 1803 чоловіки та 1809 жінок і 2 родини (15 душ) євреїв) [6, арк. 61].

Про активне суспільне життя та популярність Дубович не лише на межі століть, а впродовж XIX ст. і раніше свідчать і записи в Метричних книгах, що містять прізвища людей, які проживали в Києві, інших великих містах чи губерніях, а шлюбувались чи хрестили дітей в центральній Різдво-Богородицькій церкві [9]. Старше покоління в розмовах згадувало факти спільного застілля, чаювання під час таких подій. У свою чергу, це розширювало межі спілкування поза громадою, сприяло обміну думками, впливало на свідомість і мобільність мешканців, які в часи, коли не було інтернету, телебачення і радіо, постійного транспортного сполучення, подорожували, мігрували, переїздили у великі міста й інші губернії, і на нових місцях проживання не стояли осторонь громадського життя, були ідейними, активними та сміливими. Їхні імена знаходимо в переліку учасників заходів різних напрямів – сільськогосподарських з'їздів, виставок новітніх інженерних розробок; в переліку членів Церковного Собору УАПЦ 1921 р., серед членів уряду УНР тощо.

Факт наявності трьох церков на початок XX ст. говорить красномовніше за слова. За переказами старожилів, в церкві було завжди багатолюдно ще й через мелодійний спів хору та гарний голос священника: «Коли він затягував слова ектенії¹⁸, люди в церкві плакали. Дуже гарно звучало відлуння молитов священника і спів хору під склепінням храму»¹⁹. Нам невідомо допоки про голосові здібності духовенства. Та архівні документи повідомляють про нагородження Грамотою від Української Автокефальної Православної Церкви (*далі УАПЦ*) поважного ветерана Дубовицького хору церкви Різдва Богородиці Семена Андрійовича Овсієнка (72-х років), який «своїм відношенням до діла подає зразок хорової дисципліни і гарного поведіння, 45 років неперестанно в піснях вихваляє Господа. І, навіть, у такий поважний вік, за будь-якої погоди, не дивлячись на віддаленість і погані дороги, не відмовлявся виїжджати на богослужіння в інші парафії» [10]. Документ датовано 25 червня 1925 р., підписано заступником Митрополита УАПЦ, архієпископом Київщини Нестором Шираївським, Головою Глухівської округової ради протодіяконом Василем Потієнком і заступником секретаря Марією Свідерською.

¹⁸ Ектенія – сукупність молитов з проханнями і зверненнями до Бога, які від імені вірних читає диякон чи священник під час богослужіння.

¹⁹ За розповідями П.В.Проценка (1896-1973 рр.)

В 1920–1930-х рр. у період становлення соціалістичного режиму на території тодішніх меж України здійснювалась українізація. Це був тактично-стратегічний хід в політиці ВКП(б), національний за формою й більшовицький за змістом з метою вкорінення за допомогою поступок: у вигляді задоволення певних національно-культурних вимог населення: здійснювалось залучення до влади української інтелігенції, науковців; запровадження української мови в державних та культурних установах, у пресі, навчальних закладах; влада толерантно ставилася до національних меншин в Україні (євреїв, поляків, німців, татар, циган й інших), забезпечуючи їм права та надаючи керівні посади різних рівнів в адміністрації сіл/міст, шкільництві, пресі, театрі тощо; відбувалась українізація церкви.

У спогадах митрополита Василя (Липківського) зазначено: «Рух за автокефалію церкви в 1920-ті відбувався і в Сіверському краї. Чернігівська краєва церковна рада мала в своєму складі доволі свідомих діячів. Так, головою на Сосниччині був Василь Потієнко (батько). Глухівська Повітова Церковна Рада (ПЦР) утворилась зусиллями священників Івана Мочарського, Олександра Козина, Володимира Петрова з містечка Дубовичі. В Глухові утворилось 3 парафії, і 15 – на околиці. Першою з них була парафія Різдно-Богородицької церкви в Дубовичах» [11, с. 80].

Період українізації часто називають добою культурного відродження. Адже за відносно короткий час відбулися значні зрушення, серед яких і програма ліквідації неписьменності серед дорослих. Більшовицький уряд підтримував роботу Української Академії Наук, створеної Урядом Скоропадського, і низку інших заходів і закладів для створення держави. Українізація здійснювалась в певних, дозволених центром, рамках і була гарною сторінкою в історії національного відродження.

В ці роки відбувся бурхливий розвиток культури. В республіці видавалось понад 20 літературно-художніх альманахів, збірників, 55 журналів. Виникли численні літературно-художні об'єднання, працювало 45 професійних театрів та ін. Досягнуто значних успіхів у створенні довідково-енциклопедичної літератури. Відбувся сплеск розвитку літератури і мистецтва. У 1921 р. створено громадську організацію Товариство імені Миколи Леонтовича, котра в 1923 р. перетворилась у Всеукраїнське музичне товариство імені Миколи Леонтовича, основним завданням якого було піднесення та розвиток музичної культури в Україні. Діяло Товариство до 1928 р., мало свій друкований орган «Музика – масам», який дійшов до нашого часу як журнал «Музика» (має зараз інтернет-версію). В різні роки журнал був органом Міністерства культури України, Музичного товариства, Всеукраїнської національної

музичної спілки і дотепер залишається єдиним в Україні державним науково-популярним журналом з питань музичної культури.

На його сторінках друкувались матеріали про міжнародні конкурси та фестивалі, концерти, театральні вистави, діяльність відомих музичних колективів, життя музичного мистецтва, освіти, науки в країні та за кордоном, біографії композиторів, інтерв'ю з відомими музикантами, посібники з музичної самоосвіти, гри на інструментах тощо; а також повідомлення про те, щоб в хор не допускати «негативних елементів – церковників», не виконувати твори композиторів, які мають іншу, ніж більшовики, ідеологічну думку.

Перед цим, раніше вже зазначалось, що в період українізації до національних меншин в Україні (євреїв, поляків, німців, татар, ромів та інших) ставлення було толерантним, зокрема, у забезпеченні їхніх прав у місцевій адміністрації, шкільництві, пресі, театрі тощо. Прикладом цього гасла в дії є біографія Бізева Атона Тимофійовича, 1882 р. н. – рома, вчителя української мови в містечку Дубовичі, диригента селянського хорового гуртка.

На сторінках журналу «Музика – масам» є згадки про цей колектив. У першому номері за 1929 р. висловлюється похвала: «Співочий гурток Дубович на Глухівщині» [12, с. 24]. А в шостому номері – критична замітка: «Деркачем по музичній естраді» через те, що хоргуртківці не можуть зі свого репертуару викинути твори Леонтовича, Верховинця, Давидовського та ін., та ще й членами гуртка є церковники [13, с.14]. Такі «порушення» стали причиною репресивних методів по відношенню до керівника хору – Бізева Антона Тимофійовича.

Твори українського композитора, хорового диригента, автора загальновідомих хорових обробок, зокрема, народної пісні «Щедрик», Миколи Дмитровича Леонтовича (1877–1921 рр.), його трагічна доля набували розголосу і розглядались владою двозначно.

Верховинець Василь Миколайович (1880–1938 рр.) – композитор, диригент, хореограф і хормейстер, перший теоретик українського народного танцю, дитячого ігрового фольклору, громадський діяч, етнограф, викладач – був репресований «за вольності». Праці з часом було реабілітовано. На них виросло не одне покоління творчих людей. Як посібники, вони слугують і зараз.

А чим не вписувались в соціальну ідеологію твори Григорія Митрофановича Давидовського? У виданні «Під звуки рідної пісні» на кількох сторінках надруковано поради до виконавців, пісні «Україно, Україно», «Не щечечи соловейку» та інші [14].

У збірці «Кобза» на останній сторінці – оголошення-перелік нових творів автора, серед яких духовні піснеспіви – «Ектенія», «Світе тихий» та інші [15].

Ось репліка із газетної замітки, в якій критикують дубовицького диригента Бізева А. Т.: «Досі ще багато хорів не передплачують журнал Музика Масам. Тому не в курсі справ сучасного музичного життя і пропагують те, проти чого ми боремся» [13, с. 14].

Про репресії, які чинились соціалістичною владою, свідчить аркуш із особової справи – Скарга Бізева Миколи Тимофійовича до прокурора УРСР та інших посадовців про те, що його брата, цигана Бізева Антона Тимофійовича, керівника хору с. Дубовичі заарештовано. І ніякі прохання дружини і хвороба диригента не беруться до уваги. А заарештовано його через заздрість, що «зумів у хор зтягти церковного співака» та інше [16].

Про те, що в дубовицькому храмі в ті роки було людно, що дубовицька парафія на той час була численна, читаємо в спогадах протодіякона д. Василя Потієнка, який приїздив у Дубовичі в 1922 р. разом з митрополитом Василем Липківським: «Біля церкви в Дубовичах – великий просторий майдан, де відбуваються базари. ... В день шанування Богородиці Дубовицької за традицією теж був ярмарок. ... Богослужіння пройшло надзвичайно святково. Приїхало багато представників повітової влади з Глухова. Відбулось висвячування Івана Мочарського протодіякона у священники. Після літургії відбувся хресний хід з іконою навколо церкви – тобто серед ярмарку. Надзвичайна картина – з паперті видно безмежне море людей, возів, голобель, коней, яскравих хусток, яток і різного краму. ... Трапезували в приміщенні пожежної команди – на їхнє запрошення. ... Проводжали митрополита Липківського урочисто – вдарили в дзвони і зійшлося ледь не все село. Кожен мешканець ніс якийсь подарунок: жінки – вузлик квасолі, букет квітів, чоловіки – меду зі своїх пасік у красивих глеках...» [17, с. 243].

Проймає до щему.

Про парафію Дубович, також як «сталу і тверду», згадує єпископ Глухівський і Конотопський Володимир (Самборовський) у листі за 15 червня 1929 р., де викладає плани про святкування ікони «Дубовицької Божої Матері в 10-ту П'ятницю після Пасхи, яка на той рік припадала на свято Петра і Павла (12 липня) [18].

А вже за кілька місяців, у жовтні 1929 року, церкву в Дубовичах закривають за відсутністю парафіян.

Розбіжності...

Запис у Протоколі церковної ради Дубовицької Різдво-Богородицької церкви від 13 листопада 1929 р. за підписом 12-ти членів повідомляє, що через відсутність парафіян «з 1 жовтня церква фактично не працює, тому... ухвалено рішення... раду розпустити, церковне майно передати по опису до сільської ради... та ін.» [19, арк.15]. І.... того ж дня, 13 жовтня 1929 р. Дубовицькою сільською радою було видано довідку, яка засвідчує імена соціально-небезпечних осіб. Кого б ви думали? – 12-ти членів церковної ради [19, арк. 22].

Отаке коло...

У 1937 р. центральну Різдво-Богородицьку церкву розібрали, з будівельного матеріалу звели двоповерховий клуб. Головним майстром на будівництві був В. А. Матюшенко. Урочисте відкриття будинку культури відбулося під новий 1938 р. За традицією, при клубі продовжували працювати гуртки. Особливо користувались успіхом співочий і драматичний. Хор здійснював гастролі по сусідніх селах і містах [20, с. 86-87].

Клуб, збудований з храмового матеріалу, і дотепер намагається утримувати рівень культури, адже крім актового залу в будівлі розміщується бібліотека, більярдний хол, комп'ютерна кімната. Змінювались керівники клубу, покоління хористів, артистів-аматорів. Кожен з них вносив свою лепту в культурний розвиток і просвітництво. Акомпаніатором до середини 90-х працював Лобода Олександр Петрович. Духовий оркестр у Дубовичах діяв до 2003 р., допоки були живі музиканти.

У 1997 р. після навчання повернулась у рідне село Кроптя Світлана Анатоліївна. З 2007 вона очолює Будинок культури. До творчості Світлана Анатоліївна залучила родину – п'ятеро рідних сестер стали міцною платформою у розвитку танцювально-хорового мистецтва. Так відновивсь ансамбль «Дубовичанка». Двері клубу відкриті для всіх бажаючих. Аматори (дубовичани і гості села) зі сцени акторського грою бентежать глядачів, грою – фрагментами з вистав за творами класиків і сучасників; залучають до участі школярів, вихованців дитячого садка. Сучасний колектив, співочий ансамбль продовжують столітні традиції – дають концерти у Дубовичах, сусідніх селах, в районі і по області.

Список бібліографічних посилань:

1. *Поселянин Е. Богоматерь. Описание Ее земной жизни и чудотворных икон – мученик Евгений Поселянин.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://azbyka.ru/fiction/bogomater-opisanieeezemnoj-zhizni-i-chudotvornykh-ikon/#n23> – Заголовок з екрана.

2. Модзалевський В. Л. Малоросійський Родословникъ / В. Л. Модзалевський. — Київ: Тип. тов. Г. Л. Фронцкевича и Ко, 1910. — Том II (Е — К). — 720 с.
- Павлович П. Э. Дубовичи. Имение Варвары Васильевны Кочубей, Глуховского уезда Черниговской губернии. — Киев: Тип. Кульженко, 1903. — 145 с.: ил.
3. Державний архів Чернігівської області, Ф. 679, оп. 3, спр. 388, арк. 54–54 зб.
4. Журнали Глуховскаго уезднаго земскаго собранія 1904 года а) XL очередной сессіи съ 25 сентября по 7 октября включительно, и б) чрезвычайной сесіи 17 декабря. — Глуховъ, типографія А.К. Нестерова. — 1904. — 217 с.
5. Державний архів Чернігівської області, Ф. 679, оп. 3, спр. 388, арк. 54–63.
6. Центральний державний історичний архів України, Ф. 707, оп. 20, спр. 141, арк. 1–11.
7. Державний архів Сумської області. Ф. 1190, оп. 1, спр. 14, арк. 671 зб. — 672.
8. Державний архів Сумської області. Ф. 1190, оп. 3, спр. 22, арк. 47 зб.; Ф. 1190, оп. 3, спр. 99, арк. 39 зб.—40.
9. Центральний державний архів вищих органів влади. Ф. 3984, оп. 3, спр. 339, арк. 10.
10. Липківський, Митрополит Василь Липківський. Відродження церкви в Україні 1917–1930. Проект зі збереження спадщини української еміграції. — Українське видавництво «Добра книжка». 160 випуск. — Торонто Р. Б. 1959. — 335 с.
11. Музика — Масам: місячник масової муз. роботи: орган Від. Мистец. УПО НКО, Кульвід. ВУРПСу та ЦК ЛКСМУ, Всеукр. Муз. Т-ва ім. Леонтовича. — Харків, Київ, вид.: Рад. Село, 1929. — № 1. — 30 с.
12. Музика — Масам: місячник масової муз. роботи : орган Від. Мистец. УПО НКО, Кульвід. ВУРПСу та ЦК ЛКСМУ, Всеукр. Муз. Т-ва ім. Леонтовича. — Харків, Київ, вид.: Рад. Село, 1929. — № 6. — 30 с.
13. Під згуки рідної пісні [Ноти] : Музична драма на 2 дії / Музика і лібретто Гр. Давидовскаго. — Ростов-над-Доном; друкарня Г. М. Пуховича, 1917. — 87 с.
14. Кобза (продолжение «Бандуры») [Ноти]: Фантазія на украинские темы для хора а Capella свободного художника Гр. Давидовскаго. — Ростов-над-Доном, б/д, тіполитограф. Г.М. Пуховича. 18 с.
15. Державний архів Сумської області. Ф. Р–2308, оп. 1 спр. 270. Арк. 221–221 зб.
16. Моренець В. І. Церковно-визвольний рух на Чернігівщині в 1920-х роках. Видавець ПП «Медобори-2006», 2016. — 392 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади. Ф. 3984, оп. 3, спр. 596, арк. 15–16 зб.
18. Державний архів Сумської області. Ф. Р–3131, оп. 3, спр. 187.
19. Гурба В., Карабут Ф., Сердюк М.; заг. ред. М. Сердюк. Дубовичі: історико-краєзн. нарис — Київ: Бізнесполіграф, 2012. — 279 с.: фото + іл.

**Оцифрування мікроформ книг в
Національній історичній бібліотеці України у
відділі довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи**

У відповідності до Концепції розвитку Національної історичної бібліотеки України такий важливий напрямок, як оцифрування фонду, виконувався за допомогою використання нової технології оцифрування мікроформ книг.

Мікроформи книги — фотодокумент на плівковому чи іншому носіїві, зменшені від 7,5 до 50 разів примірники видань, що мають вигляд мікрофільму, мікрокарти чи мікрофіші, який для виготовлення і використання потребує відповідного збільшення за допомогою мікрографічної техніки. Робота з мікроформами книги потребує використання читально-копіювальних апаратів та інформаційно-пошукових приладів.

Мікроформи виникають не лише у зв'язку з необхідністю зменшити розміри оригіналів (рукописів, книг, газет, малюнків, креслень тощо) у кілька разів, а й з метою зручності у користуванні, а також з метою тривалого зберігання змісту оригінального документа.

Мікрофільм (МФ) — зменшена копія документа, отримана фотографічним способом. МФ містить одне чи кілька текстових і графічних мікро зображень, об'єднаних спільним змістом. За часом появи в зовнішньому середовищі МФ поділяються на два види: мікрофільми-копії і мікрофільми-оригінали.

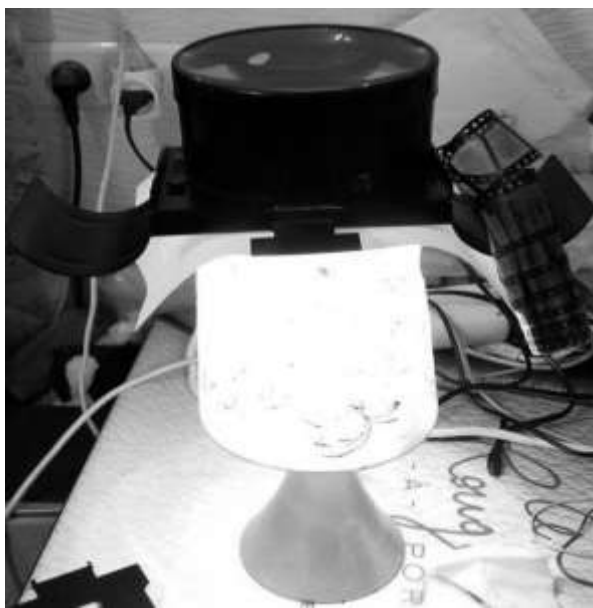
МФ-оригінал — це мікрофільм першого покоління, виготовлений у результаті безпосереднього фотографування документа. Такий МФ використовується на правах або замість оригіналу документа. МФ на правах оригіналу має відмітний символ виду "п", що розташовують на початку чи наприкінці рулону, відповідно перед і після контрольних кадрів. МФ-копія — це мікрофільм другого покоління, виготовлений у результаті послідовного копіювання МФ першого покоління п-ну кількість разів.

У фонді відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи зберігається понад 60 мікрофільмів книг різної тематики. З метою розкриття фондів Національної історичної бібліотеки України та зручності використання мікрофільмів було прийнято рішення про оцифрування мікроформ книг.

Але перед тим, як робити оцифрування мікрофільмів, перед фахівцями постало питання: як зробити електронну копію мікрофільмованих документів так,

щоб Бібліотека не витрачала на це кошти (закупівля спеціального сканеру «Сканер мікрофільмов ST ViewScan III»)?

Тому, за відсутності спеціального обладнання була використана наступна технологія оцифрування мікроформ, яку розробила одна зі співробітниць відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи. На приладі, який розсіює світло (в нашому випадку настільна лампа), розміщується мікрофільм у спеціальному пристрої для фотоплівок, потім накладається збільшувальна лінза і фотографується за допомогою смартфона, на якому виставлений потрібний фільтр (фотоефект «негатив»).

Технологія оцифрування

Один кадр фотографується декілька разів для того, щоб була можливість вибрати найкращий. Після цього готові фотознімки переміщуються на комп'ютер. Вибираються найкращі за якістю фотознімки та редагуються в програмі XnView. Готові копії передаються до відділу телекомунікаційних технологій та електронних ресурсів, працівники якого форматують копії у відповідний формат та розміщують їх на сайті для загального користування.

Вигляд плівки без фільтру.

З початку 2017 року з фонду відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи було відібрано профільні видання історико-краєзнавчого змісту, для більш детального розкриття фондів Бібліотеки. Було складено список з 26 мікроформ книг. Опрацьовано каталоги для відбору тих мікроформ, яких немає в друкованому вигляді, але вони мають краєзнавчу та історичну цінність, це зокрема : **Антонович В. Б. Исследования о городах в Юго-Западной России по актам 1432-1798** / В. Б. Антонович. – Киев: Университет. тип., **1870**. – 95 с.; **Аристов И. О земле Половецкой: ист.-геогр. очерк** / И. Аристов. – Киев: Тип. В. И. Давиденко, **1877**. – 26 с.; **Бучневич В. Е. Полтава и её историческое прошлое** / В. Е. Бучневич. – Полтава: Тип. И. А. Дохмана, **1898**. – 35, X с.; **Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 2. Ч. 1: Херсонская губерния**. – СПб.: Тип. Деп. Ген. Штаба, **1849**. – 229, 86 с., 15 л. табл.; **Голубовская Н. П. Владимир Мономах** / Н. П. Голубовская; под ред. В. Е. Данилевича. – Киев: Тип. А. И. Гросман, **1915**. – VIII, 122 с.; **Иконникова А. Л. Киев, мать городов русских** : ист. путеводитель по Киеву, с прил. плана древнего Киева / А. Л. Иконникова. – Киев: Изд. Киев. о-ва распространения рус. печат. слова, **1915**. – 55 с.; **Историческая записка и отчет о Киевских высших женских курсах за первое четырехлетие (1878-1882)**. – Киев: Университет. тип., **1884**. – 35 с.; **История Киевского института благородных девиц 1838–1888 гг.** / сост. М. М. Захарченко. – Киев: Тип. Кульженко, **1889**. – 163, III с., 6 л. ил. план, карт.; **Константинович Н. Обозрение Румянцевской описи Малороссии**. – [Вып. **4: Полк Стародубский**] / Н. Константинович. – Чернигов: Изд. Чернигов. губерн. стат. ком-та, **1875**. – С. 394-857; **Крылова М. А. Старый Киев: очерки из жизни славян на Днепре** / М. А. Крылова. – Москва, **1916**. – 146 с.: ил.; **Лазаревский А.**

М. Исторические очерки сел Конотопского уезда. Юговосточная часть уезда / А. М. Лазаревский. – Чернигов: Тип. губерн. правления, **1886**. – 33 с.; **Лазаревский В. А. Русский народ в Карпатах. Галицкая Русь в её борьбе за свою национальную самобытность** / В. А. Лазаревский. – 2-е изд. – Киев: Тип. т-ва Кушнерев, **1915**. – 29 с.; **Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси. Вып. 2: (XVI ст.)** / М. Литвин и др. ; под ред. В. Антоновича. – Киев: Тип. Корчак-Новицкого, **1890**. – 136 с.; **Петровский С. (протоиерей). Киев, его святыни и достопримечательности**: :с рисунками в тексте, 2 планами пещер Киево-Печерской Лавры и планом г. Киева / С. Петровский. - Изд. 7-е. - Одесса, **1918**. - 104с.+ 1 л. карты.; **Тагин Ф. А. Киев : мать городов русских** / Ф. А. Тагин. – Пг. : Губинский, **1915**. – 59 с. : рис. – (Б-ка «Друг школы»); **Титов В. И. Киево-Подольские монастырские и приходские храмы сто лет тому назад** / В. И. Титов. – Киев : Университет. тип., **1911**. – 21 с.; **Филевич И. П. Польша и польский вопрос** / И. П. Филевич. – Москва: Университет. тип., **1894**. – 104 с. ; **Ясногурский Ф. Н. Киев былой, настоящий и будущий**: рассказ очевидца: для собственного чтения / Ф. Н. Ясногурский. – Киев : Тип. Дубовика, **1913**. – 110, XVI с. : ил.

Перелічені видання є вже оцифрованими та розміщеними на сайті Бібліотеки <http://www.nibu.kiev.ua/>. Вони мають великий попит серед користувачів.

Додається весь список оцифрованих мікрофільмів:

1. Антонович В. Б. Исследования о городах в Юго-Западной России по актам 1432-1798 / В. Б. Антонович. – Киев: Университет. тип., 1870. – 100 кдр.
2. Аристов И. О земле Половецкой: ист.-геогр. очерк / И Аристов. – Киев : Тип. В. И. Давиденко, 1877. – 33 кдр.
3. Богданов П. Указатель русской литературы по описанию отдельных русских частновладельческих хозяйств. 1765–1902 гг. / П. Д. Богданов. – СПб. : Тип. Киришбаума, 1904. – 122 кдр.
4. Бучневич В. Е. Полтава и её историческое прошлое / В. Е. Бучневич. – Полтава: Тип. И. А. Дохмана, 1898. – 51 кдр.
5. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 2. Ч. 1: Херсонская губерния. – СПб.: Тип. Деп. Ген. Штаба, 1849. – 353 кдр.
6. Главнейшие источники для истории св. Кирилла и Мефодия / сост. : А. Д. Воронова. – Киев: Тип. В. И. Давиденко, 1877. – 332, XX, II с.
7. Голубовская Н. П. Владимир Мономах / Н. П. Голубовская ; под ред. В. Е. Данилевича. – Киев: Тип. А. И. Гросман, 1915. – 136 кдр.

8. Иконникова А. Л. Киев, мать городов русских: ист. путеводитель по Киеву, с прил. плана древнего Киева / А. Л. Иконникова. – Киев: Изд. Киев. о-ва распространения рус. печат. слова, 1915. – 63 кдр.
9. Историческая записка и отчет о Киевских высших женских курсах за первое четырехлетие (1878-1882). – Киев : Университет. тип., 1884. – 43 кдр.
10. История Киевского института Благородных девиц 1838–1888 гг. / сост. М. М. Захарченко. – Киев : Тип. Кульженко, 1889. – 187 кдр.
11. Константинович Н. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – [Вып. 4 :Полк Стародубский] / Н. Константинович. – Чернигов: Изд. Чернигов. губерн. стат. ком-та, 1875. – С. 394-857.
12. Крестьянское хозяйство в Мелитопольском уезде / сост. К. Вернер, С. Харизолинов. – Москва : Тип. Исленьева, 1887. [Запорожская область]. – 320 кдр.
13. Крылова М. А. Старый Киев : очерки из жизни славян на Днепре / М. А. Крылова. – Москва, 1916. – 151 кдр.
14. Лазаревский А. М. Исторические очерки сел Конотопского уезда. Юговосточная часть уезда / А. М. Лазаревский. – Чернигов : Тип. губерн. правления, 1886. – 37 кдр.
15. Лазаревский А. М. Обзорение Румянцевской описи. [Вып. 1: Полк Черниговский] / А. М. Лазаревский. – Чернигов : Губерн. тип., 1866. – 138 с.
16. Лазаревский А. М. Обзорение Румянцевской описи. [Вып. 2, 3 : Полки Киевский, Нежинский] / А. М. Лазаревский. – Чернигов : Изд. Чернигов. губерн. стат. ком-та, 1867. – С. 142-390.
17. Лазаревский В. А. Русский народ в Карпатах. Галицкая Русь в её борьбе за свою национальную самобытность / В. А. Лазаревский. – 2-е изд. – Киев: Тип. т-ва Кушнерев, 1915. – 33 кдр.
18. Максимович М. А. Письма о Киеве и воспоминания о Тавриде / М. А. Максимович. – СПб., 1871. – 154, II с.
19. Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси. Вып. 2: (XVI ст.) / М. Литвин и др. ; под ред. В. Антоновича. – Киев : Тип. Корчак-Новицкого, 1890. – 136 с.
20. Мозговой В. Г. Очерк Киевской губернии / В. Г. Мозговой. – Киев, 1881. – 82, XVII с.
21. Неустроев А. Н. Указатель (А-В) всех имен и статей, встречающихся в русских повременных изданиях и сборниках за 1703 – 1802 гг. и в историческом разыскании о них / А. Н. Неустроев. – СПб, 1892. – 123 кдр.

22. Петровский С. (протоиерей). Киев, его святыни и достопримечательности: с рисунками в тексте, 2 планами пещер Киево-Печерской Лавры и планом г. Киева / С. Петровский. - Изд. 7-е. - Одесса, 1918. - 110 кдр.

23. Тагин Ф. А. Киев : мать городов русских / Ф. А. Тагин. - Пг. : Губинский, 1915. - 66 кдр. - (Б-ка «Друг школы»).

24. Титов В. И. Киево-Подольские монастырские и приходские храмы столет тому назад / В. И. Титов. - Киев: Университет. тип., 1911. - 34 кдр.

25. Филевич И. П. Польша и польский вопрос / И. П. Филевич. - Москва : Университет. тип., 1894. - 110 кдр.

26. Ясногурский Ф. Н. Киев быллой, настоящий и будущий: рассказ очевидца: для собственного чтения / Ф. Н. Ясногурский. - Киев : Тип. Дубовика, 1913. - 148 кдр.

**Валентина Кисельова,
м. Київ**

**Сучасний стан організації краєзнавчої роботи
у регіональних бібліотеках України
(за результатами дослідження 2019 року)**

Серед основних напрямів, які окреслені «Стратегією розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року» зазначені: удосконалення нормативно-правової бази, яка стосується діяльності бібліотек, науковий супровід розвитку бібліотек в умовах якісних змін, забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек [1].

На сучасному етапі постійно зростає роль краєзнавчої бібліотечної діяльності (далі – КБД), що пов'язано з процесами відродження і збереження національних культур, проведенням адміністративно-територіальної реформи, прагненням окремих регіонів інтегруватися в світовий культурно-інформаційний простір. Це актуалізує проблему наукового обґрунтування організаційних засад КБД.

Національна історична бібліотека України (далі - НІБУ) як методичний центр з історико-краєзнавчої бібліотечної роботи впродовж усіх років незалежності здійснює вивчення різних аспектів КБД регіональних бібліотек країни, визначає основні тенденції її розвитку та шляхи подальшого удосконалення. На IV-х Краєзнавчих читаннях пам'яті Петра Тронька засвідчено, що моніторинг фахового інформаційного потоку показав перевагу позитивних тенденцій у методичному забезпеченні розвитку головних підсистем бібліотечного краєзнавства та

краєзнавчої бібліотечної практики в сучасний період [2]. Разом з цим, за підсумками наукових досліджень ще понад 10 років тому зазначалося про необхідність оновлення нормативної бази [3].

Як відомо, одним із перших нормативних документів після прийняття Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» у 1995 році стало «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України», затверджене наказом Міністерством культури і мистецтв України за № 314 від 11 червня 1996 року, яке діє й нині [4]. Однак, цей документ застарів, адже на початку ХХІ століття відбулися зміни у підпорядкуванні бібліотечних установ, їх назвах, структурі та ін. Ще у 2008 р. фахівці НІБУ в рамках моніторингу «Сучасний стан краєзнавчої бібліотечної діяльності» здійснили спеціальне дослідження пропозицій бібліотек України щодо розробки нового варіанту «Положення...» [5]. Результати цього дослідження впроваджувалися в наступні роки НІБУ спільно з провідними бібліотеками країни шляхом підготовки та обговорення проекту даного нормативного документу на сайті Міністерства культури України [6]. Однак, спроба затвердити документ у 2018 році виявилася невдалою, і для визначення основних засад КБД України та оптимальної її організації в сучасних умовах актуальним залишається затвердження нового «Положення про краєзнавчу діяльність бібліотек». Про це свідчать і результати регіональних наукових досліджень: наприклад, в опублікованих Закарпатською ОУНБ ім. Ф. Потушняка у 2018 р. матеріалах дослідження кадрового потенціалу бібліотек області, зазначено, що опитані бібліотечні фахівці вважають за необхідне найближчим часом привести у відповідність законодавчу базу потребам розвитку бібліотечної справи та бібліотечного обслуговування населення [7].

У цьому контексті назріла проблема оновлення даних щодо структури КБД та кадрового забезпечення цього напрямку в регіональних книгозбірнях країни.

Таким чином, НІБУ на поточний рік запланувала відповідне наукове дослідження, згідно з програмою і методикою якого розпочато аналіз основних показників, отриманих за допомогою вивчення джерельної бази, результатів анкетного опитування фахівців 18 регіональних бібліотек України та моніторингу краєзнавчого контенту веб-сайтів ОУНБ.

На одному з перших етапів дослідження проаналізовано сучасну організаційну структуру забезпечення краєзнавчих потреб користувачів у регіональних бібліотеках України, кадровий склад краєзнавчих підрозділів регіональних бібліотек. Зокрема, з'ясовано, що на сьогодні усі регіональні бібліотеки

мають краєзнавчі відділи. Більшість бібліотек зберегла кількість штатних одиниць у краєзнавчих підрозділах, що складає, в середньому, 4-5 працівників. 4 бібліотеки – Івано-Франківська, Житомирська, Черкаська, Чернігівська ОУНБ – за останні 10 років збільшили кількість працівників у цих підрозділах. У Вінницькій ОУНБ у складі краєзнавчого відділу виокремлено сектор краєзнавчих баз даних. Зменшення числа працівників відбулося лише у краєзнавчих відділах Волинської та Одеської ОУНБ, а також у ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Аналіз кадрового складу бібліотек-респондентів проводився за кількісними (вік, освіта, стаж роботи працівників) та якісними показниками (кваліфікаційна перепідготовка, участь у конференціях (семінарах), наявність публікацій у фаховій пресі тощо).

Структура кадрів за віковим складом така: вік до 30 років мають лише 6% фахівців, третина від усієї кількості бібліотекарів-краєзнавців – віком від 31 до 45 років, найбільше – 42% - це працівники 46-60-річного віку. 18 % мають вік понад 60 років. Порівнюючи ці дані з 1997 роком, можна відзначити «старіння» кадрів, що, гіпотетично, може негативно позначитися на інноваційному розвитку КБД, адже молоді спеціалісти, зазвичай, краще розуміються на новітніх технологіях, мислять креативно та формують оригінальні ідеї. Тобто, нині виникла певна невідповідність у віковому сегменті кадрового ресурсу, що може заважати збереженню наступності бібліотечних поколінь та гальмувати інноваційний розвиток КБД.

Згідно з узагальненими анкетними даними цього дослідження, близько 70% від усіх працюючих у сфері бібліотечного краєзнавства мають вищу бібліотечну освіту, понад 25 % - вищу не бібліотечну, і лише кілька працівників з усього загалу бібліотекарів-краєзнавців мають середню або незакінчену вищу освіту. Порівнюючи ці дані з 1997 роком, зазначимо, що загальна картина змінилась: більш, ніж удвічі збільшилась кількість працюючих з вищою не бібліотечною освітою та майже вдвічі зменшилась кількість працівників, які не мають вищої освіти.

Стаж роботи до 3-х років мають 5% від усіх працівників, 3-10 років досвіду – 10% фахівців, близько третини працюють понад 10 років, більше половини від усієї кількості бібліотекарів-краєзнавців регіональних книгозбірень країни – це фахівці зі стажем понад 20 років. Для порівняння: у 1997 році найчисельнішою (61,4%) була група тих, хто займався краєзнавчою роботою менше 5 років. Нині ситуація дзеркальна завдяки тому, що у краєзнавчих підрозділах регіональних книгозбірень переважно стабільний кадровий склад і їх ядро становлять досвідчені спеціалісти з багаторічним стажем. Значний досвід роботи спеціалістів – це, безперечно, запорука

якісної, ефективної роботи, однак виявлена диспропорція вимагає посилення уваги до залучення молодих фахівців у КБД.

Професійний розвиток бібліотекарів-краєзнавців (кваліфікаційна підготовка та перепідготовка, професійна активність: участь у конференціях, розміщення публікацій у фахових виданнях) відноситься до якісних показників кадрового потенціалу. Аналіз професійної активності, що проявлялася в участі в науково-практичних конференціях та публікаційних доробках бібліотекарів-краєзнавців ОУНБ, засвідчив їх активну участь у фахових форумах у 2016-2018 рр. Найбільше публікацій з краєзнавчої тематики – у фахівців Хмельницької ОУНБ – 29, Полтавської ОУНБ – 20, ХДНБ ім. В.Г. Короленка – 17, Рівненської ОУНБ – 15. Позитивним прикладом у питаннях підвищення кваліфікації та публікаційної активності фахівців є і Волинська ОУНБ ім. Олени Пчілки.

У деяких анкетах відсутні відомості про публікації працівників у фахових виданнях (Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Тернопільська, Черкаська ОУНБ та ПБ ім. Лесі Українки м. Києва). Однак, це не завжди свідчить про пасивність бібліотек у видавничій діяльності та поширенні досвіду краєзнавчої роботи. Наприклад, бібліотекарі-краєзнавці Івано-Франківської ОУНБ, згідно з їх відповідями на питання анкети, за останні 5 років виступали 6 разів на фахових форумах, крім того, відомості з бази даних «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства» на сайті НІБУ засвідчують, що ця бібліотека надрукувала ряд ґрунтовних видань з бібліотечного краєзнавства. Аналогічна ситуація й у Одеській та Тернопільській ОУНБ: бібліотекарі краєзнавчих підрозділів не публікувались у фаховій пресі, однак, доволі активно брали участь у наукових конференціях, читаннях, семінарах, круглих столах, телепередачах, майстер-класах краєзнавчої тематики. Наприклад, в електронному краєзнавчому каталозі Тернопільської ОУНБ можна знайти чимало інформації з місцевої преси про бібліографічну та популяризаторську діяльність відділу краєзнавчої літератури і бібліографії.

Таким чином, оцінка різних аспектів організації краєзнавчої діяльності залежала не лише від анкетних даних, а й від інших об'єктивних критеріїв, які визначалися у процесі поточного моніторингу веб-сайту книгозбірні та вивчення джерельної бази дослідження.

Загалом, аналіз сучасної організаційної структури провідних регіональних бібліотек країни засвідчив перевагу позитивних тенденцій в організації КБД. Краєзнавча діяльність залишається пріоритетним бібліотечним напрямом,

організовується досвідченими фахівцями окремих структурних підрозділів (відділів краєзнавства) і є важливою складовою інформаційно-бібліографічної та соціокультурної роботи регіональних бібліотек України. Результати усіх етапів даного дослідження, висновки та рекомендації будуть опубліковані в 30-му випуску щорічного інформаційного бюлетеня «Краєзнавча робота в бібліотеках України».

Список бібліографічних посилань:

1. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] // Міністерство культури України : веб-сайт. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/document/245072228/Strategiya_rozvitku_bibliotechnoyi_spravi.ppt#13
2. Рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України» // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 листоп. 2017 р. - Київ, 2017. - С. 238. - (IV Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).
3. Кисельова В. П. Оновлення нормативної бази бібліотечного краєзнавства як актуальна проблема методичної діяльності / В. П. Кисельова, О. В. Михайлова // Бібліотека і книга у контексті часу: зб. наук. статей II міжнар. наук.-практ. конф. 2008 р., м. Київ. - Київ, 2008.- С. 56-59.
4. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: Затверджено Наказом М-ва культури і мистецтв України № 314 від 11. 06. 1996 р. – Київ, 1996. - 7 с., додаток.
5. Сучасні тенденції в краєзнавчій діяльності бібліотек // Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень. Вип. 19 / Держ. іст. б-ка України ; підгот. В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, С. І. Смілянець . - Київ : Арістей, 2008. – С.19-80.
6. Положення про краєзнавчу діяльність державних і комунальних бібліотечних закладів [проект] / М-во культури України. - К., 2011. - 11 с., + 2 с. - додаток.
Проект Положення про краєзнавчу діяльність державних і комунальних бібліотек [Електронний ресурс] / М-во культури України. – К, 2015. - Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244920471&cat_id=244909847 (станом на 23 березня 2015 р.).
7. Звіт про проведення громадського обговорення проекту Положення про краєзнавчу діяльність державних і комунальних бібліотек [Електронний ресурс] / М-во культури України. - К., 2015. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244953800 (станом на 27.04.2015).
7. Кадровий потенціал бібліотек області : матеріали обл. дослідж. / Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка; Наук.-метод. від. ; уклад. В.

**Оксана Клименко,
Олена Сокур,
м . Київ**

Взаємодія бібліотек: теоретико-методологічне обґрунтування терміна

Сьогодні вирішальною умовою для створення сегмента національного наукового інформаційного простору в сучасній бібліотечній практиці є інтеграція бібліотек. При цьому суб'єкти інформаційно-комунікаційної взаємодії у процесі об'єднання й узгодження організаційних аспектів, насамперед, вирішують завдання раціональної організації та використання ресурсів. Взаємодія бібліотек і бібліотечна інтеграція, що відбуваються на її основі, є процесом подолання відомчої відособленості, посилення взаємозалежності бібліотек різних типів і видів, виникнення й наростання елементів спільності у діяльності. Результативність та продуктивність обраного різновиду співпраці впливає на оптимізацію та ефективність бібліотек у формуванні єдиного вітчизняного інформаційного простору, надання доступу до світового інформаційного ресурсу та як результат – розбудова суспільства знань.

З метою з'ясування базового терміна «взаємодія» як репрезентанта логіко-поняттєвого апарату було залучено багатогранний документальний масив різної жанрово-видової інформації, враховуючи рівень розвитку уніфікації термінології наук документально-комунікаційного циклу. Задля виявлення концептуальних підходів до теоретичних і прикладних досліджень проаналізовано комплекс видань правового, нормативного, навчального, довідкового, наукового змісту, адже на семантику цього терміна накладаються визначення, використовувані у суміжних галузях знань.

Пріоритетним завданням у виробленні еталонного терміна «взаємодія бібліотек» та «взаємодія бібліотек наукових установ Національної академії наук України» постала відповідність вимогам, котрі до нього висувуються, та використання як засобу професійної комунікації спеціалістів, актуалізуючи динаміку поповнення термінофонду української літературної мови.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що формування сутності та змісту базового терміна «взаємодія» пройшло складний еволюційний шлях, що заклав підвалини для подальшого розвитку відповідних галузей практичної

діяльності на сучасному етапі, насамперед, інформаційно-бібліотечної сфери. Ми поділяємо думку О. М. Тур, якою виділено такі базові принципи уніфікації термінології: 1) наукова обґрунтованість і зв'язок з практикою; 2) компетентність; 3) узгодженість дій суб'єктів уніфікації; 4) урахування міжнародного досвіду; 5) системність (комплексність); 6) незалежність і об'єктивність; 7) доцільність; 8) прогнозованість [17, с. 161].

У «Словнику української мови» взаємодія – взаємний зв'язок між ким-, чим-небудь у дії [13, с. 183]. Один із класиків теорії мережевої бібліотечної взаємодії Дж. Бекер визначає бібліотечну мережу як формальне об'єднання двох або більше бібліотек для обміну інформацією на основі спільних стандартів і за допомогою комунікаційних засобів, що переслідують функціонально взаємозалежні цілі [12, с. 44]. Вітчизняний дослідник О. Хропач утворення «бібліотечна мережа» розкрив з позиції сукупності бібліотек різних типів і видів, а «бібліотечна система» – організована сукупність установ в єдине ціле, де безліч елементів, які знаходяться у взаємозв'язках один з одним, утворюють відповідну єдність [18, с. 3].

М. Карташов стверджує, що в основі організації, функціонування і розвитку бібліотечних систем полягає головний системоутворюючий принцип – взаємодія, як сукупність певних зв'язків, відносин, співпраці бібліотек для максимального задоволення інформаційних потреб користувачів, раціональне формування і ефективне використання бібліотечних ресурсів, що забезпечується набуттям нових властивостей і якостей взаємодопомогою і взаємодоповненням [17, с. 190–192]. Взаємодія бібліотек у дослідженнях М. Карташова розглядається як процес, який постійно змінюється у часі та специфічно виявляється у конкретних умовах [6, с. 2].

На думку С. Кожушко, взаємодія – це основа та умова встановлення найрізноманітніших зв'язків між об'єктами, включаючи причинно-наслідкові. Вона є основою будь-якої системи, яка завжди передбачає зв'язок (у формі взаємодії) її елементів, компонентів. Відповідно, системність – як представленість взаємодії об'єктів у всіх її зв'язках та відносинах – є також її характеристикою [9].

У бібліотекознавстві взаємодія бібліотек – це об'єднання для спільної діяльності та взаємообміну результатами на основі певних відносин і взаємозв'язків з метою щонайповнішого й економічного задоволення інформаційних потреб та ефективного використання бібліотечних ресурсів [1, с. 35; 15, с. 39]. У термінологічному словнику «Библиотечное дело» взаємодія бібліотек визначена як узгоджена діяльність та обмін її результатами на основі взаємних зобов'язань, що досягається кооперацією, координацією і централізацією бібліотечної діяльності [2].

У словниках з інформатики взаємодія трактується як цілеспрямований обмін даними та управляючими сигналами, причому будь-яка дія викликає відповідну реакцію [16, с. 52; 5, с. 25; 11, с. 51]; забезпечує спільну роботу пристроїв різних виробників [3, с. 98].

У світовій практиці склалися різноманітні економічні, професійні та соціальні форми й моделі бібліотечної взаємодії, що розрізняються залежно від цілей, характеру господарських відносин між її учасниками, ступеня самостійності інституцій, які входять в об'єднання. Вони мають істотні переваги щодо можливостей для розвитку, повноти й ефективності використання об'єднаних ресурсів, поліпшення якості продуктів і послуг, активнішого впровадження й використання інновацій, економічну вигоду, поширення культурних цінностей, передачу досвіду тощо. Як зазначає В. Ільганаєва, в універсальному значенні ціль комунікації може бути розглянута як причина виникнення цілеспрямованої взаємодії, що передбачає реалізацію програми, намірів, розвитку, адаптації, наслідування, консолідації, впливу, успадкування тощо, обумовленого її природою і субстанціональністю [4, с. 359]. Таким чином, у теоретичному розумінні, ціллю соціальної комунікації є усвідомлення та розуміння інформації, що передається й отримується [10, с. 184]. Отже, від визначення цілей міжбібліотечної взаємодії залежать моделі і форми, у рамках яких об'єднуються бібліотеки.

Студіювання найоптимальніших визначень терміна «*взаємодія*», які наявні у науковому дискурсі, незважаючи на явну очевидність цього поняття, засвідчило, що кожен науковець розуміє його по-своєму. На підставі використання інформаційного, процесного, ресурсного, інституційного та системного підходів, з урахуванням гносеологічних парадигм та онтологічних чинників, аналізу наявних визначень, які зазнали впливу історично-сформованих та інноваційних детермінант, нами запропоновано визначення сутності та змісту таких термінів, як «*взаємодія бібліотек*» і «*взаємодія бібліотек НАН України*».

Визначення терміна «*взаємодія*», у тому числі «*взаємодія бібліотек*», у бібліотекознавстві та інших суміжних науках існує чимало найрізноманітніших варіантів, кожен з яких представляє окремі складові, що відображає складність та дискусійність такого завдання у системі понять цієї галузі науки й техніки. Окремі дефініції є досить вдалимими та місткими, хоча деякі моменти можуть викликати заперечення, тому що номінально окреслюють загальні характеристики поняття «*взаємодія*», яке загалом важко піддається дефінуванню. Тому особливо актуальним є запропоноване нами визначення терміна «*взаємодія бібліотек*», який базувався

на комплексному аналізі його *характерних*, які становлять відмітну особливість цього явища, *типових*, які часто зустрічаються, та *показових*, які дають підстави для висновків і узагальнень, ознак. На наше переконання, визначальними з них є такі: добровільність; рівність усіх учасників; колективний розум; більше ідей – більше інновацій; використання на благо; обмін ідеями, знаннями; якість результату залежить від чіткості виконання.

В основі *взаємодії сучасних бібліотек* – базових документно-інформаційних інституцій суспільства – безпосередня та опосередкована комунікація, як складова фахової діяльності, тобто встановлення продуктивних та результативних інформаційно-культурних зв'язків, прогресивним результатом яких є формування єдиного консолідованого інформаційного простору.

Взаємодія бібліотек є важливим чинником інтеграції культурної наукової спадщини у глобалізованому світі і ґрунтується на концептуальних засадах розвитку світової інфраструктури електронної науки (e-science).

Взаємодія бібліотек Національної академії наук України – їхня творча і плідна багатогранна діяльність, що підвищує свою реагентність завдяки успішній реалізації завдання з кардинальної активізації роботи, разом з тим, з електронними документопотоками, задля формування та промоції правдивої історії української науки, є вагомим внеском у поступі євроінтеграційного курсу нашої держави.

Узгодженість *взаємодії наукових бібліотек НАН України*, як єдиної мережі, досягається на основі єдиного науково-організаційного керівництва з боку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і має не тільки теоретичне, а й практичне значення, адже глобалізаційним процесам у культурно-ідеологічній та інформаційній сферах притаманні взаємоспрямовані тенденції інтернаціоналізації, які номінують формування нового відкритого типу суспільства: постіндустріального, інформаційного, знаннєвого.

В умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань бібліотекам наукових установ НАН України необхідно освоїти інтегрований технологічний цикл, який включає всі наукомісткі процеси обробки інформаційних масивів, починаючи з бібліографування і закінчуючи екстракцією зі сховищ даних нових знань. Саме це – визначальна ідеологема їхнього розвитку і одночасно необхідна умова існування, інакше в ХХІ ст. наукова бібліотека стане музеєм книг.

Враховуючи, що бібліотекам відведена визначальна роль у сучасній інформаційній взаємодії, вони покликані сприяти міжнародному співробітництву в бібліотечно-інформаційній сфері, заохочувати до обміну інформацією незалежно від

кордонів, забезпечувати рівноправну участь у міжнародних інформаційних потоках. Адже, кінцева мета об'єднання інтелектуальних ресурсів людства – у забезпеченні збереження культурної та наукової спадщини, організації необхідного сервісу для вільного доступу користувачів до наукової інформації [8, с. 17]. Поглиблення співпраці бібліотек НАН України набуває особливого значення та передбачає створення умов для представлення ними якісного інформаційного продукту з використанням новітніх інформаційних технологій, модернізації управління бібліотечними ресурсами та формування нового інформаційного середовища [14, с. 111].

Міжбібліотечна взаємодія та співпраця бібліотек із різними установами й організаціями є тим рушієм, який може змістити акценти у вирішенні назрілих питань і забезпечити інтеграцію національного наукового інформаційного простору до світового.

Список бібліографічних посилань:

1. Библиотечное дело : терминологический словарь / сост. И. М. Сулова, Л. Н. Уланова; редкол.: Н. С. Карташов (отв. ред.) и др.; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – 2-е перераб. и значит. доп. изд. – Москва : Книга, 1986. – 224 с.
2. Библиотечное дело. терминологический словарь / Рос. гос. б-ка. – 3-е значит. перераб. и доп. изд. – Москва, 1997. – 168 с.
3. Воройский Ф. С. Информатика. Новый систематизированный толковый словарь-справочник (Вводный курс по информатике и вычислительной технике в терминах). – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Изд-во Либерия, 2001. – 536 с.
4. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.
5. Информатизация : понятийный словарь терминов и аббревиатур / под ред. Л. С. Винарика, М. И. Крулькевича. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2006. – 208 с.
6. Карташов Н. С. Взаимодействие научных библиотек как фактор наиболее полного удовлетворения информационных потребностей ученых и специалистов: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Гос. ордена Ленина б-ка СССР им. В. И. Ленина. – Москва, 1978. – 33 с.
7. Карташов Н. С., Скворцов В. В. Общее библиотековедение. Общая теория библиотечного дела. – Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры, 1997. – Ч. 2. – 256 с.
8. Клименко О. З., Сокур О. Л. Нормативно-правова база взаємодії бібліотек Національної академії наук України. Історія формування // Бібліотечний вісник. – 2019. – № 4. – С. 12–18.

9. Кожушко С. Взаємодія як філософське й психологічне поняття // *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. – 2013. – № 4. – URL: <http://social-science.com.ua/article/1221>. (дата звернення: 08.06.2018).
10. Основы теории коммуникации : учеб. / под ред. М. А. Василюка. – Москва : Гардарики, 2003. – 615 с.
11. Першиков В. И., Савинков В. М. Толковый словарь по информатике. – Москва : Финансы и статистика, 1999. – 573 с.
12. Сетевое взаимодействие библиотек : материалы междунар. конф. (Санкт-Петербург, 17–18 мая 1999 г.). – Санкт-Петербург : Изд-во Рос. нац. б-ки, 2000. – 144 с.
13. Словник української мови : в 20 т. / НАН України, Укр. мовно-інформаційний фонд; уклад. Л. Л. Шевченко та ін. – Т. 2: В – Відсріблитися. – Київ : Наукова думка, 2012. – 975 с.
14. Сокур О. Л. Співпраця бібліотек Національної академії наук України: пріоритети діяльності та перспективи // *Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовтня 2019 р.) : у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН*. – Київ, 2019. – Т. 1. – С. 109–111.
15. Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания / сост.: З. Г. Высоцкая (отв. ред.), В. А. Врубель, А. Б. Маслов, Л. К. Розениль; РАН, Б-ка по естественным наукам. – Москва, 1995. – 268 с.
16. Толковый словарь по основам информационной деятельности / Укр. акад. информатики, УкрИНТЭИ ; под ред. Н. Н. Ермошенко. – Киев : УкрИНТЭИ, 1995. – 252 с.
17. Тур О. М. Уніфікація та стандартизація документознавчої термінології в Україні : дис. ... док-ра наук із соц. комунікацій: 27.00.02 / О. М. Тур; НАН України, Нац. Б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – 491 с.
18. Хропач А. Н. Библиотечная интеграция / *Харьковское библиотечное общество*. – Харьков, 1991. – 36 с.

**Наталія Кобижча,
м. Київ**

Документні ресурси бібліотек України в контексті реконструкції історії

Документні ресурси бібліотек України, що сформовані впродовж новітньої історії розвитку цивілізації, в своїй основі були зорієнтовані на технократичну, а не гуманістичну домінанту суспільного життя, зокрема освіту, навчання, виховання, науку та інше.

Глобальна цивілізаційна криза «постіндустріалізму» в суспільному бутті спричинила кризові тенденції в культурно-освітній сфері, як і в інших загалом.

Цілком закономірно постає питання стосовно подальшої перспективи динаміки розвитку документних ресурсів України як системного утворення в процесі розвитку культури. На думку філософів та культурологів, глобальною тенденцією розвитку культури має стати переакцентування від домінанти виробництва засобів підкорення природи до вдосконалення формування духовного світу самого виробника як суб'єкта культури, а також засобів раціональної гармонізації його індивідуального та суспільного буття, подолання їхньої відчуженої розірваності. Це, в свою чергу, дає підстави стверджувати, що, якщо людству вдасться зберегти накопичені ним духовні основи культури (а такими, в першу чергу, і є бібліотеки з їхніми документними ресурсами [автор Н. К.]) в усьому різноманітті національно-етнічних особливостей, то можна прогнозувати глобальну цивілізаційну еволюцію нового гуманістичного порядку, насамперед, від технократичного росту потреб до практичного втілення в життя ідей про збереження природи, етнічне різноманіття; від ворожнечі національних держав до конструктивного і результативного міжнародного співробітництва.

Скласти повне уявлення про документні ресурси бібліотек України в контексті сучасної соціокультурної реконструкції можливо лише за умови комплексного аналізу становлення і розвитку національного культурного простору як відкритої соціоісторичної системи. Тому й не викликає сумніву, що у сучасних соціально-історичних умовах національні цінності, зокрема документні ресурси України, на думку науковців, філософів, культурологів, істориків, є рушійною силою успішного соціокультурного розвитку країни.

Важливим фактором духовного і суспільного життя сьогодні стала глобалізація інформаційного простору, доступ до інформаційних ресурсів. Документні ресурси бібліотек України є невід'ємною складовою як світового, так і національного інформаційного простору, джерелом відомостей про Україну в історико-культурному вимірі.

Проблематика національного інформаційного простору як історико-культурного феномену і сукупності інформаційних, технологічних ресурсів, нарешті, як середовища інноваційних соціальних комунікацій, інтеграцій, кооперацій розкрита у працях філософів, соціологів, культурологів (Ю. Богуцького, В. Андрущенка, В. Шейка, Л. Губерського, М. Жулинського, В. Кременя, О. Степанової, І. Дзюби, В. Євтуха, М. Поповича, Є. Головахи та інших). Одним із напрямів досліджуваної проблематики в суспільному дискурсі є праці, що безпосередньо стосуються місця і ролі бібліотек в національному інформаційному просторі. Так, В.

Горовий розглядає соціальні інформаційні комунікації, їхнє наповнення і ресурс; О. Злобіна аналізує вплив на формування історичної пам'яті особливостей культурного простору; В. Ільганаєва осмислює місію бібліотеки в комунікаційному просторі сучасності; Г. Шемаєва досліджує електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій; В. Попик обґрунтовує місце і роль бібліотечних установ у формуванні національного інформаційного простору; Т. Ярошенко, Ю. Половинчак, Т. Вилегжаніна осмислюють вітчизняний та світовий досвід бібліотечних консорціумів як перспективу ХХІ століття; О. Воскобойнікова-Гузєва обґрунтувала стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України, її генезис, концепції, напрями модернізації.

В якості перспективного фактору розвитку документних ресурсів через призму історичної реконструкції виступає їхня культурна спрямованість на гармонізацію співвідношення «людина-світ», тобто інтеграція в цілісність світового інформаційного простору, а, отже, відхід від ізольованості, самоізоляції, звуження інтерактивного простору та інше.

У такому разі документні ресурси бібліотек України як складові національної системи стають потенційними (а вже є і приклади реальних – мається на увазі створення електронних бібліотек) елементами динамічної глобальної системи, здобутками світової культури. Це, в свою чергу, актуалізує культурну орієнтацію документних ресурсів до цілісної правдивої національної історії; соціальної свободи індивіда, подолання відчуженості та ізольованості.

На думку молодого дослідника О. Шендрік [4, с.25], уповільнений розвиток таких важливих напрямів міжнародного бібліотечного співробітництва, як міжнародний документообмін, міжнародна електронна доставка документів, міжнародні стажування та обмін досвідом, участь українських бібліотек у міжнародних корпоративних проектах, зумовлений нестабільним фінансуванням підтримки міжнародних зв'язків, незадовільним станом їхнього матеріально-технічного забезпечення, низьким рівнем імплементації міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційного обслуговування; слабким володінням бібліотечним персоналом іноземними мовами, недостатнім представництвом бібліотечних фахівців у міжнародних професійних організаціях. Для усунення впливу означених негативних чинників, на нашу думку, необхідним є формування та реалізація виваженої державної протекціоністської політики, спрямованої на конструктивну підтримку усіх напрямів міжнародного співробітництва бібліотечно-інформаційних установ держави. Система правових та організаційно-методичних заходів

налагодження міжнародних зв'язків бібліотек України має спиратися на компенсаторний механізм нейтралізації негативних чинників, що їх блокують, заснований на використанні переваг мережевого комунікаційного простору. Отже, у напрямі розбудови документно-ресурсного та сервісного потенціалу бібліотек України раціональним бачиться розвиток каналів електронного міжнародного документообміну, електронної міжнародної доставки документів, диверсифікація асортименту дистанційних бібліотечно-інформаційних продуктів та сервісів, зокрема через участь бібліотек в авторитетних міжнародних корпоративних проектах щодо створення зведених бібліографічних та повнотекстових баз даних, проектів оцифровування та збереження об'єктів світової історико-культурної спадщини та інше.

Документні ресурси бібліотек України перебувають у новій культурній реальності і є значимим фактором розвитку міжкультурних комунікативних процесів; створюють платформу для істотного розширення доступу до знань, їхньої джерельної бази, переосмислення історії, до систем цінностей, інтересів, наукових експериментів. Оскільки аналогічних процесів, тобто глобалізаційних, в історії людства не існувало, є вірогідність того, що до проблеми адаптивної функції культури, а отже бібліотеки, її документних ресурсів буде зростати науковий інтерес не лише філософів, культурологів, соціологів, а й бібліотекознавців. Адже бібліотека, еволюціонуючи в своєму розвитку, все ж зберігає традиційні елементи, а інноваційними інформаційно-комунікативними технологіями актуалізує міжкультурну комунікацію, а, значить, сприяє становленню гармонійного поля культури суспільства.

Список бібліографічних посилань:

1. Степанова О. А. Концептуальні засади становлення і розвитку національного культурного простору України: монографія. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2017. 416 с.
2. Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія. Київ: Генеза, 2005. 592 с.
3. Попик В. І. Місце і роль бібліотечних установ у формуванні національного інформаційного простору // Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 8-10 жовтня 2013 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України. Київ, 2013. С. 3-4.
4. Шендрик О. О. Міжнародне співробітництво як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери в Україні // Бібліотека. Книга. Наука.: матеріали наук. Семінару (м. Київ, 24-25 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 25.

Бібліотечна справа як складова гуманітарної політики земського ліберального руху на півночі Лівобережної України (60-80 рр. XIX ст.)

Серед напрямів гуманітарної політики земського ліберального руху північної України – маловідомої та малодослідженої тематики в історії опозиційної течії визвольного руху в Російській імперії 60-80 рр. XIX ст., вельми цікавою є проблематика бібліотечної справи як її невід'ємної та органічної складової. Спробуємо лаконічно, використовуючи віднайдені нами історичні джерела, показати бачення представниками опозиційної аристократичної фронди місця, ролі та значення бібліотек та взагалі бібліофілії у розвитку та поступі галузі культури Північного Лівобережжя.

Загальновідомо, що до XIX ст. сфера просвіти в Російській імперії, до складу якої входила більшість українських земель, була теологічною, а, відтак, усі учбові заклади та їхні підрозділи знаходились в управлінні клерикальних відомств і компетенції Російської Православної Церкви. Наприклад, Чернігівський Колегіум та Чернігівська духовна семінарія мали у своєму розпорядженні унікальні, великою мірою, антикварні бібліотеки, лєвова частина яких складалась із видань першоджерел з різних гуманітарних наук, особливо – релігійного напрямку. На початку XIX ст. в імперії з'являється світська освіта для вищих страт суспільства і, відповідно до нових тенденцій, виникають елітарні бібліотеки.

Доба Великих реформ (1856-1874 рр.) у Російській імперії призвела до епохального перелому в історії бібліотечної справи: у ході доленосних модернізаційних перетворень держави виникли корпоративні та приватні бібліотеки, які забезпечували філософсько-ідеологічний супровід усіх прогресивних трансформацій у країні. На півночі Лівобережної України вказані книгозбірні мали видатні представники української національної аристократії – династія Тарновських, Г. Милорадович, О. Тищинський, А. Плавінський та інші, які пізніше шляхетно передали інтелектуальні скарби нащадкам та майбутнім поколінням українців [1, с.19].

Наприкінці 50 рр. XIX ст. у громадській думці Північного Лівобережжя набуває значного поширення теза про велику практичну необхідність створення вже публічних бібліотек у регіоні, що можна вважати помітним досягненням прогресивного соціуму краю. Так, скажімо, на шпальтах провінційних мас-медіа,

були опубліковані розвідки, в яких викладено міркування з цього приводу. М. Ісаєнко вказував, що практично єдина можливість для громадськості регулярного та систематичного ознайомлення з провідними журналами, газетами та іншими виданнями Російської імперії – комерційний інститут передплати. На превеликий жаль, далеко не усі члени суспільства мають для цього необхідні фінансові ресурси, адже прейскуранти цін на вказані послуги достатньо великі – це можуть собі дозволити лише забезпечені персони, та й ті не дуже охоче витрачають кошти, оскільки періодичні видання через короткий проміжок часу втрачають актуальність для власників. Автор наголошував на тому, що підприємці Чернігова, в умовах відсутності громадської книгозбірні та байдужого ставлення до цього влади, могли б піти назустріч нагальним потребам суспільства регіону і відкрити на комерційних умовах публічну читальню у Чернігові. З одного боку, власники бібліотеки могли б отримувати цілком реальні прибутки від функціонування книгозбірні шляхом запровадження цілого комплексу платних послуг у читальні. З іншого боку, зацікавлені верстви громади нарешті отримали б бажаний інтелектуальний «оазис» всеосяжної просвіти, а молодь – корисну альтернативу розважальному способу життя [2, с. 2].

Вже за кілька тижнів старший викладач Чернігівської гімназії – Ф. Петропавловський, на відміну від підприємців, відгукнувся на заклик «голосу громадськості» і оголосив про те, що відкриває у себе приватну публічну бібліотеку з метою задоволення духовних потреб населення. Умови функціонування книгозбірні – комерційні на основі впровадження системи платних послуг, у тому числі – читацького квитка, абонементу, передплати на видання, внесків за користування одиницями літератури тощо. За порушення правил користування читальнею власник передбачив фінансові штрафи, які поповнювали бюджет закладу. Річна вартість послуг бібліотеки складала 7 рублів 50 копійок, що було достатньо відчутною сумою. За особистим підписом додому літературу могли брати лише представники бюрократії та відомі у місті особи [3, с. 1-2]. Отже, так чи інакше, громадськість краю цілком усвідомлювала очевидну необхідність у створенні публічної громадської бібліотеки. Втім, в умовах рабовласницького суспільства Російської імперії та майже повної забитості і неосвіченості абсолютної більшості населення держави – селянства, приватні книгозбірні не могли мати великого успіху та популярності. Лише знищення кріпацького ладу та запровадження прогресивної системи інституцій місцевого самоврядування в країні, зокрема, губернських і

повітових земських установ та міських дум і управ принципово змінили ситуацію на краще.

Відомий культуролог та українознавець С. Сірополко справедливо відзначав, що саме земства стали тими громадськими органами, які вперше дали старт процесам публічного розповсюдження та поширення комплексу друкованої літератури для широких верств суспільства Російської імперії, особливо – серед селянства. На першому етапі свого існування земські інститути отримали можливість відкрити мережу шкільних бібліотек, оскільки початкова народна освіта, так чи інакше, стала предметом нагляду та компетенції у провінції саме земських установ. Циркуляр Міністерства народної просвіти 1867 р. дозволяв користуватися шкільними бібліотеками не тільки власне учням, а й дорослому населенню, адже катастрофічна більшість населення провінції імперії була абсолютно безграмотною. Проте, специфіка книгозбірень шкіл, де панувала учбова література, не могла задовольнити потреби всіх вікових категорій населення, особливо у частині світської бібліографії. Оскільки офіційна політика російського самодержавства не сприяла широкомасштабним процедурам просвіти народу, інститути земського самоврядування пішли на сміливий крок: вони безпосередньо звертались до Міністерства внутрішніх справ, якому підпорядковувались згідно з імперським законодавством, з численними клопотаннями про необхідність створення та відкриття у регіонах мережі народних публічних бібліотек. Парадокс гуманітарної політики російського абсолютизму полягав у тому, що Міністерство внутрішніх справ, на відміну від Міністерства народної просвіти, на етапі Великих реформ не встановлювало кричущих обмежень у процедурах відбору і формування фондів книгозбірень та не застосовувало жорстких санкцій [4, с. 19-20].

Прогресивна громадськість та земські органи скористались сприятливою громадською кон'юнктурою. Так, наприклад, 26 вересня 1870 р. на засіданні Сосницького повітового земського зібрання було прийнято рішення про заснування та створення Сосницької публічної земської бібліотеки. Книгозбірня установи місцевого самоврядування була сформована з переданих у її розпорядження фондів приватних та різного роду громадських читалень повіту. Окремо були сформовані комерційні інститути передплати та інших платних послуг. Однак, навіть в умовах реформаторського курсу в державі, регіональна бюрократія Сіверщини в особі чернігівського губернатора, з подання представника МВС у Чернігівській губернії, опротестувала постанову Сосницького повітового земства: вказувалось на те, що Статут бібліотеки не може бути затверджений, адже членами повітових земських

зборів є колишні засновники і попечителі приватних та громадських читалень. Було відзначено, що імперське законодавство забороняє вирішення питань в умовах наявності спадковості інтересів. Сосницька повітова земська управа, за безпосередньою участю представника опозиційної аристократичної фронди краю – О. Карпинського, підготувала новий проект рішення та подала його на затвердження повітових зборів. Земське зібрання повторно ухвалило рішення про відкриття повітової публічної бібліотеки. Вже у 1870-1871 рр. Сосницька земська книгозбірня видала читачам понад 500 одиниць друкованої літератури: персонам дворянського походження – 446, міщанам – 52, козакам – 47, купцям – 15 [5, с. 100-101].

7 грудня 1875 р. на засіданні Чернігівського губернського земського зібрання була розглянута доповідь губернської земської управи щодо стану розвитку народної просвіти у регіоні. Виступаючи по цій проблемі, член ліберальної опозиційної партії Північного Лівобережжя – М. Константинович наголосив на тому, що земські школи все ще погано забезпечені комплексом учбової літератури, що відображається не тільки на якості освіти, а й на регулярності відвідуваності занять учнями, серед них – дорослого віку. Представник аристократичної фронди відзначив, що губернське земство могло б покращити ситуацію, асигнувавши з бюджету мінімум 3 тисячі рублів для створення спеціалізованих бібліотечних складів-сховищ саме у тих повітах, які не мають комфортного сполучення з великими містами Сіверщини. Ці букіністичні установи не тільки змогли б поширювати літературу за демпінговими цінами, але й значно розширити асортимент бібліографії у провінції, яка так цього потребує, вже не кажучи про те, що вказані органи стануть логістичними центрами у процесах майбутнього формування так потрібної українському Полісся цілісної бібліотечної мережі. М. Константинович заявив, що показовість цих заходів буде далекосяжним прикладом для усіх, хто бажає успіху справі просвіти населення імперії [6, № 2, с. 20-22].

Вершиною здобутків ліберальних земців північної України у галузі стало заснування, створення та забезпечення функціонування Чернігівської громадської бібліотеки, яка була відкрита подвижницькими зусиллями з дозволу Міністерства внутрішніх справ у березні 1877 р. Репрезентанти опозиційної аристократичної фронди краю мали безпосередню причетність до її виникнення, становлення, розвитку та поступу [7, с. 102].

У той же час відомий «українофіл», багаторічний міський голова Чернігова – А. Верзілов свідчив, що з самого початку діяльності громадської публічної бібліотеки Північного Лівобережжя влада дуже упереджено та з великою підозрою ставилась до

регіональної книгозбірні, усіма можливими методами та способами не допускаючи всебічного і широкомасштабного її розвитку, цілеспрямовано обмежуючи бібліотеку та її читачів у формах та напрямках користування. Однак, головною причиною кризи епохально важливого закладу культури краю була систематична нестача фінансових ресурсів. І тут знову на допомогу прийшли представники ліберальної партії північної України – В. Варзар, О. Карпинський, В. Хижняков, І. Шраг, П. Червінський та інші. Вони своєю подвижницькою діяльністю та усіма можливими заходами, зокрема, фінансового, філантропічного характеру, регулярно рятували книгозбірню від банкрутства та неминучого закриття, хоча комплекс креативних ідей земських лібералів, поміж тим, культурологічного спрямування, далеко не завжди знаходив підтримку в адміністрації чернігівського губернатора [8, с. 19].

Необхідно зазначити, що фонди Чернігівської громадської бібліотеки поповнювались і великою мірою унікальними, антикварними букіністичними одиницями. Так, скажімо, 29 жовтня 1880 р. на засіданні Чернігівської міської думи було ухвалено рішення про передачу публічній книгозбірні приватних пожертвувань – блискучої бібліотеки графа Г. О. Милорадовича, видатного представника консервативної аристократії північної України [9, с.1108-1110].

Зауважимо, що подвижницька робота ліберальних земців на ниві бібліотечної справи не залишилась непоміченою. Прогресивні приклади були взяті на озброєння усіма земськими інституціями на півночі Лівобережної України. 14 грудня 1884 р. на засіданні Чернігівського губернського земського зібрання з подання членів ліберальної партії, зокрема – П. Червінського, розглянута нагальна потреба провінції у виданні спеціалізованої літератури для селянства щодо ветеринарії та скотарства. Було наголошено, що книжки треба друкувати трьома мовами, адже на території Чернігівської губернії побутують так звані великоросійська, малоросійська та «змішана» мови – тобто, власне російська, українська та білоруська [10, № 8, с. 294].

Наприкінці 80-х рр. XIX ст. інститути земського самоврядування північної України, за наполяганням представників ліберальної аристократії регіону, прийняли принципове рішення про необхідність впровадження масової публічної торгівлі букіністикою, зокрема, через інструменти базарних та ярмаркових торгів. Як наслідок – у провінції з'явився новий прошарок комерсантів – підприємців гуманітарного профілю, агентів з постачання, які заробляли собі на життя посередницькими послугами. Відразу після цього з'явилися клопотання земських установ про створення та відкриття цілісної мережі книжкових крамниць, де б

комплекс друкованої літератури продавався за пільговими цінами, що особливо актуально для селянства. Проблеми з пошуком приміщень передбачалося вирішувати шляхом поєднання вказаних крамничок з торговими одиницями іншого призначення. Крім цього, було прийнято рішення поширювати літературу в провінції шляхом розповсюдження через службовців місцевого самоврядування та регіональних відділень державної пошти, яким планувалися доплати до відповідних гонорарів. Звісно, залишалась проблема наявності дозволів органів державної влади у краї, але прогресивні земці сподівались, що шляхетні ідеали просвіти населення переможуть всесильну бюрократію... У такий спосіб була створена достатньо цілісна інфраструктура забезпечення населення провінції бібліотечною продукцією, принциповою новацією стала поява мережі спеціальних книжкових магазинів, з'явився прообраз майбутнього продавця букіністичних крамниць. Все це стало черговою перемогою опозиційної аристократичної фронди Північного Лівобережжя та вагомою частиною проекту реформи гуманітарної галузі краю [11, с. 39-45].

Зусилля прогресивних земців дали свої плоди. В результаті подвижницької праці лібералів інтерес селянства до літератури виріс у рази. Особливо наголосимо на тому, що основну верству населення північної України вельми цікавила друкована продукція саме малоросійською, себто, українською мовою. Найпопулярнішим виданням стала українська «біблія» – «Кобзар» Т. Шевченка. Сучасники відзначали, що, незважаючи на те, що рівень цін на продукцію був достатньо відчутним – на рівні 50 копійок за книжку, що було недешевим задоволенням для селян, представники цього стану дуже активно купували букіністику на публічних торгах і ярмарках [12, с. 353].

Вже на початку 90-х рр. XIX ст. загальна сума бюджетних витрат Чернігівського губернського земства на відкриття безкоштовних народних бібліотек зросла до 60 тисяч рублів, що у перерозподілі на 15 повітів губернії становило мінімум – 4 тисячі карбованців. Це були дуже значні кошти для бібліотечної галузі краю [13, с.256; с. 19].

Яскравий представник опозиційної аристократичної фронди Північного Лівобережжя – В. Хижняков вказував, що інститути земського самоврядування повинні всебічно підтримати і далі стимулювати досягнуті позитивні зрушення. Наприклад, назріла потреба у впровадженні на земській службі посад головного бібліотекаря та його помічників з призначенням відповідних службових гонорарів. Крім того, є нагальна необхідність у пошуці приміщень для бібліотек. Одним із

варіантів може бути побудова земськими інституціями народних домів, читалень, які стануть осередками культури у конкретній громаді [14, с. 84].

На початку ХХ ст. земства північної України вже вели повноцінну широкомасштабну кампанію з видання комплексу спеціалізованої літератури для селянства регіону з метою всебічного поширення сільськогосподарських знань [15, с. 106]. Скромна діяльність ліберальних земців була помічена їх демократичними наступниками доби УНР. Представники прогресивної громадськості наголошували, що прогрес суспільства, злам рабського, неофеодального, кріпацького менталітету в принципі неможливий без якісного прогресу в системі освіти народу [16, с. 2].

Резюмуючи, зазначимо, що бібліотечна справа була помітною, невід'ємною та органічною складовою гуманітарної політики земського ліберального руху на півночі Лівобережної України (60-80-х рр. ХІХ ст.). Запровадження системи місцевого самоврядування, створення земських інституцій відкрили прямий шлях до появи, становлення, розвитку та поступу публічної, громадської бібліофілії. Ліберальні земці північної України стали філантропічними подвижниками побудови нового, епохально важливого сегменту галузі культури – суспільного життя регіону. За ініціативою опозиційної аристократичної фронди краю створена якісно нова, цілісна система інфраструктури забезпечення населення бібліотечною продукцією, з'явилась мережа спеціалізованих букіністичних магазинів, поява ремесла продавця книжок стала прообразом майбутньої професії. Сучасники переконливо свідчили, що зусилля земських лібералів Північного Лівобережжя мали конкретні результати. Зокрема, інтерес основної суспільної верстви населення – селянства до літератури зріс у рази, причому, перевагу мала україномовна бібліографія. Немає сумнівів, що здобутки земської ліберальної партії внесли свій вклад у розбудову української культури та формування духовних підвалин державності українського народу.

Список бібліографічних посилань:

1. Верзилов А. К открытию общественной библиотеки в Чернигове. Просвещение. 1919. № 6. С. 19-20.
2. Исаенко М. О недостатке публичной библиотеки в Чернигове. Черниговские губернские ведомости. - Часть неофициальная. 1859. № 42.
3. Петропавловский О. О предполагаемом открытии библиотеки в Чернигове Черниговские губернские ведомости. - Часть неофициальная. 1859. № 48.
4. Серополко С. Земство и библиотечное дело. Школа и жизнь. 1914. № 1. С. 10-11.

5. Бушtedт П. Обзор деятельности Сосницкого земства по народному образованию (1865-1890). Земский сборник Черниговской губернии. Чернигов: Типография Губернского земства. 1893. № 11-12. С. 87-129.
6. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания очередной сессии 1875 года. Чернигов: Земская типография, 1875. 380 с.
7. Котельницький Н. Політика у галузі культури земських лібералів Північного Лівобережжя (60-80 рр. XIX ст.). Вісник Черкаського національного університету. 2018. № 3-4. С. 100-107. Серія «Історичні науки».
8. Верзилов А. Вказ. праця.
9. Хижняков В. Свод постановлений Черниговской городской думы с 1871 по 1883 гг. Чернигов: Губернская типография, 1883. 1270 с.
10. Стенографический отчет заседаний Черниговского губернского земского собрания, очередной сессии 1884 года. Земский сборник Черниговской губернии. 1886. № 5-6. Чернигов: Земская типография, 1886. 516 с.
11. Соколовский И. Земские книжные лавки и разносная продажа.- Земский сборник Черниговской губернии. Чернигов: Земская типография, 1890. № 6-7. С. 39-45.
12. О деятельности Сосницкого земства. Образование. 1894. № 12. С. 353.
13. Хижняков В. Народные библиотеки в Черниговской губернии. Русская школа. 1895. № 10. С. 256; Народное образование в земствах и городах. Народный учитель. 1909. № 2. С. 18-19.
14. Хижняков В. Сельские библиотеки-читальни. Педагогический листок. 1898. № 4. С. 83-84.
15. Шевченко Е. Земская деятельность по распространению сельскохозяйственных знаний. Земский сборник Черниговской губернии. Чернигов: Типография Губернского земства, 1911. № 9. С. 106-117.
16. Могилянський М. До культурної праці. Черниговская земская газета. 1918. № 37-38. С. 2.

**Ірина Лісова,
м. Київ**

Меморіальність приватної книжкової колекції як складової культурної пам'яті людства

В умовах соціокультурних трансформацій, що характеризують сучасний етап розвитку України, спостерігається підвищений інтерес до історико-культурної спадщини країни, її історичних і культурних цінностей.

Культурне надбання відображає безперервний зв'язок століть і поколінь, сукупність усіх культурних досягнень суспільства, його історичний досвід, збережений в арсеналі соціальної пам'яті. Основу культурної спадщини складають, створені попередніми поколіннями, цінності, що мають виняткову значимість для збереження культурного генофонду і сприяють подальшому культурному прогресу.

Роль національної пам'яті, значення збереження та передачі традицій для формування й підтримки духовного життя давно усвідомлені людством. Із дбайливого і творчого ставлення до національних традицій починається входження нових поколінь у складну систему загальнодержавних та міжнаціональних соціальних відносин. Пам'ять важлива для особистісної ідентифікації приналежності до певної етнічної, національної, професійної спільноти, для формування почуття гордості за досягнення попередників.

Пам'ять – одна з найважливіших основ культури. Ретрансляція пам'яті культури реалізується не лише у збереженні пам'яток культури, але й у створенні умов для всебічного використання сучасниками соціокультурного досвіду, накопиченого в процесі розвитку людства. Культурна спадщина, залишена кожним поколінням, підлягає збереженню, дослідженню та примноженню. Особливе місце в структурі цієї спадщини займає приватна книжкова колекція, яка повинна зберігатися і використовуватися в особливих умовах. Вивчення приватних книжкових колекцій, їх історії та меморіального значення спрямоване, головним чином, на збереження книжкових зібрань як культурних пам'яток громадської думки, тобто, наукового та літературно-художнього надбання.

Дослідженню приватних книжкових колекцій присвячені роботи, які спираються на традиції культурології. Сутність приватних книжкових колекцій як особливого культурного явища у своїх працях аналізують О. Баркова, Н. Безсонова, О. Захарова, О. Медведєва, інші вчені. Приватні книжкові колекції як меморіальні бібліотеки є предметом дослідження О. Виноградової. Проблеми збереження книжкових колекцій та пам'яток всебічно вивчають Т. Ківшар, Г. Ковальчук, І. Лосієвський, Л. Муха, Н. Розколупа та ін.

В залежності від змін у структурі суспільства приватну книжкову колекцію можна охарактеризувати як систему цілісного відображення розвитку, як спосіб бачення світу через книгозбирання, класифікацію знань, систематизацію предметів науки і мистецтва.

Приватна книжкова колекція є формою зберігання книг, місцем накопичення знань, джерелом культурної пам'яті суспільства. Кумуляція приватних книжкових колекцій у фондах громадських бібліотек спрямована на стабілізацію процесу культурної самоідентифікації особистості, що дає можливість розглядати нові тенденції розвитку сучасної культури відповідно до традиційної системи цінностей.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні меморіальної функції приватних книжкових колекцій, завдяки якій реалізується збереження і трансляція

культурної пам'яті людства.

Ціннісна характеристика приватної книжкової колекції полягає не тільки в тому, що охоплює результати людської діяльності, що відображає культуру тієї чи іншої епохи, але і в тому, що, будучи колекцією відомого письменника, видатного вченого чи діяча культури, несе в собі відбиток інтелектуального і духовного життя власника. Тому введення приватних книжкових колекцій до громадських бібліотек створює особливе меморіально-інформаційне середовище, важливе для духовного розвитку кожного індивідуума і суспільства в цілому. Окремі книги, що складають колекцію, можуть самі собою і не мати значної цінності, але саме в їхній єдності й полягає цінність зібрання. І, як правило, така цінність з часом тільки зростає.

В існуванні кожної книжкової колекції визначається два періоди: за життя власника і після його смерті. У перший період книжкова колекція розглядається як відкрита система. Вона змінюється, поповнюється, відображаючи різні сторони життя власника, коло його інтересів. Саме в цей період колекція набуває тих цінних якостей, які роблять її унікальною. Що довше функціонує книжкове зібрання, то більше відбитків залишає на ній час. У другому періоді свого існування приватна книжкова колекція набуває інших ціннісних характеристик. Вона відображає закладену в неї інформацію про свого власника, про соціально-культурні особливості часу, стає історико-культурним джерелом, знаходить риси пам'ятки культури.

Але питання про збереження та функціонування книжкового зібрання, як пам'ятки культури певного періоду, залежить від умов зберігання колекції. Саме в процесі реалізації меморіальної функції приватна книжкова колекція зберігає і транслює культурну пам'ять людства: знання, культурні норми, цінності, традиції, сприяє стійкості соціальної системи.

Приватна книжкова колекція, як і кожна книга в ній, є частиною матеріалізованої пам'яті людства, і в цьому сенсі вона меморіальна вже сама собою. У книгах зафіксовані елементи минулого, вони акумулюють запас знань і можуть повернути ці знання суспільству. Приватна книжкова колекція, відображаючи інтереси власника, моделює унікальну картину буття. Відповідно, приєднання її у повному обсязі до бібліотечного фонду, робить її каналом передачі раціональної складової традицій людства.

Приватні книжкові колекції видатних особистостей, потрапляючи до фонду громадської бібліотеки, можуть розглядатися як складова частина фонду або як меморіальна бібліотека. Меморіальні бібліотеки, як правило, розміщуються в музеях разом з документами, фотографіями, предметами особистого користування та

комплексно розкривають особу власника, його діяльність, представляючи інтерес, в першу чергу, для вчених.

Меморіальна функція приватних книжкових колекцій виражається в окремому колекційному зберіганні. Вона проявляється як характеристика події або людини, як властивість книжкових колекцій, що вказує на приналежність конкретній особі або групі осіб. Одним з важливих аспектів меморіальності є експозиційна робота.

В бібліотеках України зберігаються цінні приватні книжкові колекції, що відображають історичний розвиток культури країни і світової культури в цілому. Одна з таких – колекція відомого церковного діяча митрополита Київського і Галицького Флавіана, яка стала основою фонду Національної історичної бібліотеки і зараз позиціонується як приватне зібрання книг, що входять до бібліотечного фонду.

На початок 1915 р. ця колекція становила 11270 назв (близько 20000 одиниць зберігання). У цьому зібранні було багато цінних видань, зокрема, мистецтвознавчих, багатотомних архівів, книг іноземними мовами, зводів законів. Крім релігійної літератури в зібраннях значне місце займала художня література, книги з історії літератури, мовознавства, філософії, психології. Незначну частину фонду становили публіцистичні матеріали, література педагогічного, етнографічного, географічного характеру, статистика, твори образотворчого мистецтва (альбоми з репродукціями картин, портрети видатних особистостей, картини з колекцій галерей та музеїв). Періодичні видання були представлені духовними та історичними журналами [3].

Після революції 1917 р. бібліотека Флавіана передана в розпорядження Всеукраїнської Академії наук, а з 1939 р. є однією зі складових Державної історичної бібліотеки України.

Роки німецької окупації – найтрагічніша сторінка в історії книжкової колекції Флавіана. До Німеччини вивезено 8749 книг з бібліотеки митрополита, інші загублені. Незначна частина зібрань (177 одиниць) повернута в Україну в 1947-1948 рр., ще 80 книг – у 1996 р. На жаль, найцінніші видання так і залишаються втраченими для нашої країни.

Сьогодні у фондах Національної історичної бібліотеки України налічується 180 книг з приватної колекції митрополита Флавіана, серед них: деякі томи видання «Русской исторической библиотеки, издаваемой Археографической комиссией» (кінець XIX – початок XX ст.); окремі томи «Известий Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук» (початок XX ст.); кілька томів

«Летописи занятий Археографической комиссии» (кінець XIX – початок XX століть). Зібрання є цінною складовою культурної спадщини України та доступне широкому колу читачів, що сприяє духовному збагаченню української нації.

Однією з форм існування приватних книжкових колекцій є створення меморіальних кабінетів у бібліотеці або меморіальних бібліотек. Саме такою Меморіальною бібліотекою в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» стала колекція історика-сходознавця, професора Гарвардського університету, засновника і першого директора Гарвардського університету україністики Омеляна Пріцака. Як заповідав учений, його бібліотеку передано на батьківщину в 2007 р. Науково-художня спадщина вченого вміщує книжкову колекцію (понад 20 тисяч томів наукової літератури та періодики), науковий архів О. Пріцака і художню колекцію (близько 300 одиниць творів живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва).

Меморіальна бібліотека займає 6 кімнат і читальний зал. Дві кімнати функціонують як бібліотечний фонд, одна є меморіальною – відображає інтер'єр робочого кабінету професора і частково зберігає книжкову колекцію. Четверта кімната містить архів ученого. П'ята – повністю відведена для музейної колекції. В окремому приміщенні зберігається фонд періодичних видань з колекції О. Пріцака.

Приватна книжкова колекція О. Пріцака переважно складається з наукових видань понад 60-ма мовами світу. Її основну частину складають книги і періодика з різних галузей сходознавства – тюркології, монголістики, історії та етнографії держав Євразії, ісламістики та ін. [2; с. 190]. Значну частину книжкової колекції займають стародруки і рідкісні видання (42 рукописні книги XV–XVII ст., 26 видань датуються XVI–XVII ст.). У колекції налічується чимало унікальних книг. Серед них – «Книга стомленого у мандрах по областях» – праця середньовічного географа Аль-Ідрісі, видана в 1592 р. у Римі, перша турецька граматика, видана у Лейпцигу в 1612 р., «Історія Османської імперії» 1709 р.

Архів є невід'ємною частиною цілісної наукової колекції О. Пріцака, який упродовж всього часу її формування і використання розглядав бібліотеку, колекцію документів і рукописів, а також художню колекцію, як єдине ціле.

Сьогодні меморіальна колекція Омеляна Пріцака – це повноцінний спільний фонд, що дає можливість ученим і студентам активно освоювати його наукові масиви. Цінна колекція українського вченого розвиває знання про Україну, відкриває світові нові сторінки наукових досягнень і, безсумнівно, є важливою складовою не тільки української історії та науки, але й світовою культурною

спадщиною.

Меморіальною функцією приватної книжкової колекції у загальному сенсі слід вважати збереження та актуалізацію культурної пам'яті про минуле. Один з очевидних випадків виконання меморіальної функції – присвоєння бібліотеці почесного імені творця або відомої людини (історичної особи, видатного діяча науки, культури). Бібліотека, що носить почесне ім'я, навіть простим фактом свого існування вже нагадує про цю людину, змушуючи задуматися про її долю та внесок у культуру. Присвоєння почесного імені надає особливого значення меморіальній функції бібліотек у збереженні культурної пам'яті про минуле. Прикладом цього є Державна науково-педагогічна бібліотека України, якій родиною видатного педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського упродовж 2002-2003 рр. передано 3393 одиниць документів з приватної колекції вченого. Серед них: особисті праці відомого педагога, матеріали про його життя і творчість різними мовами світу, відео та фотодокументи, зібрані після смерті В. Сухомлинського. Колекція стала основою для відкриття читального залу Фонду В. О. Сухомлинського в структурі ДНПБ України. Це спеціалізований зал бібліотеки, який функціонує як наукова лабораторія з вивчення життя, діяльності та педагогічної спадщини видатного українського педагога. За вагомий внесок фахівців книгозбірні у популяризацію творчої діяльності та втілення ідей видатного педагога і вченого в практику роботи навчальних закладів України в 2003 р. Державній науково-педагогічній бібліотеці України присуджено почесне ім'я В. Сухомлинського.

Сьогодні фонд читального залу В. Сухомлинського налічує близько 5000 одиниць зберігання. Творча спадщина педагога складається з 48 книг, 500 наукових статей, понад 1500 оповідань і казок для дітей (50-ма мовами світу); видань, присвячених В. Сухомлинському; матеріалів з використання педагогічної спадщини вченого (монографій, збірників наукових праць, матеріалів науково-практичних конференцій, дисертацій, підручників, навчальних посібників; публікацій в періодичних виданнях; документальних фільмів про діяльність педагога).

Теоретико-літературна творчість і практична діяльність українського просвітителя В. Сухомлинського внесли величезний вклад в історію педагогічної думки. Його публіцистичні, наукові праці та досвід роботи вчителем мали значний вплив на практичну роботу школи, збагатили педагогіку новими положеннями і підходами.

Здійснене нами дослідження, дозволяє зробити такі висновки. Культурне надбання, яке залишає кожне покоління наступникам, підлягає збереженню,

дослідженню і примноженню. Особливо важливе місце в структурі цього надбання займає приватна книжкова колекція як носій культурної пам'яті людства.

Приватна книжкова колекція, як важлива складова процесу суспільного розвитку; обов'язкова умова накопичення, передачі, вдосконалення соціокультурного досвіду, є запорукою збереження історико-культурної спадщини України.

Суспільне значення приватних книжкових колекцій полягає в тому, що вони є основою для формування фондів публічних бібліотек з орієнтуванням на збереження культурної спадщини нації для наступних поколінь.

Приватні книжкові колекції, як культурна цінність, є своєрідним каналом передачі в часі та просторі найціннішої інформації, зафіксованої на матеріальних носіях.

Список бібліографічних посилань:

1. *Виноградова Е. Б. Мемориальные библиотеки: классификационный и типологический анализ: дисс. ... канд. пед. наук : 05.25.03. – Москва, 2008.*
2. *Кізченко І. О. Осередок наукового спадку Омеляна Пріцака у Могилянці // Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника: історія і сучасність : доповіді та повідомлення Міжнар. наук. конф., м. Львів, 28–30 жовт. 2010 р. – Львів: Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника, 2010. – С. 189–191.*
3. *Удод Н. Книжкова колекція митрополита Флавіана – історичне минуле і сьогодення // Історичний журнал. – 2009. – № 4. – С. 59–70.*

**Людмила Лучка.,
м. Дніпро**

Українське козацтво у колекціях університетського книгозібрання

Дослідження книжкових колекцій допомагає поглибленому вивченню історії України. Бібліотеки як культурно-освітній потенціал держави розкривають рукописну та друковану спадщину всієї нації. Історія наукової бібліотеки Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (ДНУ) починалась у 1918 р. у структурі Катеринославського університету. Науковий інтерес викликає аналіз фондів зібрань за тематикою, хронологічними межами, змістом та друкарським оформленням. Початкові фонди бібліотеки формувалися з бібліотек навчальних закладів, різних товариств, установ та приватних осіб Катеринославщини. Рідкісні та цінні фонди НБ зберігають змістовні та унікальні колекції архієпископа Є. Булгаріса, князя Г. Потьомкіна, німецької родини Швейниць, приватні книжкові зібрання катеринославських та українських діячів.

Темі українського козацтва присвячено значну кількість праць вітчизняних та зарубіжних авторів XVIII – початку XX ст. Серед фонду рідкісних та цінних видань НБ зазначена література, що посідає важливе місце з питань патріотичного виховання молоді та з історії краєзнавства. Працюючи з першоджерелами, кожен має можливість заповнити прогалини з історії певних подій та з'ясувати факти щодо всебічного висвітлення сучасних проблем. Наше дослідження присвячено аналізу понад 40 примірників, найбільш цінних за змістом, авторським колективом, структурою та художнім оформленням з колекцій університетського зібрання.

Хронологічні межі охоплюють XIX – початок XX ст. У книгозбірні представлено літописи, мемуарна література, наукові видання, підручники. Ця література зберігалася у бібліотеках навчальних закладів Катеринославської губернії і користувалися нею у другій половині XIX – XX ст. студенти київських та катеринославських навчальних закладів (Катеринославська гімназія, Катеринославське Перше реальне училище, Київський університет імені Святого Володимира).

Серед джерел важливе місце посідають історичні літописи. Відомою є праця Олександра Рігельмана «Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще» (1847 р.). Автор – німецького походження, інженер за фахом, учасник історичних битв XVIII ст., два роки провів серед запорожців, власник маєтку неподалік Чернігова. О. Рігельман відомий складанням мап українських земель, планів фортець, креслень. Джерело цікаве структурою та внутрішнім оформленням тексту, має ґрунтовний предметний покажчик, який є поглибленим довідковим апаратом, що підвищує авторитет видання. Цінним доповненням до нього є 26 ілюстрацій, що викликають захоплення, а саме портрети Богдана Хмельницького, полковника українського війська, сотника, писаря, козака, окремих чоловічих постатей українського шляхетства. До видання вміщено портретну галерею жіночих образів за козацьких часів.

Наступний примірник, що зберігається у бібліотечних фондах ДНУ імені Олеся Гончара, це «Летопись событий в Юго-Западной России» Самуїла Величка (київське видання 1848 р.), яке складається з 12 частин і містить значний комплекс додатків, присвячених подіям періоду правління гетьмана Війська Запорозького Петра Сагайдачного. Автор джерела – учасник описаних подій. Нашу увагу привертає внутрішнє оформлення: шрифт, стилістика і написання прізвищ (наприклад: Хмельницкий). Книга присвячена історії козацтва з XVI ст. до початку XVIII ст. Університетське книгозібрання має французький варіант відомої книги

«Опис України» французького військового інженера, картографа Гійома де Боплана, яка зберігається в Українському науковому інституті Гарвардського університету (м. Кембридж, США). Факсимільне видання його підготовлено у Києві в 1990 році.

До джерельної бази книжкової спадщини з історії козацтва варто додати «Реєстр войска Запорожского после Зборовского договора 1849 г.». Важливою є передмова, укладена українським філологом, перекладачем, редактором, фольклористом Олександром Бодянським, він же був і укладачем тексту. Реєстр є унікальною пам'яткою другої половини ХІХ ст., яка побачила світ в університетській друкарні, що свідчить про наукове призначення видання. У «Реєстрі» надано інформацію про 16 козацьких полків, 240 сотень. Книга містить гарно оздоблені укладки копій з історичних джерел.

Серед мемуарних джерел варто зазначити цінний примірник: «Дневные записки малороссийского подскарбия Генерального Якова Марковича», датованих 1859 роком. Крихкі, тоненькі аркуші зберігають цікаву інформацію, зібрану автором з 1716 по 1725 роки. Це щоденникові записки та окреме листування І. Скоропадського. Джерело містить два чітких портрети, а саме автора Якова Марковича та дружини гетьмана І. Скоропадського – Анастасії Марківни Скоропадської, уродженої Маркович.

Не залишаються поза увагою дослідників і ґрунтовні матеріали, що зібрані і зберігаються у трьохтомному виданні «Архива Юго-Западной России». Третя частина другого тому присвячена «Актам о казаках». Цим томом було завершено дослідження про козаччину. Підготовлений архів – це законодавча база козацьких часів, значний документний ресурс, написаний різними мовами (російською, французькою, польською): матеріали вміщено мовою оригіналу. Оформлення привертає увагу незвичайною обкладинкою та витісненими літерами назви на корінці [5, с. 176].

Невелика за обсягом брошура «История о казаках запорожских» з передмовою раніше згаданого О. Бодянського – це рідкісний відбиток лекції, прочитаної на засіданнях Імператорського Російського товариства історії та старовини, що привертали підвищену увагу населення. Тонка палітурка містить невеличкі каліграфічні візерунки. Замовлення товариства на друк реалізувала московська університетська друкарня у 1847 р. Книга «Материалы по истории Малороссии. Вып.1» (1912 р.) цікава постаттю редактора – українського історика, генеалoga, автора наукових праць В. Модзалевського та закладом, який ініціював друк: Чернігівським Музеєм українських старожитностей ім. В. В. Тарновського.

Козацтво в університетському книгозібранні широко представлено працями українських істориків В. Б. Антоновича («Исследование о гайдамачестве по актам 1700-1768 гг. Киев, 1876», «Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. Т. 1. Киев, 1885» та ін.), М. С. Грушевського («Хмельницький і Хмельницщина, історичний ескіз» 1898 р.), О. Я. Єфименко («История украинского народа. Вып. 2. Спб., 1906»), полтавського дослідника І. Павловського. Науковий інтерес викликає творчий доробок Ореста Левицького, українського історика, письменника, одного з перших академіків АН України (1919-1920 рр.), який отримав звання за київські праці «Очерк внутренней истории Малороссии во II половине XVII в. В. 1» (1875 р.), «Очерк народной жизни в Малороссии» (1902 р.), «Черты семейного быта в Юго-Западной Руси» (1909 р.). Усі видання висвітлювали побут, звичаї, народні свята, культуру українського народу періоду правління гетьманів І. Виговського, І. Брюховецького, Б. Хмельницького. Його книги цікаві не тільки змістом, а й глибоким науковим пошуком матеріалу, про що свідчить значна кількість пристатейних заміток та посилань на джерела. Під час підготовки роботи автор опрацював понад 100 архівних джерел [3, с. 374; 9, с. 117].

З приватної колекції німецької родини Швейниців варто відзначити французьке видання XVIII ст. німецького історика Ж.-Б. Шерера. «История торговли России. Т. 1» (1788 р.). Автор 13 років прожив у Росії. У розділі п'ятому (с. 173-186) надано матеріали з історії, економіки, географії України, які можна віднести до першого огляду України очима іноземців. Доречно додати, що видання є бібліографічною рідкістю, оскільки більшість примірників цієї колекції з різних причин були забороненими [8, с. 18-19].

З історії козацтва інформаційно-наповненими є «Летописи Екатеринославской ученой архивной комиссии» за редакцією А. С. Синявського. Заклад існував з 1903 по 1915 роки на Катеринославщині. «Летописи» були друкованим джерелом з історії багаторічної діяльності товариства. Так, випуск 2 (2015 р.) містить книгу українця за походженням, польського історика Маріанна Дубецького «Кодак. Пограничная крепость и ее окрестности», виданої у Варшаві 1901 р. (2-е видання). Книга присвячена історії фортець Речі Посполитої, а саме висвітлює історію Кодаку з 1635 р. по 1648 р. Автор не обмежився описовою картиною прикордонної фортеці над Дніпром, а уявив її долю на фоні відносин України з початку XV ст. [6, с. 361].

Творча спадщина відомого українського історика козацтва Д. І. Яворницького включає історичні та філологічні праці, які належать до пам'яток історичної думки

України. Наукові праці й інтереси вченого присвячені історії українського козацтва та окремих постатей. 80-90-ті роки XIX ст. були плідним періодом наукової діяльності Д. І. Яворницького. Він опублікував низку праць, зокрема «Запорожжє в остатках старины и преданиях» у двох частинах (1888 р.), «Сборник материалов для истории запорожских козаков» (1888 р.), «Вольности запорожских козаков» (1890 р.), «И. Д. Сирко, славный кошевой атаман войска запорожских низовых козаков» (1894 р.). У цей період етнограф розпочав працю над створенням тритомної монографії «История запорожских козаков» (1892-1897 рр.). Цінною є праця «Число и порядок Запорожских Сечей» обсягом 76 аркушів, надрукована у № 7 журналу «Киевская старина» за 1884 рік [4, с. 558].

У першій третині XX ст. автором написано такі праці: «Гетман Петр Конашевич Сагайдачный» (1913 р.), «Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского, монаха Полтавского монастыря в 1750-1751 г.» (1915 р.), «Україно-руське козацтво перед судом історії» (1918 р.), «Дніпрові пороги: альбом фотографій з географічно-історичним нарисом» (1928 р.), «До історії Степової України» (1929 р.). Кожна праця Д. І. Яворницького має наукову історичну цінність та привертає увагу елементами оформлення та структурою. Видання «Вольности запорожских козаков: историко-топографический очерк» містить «Описание плана города Екатеринослав», три мапи, покажчик власних назв, додатки. Цікавим є друкований відбиток «Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского, монаха Полтавского монастыря в 1750-1751 г.». Дев'ять років Лука присвятив службі в Полтавському монастирі. Описані подорожі він здійснював за дорученням монастиря, «за подаяннями» з метою збирання коштів на користь духовного закладу. Праця містить унікальні матеріали про церковний та судовий устрій, побут, звичаї, вірування, що існували на запорозьких землях [7, с. 110-112].

Праця «Запорожжє в остатках старины и преданиях народа» вийшла друком у Санкт-Петербурзі у видавництві Л. Ф. Пантелєєва. За 30 років видавничої діяльності Л. Ф. Пантелєєв, як просвітянин та громадський діяч, надрукував понад 260 книг загальним накладом 650 тис. прим. Видавець серед літератури виділяв саме наукові праці. Зі спогадів відомо, що власник видавав твори прогресивних вчених другої половини XIX ст. Книга друкувалася у М. Лебедева накладом 1550 прим. і побачила світ за сприяння поміщика, відомого колекціонера предметів давнини на Півдні України В. В. Тарновського (1000 крб.). Загальна вартість видання складала 3000 крб. Наукова цінність праці полягає у наявності в ній 57 ілюстрацій (у передмові зазначено 55), виготовлення яких виявилось складною справою; семи мап

Запорозьких Січей та загального плану запорозьких земель. Малюнки зроблені українським та російським живописцями О. Г. Сластіоном та І. Є. Рєпіним. Предмети козацького побуту були взяті з колекцій О. М. Поля, Я. П. Новицького, Г. П. Алексєєва [1].

Найголовніша праця Д. І. Яворницького «История запорожских козаков. Т. 1, 2, 3» була надрукована за фінансової підтримки землевласника Херсонського повіту, шанувальника запорозької старовини, приятеля Д. І. Яворницького М. М. Комстадіуса. Є кольоровий додаток – креслення «Земляные укрепления близ Желтых Вод, на месте Польского лагеря». Щоб зробити видання більш наочним, корисним та потрібним шанувальникам історії козацтва, до першого тому вміщено 22 ілюстрації, виконані, переважно, художником І. Є. Рєпіним. Варто зазначити: праця має печатку «Фундаментальная библиотека Екатеринославского института народного образования» (назва Дніпропетровського університету 1920-х рр.) [1, с. 23].

Цікавою є доля книги Д. І. Яворницького «Дніпрові пороги». Цей альбом фотографій з географічно-історичним нарисом вийшов з друку у Харкові у «Держвидав України» 1928 р. Видання містить 43 фото, за художнє оформлення відповідав харківський книжковий графік О. В. Маренков. Альбом став результатом експедиційної роботи на запорозькій землі до будівництва Дніпровської гідроелектростанції. Варто звернути увагу на наклад: 3000 прим. [10].

Серед ілюстрованої літератури окресленої тематики наукова бібліотека зберігає альбом «З української старовини». Вперше книга побачила світ у Санкт-Петербурзі 1900 р. у видавництві А. Ф. Маркса, знаного видавця та книгопродавця. Нариси з історії України за текстом Д. І. Яворницького доповнені ілюстраціями, зробленими друзями та однодумцями автора: живописцем-баталістом М. С. Самокишем і майстром пейзажу та історичної картини С. І. Васильківським [2].

З історії краєзнавства важливим є перше видання твору «Гетман Петр Конашевич Сагайдачный», що вийшло з друку в Катеринославі 1913 р. російською мовою. Д. І. Яворницький називав П. Сагайдачного «великою особою в південноруській історії». Цією працею український вчений прагнув зберегти пам'ять про видатну постать для майбутніх поколінь з любов'ю до українського народу, його історії, мови. Твір надруковано з археографічним опрацюванням тексту. З метою збереження колориту епохи деякі цитати, написи наводяться мовою оригіналу (польською). У 1991 р. дніпропетровське видавництво «Січ» перевидало працю

українською мовою за перекладом В. Чуйка. Передмову підготував український історик Г. І. Сергієнко.

Унікальною є лекція професора кафедри історії України Д. І. Яворницького «Україно-руське козацтво перед судом історії», яку він прочитав у Катеринославському університеті у вересні 1918 р. Ним був розроблений курс історії місцевого краю. Вперше праця вийшла у катеринославській друкарні І. П. Мордхилевича у 1918 р. Цінність львівського видання полягає у підготовленій доктором історичних наук Б. Якимовичем статті «Дмитро Яворницький: вчений і громадський діяч» [11, с. 5-25].

Таким чином, книжкова спадщина з історії козацтва, що зберігається у науковій бібліотеці ДНУ імені Олеся Гончара, є ґрунтовними джерелами для дослідників з метою всебічного висвітлення історичного розвитку української нації та створення правдивої картини історії козацтва. Літературні пам'ятки посідають важливе місце у бібліографічних та історико-книгознавчих дослідженнях. Опрацювання видань з бібліотечної колекції друків ХІХ – початку ХХ ст. дозволяє розширити межі вивчення української персоналістики та визначити роль особистості в історії.

Список бібліографічних посилань:

1. Абросимова С. В. Д. І. Яворницький та його родовід / С. В. Абросимова, А. Ф. Пармонов. – Харків, 2009. – 112 с.
2. З української старовини: альбом / текст Д. І. Яворницького; малюнки М. С. Самокиша та С. І. Васильківського. – Київ, 1991. – 316 с.
3. Книга в Україні 1861-1917: матеріали до репертуару української книги. Вип. 4: Г / НБУВ; редкол.: О. С. Онищенко та ін. – Київ, 2002. – 420 с.
4. Книга в Україні 1861-1917: матеріали до репертуару української книги. Вип. 19: Ч-Я / НБУВ; редкол.: О. С. Онищенко та ін. – Київ, 2016. – 663 с.
5. Книга і друкарство на Україні / авт. кол. О. І. Дей та ін.; за ред. П. М. Попова. – Київ, 1964. – 315 с.
6. Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Вып. 2. / под ред. В. В. Грибовского. – Днепропетровск, 2015. – 504 с.
7. Лучка Л. М. Книжкова спадщина Д. І. Яворницького у фондах наукової бібліотеки ДНУ імені Олеся Гончара // Вісник ДНУ. Серія історія та археологія / ред. кол.: С. І. Світленко. – Дніпро, 2016. – Вип. 24: Т. – С. 108-112.
8. Саминский Е. М. Каталог старопечатных изданий. Ч. 5: книги на латинском языке. – Днепропетровск, 2011. – 152 с.
9. Світленко С. І. Дмитро Яворницький : вчений та педагог в українському інтелектуальному співтоваристві : монографія. – 2-ге вид. – Дніпро, 2017. – 312 с.
10. Яворницький Д. І. Дніпрові пороги: альбом фотографій з геогр.-іст. нарисом. – Харків, 1928. – 76 с.

11. Якимович Б. Дмитро Яворницький: вчений і громадський діяч // Яворницький Д. Україно-руське козацтво перед судом історії / упоряд., авт. вступ. ст. та наук. ред. Б. Якимович. – Львів, 2010. – С. 5-25.

Надія Любовець,

м. Київ

**Мемуарна складова електронних ресурсів бібліотек України:
загальний та локальний виміри**

Бібліотеки України усіх рівнів є важливим чинником створення інтегрованого національного науково-інформаційного простору, що має стати потужним інструментом забезпечення розвитку науки, освіти, культури, громадянського суспільства. В умовах новітньої інформаційної революції поряд з традиційними напрямками роботи бібліотек, а саме: створення каталогів, путівників, бібліографічних та біобібліографічних покажчиків важливим напрямом є формування оригінальних наукових бібліотечних контентів у вигляді електронних бібліотек, цифрових колекцій, електронних виставок тощо, що потенціє інтелектуальний, науково-технічний і економічний потенціал України, формує національну самосвідомість, сприяє збереженню національної пам'яті через введення до наукового обігу великих обсягів раніше невідомої інформації.

Серед важливих складових сучасного інформаційного простору хотілося б зупинитися на мемуарах як традиційному засобі накопичення, збереження й передачі від покоління до покоління національної та історичної пам'яті, що робить їх оригінальним чинником суспільного комунікування. Мемуарна традиція в Україні сягає своїм корінням до найдавніших часів, однак до сьогодні не створено єдиного Реєстру (каталогу) українських мемуарів [6], не сформовано електронного інтегрованого ресурсу мемуарів в рамках держави.

Звичайно, що найбільш підготовленими до цієї роботи є бібліотеки, оскільки вони є хранителями величезної кількості мемуарів, що виходили як окремими виданнями, так і були розпорошені по збірниках та періодиці. Створення електронного ресурсу мемуарів значно спрощувало б їхню доступність для віддаленого користувача, інакше вони з часом, в умовах цифрового суспільства, будуть втрачені для широкого загалу читачів та дослідників.

Проблема формування електронних ресурсів біобібліографічної інформації (а мемуари є важливою складовою української біографіки та біобібліографії) розглядається вітчизняними дослідниками (В. І. Попик, Н. І. Любовець, О. М.

Яценко та ін.), однак в контексті мемуарів ще не стала предметом широкого зацікавлення, а втім, стала предметом розгляду в ряді статей [4; 5; 7; 9]. Поза увагою дослідників залишилось інформаційно-комунікаційне значення мемуарів в контексті збереження національної пам'яті, формування національної та історичної свідомості та самосвідомості, книгознавче та бібліографознавче вивчення української мемуаристики.

Однак, в практичній площині цікавим видається досвід створення на сайтах провідних бібліотек України як центрального, так і локального виміру, електронних ресурсів, де представлені мемуари. Амбітний проект у вигляді інтегрованого національного електронного інформаційного ресурсу за назвою Електронна бібліотека «Україніка» – UKRAINICA (лінк – <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB>) започатковано Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського як національного довідково-інформаційного та документального ресурсу архівних, рукописних і друкованих джерел, створених в Україні або інших державах – про Україну, її історію, економіку, культуру, що ґрунтується на засадах обліку та акумуляції у цифровому форматі творів усіма мовами, незалежно від місця видання, про український народ, територію України та про всі народи, які жили або живуть на цій території [3]. Органічною складовою цього ресурсу став розділ «Біографістика», який серед інших, вміщує підрозділ «Мемуари», що на сьогодні нараховує 233 позиції (лінк – <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=S&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRIB&S21FMT=preitem&S21ALL=%28%3C%2E%3EHRI%3D%D0%9C%D0%B5%D0%BC%D1%83%D0%B0%D1%80%D0%B8%3C%2E%3E%29&Z21ID=&S21SRW=dz&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20>). Користувачам надана можливість пошуку/перегляду матеріалу за назвою мемуарів та датою видання. Найстарішим виданням мемуарів, розміщених в UKRAINICA є «Воспоминания о Полтавской битве, открытии памятника Петру Великому и шведская могила в Полтаве» (Полтава, 1849), у якому вміщено спогади про Шведську війну та Полтавську битву, а найновішим – спогади Валерія Пальчика «УНСО: перший посвист куль (війна у Придністров'ї, 1992 рік) : військові мемуари» (Київ; 2016) про війну в Придністров'ї 1992 року, участі в ній українських добровольців із УНСО.

Ґрунтовний пошук та оцифрування культурної спадщини, а мемуари є невід'ємною її складовою, веде Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, яка започаткувала проєкт зі створення електронної бібліотеки «Культура

України» (лінк – <http://elib.nlu.org.ua/>), до завдань якої входить забезпечення вільного, безкоштовного доступу користувачів до надбання української культури і мистецтва, зміцнення культурних зв'язків і формування позитивного іміджу України у світі. НБУ імені Ярослава Мудрого запропоновано об'єднати зусилля усіх зацікавлених сторін у створенні інтегрованого інформаційного ресурсу з єдиною точкою доступу на сайті бібліотеки [2]. На сьогодні до проєкту приєдналось уже 26 бібліотек зі всієї України. Пошук повнотекстових видань доступний у «Зведеному каталозі» (лінк – <http://digit.catalogue.nlu.org.ua/>) за такими параметрами: автор, назва, рік видання, місце зберігання та за всіма полями. Значно спростив би роботу з таким видом національної культурної пам'ятки як мемуари пошук за ключовим словом, але й представлені поля дають можливість виявити цікаві нам матеріали. Лише побіжний пошук за словом «спогади» дав можливість виявити 16 записів, «спомини» – 10, за «спомин» – 1, «мемуаристика»²⁰ – 1, «мемуари» - 2, «щоденник» - 3, «дневник» - 4, «воспоминания» - 12, «нотатки» – 4 тощо. Звичайно, із заявлених 8066 оцифрованих матеріалів, це лише незначна частина, але при розширенні пошукових можливостей ресурсу та при пошуку за конкретною назвою чи автором їхня кількість збільшиться в рази. Доступний користувачеві й алфавітний каталог²¹, представлених у електронній бібліотеці, видань. Наприклад, пошук за прізвищем Саксаганський дає одразу дві книги спогадів Панаса Карповича (Тобілевича П. К.) – «По шляху життя : мемуари» (Харків: Держлітвидав, 1935) та «Театр і життя: мемуари» (Харків: Рух, 1932), за прізвищем Назарук О. – «Рік на великій Україні: конспект споминів з української революції» (Відень: Вид. «Укр. Прапору», 1920) тощо. Слід зазначити, що електронні бібліотеки «UKRAINICA» та «Культура України» формуються на наукових засадах, оскільки містять вивірений бібліографічний опис видання та розширену анотацію про його зміст, що надає користувачеві можливість отримання достовірної інформації.

Якщо говорити про локальний вимір представлення мемуарів в цифровому форматі, то тут слід, преш за все, розглянути досвід обласних універсальних наукових бібліотек України. Зокрема, одним із найкращих прикладів розміщення мемуарного спадку України є сайт Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеса Гончара (лінк – <https://lib.kherson.ua/>), який вміщує віртуальний проєкт "Краєзнавство Таврії" (лінк – <https://krai.lib.kherson.ua/>). Цей проєкт являє собою «...сукупність і синтез різноманітної, різногалузевої комплексної

²⁰ Пошук за ключовим словом у назві «мемуари» не дав результатів.

²¹ Розміщений на головній сторінці.

наукової інформації про минуле, сьогодення й майбутнє краю у контексті українського, європейського та світового розвитку» [1]. У 2008 р. Херсонською обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олеся Гончара розпочато роботу по акумулюванню різноманітної краєзнавчої інформації в рамках окремого Інтернет-проекту "Херсонщина: час, події, люди..." (лінк – <https://krai.lib.kherson.ua/kherson.htm>). Цей проєкт має досить розгалужену систему рубрикаторів, а саме містить рубрики: Видатні постаті Херсонщини; Вони керували Херсонщиною; Почесні громадяни міста Херсона; Символіка Херсонщини; Літопис населених пунктів Херсонщини; Пам'ятні місця Херсона та області; Вулицями Херсона; Просвітницький рух на Херсонщині; Літературна сторінка; Херсонщина у мемуарах та спогадах; Зупинені миттєвості життя; Листи з Війни; Такою Херсонщину бачив світ (поштові листівки, конверти, марки та значки); Краєвиди Херсонщини, які дають змогу користувачеві ознайомитися з історією та культурою регіону, видатними особистостями краю. Рубрика «Херсонщина у мемуарах та спогадах» (лінк – <http://www.krai.lib.kherson.ua/memyaru.htm>) містить спогади очевидців та учасників історичних подій на Херсонщині. Зокрема, розміщено окремі матеріали з фонду краєзнавчого відділу: рукопис Бориса Євгеновича Вадона "Гибель французів у радянській Росії"²², спогади Олександри Юхимівни Пошви²³, листи директору Херсонської обласної бібліотеки ім. О. Горького (сьогодні – бібліотека ім. Олеся Гончара) Пошві О. Ю. з приводу 75 річчя з часу заснування книгозбірні Ю. В. Шумського²⁴, Б. А. Лавреньова²⁵, С. М. Сумного²⁶, С. В. Сергєєва²⁷. Мемуарний

²² Містять відомості з історії сім'ї Єжена та Олександра Вадонів – засновників у 1853-1855 рр. чавуноливарного та механічного заводів у Херсоні, які з часом перетворилися у суднобудівельний та судномеханічний заводи. У 1912 р. Є. Вадоном побудовано суднобудівельні майстерні на березі річки Коревої на Карантинному острові.

²³ Спогади директора Херсонської бібліотеки (тепер бібліотека ім. Олеся Гончара) Прошви О. Ю. за період роботи 1938-1941, 1944-1949 рр. У спогадах висвітлено процес формування колективу, умови роботи у бібліотеці, стан книжкових фондів, а також про вирішення господарчих питань (ремонт приміщення бібліотеки, придбання меблів, палива) у повоєнні роки. Згадуються директори бібліотеки: В. К. Шенфінкель., Васильєв, Винниченко, К. Білостоцька, Г. Л. Єременко.

²⁴ У листі Ю. В. Шумського вміщено спогади артиста про дитинство, яке пройшло в м. Херсоні, про директора бібліотеки В. К. Шенфінкель, про літературні вечори та інші культурно-просвітницькі заходи, що організовувались у бібліотеці на початку ХХ ст. з його участю.

²⁵ Б. А. Лавренєв у листі називає Херсонську бібліотеку своєю першою академією, читачем якої він став з першого класу гімназії, згадує письменник директора бібліотеки В. К. Шенфінкель та свого хрещеного батька М. Є. Беккера, котрий 18 років працював у бібліотеці на громадських засадах.

²⁶ Лист спеціального кореспондента газети «Радянська Україна», письменника Семена Сумного вміщує спогади про діяльність Херсонської бібліотеки у 20-х роках ХХ ст., яку очолювала В. К. Шенфінкель та про культурно-просвітницькі заходи, що організовувались у бібліотеці того часу.

²⁷ У листі С. В. Сергєєва вміщено спогади про роботу Херсонської обласної бібліотеки у 1906-1924 роках. Прослідковується зв'язок Б. А. Лавренєва з бібліотекою у спогадах двоюрідного брата письменника.

матеріал з історії самої бібліотеки, спогади про її працівників є унікальним джерелом, яке дає змогу відчувати епоху, «олюднити» історію, зрозуміти спонукальні мотиви вчинків людей в окремих ситуаціях. Не дивлячись на те, що рубрика «Херсонщина у мемуарах та спогадах» вміщує не дуже велику кількість матеріалів, вона може стати прикладом для створення таких ресурсів як на сайтах інших обласних бібліотек в цілому, так і районного рівня або рівня громади, зокрема.

Грунтовною основою для створення цифрових колекцій мемуарів на локальному рівні, які можуть стати і частиною бібліотечних ресурсів, є окремі місцеві проекти, якими опікуються, як правило, окремі особи чи невеликі колективи. Для прикладу можна розглянути проект «Локальна історія» (лінк – <http://localhistory.org.ua/pro-proekt/>), який реалізовує Українська Галицька Асамблея (УГА)²⁸ з 2013 р. Метою проекту стало дослідження минулого крізь призму історії окремих місцевостей, міст та сіл²⁹. В основі проекту, за словами засновників, – локальний вимір: не стільки історія сіл та містечок, як історія громад та їхніх мешканців. У рамках проекту проводиться збір свідчень автохтонів, які були сучасниками і очевидцями важливих історичних подій минулого століття. Проводиться аудіо- та відеофіксація спогадів старожилів, переведення на електронні носії та відновлення давніх світлин і документів [8]. З погляду мемуарної складової проекту, то рубрика «Люди війни» (лінк – <http://localhistory.org.ua/lyudy-vijny/>) містить 24 спогади жителів Львівщини – учасників другої Світової війни (Володимира Клоса, Марії Віслапуу, Ганни Іваницької, Петра Грабовецького, Івана Бучківського та ін.).

Цікавим з погляду розміщення мемуарної літератури є сайт «Хроніки Любарта» (лінк – <https://www.hroniky.com/>), який вміщує матеріали з історії та культури Луцька та Волині. У розділі «Волинь у літературі» (лінк – <https://www.hroniky.com/news/tags-group/volyn-u-literaturi>), зокрема, надано уривки зі спогадів герцога Дудовілля про Волинь з «Мемуарів Людовика XVIII або Людовик XVIII в Росії» (1828 р.), уривки із спогадів Блезеде Віженер «Опис Польського королівства» (1573 р.), спогади про місто Любомль Yisroel Garmi «Luboml: The Memorial Book of a Vanished Shtetl» (1997 р.) та ін.

Не дивлячись на різні цілі, які ставили собі організатори цих інтернет-проектів, мемуарна складова, якщо і не виокремлена окремою рубрикою, є їхньою

²⁸ УГА – це платформа для різних громадських ініціатив, покликаних піднести самоповагу і життєвий дух галичан, стимулювати їх на розвиток і розбудову регіону, кристалізувати громадянське суспільство з метою впливу на політичні та соціальні процеси.

²⁹ До проекту увійшли 16 сіл Львівської області.

частиною. Однак, ці ресурси розпорошені і не дають уяви про масштаби та тематику мемуарного спадку України. Зведення їх у інформаційний контентний ресурс на одній платформі дало би можливість розпочати створення єдиного електронного інформаційного ресурсу з розгалуженою системою пошуку (за автором, назвою, хронологією, тематикою, місцем видання, географічною рубрикою тощо), відсутність якого збіднює нашу культуру та стає перешкодою для введення цього важливого історичного джерела до наукового обігу. Інститут біографічних досліджень НБУВ планує розпочати укладання анотованого каталогу мемуарних видань у серії «Джерела української біографістики».

В цілому, мемуари, як носії історичної свідомості суспільства, національної свідомості та національної пам'яті, і сьогодні цікаві не лише для науковців як історичне джерело та культурно-історичний феномен, а є й важливим контентним ресурсом, що сприятиме становленню громадянського суспільства та долученню всіх потенційних його членів до розбудови української європейської держави.

Список бібліографічних посилань:

1. Головна. [Віртуальний проект "Краєзнавство Таврії". ХОУНБ ім. О. Гончара](http://krai.lib.kherson.ua/) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://krai.lib.kherson.ua/>). – Назва з екрана.
2. Договір про співробітництво. *Культура України. Електронна бібліотека* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [/http://elib.nlu.org.ua/content.html?id=6](http://elib.nlu.org.ua/content.html?id=6)). – Назва з екрана.
3. Дубровіна Л. А. Про проект історія та розвиток поняття "УКРАЇНІКИ" як національного ресурсу документальної пам'яті [Електронний ресурс]. /Л. А. Дубровіна, В. І. Попик, К. В. Лобузін. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRAINICA&P21DBN=UKRLIB>. – Назва з екрана.
4. Любовець Н. Українські мемуари в сучасному інформаційному просторі / Н. Любовець // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. - 2013. - Вип. 37. - С. 602-615.
5. Любовець Н. І. Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек: світовий досвід та перспективи створення вітчизняного електронного ресурсу "Українська мемуаристика" / Н. І. Любовець // Українська біографістика. - 2013. - Вип. 10. - С. 417-430.
6. Любовець Н. І. Реєстр українських мемуарів як джерельна база з історії світи / Н. І. Любовець // *Форми репрезентації джерел з історії освіти (до 20-річчя Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського; [редкол.: Л. Д. Березівська (голова): зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару, 15 трав. 2019 р. / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та ін.]*. – Київ: [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2019. – С. 38-39.

7. Попик В. І. Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації XXI століття / В. І. Попик // Українська біографістика. - 2008. - Вип. 4. - С. 8-40.

8. Про проект. Локальна історія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://localhistory.org.ua/pro-proekt/>. – Назва з екрана.

9. Яценко О. М. Місце і роль біобібліографічної діяльності в стратегії розвитку сучасних бібліотек / О. М. Яценко // Українська біографістика. - 2018. - Вип. 16. - С. 225–237.

**Руслана Маньковська,
м. Київ**

Меморіальний музей Петра Тронька: до історії створення

На початку XXI ст. якісні зрушення в соціогуманітаристиці, зумовлені трансформаційними процесами у загальному наукознавстві, спричинили вироблення нових дослідницьких парадигм та інтелектуальних орієнтацій. Внаслідок появи сучасних тенденцій у розвитку наукової думки в поле зору дослідників частіше потрапляють проблеми соціальної історії, зокрема, її духовні феномени: свідомість, ідеї, ментальність, вивчення яких вимагає інших методологічних підходів та інструментарію. Значно посилюється інтерес до просопографічних досліджень, більше уваги приділяється окремим постатям, професійним групам спільнот, вивченню їхнього інтелектуального життя, ментальних та світоглядних цінностей. Особливої актуальності в контексті важливих завдань інтелектуальної історії набувають дослідження її антропологічного аспекту, а саме: ролі особистості в суспільних процесах, її здатності творити соціокультурний простір, впливати на світоглядне бачення громадянами власної історії та культури.

Музеї, як соціокультурні інститути, володіють значним потенціалом у розвитку новітніх антропологічних тенденцій в науці, доповнюють їх візуальними джерелами, водночас поглиблюючи сучасну дослідницьку парадигму «візуальних студій» («visual studies»).

Важливо зазначити, що для сучасного музейництва в світі головним пріоритетом постає людина, музеєфікація життєвого середовища та внутрішнього світу якої набуває першості в музейних практиках. Такі переваги пояснюються збільшенням інтересу суспільства до меморіальних музеїв.

Серед музеїв України, присвячених видатним особистостям, своєю оригінальністю та самобутністю вирізняється заклад, присвячений видатному державному, науковому та громадському діячеві, Герою України, академіку Петру Троньку. Зазначимо, що пам'ять про вченого увічнена: в назвах вулиць Києва,

Харкова, Богодухова; пам'ятних таблицях в селі Заброди Харківської обл., на Хортиці, в м. Харкові; запроваджені Премія імені академіка Петра Тронька Національної спілки краєзнавців України, Премія для молодих науковців у Харківському національному університеті ім. В. Каразіна; Троньківські читання в Національній історичній бібліотеці України; відкрито виставкові експозиції в наукових установах, закладах вищої освіти, музеях та бібліотеках Києва та низки областей України.

Музей «Академік П. Т. Тронько – подвижник музейної та пам'яткознавчої справи України» зустрів перших відвідувачів у липні 2016 р. під час відзначення 101 річниці від дня народження видатного українця. Музей П. Тронька вирізняється і незвичайним місцем розташування – в меморіальній садибі-музеї с. Резуненкове Валківського р-ну Харківської області – експозиції «Українське село 60-х–70-х років ХХ ст.» на території Національного музею народної архітектури та побуту України. Не випадково музей просто неба, який був справжнім музейним дітищем для Петра Тронька впродовж всього його життя, виконує сьогодні комеморативну функцію щодо одного із його організаторів.

Основну роботу зі створення музею покладено на начальника науково-дослідного відділу народного мистецтва і фольклору скансена Кукліну Інну Миколаївну. Зусиллями музейниці вдалося долучити до фондів музею частину родинного архіву вченого, яку передала донька академіка – Лариса Тронько; важливі документи, книги та фотоматеріали додали Національна спілка краєзнавців України, Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеся Гончара, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». До музейної експозиції увійшли документи, світлини, наукові праці академіка, журнали, газети, його особисті речі, які промовисто розповідають про життя та діяльність П. Тронька на високих державних посадах, науковій ниві та в громадському секторі. Основу наукової концепції новоствореного закладу склали життєві віхи непересічної особистості та її вагомий внесок у розвиток та збереження української культури, відродження історичної пам'яті нашого народу [3].

Цінними є, вперше представлені широкому загалу, автобіографічні записи та біографічні матеріали П. Т. Тронька про батьків, родину, навчання, перші кроки самостійного життя. Адже, як стверджував вчений, для кожної людини «батьківщина починається зі знання рідного краю, історії села чи міста, де людина народилась і виросла, де пройшло її дитинство» [6, с. 149]. На все життя

закарбувались в пам'яті вразливого хлопчика, коли «вечорами, а колись і в неділю чи суботу, прадід Микита (ще живий був) збирав нас, малюків, і розповідав свою біографію: як їздив у Крим по сіль, про козацькі вольності, Запорозьку Січ (трошки знав із «Кобзаря»), про те, як у вирій відлітають птахи, що це за вирій, які то птахи, інші казочки. А ми, роззявивши роти, слухали, що говорить дідусь» [1, с. 3]. Саме в родині прививалась дітям любов до народних традицій, історичного минулого, шана до Кобзаря, тому не випадково в експозиції вміщено рідкісні видання творів Тараса Шевченка із родинної бібліотеки, килим з портретом Т. Г. Шевченка, подарований друзями із Середньої Азії.

Серед експонатів зворушлива сімейна реліквія – український рушник, вишитий мамою академіка, представлені речі з його малої батьківщини: села Заброди та м. Богодухів на Харківщині, рідкісні світлини 1930-х рр. з м. Лебедин Сумської обл., де згодом працював П. Тронько. Про трагічні події 1930-х років у історії України – Голодомор, розпал політичних репресій – вчений говорив небагато, тому надзвичайно цікавою є думка Петра Тронька, зафіксована в, представлених в експозиції, маловідомих спогадах свідка тих подій: «Чи вірили ми цій пропаганді? На превеликий жаль, так. Ми, як папуги, на всіх перехрестях повторювали те, що було у пресі, що ті «злочинці» заслуговують на страшне покарання. Ця страшна сторінка в історії нашого народу – злочин сталінського керівництва. Внаслідок нього був знищений цвіт української нації, найкращі представники інтелігенції, партійні, радянські, комсомольські працівники, селянство. Йдеться про десятки тисяч людей, безневинно загублених сталінським режимом» [2, с. 6–7].

Значний тематичний блок експозиції присвячено важливим історичним періодам України, зокрема, участь депутата Петра Тронька в Народних Зборах Західної України, учасника бойових дій на фронтах Другої світової війни в складі Південно-Західного, Сталінградського, Південного, 4-го Українського фронтів; повоєнна відбудова народного господарства [5, с. 235]. Серед фото – документальні світлини воєнного часу з фронтовими побратимами, військовий головний убір, а також унікальний альбом із приватного архіву Петра Тронька, присвячений будівництву Меморіального комплексу «Музей історії Великої Вітчизняної війни» [тепер – Національний музей історії України у Другій світовій війні], музейний раритет: міні-барельєф (копія) роботи скульптора-монументаліста Ф. Сагаяна для цього музею.

В експозиції найбільше привертають увагу документальні матеріали про державницьку діяльність П. Т. Тронька, його наполегливу працю зі збереження

української культури, створення унікальних музеїв у Переяславі, Києві, на Хортиці, за що, звинувачений в «буржуазному націоналізмі», «прихильності до патріархальщини», він був змушений перейти працювати на наукові терени. Петро Тронько є автором та співавтором понад 600 наукових праць, серед них 17 монографій. Меморіальна колекція документів, листів, світлин розповідає про пам'ятні події, зокрема IX Міжнародний з'їзд славістів у 1983 р., реконструкцію Золотих воріт, відбудову Михайлівського Золотоверхого собору, Успенського собору Києво-Печерської лаври в Києві.

У музеї представлені історичні матеріали з підготовки широкомасштабного видання «Історія міст і сіл Української РСР» у двадцяти шести томах, які розповідають про дванадцятирічну працю майже 100 тисяч дослідників рідного краю. Як наголошував Петро Тронько, ця робота «...дала могутній поштовх розвитку краєзнавчого руху в Україні» [7, с. 45]. Згодом, з початком незалежності України цей досвід ліг в основу підготовки багатотомної науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», яка нараховує вже понад 120 томів. Також започаткована фундаментальна багатотомна праця «Звід пам'яток історії та культури України».

В експозиції висвітлено громадську діяльність академіка з організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, а також відродження Всеукраїнської спілки краєзнавців (нині – Національної спілки краєзнавців України). Навколо Петра Тронька завжди гуртувалися діячі культури, представники творчої інтелігенції. Листування з відомими людьми, спільні проєкти з відновлення історичних пам'яток, створення музеїв та відкриття пам'ятників, представлені в експозиції, засвідчують високий авторитет вченого серед широкої громадськості України. Перед нами постає творча дружба П. Тронька з М. Рильським, П. Тичиною, О. Гончаром, М. Бажаном, П. Вороньком, О. Корнійчуком, Б. Олійником. А. Малишком, Ю. Збанацьким, М. Стельмахом та багатьма іншими. На світлинах музею зафіксовані моменти спілкування П. Тронька з краєзнавцями, науковцями, працівниками музейних установ, часті інтерв'ю представникам засобів масової інформації [3].

Особливо шанують пам'ять про П. Т. Тронька працівники Національного музею народної архітектури та побуту України, адже, якби в 1965 р. ідею науковців Г. Логвина, К. Гуслистого, В. Самойловича, С. Таранушенка та П. Юрченка зі створення музею усіх етнографічних куточків України не підтримав такий державник, як Петро Тронько, такого національного скансену не було б. Символічно виглядають світлини, де на одній Петро Тронько, обираючи місце під музей, стоїть на схилах довкола

Києва, а на іншій – розрізає стрічку під час відкриття першої черги музею в липні 1976 р. [3].

У представленому в експозиції документі, читаємо слова видатного діяча і поета, академіка Бориса Олійника: «Внесок Петра Тимофійовича у розвій культури, відродження історичної пам'яті та духовності нашого народу важко переоцінити. Саме з ім'ям академіка Тронька асоціюється підйом Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, завдяки якому була проведена неймовірної складності і важливості робота з інвентаризації, обліку та наукового опису десятків тисяч відомих пам'яток в духовній царині, а ще більше повернуто з небуття та занехаяності, відремонтовано, впорядковано і передано у всенародну скарбницю» [4].

Музей розпочав свою шляхетну справу. На його базі відбуваються наукові зустрічі, круглі столи, семінари з питань української культури, пам'яткознавства та краєзнавства для студентів київських закладів вищої освіти, музейників, пам'яткоохоронців, культурологів та краєзнавців. У травні 2017 р. за підтримки Державного обласного архіву Київської області тут була відкрита документальна виставка «Київщина ювілейна» до 85 річниці створення Київської області. Працівники скансену розробляють тематичний екскурсійний маршрут про видатних діячів української історії та культури, який включає і меморіальну садибу-музей П. Т. Тронька [3].

Збереження пам'яті про видатних особистостей нашої історії, вивчення їхнього творчого доробку та життєвого досвіду є важливою умовою для формування у підростаючого покоління поваги до історичної минувшини, національної гідності та самосвідомості, виховання в них любові до Батьківщини, для широкого загалу – це можливість проаналізувати та осмислити уроки минулого, щоб впевнено рухатися в майбутнє.

Список бібліографічних посилань:

1. *Автобіографія Петра Тронька // Наукові фонди Національного музею народної архітектури та побуту України, копія документу приватного архіву родини Троньків.*
2. *Автобіографія П. Т. Тронька // Наукові фонди Національного музею народної архітектури та побуту України, копія документу із приватного архіву В. М. Іршенко.*
3. *Наукові фонди Національного музею народної архітектури та побуту України.*

4. Олійник Б. Добротворець // Наукові фонди Національного музею народної архітектури та побуту України, музейний предмет № ТМ-35/61.

5. Тронько П. Т. Згадаймо всіх поіменно // Що ми залишимо нащадкам? Документально-публіцистичне видання. ВАТ Білоцерківська книжкова фабрика. 2008. 487 с.

6. Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи) / НАН України. Ін-т історії України; наук. ред. В. А. Смолій. Київ, 2000. 274 с.

7. Тронько П. Т. Українське краєзнавство в ХХ столітті (до 75-річчя Всеукраїнської спілки краєзнавців) / НАН України. Ін-т історії України; наук. ред. В. А. Смолій. Київ, 2002. 146 с.

Наталія Марченко,

м. Київ

Біографістика у бібліотеках України крізь призму Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу»

Біографічне знання як складова культури та як конкретна біографічна інформація розглядається нами як одна з найдавніших і найпродуктивніших форм трансмісії індивідуального суспільно значимого досвіду між поколіннями задля формування світогляду, патріотичного, морального та духовного становлення населення. Тому ресурси біографічної інформації, на наш розсуд, є стратегічно важливою категорією, що впливає на трансформацію суспільства.

«Біографічна інформація» розуміється нами (за В. І. Попиком) як «...вся сума фактологічних даних, документальних і дослідницьких матеріалів, суміжних відомостей про окрему особу або групу осіб, а в більш широкому, узагальнюючому плані – як комплекс подібних матеріалів»³⁰. Відтак, джерелами біографічної інформації можуть вважатися і первинні (офіційні документи та наративні джерела – автобіографії, щоденники, мемуари, блоги), і вторинні (опрацьована дослідниками інформація у статтях і довідках, словниках, біобібліографія, некрологи тощо, зокрема, твори літератури) документи як «багатоплановий комплекс наявних фактичних відомостей і дослідницьких напрацювань...»³¹.

Результати вивчення Інститутом біографічних досліджень НБУВ світового та вітчизняного досвіду діяльності бібліотек із інтеграції та поширення біографічних знань засвідчують, що саме бібліотеки є ключовими осередками у цій сфері, оскільки

³⁰ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 36.

³¹ Там само.

об'єднують збереження та поповнення інформаційної бази біографіки (рукописні, книжкові та газетні фонди, інші документи на традиційних і сучасних електронних носіях), її систематизацію та розкриття змістового наповнення (каталоги, картотеки, колекції, бази даних), здійснюють біобібліографічне забезпечення біографічних досліджень і підготовки довідкових видань, значною мірою зосереджують вивчення й публікацію творчої спадщини, архівів і бібліотек діячів науки, освіти та культури, формують електронні ресурси біографічної інформації. Також, завдяки науковій і краєзнавчій роботі, вивченню регіональної та місцевої, родинної історії, бібліотеки є дієвими центрами об'єднання зусиль спільноти задля збереження та поширення спадщини і досягнень видатних співвітчизників, використання біографічних знань у культурно-освітній діяльності, реалізації суспільно значущих історико-меморіальних проєктів³².

Як наслідок, біографічна діяльність бібліотек сприяє інтеграції, опрацюванню та поширенню біографічної інформації у загальнонаціональному, галузевих і регіональних розрізах, задовольняє інформаційні та культурні запити спільноти, зміцнює її громадянську згуртованість.

Зазвичай, діяльність бібліотек у галузі біографіки найяскравіше виявляється за напрямками: біобібліографії; розкриття власних фондів і колекцій; публікації документів і матеріалів, присвячених визначним діячам науки, освіти і культури, окремих галузей господарської та суспільної діяльності; формування на цій основі електронних ресурсів наукової біографічної та біобібліографічної інформації³³.

Водночас, значні напрацювання як бібліотек, так і закладів освіти й культури, окремих дослідників-ентузіастів не стають повноцінною складовою загальноукраїнського біографічного дискурсу, повільно впроваджуються нові форми біографічного письма та його промоції. Та й біографіка загалом, як засвідчує аналіз репрезентативних досліджень читання, проведених в Україні за доби Незалежності, все ще залишається аутсайдером читацького попиту. За даними останнього сьогодні дослідження стану книговидавничого ринку та читацьких вподобань в Україні, проведеного Ukrainian Reading and Publishing Data 2018 (<http://data.chytomo.com/pro-proekt/>) із 26 жовтня по 1 листопада 2018 р., біографії та мемуаристику ніколи не читали 50,2 % українців.

³² Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол. : В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ : НБУВ, 2019. – 364 с. – С. 159.

³³ Попик В. І. Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки / В. І. Попик // Укр. біографістика. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 9–41.

Задля вирішення цих складних нагальних проблем у координації з потребами та можливостями бібліотечної мережі, що охоплює всю країну, має належний досвід і фахівців, Інститутом біографічних досліджень НБУВ у 2018 р. був заснований Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг» (далі – Рейтинг) (<http://biography.nbuv.gov.ua/rating/>), що за своєю суттю є соціально-комунікаційною технологією аналізу вітчизняної біографіки, формування інтересу до біографічного читання та виявлення і популяризації наукових біографічних видань, які з різних причин нині доступні лише обмеженому колу читачів, що є несправедливим як щодо авторів та їхньої праці, так і щодо користувача, позбавленого змоги задовольнити інформаційні потреби.

У процесі формування теоретико-методологічних засад організації Рейтингу вченими ІБД НБУВ було досліджено українську та світову практику проведення подібних заходів різних рівнів зорганізованості (світового, національного, локального, особистісного). З'ясувалося, що попри те, що в Україні проводиться значна кількість rozmaїтих рейтингів і конкурсів, орієнтованих на підтримку книговидавання та читання (Всеукраїнський рейтинг «Книжка року» (Центр рейтингових досліджень «Еліт-Профі»), «Краща книга України» (Державний комітет телебачення та радіомовлення України), «Найкраща книга Форуму видавців» (Форум видавців у Львові), «Книга року Бі-Бі-Сі» (Британська телерадіомовна корпорація «Бі-Бі-Сі») та ін.), більшість із них не мають дотичних до біографіки номінацій. Біографічні видання трапляються серед номінантів заснованої 2011 р. щорічної премії Президента України «Українська книжка року», що має відзнаку за вагомий внесок у розвиток українознавства, а, відтак, захоплює в коло своїх інтересів знакову мемуаристику. Є вони й серед переможців книжкової премії «ЛітАкцент року», зокрема в номінації «Гуманітаристика» (згодом – «Есеїстика й літературознавство»). Найбільш повно (від літератури для дітей і художніх текстів до мемуаристики та презентаційних видань) біографіка в Україні відзначається в межах рейтингу «Книжка року» (існує з 1999 р.). Також із 1996 р. вручається почесна відзнака Української бібліотечної асоціації «Бібліографічний посібник року», що відзначає серед іншого й персональні бібліографічні покажчики чи збірники біобібліографічних матеріалів³⁴.

Відтак, у засновок проекту Рейтингу лягли кращі взірці міжнародних відзнак, як-то: премії Міжнародної організації біографів (Biographers International

³⁴ Докладніше див.: Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол. : В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ : НБУВ, 2019. – 364 с. – С. 233-244.

Organization, BIO), заснованої 2010 р., що відзначають біографів, редакторів, бібліотекарів, архівістів (премія BIO, премія Biblio, Editorial Excellence, премія Хазеля Роули (з 2014 р.), премія Плутарха (з 2013 р.); Національну біографічну премію (National Biography Award) Австралії, адміністрування котрої з 1998 р. передане Державній бібліотеці Нового Південного Уельса (the State Library of New South Wales); Пулітцерівську премію за біографію чи автобіографію (Pulitzer Prize for Biography or Autobiography); Меморіальну премію Джеймса Тейста Блека (James Tait Black Memorial Prize) Единбурзького університету (з 1919 р.) кращим авторам біографічних творів та низку інших³⁵.

Нині до участі допускаються біографічні видання, видрукувані в Україні українською мовою впродовж календарного року, що передує Рейтингу, та відповідають вимогам сучасної наукоємної біографіки (див. «Засадничі принципи» : <http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2018/kriterii.php>).

Відбір відбувається за сімома номінаціями: «Життєпис», «Персональний показчик», «Збірник біобібліографічних матеріалів», «Джерела біографії (автобіографія, мемуари, листування)», «Колективний портрет», «Довідкові біографічні видання», «Дослідження з теорії та методики біографістики».

«Довгий список» Рейтингу формується дистанційно на основі пропозицій, наданих виключно бібліотечними установами України шляхом заповнення відповідної googl-форми (чинна на 2019 р. форма відкрита за адресою: <http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2019/>), що передбачає відображення максимально повної інформації про видання (обкладинка, бібліографічний опис, анотація, зміст і окремі показові уривки (25 %) чи повнотекстова версія). Список відразу відкритий для перегляду на сторінці Рейтингу, а після завершення формування та редакції (уникнення дублювання; доповнення й уніфікація наданої інформації тощо) виставляється також на сайті Інституту біографічних досліджень НБУВ та електронних ресурсах партнерів у зручних для користувача форматах і повноті.

Усі бажаючі мають змогу підтримати своїх обранців рецензіями, відгуками, фото- та відео-звітами про заходи, пов'язані з промоцією цих видань тощо.

«Короткі списки» та фіналістів визначають Експерти із числа провідних фахівців із біографіки, біографістики та інших споріднених історичних дисциплін, чия актуальна діяльність прямо пов'язана зі створенням, аналізом, рецензуванням і

³⁵ Докладніше див.: *Вернік Ю. В.* Організаційно-технічні особливості проведення Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу» / *Ю. В. Вернік* // *Українська біографістика*. – Київ, 2019. – Вип. 17. – С. 226–238.

поширенням біографічного знання. З року в рік їхня кількість зростає, все повніше відображаючи усі наявні в Україні наукові школи та осередки біографічних досліджень (Експерти 2017 р.: <http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2017/experts.php>; Експерти 2018 р.: <http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2018/experts.php>). При оцінці видань до уваги береться: якість розкриття теми (актуальність, новизна, авторитетність, глибина та повнота, доцільність розкриття та наведення фактів, обґрунтованість узагальнень та інтерпретацій); якість надання інформації (дотримання вимог заявленого жанру, мова, логіка і спосіб викладу, композиція, апарат видання, шрифтові, текстові та графічні виділення, світлини тощо).

Видання, що увійшли до «Коротких списків» також беруть участь у відкритому голосуванні на сторінці «Українська біографістика (Biographistica Ukrainica)» у мережі Facebook (<https://www.facebook.com/groups/148524832185661/>). Переможець відзначається окремим дипломом.

Результати Рейтингу оголошуються щорічно на День біографіста (16 травня) та оприлюднюються у ЗМІ, на інформаційних майданчиках НБУВ і наших партнерів.

Організаційна та технічна підтримка Рейтингу відбувається завдяки спеціально розробленим співробітниками ІБД НБУВ сторінці Рейтингу (<http://biography.nbuv.gov.ua/rating>), котра працює на всіх типах носіїв і забезпечує максимально відкритий доступ до видань-учасників як для експертів, так і для широкого користувацького загалу, що уможливлює об'єктивне й неупереджене оцінювання, а також популяризацію видань, тематично окреслений масив котрих постійно перебуває в центрі уваги зацікавленої аудиторії. Відвідуваність сайту Рейтингу постійно збільшується, зважаючи на професійну роботу експертів і модераторів, власну зацікавленість читачів і учасників Рейтингу, а також завдяки активності тематичної сторінки «Українська біографістика (Biographistica Ukrainica)» у спільноті Facebook. Нині формується також тематичний підкаст Рейтингу у Youtube та інформаційно-довідковий блог, де акумулюватиметься кращий досвід бібліотек країни й світу щодо біографічної діяльності.

На етапі концептуалізації та підготовки Рейтинг розглядався нами, насамперед, як засіб стимулювання аналітичної та дослідницької діяльності вітчизняних учених у сфері новітньої біографістики. Та в процесі розгортання проєкту акценти змістилися на впровадження інновацій, цифрових технологій і діджиталізацію біографічної справи загалом, промоцію та підтримку реалізації культурних і мистецьких проєктів у біографічній сфері, найперше — бібліотечних. Тому Інститут біографічних досліджень НБУВ бере на себе зобов'язання промоції

творів-переможців у межах провідних книжкових і бібліотечних форумів країни, у фаховій періодиці та ЗМІ, підтримки їхнього просування на видавничому ринку (за бажанням авторів). Сподіваємося, традиційними стануть, проведені нами у 2018 та 2019 рр., заходи Рейтингу в межах «Книжкового Арсеналу» (м. Київ), «Форуму видавців» (м. Львів), Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» (м. Одеса), Біографічних читань Інституту тощо, а події та видання, представлені в Рейтингу, й на далі широко будуть висвітлені у всеукраїнських і регіональних ЗМІ («Читомо», «Буквоїд», «День», «Україна Молода», «Жінка – Українка»; «Індустріалка» (м. Запоріжжя), «Університетське слово» (м. Бердянськ), «Суспільний кореспондент», «Біла хата» (м. Чернігів) тощо), на сайтах провідних бібліотек України, академічних установ, обласних державних адміністрацій і видавництв.

Партнерами Рейтингу вже стали Національна спілка краєзнавців України, Національна спілка письменників України, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Українська бібліотечна асоціація, Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, і цей процес продовжується та поширюється. У подальшому планується найширше залучення до участі в Рейтингу в межах їх професійної зацікавленості видавництв, музеїв, творчих спілок, регіональних громадських організацій та ін., ведеться активна робота по залученню до співпраці української діаспори.

Ми певні, що послідовна й фахова співпраця усіх зацікавлених у межах Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу» буде стимулом для дослідників і видавців, дасть змогу організувати постійний моніторинг біографічної діяльності, що здійснюється в Україні й не лише, приверне увагу до нових здобутків у галузі історичної біографіки громадськості та видавців, місцевих органів влади та ЗМІ, популяризуватиме біографічне читання.

***Валентина Медведєва,
м. Київ***

Міжнародні культурні традиції бібліотек: еволюція напрямів, форм і перспективи

Демократичні перетворення в Україні після здобуття незалежності відкрили перспективу розвитку шляхів інтеграції у світовий інформаційний простір, зумовив необхідність розвитку міжнародного співробітництва на якісно новому рівні.

Інтенсифікація процесів міжкультурної комунікації позначилась і на особливостях міжнародного співробітництва в інформаційно-бібліотечній сфері.

Українська бібліотечна система, що сформована за часів авторитарно-бюрократичної системи та ідеології тоталітаризму колишнього СРСР, переживає процес демократичних перетворень в умовах державної незалежності; пошуку шляхів її адаптації до нових культурних реалій міжкультурної комунікації в інформаційному суспільстві.

Пошук українською бібліотечною спільнотою нової парадигми діяльності бібліотек, глобалізаційні процеси, які торкаються всіх сфер діяльності людини, розуміння того, що система, повнота і якість документних інформаційних ресурсів, надання послуг користувачам суттєво залежать від міжнародного інформаційного співробітництва.

В українському бібліотекознавстві проблеми міжнародної співпраці бібліотек почали активно досліджуватись (а, отже, цим і започаткувався новий напрям досліджень) порівняно недавно – з середини 80-х років XX століття. З 1991 року розпочинається процес інституалізації в системі міжнародного співробітництва бібліотек: створюється нове бібліотечне законодавство в комплексі законів про культуру, національне культурне надбання, науково-технічну інформацію, видавничу справу та ін.; активізуються міжбібліотечні контакти із зарубіжжям, зокрема, з національно-культурними організаціями української діаспори; розширюється представництво бібліотек у міжнародних організаціях, разом з тим, громадських (ІФЛА, БАЄ, МЛАН, ...); встановлюються тісні контакти з бібліотеками українських наукових центрів США, Німеччини та ін.; розширюється співробітництво з зарубіжними організаціями в Україні, зокрема з представництвом ООН, ЄС, Гете-інститутом, Французьким культурним центром, Британською Радою, Радою міжнародних наукових досліджень, програмою академічних обмінів імені Фулбрайта, Міжнародною асоціацією сприяння співробітництву з науковцями країн СНД (IREX) та ін.

Це створило нові умови для актуалізації міжнародного співробітництва, запровадження інноваційних форм, встановлення багатогранних міжнародних контактів, розширення участі у конференціях, семінарах, стажуваннях та ін. Перспективними напрямками міжнародного співробітництва бібліотек як соціокомунікаційної інституції є: вивчення власного національного досвіду міжкультурної співпраці за роки незалежності та на цій основі розробка концепції ефективних комунікаційних взаємозв'язків у національній і глобальній системах;

здійснення комплексних системних організаційних, структурних та технологічних змін відповідно до загальносвітових тенденцій; адаптація національної нормативно-правової бази до міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційної галузі; модернізація фінансування, підготовки кадрів, технологічного і матеріального оснащення; розширення участі бібліотек у міжнародних проектах, отриманні грантової підтримки; актуалізація корпоративної співпраці та інше.

Такий підхід сприятиме пошуку українською бібліотекою (а, отже, і всією системою бібліотек) концепту національної ідентичності та самоідентичності задля подолання ізоляції міжкультурної, інформаційної, а, отже, культуротворчої.

Дієва гуманітарна політика держави має бути спрямована на системну модернізацію бібліотечно-інформаційної інфраструктури; інституційне оновлення, проведення національного моніторингу наявних документних ресурсів, пошук фінансових інвестицій задля технологічного сучасного оснащення; формування експертного середовища (етично- та інтелектуально репутаційних), тісної співпрацю з громадськістю, кадрове оновлення бібліотечної галузі та ін.

За таких умов культурна пам'ять українського народу, досвід багатьох поколінь, світове надбання будуть введені в суспільний обіг, а, отже, український інформаційний культурний простір стане інструментом захисту національних пріоритетів, безпеки держави і формування її іміджу в світі.

Список бібліографічних посилань:

1. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин : підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацях. – 3-е вид., перероб. і доповн. – Київ : Знання, 2007. – 461 с.
2. Шендрик О. О. Науково-теоретичні підходи щодо міжнародного співробітництва публічних бібліотек України: бібліотекознавчий аспект. Вісник Книжкової палати. 2018. № 9. С. 19–22.
3. Дудник В. О. Взаємозв'язок загальнонаціонального культурного простору з національною ідентичністю у контексті глобалізаційних світових процесів [Електронний ресурс] / В. О. Дудник. – Режим доступу: http://knapu.com.ua/chasopys16_NBUV/docs/16_Doudnyk.pdf
4. Доманська О. А. Україна і міжнародне культурне співробітництво. Вісник НАККіМ. 2014. № 3. С. 28–33.
5. Конах В. К. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання: аналіт. доп / В. К. Конах; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ : НІСД, 2014. – 73 с.

**Внесок Української бібліотечної асоціації у розвиток
безперервної бібліотечної освіти**

В умовах сьогодення Українська бібліотечна асоціація (УБА) відіграє провідну роль у формуванні сучасної бібліотечної освіти, адже, за участі асоціації розроблено ряд навчальних програм, спеціальних семінарів та дистанційних курсів, які безпосередньо беруть участь у формуванні сучасного високоосвіченого бібліотечного фахівця.

УБА створено секцію з бібліотечно-інформаційної освіти, яка «спрямовує свої зусилля на розвиток бібліотечно-інформаційної освіти в Україні, підвищення якості освіти, впровадження кращих світових стандартів у підготовку висококваліфікованих бібліотечно-інформаційних фахівців, що стануть конкурентоспроможними на міжнародному ринку праці» [4].

Завданнями секції УБА є «сприяння входження бібліотекарів України на світове професійне співтовариство; удосконалення безперервної професійної освіти працівників галузі шляхом підготовки навчальних програм, курсів та стажувань; модернізація системи професійної підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців, впровадження європейських освітніх стандартів та приведення змісту освіти майбутніх бібліотекарів до європейських вимог; сприяння обміну досвідом між закладами вищої освіти через конференції, семінари та інші науково-практичні форуми з питань бібліотечно-інформаційної діяльності; залучення молоді до професії та здобуття бібліотечної освіти тощо» [4].

Питанню безперервної бібліотечної освіти присвячено низку публікацій Пашкової В. С., Шевченко І. О., Новальської Т. В., Загуменної В. В., Бачинської Н. А. та ін., які не перший рік є членами Української бібліотечної асоціації та зробили чималий внесок у формування сучасної бібліотечної освіти в контексті підготовки фахівців бібліотечної галузі.

Шляхом організації конференцій, круглих столів, форумів тощо, секція УБА з бібліотечно-інформаційної освіти об'єднує фахівців закладів вищої освіти України усіх рівнів акредитації, які під час професійних зібрань (конференцій, семінарів, форумів тощо) обговорюють актуальні проблеми безперервної освіти та їх вирішення.

Так, за ініціативи секції у 2019р. в рамках IX Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна інформаційно-бібліотечна безперервна освіта: орієнтири співтворення» (26 лютого - 1 березня 2019 р.) відбулося засідання секції «Безперервна інформаційно-бібліотечна освіта: стратегічні орієнтири». На секції обговорювались питання майбутнього бібліотечної освіти, взаємодії бібліотеки та суспільства, організації підвищення кваліфікації працівників публічних бібліотек, питання сучасної бібліотеки як простору для створення неформальної освіти громади тощо [6].

У вересні 2019 р. за ініціативи секції з бібліотечно-інформаційної освіти в рамках X Львівського міжнародного бібліотечного форуму (18-21 вересня 2019 р.) відбулося засідання Студії «Нові освітні концепції: зміни реальні чи формальні?», де обговорювались питання викликів сучасної бібліотечно-інформаційної освіти; іміджу бібліотечно-інформаційної освіти; модернізації сучасної бібліотечної освіти тощо [2].

При організації та проведенні подібних конференцій, форумів, семінарів можна відстежувати актуальні проблеми бібліотечної освіти та їх вирішення, адже, в обговоренні беруть участь не лише бібліотекарі-практики, а й наукова спільнота провідних закладів вищої освіти, зокрема Київського національного університету культури і мистецтв, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Харківської державної академії культури, Київського університету імені Бориса Грінченка тощо.

Враховуючи швидкий розвиток інформаційних технологій та суспільно-економічних змін, сучасні бібліотеки повинні впроваджувати в свою діяльність нові послуги, які передбачають оволодіння нових компетентностей бібліотечними працівниками.

Так, в Інституті післядипломної освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за проектом Української бібліотечної асоціації та фінансової підтримки програми «Глобальні бібліотеки» Фондації Білла і Мелінди Гейтс створено Головний тренінговий центр для бібліотекарів (ГТЦ), метою діяльності якого є «формування системного та сприятливого інформаційно-освітнього середовища, сприяння освіті бібліотекарів, надання додаткових можливостей для навчання» [1].

Основними завданнями ГТЦ є «підготовка навчальних програм підвищення кваліфікації працівників бібліотек; розробка навчальних матеріалів; підготовка дистанційних курсів за навчальними програмами; організація курсового навчання

для тренерів регіональних тренінгових центрів за програмою «Бібліоміст»; директорів обласних бібліотек; голів та викладачів циклових комісій бібліотечних дисциплін училищ культури і мистецтв, керівників регіональних тренінгових центрів; організація курсового навчання з метою підвищення кваліфікації бібліотекарів м. Києва та Київської області» [1].

Головний тренінговий центр пропонує низку курсів та видає збірки матеріалів на допомогу підвищенню кваліфікації тощо.

Слід зазначити, що Українська бібліотечна асоціація у Стратегії розвитку на 2019–2021 рр. однією з цілей діяльності передбачає «сприяння розбудові безперервної фахової освіти бібліотекарів, розробляючи навчальні програми та модулі з актуальних тем та надаючи широку пропозицію освітніх майданчиків, у тому числі на партнерських засадах із закладами освіти та підвищення кваліфікації для розвитку професійних компетентностей бібліотекарів через розбудову безперервної освіти» [5].

Також УБА запровадила почесну відзнаку «За внесок у бібліотечну освіту» з метою «активізації творчої професійної діяльності педагогічних працівників та стимулювання їхньої участі в розбудові національної системи бібліотечної освіти» [3]. Ця відзнака присуджується щорічно за визначні заслуги в розвитку бібліотечної освіти.

Отже, підсумовуючи перед цим сказане, слід зазначити, що з часів свого існування Українська бібліотечна асоціація значну увагу приділяє актуальним питанням розвитку безперервної бібліотечної освіти з підготовки сучасного високопрофесійного бібліотечного фахівця.

Список бібліографічних посилань:

1. Головний тренінговий центр [Електронний ресурс]. – Київ. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/golovniy-treningoviy-centr/pro-gtc>. - Назва з екрана.
2. X Львівський міжнародний бібліотечний форум: програма конференції, м. Львів, 18-21 вересня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Львів. – Режим доступу https://ula.org.ua/images/uba_document/news/2019/Bibl_Forum_2019_progr_V9-1.pdf. - Назва з екрана.
3. Положення про почесну відзнаку Української бібліотечної асоціації «За внесок у бібліотечну освіту» [Електронний ресурс]. - Київ. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/nagorodi-vidznaki/486-za-vnesok-u-bibliotechnu-osvitu>. – Назва з екрана.
4. Секція з бібліотечно-інформаційної діяльності [Електронний ресурс]. – Київ. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/sekciji-krugli-stoli/3053-sektsiia-z-bibliotechno-informatsiinoi-osvity>. – Назва з екрана.

5. Стратегія Української бібліотечної асоціації на 2019–2021рр. [Електронний ресурс]. – Київ, 2018. – Режим доступу: https://ula.org.ua/images/uba_document/news/2018/ULA_Strategy_2019-2021.pdf. – Назва з екрана.

6. Сучасна інформаційно-бібліотечна безперервна освіта: орієнтири співтворення: програма IX Міжнародної науково-практичної конференції, смт Славське, 26 лютого – 1 березня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Славське. – Режим доступу: https://ula.org.ua/images/uba_document/news/2019/Slavske_Progr_2019_2.pdf. – Назва з екрана.

**Зейтуна Мусіна,
м. Київ**

Навігатор історика: п'ятдесят випусків бібліографічного покажчика «Історія України»

2019-й рік, ювілейний для Національної історичної бібліотеки України (НІБУ), розпочався з важливої та довгоочікуваної події. Вийшов друком 50-й випуск бібліографічного покажчика «Історія України», відомий як в нашій країні, так і за її межами. Тож, випала добра нагода згадати історію започаткування щорічника і простежити його півстолітній шлях.

Ідея створення наукової бібліографії з історії України виникла ще в перші роки діяльності Історичної бібліотеки. У повоєнні роки видаються окремі бібліографічні видання, а в 1964 році утворюється науково-бібліографічний відділ, який має на меті підготовку та видання поточних і ретроспективних бібліографічних покажчиків.

Почесне місце у вагомому бібліографічному доробку НІБУ займає щорічник «Історія України» – «надійний навігатор у широкому потоці публікацій історичного профілю...» [1, с. 17]. Упродовж п'ятдесяти років він акумулює наукову друковану продукцію українознавчого історичного змісту, яка налічує майже двісті тисяч позицій. Це видання – «колективний портрет» історичної науки в Україні» [2, с. 14].

Створення серії покажчиків «Історія України» розпочалось виданням за 1968 рік. Авторами першого випуску стали Ніна Сергіївна Селівачова, Надія Миколаївна Уманська, Валентина Іванівна Грицаєнко, Ольга Сергіївна Івченко, Віра Євгенівна Черкасова – фахівці, які стояли біля витоків бібліографічної діяльності НІБУ [3]. Серед укладачів, які зробили значний внесок у створення наступних випусків, слід згадати і Аллу Вікторівну Пилипенко, Аллу Миколаївну Комську, Людмилу Юріївну Ястремську, Ірину Володимирівну Бутовську.

Науковий супровід виданню у різні роки надавали співробітники Інституту історії України НАН України: Віталій Сарбей, Ігор Слабеев, Лариса Нагорна, Станіслав Кульчицький, Олександр Данильченко, Олександр Головка, Лариса Шевченко, Василь Боєчко, Геннадій Боряк. Саме вченими цієї наукової інституції була розроблена схема систематизації бібліографічного матеріалу покажчика.

Випуски за 1992 і 1993 роки вийшли як спільний продукт Національної історичної бібліотеки України, Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України та Міжнародної асоціації українців, завдяки технічній і фінансовій допомозі Фонду кафедр українознавства Гарвардського університету (США). Останній було доповнено іноземними мовами – польською, англійською, німецькою, французькою, китайською. Редактором цих покажчиків став академік Ярослав Ісаєвич [4].

Бібліографічні покажчики за 1994 і 1995 роки виходили щоквартально. Це було зроблено для оперативного забезпечення інформацією користувачів, але через низку технічних причин Бібліотека була вимушена повернутися до традиційних щорічних випусків.

За п'ятдесят років змінювались як наповнення покажчика, так і його зовнішній вигляд. Випуски за 2001–2016 роки друкуються у видавничому домі «Вініченко», що покращує якість як редакційної підготовки покажчика, так і його художньо-поліграфічного виконання: розробляється нова обкладинка, де кожен рік видання має свою кольорову окрасу, використовується логотип Бібліотеки. Отже, наша продукція стає більш привабливою для користувачів.

Докладніше зупинимось на ювілейному 50-му випуску покажчика «Історія України. 2017». Тут представлено модернізований варіант схеми систематизації матеріалу, що відповідає сучасному стану історичної науки. Відредаговано назви деяких розділів і підрозділів, з'явилися нові, які відображають реалії сьогодення. Так, до розділу «Україна – незалежна держава» додано два нових підрозділи «Євромайдан. Революція Гідності. 2013–2014 роки» та «Збройна агресія Росії проти України (2014–)» з рубриками «Анексія Криму», «Війна на Донбасі», «Суспільство на війні. Проблеми націєтворення».

Важливим для історичних досліджень є матеріал, представлений в аналітично розписаних продовжуваних, серійних та тематичних виданнях відомчих і регіональних наукових установ, навчальних закладів. У цьому випуску розписано понад 200 таких збірників, а також матеріали конференцій з історичної та краєзнавчої тематики.

Змінились формат видання і його обкладинка, в оформленні якої використано карту України за 1918 рік, нещодавно знайдену в бібліотеці Українського центру імені Івана Франка міста Річмонд (Канада). Епіграфом до щорічника стали проникливі слова Ліни Костенко: «А ви думали, що Україна так просто. Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартom. В умовах сучасного світу їй немає ціни» [5, с. 121].

На окрему увагу заслуговують заходи, пов'язані з популяризацією наших видань, зокрема, презентації ювілейних випусків покажчика «Історія України» – 25-го за 1992 рік та 40-го за 2007 рік – в яких брали участь вітчизняні вчені, фахівці бібліотечної, архівної та музейної справи, представники провідних книгозбірень, вищих навчальних закладів. З успіхом демонструвалися посібники «Історія України» на другій Київській міжнародній книжковій виставці-ярмарку (2006 р.), Міжнародній конференції «Бібліотеки та інформаційні ресурси у сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу» (2006 р.), на виставках українсько-американського благодійного фонду «Сейбр-Світло».

Електронна версія покажчика «Історія України» за 2008 рік була представлена на Міжнародному Ярмарку інноваційних бібліотечних послуг та електронного врядування (2011 р.). Також слід подякувати колегам із Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки за чудовий відеоролик про видання «Історія України» за 2012 рік (<https://youtu.be/-bJbKLmZO6o>).

Бібліографічний посібник є необхідним виданням у першу чергу для студентів: допомагає їм зорієнтуватись у потоці історичної літератури, швидко скласти бібліографію за обраною темою. В рамках ювілейних заходів до 80-річчя заснування НІБУ проведено низку презентацій щорічника «Історія України. 2017» для студентів-істориків Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Києво-Могилянської академії, Київського університету ім. Бориса Грінченка.

Тираж наших видань обмежений і тому здійснюється електронна розсилка повнотекстових версій покажчиків майже у сто установ, серед яких національні та державні бібліотеки, обласні універсальні наукові бібліотеки, бібліотеки вищих навчальних закладів, інститути Академії наук України.

Десять років тому розпочато формування бази даних (БД) «Історія України 2008 – рр.» в автоматизованій бібліотечно-інформаційній системі (АБІС). Нині кумулятивний українознавчий електронний ресурс у вигляді БД «Історія України» за 2008–2018 роки і повнотекстових версій цих же покажчиків за 1996–2007 роки

становить майже 100 тисяч бібліографічних записів. НІБУ була серед перших, хто використав АБІС для створення бібліографічних покажчиків. Отже, завдяки сучасним технологіям наша продукція як друкована, так і електронна, стає досконалішою та більш доступною для користувачів.

Таким чином, п'ятдесят випусків щорічника «Історія України» є невід'ємною частиною національної бібліографії та вагомим внеском у розвиток вітчизняної історичної науки.

Список бібліографічних посилань:

1. *Історія України : наук.-допом. бібліогр. покажчик за 2012 рік / Ін-т історії України НАНУ, Нац. іст. б-ка України ; упоряд.: Т. А. Приліпко, Д. Г. Стегній, Н. Г. Вощевська, К. Г. Таранюк-Русанівський ; ред.: А. В. Скорохватава, З. Х. Мусіна. – Київ, 2014. – 712 с.*

2. *Історія України. 2017 : бібліогр. покажчик / Нац. іст. б-ка України ; упоряд.: Н. Г. Вощевська, О. В. Литвин, Т. А. Приліпко, Д. Г. Стегній, К. Г. Таранюк-Русанівський ; ред.: А. В. Скорохватава, З. Х. Мусіна. – Київ, 2018. – 642 с.*

3. *Історія Української РСР : наук.-допом. покажчик літ. за рік 1968 / Держ. іст. б-ка УРСР ; склад.: В. І. Грицаєнко, О. С. Івченко, Н. С. Селівачова, Н. М. Уманська, В. Є. Черкасова ; редкол.: Л. Л. Макаренко, Л. Ф. Ромась та ін. – Київ, 1971. – 416 с.*

4. *Історія України : бібліогр. покажчик. 1993 / Держ. іст. б-ка України, Міжнар. асоц. українців, Нац. ком. істориків України ; упоряд.: М. Лук'яненко, І. Бутовська, Т. Приліпко, З. Мусіна, О. Кисельова, О. Середа, О. Старовойт ; ред.: Я. Ісаєвич, А. Комська, Л. Ястремська. – Київ-Львів, 1997. – 312 с.*

5. *Костенко Л. Записки українського самашедшого. – Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. – 416 с.*

Юлія Неграш,

Валентина Медведєва,

м. Київ

Внесок Ліліни Павлівні Одинокі в розвиток бібліотечної справи

Без минулого немає сьогодення, без осмислення всього шляху, який пройшло людство, неможливий розвиток і подальше вдосконалення світу. Так само і з бібліотеками. Для того, щоб рухатися далі, маємо збагнути, вивчити та проаналізувати всі досягнення та помилки пройдеших років.

Значною частиною цієї історії є Одинока Л. П – бібліотекознавець, педагог, кандидат педагогічних наук, доцент, один із фундаторів Київського інституту культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв).

Одинока Ліліна Павлівна – це новатор, педагог та закохана в книжки людина.

Внесок цієї визначної жінки в розвиток бібліотечної справи досить вагомий для того, щоб залишити поза увагою.

Л. П. Одинока поклала й не один рік свого життя на вивчення історії бібліотечної справи. Вона вела дослідження з таких питань: розвиток бібліотекознавства, роль і завдання бібліотек у суспільстві, історія бібліотечної теорії та практики, нормативне забезпечення бібліотечної справи. За її плечима понад 100 друкованих наукових робіт, серед яких: «Про класифікацію бібліотек на Україні в 20-30-ті роки», «Основні напрямки розвитку радянського бібліотекознавства в Українській РСР», «Научная работа в области библиотечного обслуживания населения в СССР», «Некоторые проблемы разработки исторических исследований в области библиотечного дела», «Библиотечное строительство на Украине: итоги и перспективы», «Історія бібліотечної справи у професійній підготовці бібліотекарів» та інші.

Захистила дисертацію «Розвиток бібліотекознавства в Українській РСР (1917–1941 рр.)» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук у Ленінградському державному інституті культури імені Н. К. Крупської, у якій вона привернула увагу до вже забутих імен і постатей, зокрема Дмитра Балики, Юрія Меженна, Костянтина Рубинського та інших. На цю роботу й зараз посиляється багато науковців при своїх дослідженнях, що свідчить про її актуальність і по сьогоднішній день [1, с. 11].

Свій шлях бібліотечного науковця Л.П. Одинока почала з навчання в Київському технікумі підготовки культурно-освітніх працівників (нині – Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Коледж культури і мистецтв»), де вона працювала лаборантом кабінету бібліотекознавства. Вищу бібліотечну освіту отримала в Ленінградському державному бібліотечному інституті імені Н. К. Крупської (нині – Санкт-Петербурзький державний університет культури і мистецтв) в 1962 р. за спеціальністю «бібліотекознавство і бібліографія». Працювала в науково-методичному відділі Державної республіканської науково-технічної бібліотеки УРСР [2, с. 217].

Ліліна Павлівна дотримувалася думки, що всі майстри свого діла мають обов'язково вивчати історію розвитку бібліотечної справи, принаймні, на теренах своєї Вітчизни. Саме з цією думкою вона заснувала, розвинула та посприяла

подальшому зацікавленню майбутніх науковців у темі історії бібліотечної справи, яка є підґрунтям для інших досліджень у будь-якому напрямі.

Працюючи з науковою спадщиною своїх співвітчизників, не залишала поза увагою її збереження та просування в суспільстві з метою подальшого використання на благо української науки.

Без її виступів не обійшлося й багато конференцій, семінарів і наукових зборів, де вона надавала методичні рекомендації для поліпшення роботи бібліотечних кадрів, а також порушувала багато актуальних і важливих тем бібліотечного світу. Наприклад, на деяких конференціях були представлені такі доповіді: «Система методичного керівництва бібліотеками в СРСР», «Теоретичні основи формування бібліотечної системи Української РСР в 20-30-ті роки», «Читачі масових бібліотек Української РСР (досвід вивчення в 20-30-ті роки і сучасний стан)», «Внесок українських бібліотекознавців у розвиток вітчизняного бібліотекознавства» та інші.

Одинока Л. П. зробила внесок і в нормативне забезпечення бібліотечної справи.

«Нею підготовлено рецензію на ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Багато уваги дослідниця приділяла розробленню методичних рекомендацій, серед яких: «Застосування ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» в роботі науково-довідкових бібліотек архівних установ» (Київ, 2008); «Служби науково-технічної інформації державних архівних установ України: інформаційна, організаційна та науково-методична діяльність» (Київ, 2012)». [1, с. 17-18]

Її старання справедливо оцінено й винагороджено, про що свідчать медалі «Ветеран праці», «За працю й звитягу», відзнака «Відмінник освіти України», подяка Прем'єр-міністра України, почесні грамоти та відзнаки Державного комітету архівів України, Міністерства культури і мистецтв України, Київського міського голови та ін. [2, с. 219]

Із наведеного можна зробити висновок, що ця визначна жінка доклала немало зусиль у розвиток бібліотечної справи, а її роботи мають наукову значущість і в дослідженні бібліотек сьогодення.

Список бібліографічних посилань:

1. *Лініна Павлівна Одинока – бібліотекознавець, педагог : (до 50-річчя наук.-пед. діяльності): біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд. Н. А. Стельмах; наук. ред.: П. І. Рогова., Заліток Л. М. ; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко; літ. ред. Т. М. Дерев'янко]. – Київ : Нілан-ЛТД, 2014. – 116 с. – (Серія «Майстри бібліотечної справи України» ; вип. 3).*

2. *Щедра нива Лініни Одинокої : до 75-річчя від дня народження / колектив Укр. НДІ архівної справи та документознавства // Архіви України. – 2012. – № 4. – С. 217–219.*

Вікторія Несін,

м. Київ

Популяризація нематеріальної культурної спадщини України:

досвід роботи наукової бібліотеки

Київського національного університету культури і мистецтв

Україна прагне зберегти свою культурну спадщину, національні традиції, посісти належне місце у сучасному європейському культурному просторі.

У 2008 році Україна приєдналася до «Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО», що передбачає підвищення рівня знань, а також міжнародне співробітництво задля забезпечення поваги до цього надбання. Стаття 2 Конвенції пояснює, що нематеріальна культурна спадщина (НКС) – це звичаї, форми представлення і вираження, знання і навички, а також – пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти і культурні простори, визнані співтовариствами в якості частини їхньої культурної спадщини [4].

Сьогодні з цієї проблематики працюють науковці Українського центру культурних досліджень Міністерства культури України, Центру пам'яткознавства НАНУ та УТОПІК, Центру Української культури та мистецтва.

Дослідження нематеріальної культурної спадщини України (НКСУ) є актуальним у сучасних умовах і вимагає уваги науковців, майстрів народного мистецтва, бібліотек як інформаційних центрів.

Модернізація вищої освіти у сучасному світі диктує необхідність інтенсивних змін у роботі бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО) та відкриває для них можливості стати потужними інформаційно-комунікаційними центрами.

Сьогодні бібліотеки ЗВО України активно долучаються до популяризації елементів нематеріальної культурної спадщини України (НКСУ) серед студентства та створення інформаційно-бібліографічного ресурсу для науковців.

Завдання бібліотеки вишу полягає в постійному вдосконаленні традиційних і запровадженні нових форм і методів діяльності:

- насамперед, популяризація елементів НКСУ шляхом проведення зустрічей з майстрами, виставок-презентацій, видання інформаційних матеріалів;
- виховання патріотизму, зацікавленості у вивченні та збереженні української культурної спадщини;
- підвищення культурної самоосвіти студентства.

Київський національний університет культури і мистецтв також долучився до популяризації, бо є одним з найбільших центрів підготовки фахівців культури і мистецтва в Україні.

Із залученням зусиль науковців, аспірантів, студентів України та зарубіжних країн, які досліджують актуальні проблеми туристичної галузі, культурології, філософії, фольклористики, мистецтвознавства, музеєзнавства, педагогіки, психології та економіки, фольклорних колективів і майстрів народної творчості здійснює комплексний науковий огляд сучасного стану елементів нематеріальної культурної спадщини (НКСУ) та проводить конференції, у межах навчальних дисциплін «Вступ до фаху» відбуваються практичні заняття для першокурсників кафедр.

Наукова бібліотека КНУКіМ:

- створює інформаційну та джерельну базу дослідження нематеріальної культурної спадщини України;
- пропонує платформу для обговорення та вивчення даної тематики серед наукової спільноти;
- сприяє розвитку інформаційної культури майбутніх фахівців культурно-мистецької сфери;
- безпосередньо впливає на формування нового мислення і погляду на нематеріальні культурні об'єкти, які є унікальними маркерами, що здатні на високому рівні популяризувати Україну та українське мистецтво у світі.

Активізувалась діяльність бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв в цьому напрямі з 2014 р., коли презентувала для студентів університету і науковців України інноваційно-освітній проєкт «Скарби нації» [12]. Автором проєкту виступила Олена Скаченко, завідувач сектора методичної роботи бібліотеки. Проєкт реалізовується за трьома напрямками:

- інформаційному (видання науково-популярних видань та інформаційних матеріалів);

- бібліографічному (формування інформаційно-бібліографічного ресурсу);
- творчому (проведення майстер-класів, виставок-презентацій) [12].

Також у 2014 р. видано пам'ятку «Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні», яка розповідає про українську історико-культурну, природну та нематеріальну спадщину, що перебуває під охороною ЮНЕСКО [13, 4]. Пам'ятку перекладено англійською мовою і представлено на сайті бібліотеки. Це розширило мовну аудиторію проєкту та сприяє популяризації культурної спадщини України серед зарубіжної спільноти.

Крім того, для студентів підготовлено і представлено на сайті науково-популярне видання «Петриківка – мальовничий дивосвіт» [8]. Видання розповідає про Петриківський розпис – перший український об'єкт декоративно-прикладного мистецтва, внесений до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО.

У 2016 р. вийшло з друку наукове видання «Косівська мальована кераміка як феномен українського гончарства», мета якого – поширення інформації та популяризація знань про майоліку Гуцульщини.

У п'яти розділах видання міститься інформація про історію розвитку гончарства у м. Косові; особливості процесу творення та відмінності технології косівської кераміки від виробів інших гончарних осередків України; висвітлюється спадщина провідних народних майстрів, чия творчість являє собою ілюстрацію формування косівської школи мальованої кераміки; розкриваються особливості сюжетних мотивів місцевого гончарства. Окремий розділ присвячено мистецтву виготовлення кахлів для гуцульської печі. Співавтором книги є сучасна майстриня, кандидат мистецтвознавства, доцент Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв М. М. Гринюк.

Розвиток інформаційних технологій, їхнє застосування у бібліотечній діяльності, важливість теми популяризації НКСУ серед культурної та наукової спільноти України зумовили актуалізацію проєкту бібліографічного напрямку.

З 2015 р. на сайті бібліотеки розпочато і ведеться формування інформаційно-бібліографічного ресурсу «Нематеріальна культурна спадщина України».

Структура ІБР відповідає національному переліку елементів НКС і складається з окремих інформаційних ресурсів, кожен з яких виділений в окремій вкладці: «Петриківський розпис», «Косівська мальована кераміка», «Козацькі пісні Дніпропетровщини», «Опішнянська кераміка», «Кролевецькі ткани рушники» [3].

Всі частини мають ідентичну організаційну структуру та роздіди:

1. Довідкова інформація про історію, особливості та унікальність елементу.
2. Сучасні носії елементу (вміщує короткі довідки про творчість сучасних майстрів).
3. Бібліографія наукових видань про елемент та каталоги/альбоми робіт майстрів.
4. Бібліографія статей про елемент у наукових і періодичних виданнях.

Станом на лютий 2016 р. завершено наповнення першої структурної частини ІБР – «Петриківський розпис». Зібрані й оприлюднені на сайті біографічні довідки про творчість 21 сучасного майстра. Текстова частина ілюструється фотоматеріалами (обов'язкова умова – роботи останніх років).

Третій і четвертий розділи ресурсу містять бібліографічні описи 324 джерел інформації, що розповідають про мистецтво Петриківки. Так, виявлено 1 дисертаційне дослідження з цієї проблематики; 26 наукових, навчальних, методичних видань; 32 альбоми/каталоги робіт майстрів. Серед 265 статей про петриківський розпис виділено 76 публікацій загального характеру, 166 – матеріали, що висвітлюють творчість окремої персоналії (всього систематизовано бібліографію про 36 художників), та 23 статті веббіографії.

Триває формування і наповнення інформаційними матеріалами ресурсів «Косівська мальована кераміка», «Козацькі пісні Дніпропетровщини» та «Кролевецькі ткани рушники». Зібрано інформацію про творчість 25 сучасних гончарів Косова (у співпраці із М. М. Гринюк), підготовлені довідки про стан і проблеми охорони пісень Дніпропетровщини (у співпраці з головою Всеукраїнської асоціації молодих дослідників фольклору І. Б. Фетисовим) та семантику кролевецьких рушників (у співпраці з доцентом кафедри міжнародного туризму КНУКІМ А. М. Гаврилюк). Всі матеріали доступні для читання у вкладках українською та англійською мовами.

Проект «Скарби нації» має важливе значення для підвищення рівня фахової підготовки студентів спеціальності «Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури», сприяє вихованню патріотизму, підвищенню культурної самоосвіти молоді.

Науково-популярні та інформаційні видання, підготовлені співробітниками бібліотеки для проекту, активно затребувані студентами у процесі підготовки до занять з навчальних дисциплін «Охорона і використання пам'яток історії та культури», «Пам'яткознавство», «Законодавство у сфері музейної та пам'яткоохоронної діяльності» [10].

Проект допоміг розширити діапазон практичної складової ознайомлення з етнотуристичними ресурсами України та став складовим освітнім компонентом до викладання авторської навчальної дисципліни «Український етнічний туризм» [9].

Для студентів 1-2 курсів у рамках Проекту проведено заходи: бінарна лекція за темою: «Народні промисли в Україні та унікальні осередки їх поширення і популяризації»; відвідання виставки «Символи косівської кераміки» у Національному історико-культурному заповіднику «Києво-Печерська лавра»; зустріч із автентичним носієм етнічної української культури Михайлом Сусаком, народним майстром-гончарем із Косова.

У рамках лекції відбулася мультимедійна презентація єдиного українського елементу «Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX-XXI ст.», включеного до Списку нематеріальної культурної спадщини людства та елементів, введених до національного переліку НКС. Найголовніша складова лекції була присвячена формуванню у студентів знань про туристичні регіони поширення представлених народних промислів і традицій, можливості відвідання їх туристами під час сучасних подієвих заходів, якими є фестивалі, ярмарки, етнографічні експедиції [9].

Сьогодні, усвідомлюючи вагомє значення культурної спадщини України, фахівці наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв доповнюють інформаційно-бібліографічного ресурс: «Нематеріальна культурна спадщина України» та здійснюють підготовку довідкових та науково-популярних видань. За допомогою мережі Facebook бібліотека інформує своїх користувачів про наукові заходи, послуги, ресурси, книжкові виставки, літературні вечори, зустрічі з відомими особистостями та анонсує майбутні події, що здатні на високому рівні популяризувати Україну та українське мистецтво у світі.

Список бібліографічних посилань:

1. «Скарби нації» : лонгрід / підгот. Олена Скаченко ; техн. підтримка Євгена Дорошенка ; Наук. б-ка Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Електрон. текст. і граф. дані. – Київ, 2017. – URL: <http://skarbi-natsiyyi.tilda.ws>, вільний (дата звернення: 30.09.19).
2. Жукова В. П. Бібліотечний соціальний інститут у контексті бібліотекознавчих досліджень. Вісник Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2013. Вип. 41. С. 205–211.
3. Інформаційно-бібліографічний ресурс «Нематеріальна культурна спадщина України». URL: <http://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/> (дата звернення: 30.09.19).

4. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d69 (дата звернення: 30.09.19).
5. Кухаренко А. Л. Бібліотека ВНЗ як соціально-комунікаційний центр творчого розвитку і самореалізації особистості. Вісник Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 43. С. 150–157.
6. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні : пам'ятка / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. О. О. Скаченко, наук. ред. Ю. М. Ключко. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2014. 71 с. : іл.
7. Перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України URL: http://uckd.org/index.php?option=com_content&view=article&id=24%3Aperelik-elementiv-spachchinistatya&catid=20%3Aanematrinalna-kult-spadcina-menu&Itemid=46&lang=uk (дата звернення: 30.09.19).
8. Петрівка: мальовничий дивосвіт / уклад. О. О. Скаченко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. 73 с. : іл.
9. Покажемо світу різнобарвну Україну. URL: <http://lib.knukim.edu.ua/pokazhemo-svitu-riznobarvnu-ukrainu/> (дата звернення: 30.09.19).
10. Практикум як підґрунтя професійного успіху URL: <http://lib.knukim.edu.ua/praktikum-yak-pidgruntia-profesiynogo/> (дата звернення: 30.09.19).
11. Реєстр національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України URL: http://uckd.org/index.php?option=com_content&view=article&id=25%3Arees-statya&catid=20%3Aanematrinalna-kult-spadcina-menu&Itemid=46&lang=uk (дата звернення: 30.09.19).
12. Скаченко Е. А. Задачі проекту «Сокровища нації» в системі інформаційного супроводження науки і освіти. Бібліотека як феномен культури : матеріали IV Міжнарод. конгр., Минск, 4–6 окт. 2016 г. Минск, 2016. С. 94–95.
13. Скаченко О. О. Інноваційно-освітній проект «Скарби нації» та його реалізація у Науковій бібліотеці КНУКіМ. Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія. «Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство». Одеса, 2016. Т. 21, вип. 1. С. 158–166.

Наталія Одноліток,

Наталія Міллер,

сmt Вороніж Шосткинський р-н Сумська обл.

**«Кулішева світлиця» при Шосткинській районній дитячій
бібліотеці сmt Вороніж – вшанування пам'яті видатного земляка П. О.
Куліша**

Хтось дуже розумний сказав, що краєзнавство – найпатріотичніша наука. І це безперечна істина. Адже краєзнавство відіграє важливу роль у відродженні традицій, популяризації об'єктів історико-культурної спадщини, розповідає про видатних особистостей регіону, сприяє відродженню і збереженню національної ідентичності,

історичної пам'яті народу, формуванню національної свідомості. А ще краєзнавча робота розвиває здатність до творчого наукового пошуку, навчає збирати та опрацьовувати статистичні матеріали.

Краєзнавство є одним з пріоритетних напрямів діяльності бібліотек. Бібліотечне краєзнавство – складова частина загального краєзнавства, особливості якого обумовлено специфікою бібліотечної справи. Саме інформаційний потенціал бібліотек якнайкраще може реалізувати національно-патріотичне виховання дітей. Бібліотека формує, розвиває і задовольняє краєзнавчі інформаційні потреби дітей – користувачів бібліотек.

Одним із першорядних напрямків краєзнавчої роботи Шосткинської центральної районної дитячої бібліотеки є популяризація історії стародавнього сіверського містечка (нині селище міського типу) Вороніж, його унікальних архітектурних пам'яток, цікавих місць та видатних особистостей. Бібліотека знаходиться у приміщенні старої садиби старшинсько-дворянського роду Гудим-Левковичів. Тому, можна сказати, вже із входу в бібліотеку діти знайомляться з архітектурою поміщицької садиби XIX століття побудови, дізнаються про історію цього роду, його внесок у культурно-історичне життя як містечка, так і України.

З метою залучення дітей до систематичного читання та організації їхнього змістовного дозвілля Шосткинська центральна районна бібліотека для дітей проводить цікаві та змістовні масові заходи до відзначення ювілейних та пам'ятних дат, використовуючи різноманітні форми роботи: краєзнавчі читання, подорожі, години, мандрівки; заочні екскурсії, віртуальні подорожі, історичні екскурси, години літературного календаря, виставки-портрети, виставки-персоналії, творчі зустрічі з поетами, письменниками, краєзнавцями, журналістами, місцевими мешканцями – поціновувачами історії рідного краю.

При Шосткинській центральній районній бібліотеці в 2007 році до 830-річчя селища Вороніж створено краєзнавчо-етнографічну музейну кімнату. Там зібрані книги та різні друковані матеріали про селище, унікальні документи та фотографії відтворюють цікаві сторінки минулого стародавнього козацького містечка Вороніж. Понад 100 експонатів розповідають про побут місцевих жителів, показують колорит нашого сіверського регіону. У стінах музейної кімнати проводиться багато тематичних екскурсій, заочних подорожей, історичних мандрівок, краєзнавчих читань для учнів шкіл, мешканців та гостей нашого селища.

Наше славне містечко Вороніж багате на визначних особистостей, котрі народилися або проживали тут певний час, серед них: фольклорист, етнограф,

педагог Петро Омелянович Чуйкевич; педагог, письменник, етнограф Іван Григорович Кулжинський; художники, іконописці брати Мурашки – Олександр Іванович, Микола Іванович; камерний, оперний співак Микола Кузьмич Іванов (Карбаченський); педагог, письменник Костянтин Дмитрович Ушинський; фольклорист, етнограф, краєзнавець, археолог Іван Спиридонович Абрамов. Крім того, Вороніж був сотенним містечком Ніжинського полку. Тому тут відбувалися значні історичні події та проживали видатні роди: граф Микола Васильович Гудович, дворянські родини Шрамченків, Гудим-Левковичів, Дорошенків. Збереглися унікальні пам'ятки як релігійної, так і цивільної архітектури.

Але пишаються вороніжці, в першу чергу, тим, що саме у Воронежі народився і пішов у світ видатний письменник, поет, літературний критик, мовознавець, видавець, перекладач, художник, основоположник оригінальної настановної концепції духовного й культурного саморозвитку української нації – Пантелеймон Олександрович Куліш.

Цьогоріч українська спільнота відзначила 200-річний ювілей від дня народження митця. Щоправда, не на тому рівні (з огляду на значимість цієї постаті для української нації), якого б хотілося. На жаль, Міністерство культури відхрестилося від імені Куліша (історія повторюється), і тому не відзначався ювілей на високому державному рівні, не було задіяне центральне телебачення, жоден, так званий, «національний» канал не висвітлив цю знаменну подію, не прислав кореспондентів на батьківщину митця в містечко Вороніж, де проходили урочисті святкування й відкриття пам'ятника «Пантелеймон Куліш. Юнацькі роки». Але добре, що наша країна – це взірць волонтерства. Тому й рясніли соціальні мережі проведеними заходами, хто де як міг. Інститут літератури ім. Тараса Шевченка НАН України провів ряд міжнародних конференцій у різних містах України – Львові, Сумах, Києві, Ніжині і це, завдячуючи титанічній організаційній роботі Олександра Олександровича Федорука, кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Креативну, цікаву пізнавальну виставку «Куліш. Пантелеймон Куліш» організував Музей книги і друкарства України (директор Бочковська Валентина Григорівна). Проходили урочистості, конференції, круглі столи, скайп-конференції у різних містах України, бо, на відміну від представників Міністерства культури, організатори цих заходів дуже добре знають про актуальність творчості П. О. Куліша в сьогоденних реаліях, в у мовах війни, коли відбувається переосмислення нашої історії, мови, літератури.

Тому все частіше повинно звучати слово письменника, котрий шукав шляхи виборення національної волі та соціальної справедливості.

Звичайно, не залишились осторонь і земляки-вороніжці, яким сам Бог велів ушановувати пам'ять та досліджувати життєвий шлях митця, зокрема, воронізький період, й доносити відомості про нього українській спільноті. Організувавши при Шосткинській центральній районній дитячій бібліотеці клуб за інтересами краєзнавчого напрямку «Воронізький літописець» (туди увійшли вчителі, учні старших класів, бібліотекарі, краєзнавці, науковці), вони розпочали серйозну підготовчу роботу до ювілею свого відомого земляка. Проведено ряд заходів: зібрали підписи воронізької громади й звернулися до народного депутата щодо відзначення ювілею письменника на високому державному рівні; за підтримки відділу культури Шосткинської районної державної адміністрації, директора Шосткинської районної централізованої бібліотечної системи створили при дитячій районній бібліотеці музейну кімнату «Кулішева світлиця»; за підтримки селищної адміністрації видрукували путівник «Воронізькими стежками П. О. Куліша» та виготовили величезний (3х2 м) банер «Родовід П. О. Куліша» (дослідили родовід члени клубу «Воронізький літописець»); завдячуючи матеріальному сприянню народного депутата України Молотка Ігоря Федоровича, побачило світ чудове науково-художнє видання «Вороніж і вороніжці в життєтворчості П. О. Куліша» (упорядкування, передмова і нові біографічні відомості про письменника – робота членів клубу «Воронізький літописець»). За ініціативи керівництва Шосткинської районної ЦБС організовано проведення літературно-художнього конкурсу «Родина єдина» для дітей та молоді – користувачів бібліотеки віком від 7 до 17 років, присвяченого 200-літньому ювілею нашого видатного земляка – Пантелеймона Олександровича Куліша. Мета заходу: популяризація імені П. Куліша, зацікавлення учасників життєвим та творчим шляхом митця; виявлення обдарованих дітей, сприяння розвитку їхньої творчості, стимулювання творчого мислення. Переможців та учасників конкурсу нагороджено подарунками. Було представлено 48 робіт, кращі з яких вміщено до літературно-художньої збірки «Родина єдина».

«Кулішева світлиця» – це перший крок до створення музею на малій батьківщині Пантелеймона Куліша, селищі Вороніж, адже саме музеї є скарбницею історичної та культурної спадщини, а музейні експонати – носіями безцінної інформації про історію, культуру та відомих особистостей краю. Нам хотілося створити музей, який виконував би не тільки традиційну, а й духовну функцію, який би пропонував нове бачення й переосмислення особистості письменника. Тому за

початкову концепцію «Кулішевої світлиці» взяли: дитячі та юнацькі роки П. Куліша, його воронізьке оточення (історія містечка, люди, побут, традиції, мова, природа), вплив його на формування особистості майбутнього митця; відтворення інтер'єру світлиці малопомісного дворянина першої половини XIX ст. Для музею (який, сподіваємося, в найближчому майбутньому відкриється у смт Вороніж) хотіли б ще додати концепцію поглибленого уявлення про Пантелеймона Куліша як людину (орав ниву, вирощував квіти, любив котів, грав на скрипці, майстрував меблі, займався гальванопластикою, підприємницькою діяльністю). Для цього, відповідно, треба віднайти фотоматеріали, спогади самого письменника, його сучасників, родичів. За першочергову мету при створенні світлиці ставили: зібрати, зберегти й популяризувати фото, документи, що стосуються його родичів, сусідів, нащадків, похресників, друзів...; відобразити побут містечка Вороніж XIX століття (фото, картини місцевих художників, так зване, «наївне мистецтво»; віднайти речі побуту, фольклорні та етнографічні матеріали, книги тощо). Опрацювавши безліч архівних матеріалів у різних містах України (і, навіть, Канади), обійшовши весь Вороніж, збираючи по крихтах спогади мешканців, перечитавши краєзнавчі дослідження як місцевих краєзнавців, так і науковців-кулішезнавців, частково реалізували задуману концепцію музею. До збирання матеріалів, запису спогадів, відвідування місць, пов'язаних із життям та творчістю письменника, були залучені учні місцевих шкіл – користувачі центральної районної дитячої бібліотеки. Результатом проведеної роботи стало наповнення музею: банер «Родовід П. О. Куліша», речі побуту XIX ст., старі картини місцевих художників, фотоматеріали, книги. Більшість із експонатів були подаровані нащадками П. Куліша по лінії його племінниці Ганни Миколаївни Куліш (у заміжжі Новик) та двоюрідної сестри Наталії Романівни Куліш (у заміжжі Шкура), також нащадками сусідів по кутку Трисвящина (зараз – вулиця імені П. Куліша), де знаходилося батьківське обійстя письменника. Є в «Кулішевій світлиці» декілька експонатів, знайдених під час поверхневих розкопок на місці колишньої церкви Трьох Святителів (збереглися тільки залишки фундаменту), де приймав святе хрещення 27 липня (8 серпня за новим стилем) 1919 року Панько Куліш. Окрема колекція представлена декількома раритетними книгами як Пантелеймона Олександровича Куліша; так і його співучня по Новгород-Сіверській гімназії Костянтина Дмитровича Ушинського; оригіналами та ксерокопіями документів, що стосуються самого письменника (виписка з метричної книги, ксерокопія пропису з латинської мови та малюнка з Новгород-Сіверської гімназії, ксерокопія рукопису – пісня записана від матері) періоду проживання його у Воронежі; так і його предків:

ксерокопіями документу з підписом прадіда, сотенного воронізького отамана Івана Куліша, ксерокопією з метричної книги за 1780 рік про одруження діда письменника Андрія Івановича Куліша; ксерокопіями виписок із метричних, сповідальних книг та судових справ, що стосуються родичів Пантелеймона Олександровича; ксерокопіями листування П. Куліша з його найкращим воронізьким другом Петром Омеляновичем Чуйкевичем (до речі, зберігся оригінал документа за 1860 рік, який стосується Петра Чуйкевича). Окрему виставку створюють світлини воронізьких нащадків П. Куліша; краєвиди Воронежа (річка Осота, Пішевців став, Шрамків став, Головенькова гребля), які зобразив митець у своїх ранніх творах, так званого, «воронізького циклу»; фото різних часів пам'ятки архітектури Лівобережної України XVIII ст. Архангело-Михайлівського храму, при якому малий Панько здобував перші ази науки в місцевого дяка Андрія; фото залишків церковного цвинтаря та церковного колодязя-журавля, який зберігся ще з часів проживання Пантелеймона у Воронежі і який він неодноразово описував у своїх ранніх творах.

Один стелаж у світлиці займає краєзнавча друкована продукція: книги, наукові збірники, вирізки з газет та журналів, що стосуються П. О. Куліша. Творчість і життєвий шлях письменника досліджували місцеві краєзнавці: Іван Спиридонович Абрамов, Микола Артемович Андрєєв; продовжують пошукову краєзнавчу роботу в наш час Віктор Володимирович Терлецький, В'ячеслав Дмитрович Кириєвський, Наталія Василівна Міллер та інші.

Дуже багато зібрано книг як самого П. О. Куліша, так і про нього. Поповнюється музейна кімната й подарунками, які привозять чи приносять відвідувачі світлиці. За короткий час існування музейної кімнати її відвідало багато як місцевих мешканців, так і гостей.

Зараз бібліотекарі разом з краєзнавцями готують маршрут «Воронізькими стежками П. Куліша» для проведення екскурсій школярам на канікулах. До складу екскурсії буде входити огляд «Кулішевої світлиці», перегляд фільмів про П. Куліша, відзнятих місцевою телерадіокомпанією «Телеком-Сервис», читання ранніх творів письменника «воронізького циклу», цікаві креативні завдання на маршруті.

У найближчому майбутньому бібліотекарі разом з членами клубу «Воронізький літописець» ставлять за мету проводити на базі «Кулішевої світлиці» не тільки екскурсії й походи за маршрутом «Воронізькими стежками П. О. Куліша», а й запровадити як для дорослої, так і для дитячої категорії читачів бібліотеки щорічні краєзнавчі читання, підготувати дітей-екскурсоводів, розробити ряд літературно-мистецьких заходів з відтворенням ігор, танців, фольклорно-обрядових

дійств, зображених у творах письменника «воронізького циклу».

7 серпня 2019 року на малій батьківщині письменника у містечку Вороніж відбулося велелюдне святкове літературно-мистецьке дійство. За кошти районного та місцевого бюджету було відкрито пам'ятник митцю, що показує його образ у роки проживання в рідному Воронежі, та облаштовано сквер ім. П. Куліша. Скульптурну композицію виконав молодий талановитий київський скульптор Володимир Лозовий. На свято завітало багато гостей: науковців, письменників, мовознавців, краєзнавців і просто шанувальників творчості нашого видатного земляка.

Відомий сучасний кулішезнавець Олесь Федорук зазначав, що П. О. Куліш був культурником і його діяльність, в першу чергу, була спрямована на те, щоб піднести Україну й піднести в ній національну свідомість. Таке ж завдання стоїть зараз і перед бібліотеками: розвивати культуру українця, виховувати національну свідомість, власну ідентичність, підвалини яких й були колись закладені невтомним трудівником на ниві просвітництва й культури – Пантелеймоном Олександровичем Кулішем.

Завершити статтю хотілося б пророчими Кулішевими словами: «Зовсім інша була б річ, якби ми єдиними устами і єдиним серцем трудилися над пробудженням суспільно-національної свідомості України».

Список бібліографічних посилань:

1. Абрамов І. С. Розшуки про П. О. Куліша й його батьківщину // Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови. – Київ, 1931. – [Т.] III.

2. Вороніж і вороніжці в життєтворчості П. О. Куліша. Рання проза П. Куліша «воронізького циклу» з додаванням нових біографічних відомостей періоду проживання письменника у Воронежі / упоряд., передм., прим. Н. В. Міллер. – Київ, Видавництво Ліра-К., 2019. – 152 с.

3. Воронізькими стежками П. О. Куліша: путівник. / упоряд., дизайн члени клубу «Воронізький літописець». – Шостка: Рекламна група «Слобожанщина», 2019. – 13 с.

4. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство: підручник. – Київ, 2007. – 504 с.

5. Родина єдина : альманах / упоряд. Н. М. Одноліток. – Шостка: Рекламна група «Слобожанщина», 2019. – 61 с.

*Сергій Палій,
Валентина Медведева,
м. Київ*

**Інформаційно-аналітичні центри України
як документально-ресурсні інституції національної пам'яті**

Специфіка нинішнього етапу розвитку суспільства обумовлюється використанням електронних технологій – радіо, телефон, телебачення, Інтернет, що, в свою чергу, призвело до стрімкого зростання обсягів інформації. Активний розвиток інформаційно-аналітичної діяльності у вітчизняних державних і комерційних установах набув характеру однієї з істотних тенденцій останнього часу. Її актуалізація обумовлена рядом об'єктивних факторів: з одного боку, це демократизація соціального життя, ускладнення механізму управління державою, розвиток ринкових відносин, посилення впливів інформаційного компонента суспільних процесів, а з іншого, - пов'язане з ним підвищення значимості інтелектуальної складової процесу прийняття рішень в управлінській та інших сферах суспільного життя, а також експонентне зростання обсягів інформації, необхідних для прийняття управлінських рішень та здійснення інших видів суспільної діяльності. У цьому контексті зростає значення ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення суспільного розвитку, що посилює науковий інтерес до організації інформаційно-аналітичної діяльності.

Утім, незважаючи на наявність наукового доробку (В. Горовий, І. Давидова, О. Воскобойнікова-Гузєва, М. Васильченко, В. Попик, Г. Шемаєва, та інші), в якому висвітлюється суть інформаційно-аналітичної діяльності, принципи, методи, методики застосування інформаційно-аналітичних технологій для прийняття ефективних управлінських рішень, підготовки інформаційно-аналітичних продуктів, слід справедливо констатувати, що потребують спеціального дослідження питання інституціалізації, функціонування та перспективи розвитку інформаційно-аналітичних центрів в Україні – документально-інформаційних інституцій, діяльність яких спрямована на осмислення як історико-культурних, так і сучасних тенденцій суспільного розвитку.

Актуальність дослідження розвитку та функціонування інформаційно-аналітичних центрів в Україні обумовлена протиріччям між об'єктами-тенденціями інтелектуалізації суспільних процесів і недостатнім рівнем теоретичного осмислення функціонування інформаційно-аналітичних центрів як документально-

інформаційних інституцій, здатних використовувати когнітивні технології та створювати інтелектуально місткі національні продукти, які мають представляти Україну як державу суверенну; містити пріоритети національних інтересів та безпеки.

Українське бібліотекознавство на сьогодні лише побіжно досліджувало проблему діяльності науково-аналітичних центрів України (як державних, так і громадських, приватних) як складових у загальнонаціональній системі національного інформаційно-культурного простору.

У вимірі означеної проблеми особливий науковий інтерес має бути зосередженим на виявленні та обґрунтуванні суспільних чинників факторів впливу на процес розвитку діяльності інформаційно-аналітичних центрів в Україні; характеристики їхньої видової специфіки, обґрунтуванні особливостей функціонування бібліотечних інформаційно-аналітичних структур в мережі інформаційно-аналітичних центрів в Україні; розкритті основних аспектів нормативно-правового забезпечення їхньої діяльності та адаптації до міжнародних стандартів.

Серед перспектив розвитку функціонування інформаційно-аналітичних центрів України особливо слід виокремити тенденцію інтеграції інтелектуального капіталу інформаційно-аналітичних структур України в напрямі створення загальнонаціональної інтелектуальної платформи для формування та розвитку українського національного інформаційного простору.

Список бібліографічних посилань:

1. *Актуальні проблеми інформаційної безпеки України : аналіт. доп. Укр. центру економ. і політ. дослідж. ім. О. Разумкова. Національна безпека і оборона. 2001. № 1. С. 25.*
2. *Аналітичний центр. URL:*
<https://www.wikizero.com/uk/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80>
3. *Аналітичні центри України URL:*
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8>
4. *Шемаєва Г. Бібліотечна діяльність в інформаційному забезпеченні науки: стратегії розвитку. Вісн. Кн. палати. 2006. № 9. С. 17–19.*

**Надія Піонткевич,
Людмила Прокопенко,
м. Київ**

Краєзнавчі аспекти діяльності Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного

Для поширення та популяризації краєзнавчих знань серед громадськості бібліотеки визначають краєзнавчу діяльність як пріоритетну в своїй роботі.

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного (далі – ДНАББ) не стоїть осторонь і також має низку цікавих краєзнавчих проєктів. Одним із них необхідно виокремити соціально-бібліотечний проєкт «Історія малих міст України» (з 2008 року), основна мета якого – залучення громадськості, науковців, місцевого населення для вивчення пам'яток історії архітектури, будівництва і культури малих міст України, збереження історико-архітектурної спадщини держави та поширення знань про них серед населення. Під час підготовки до проєкту досліджено фонди бібліотеки в історико-архітектурних, природно-географічних особливостей малих міст України, проводилися дослідження особистостей певного краю (художників, архітекторів, меценатів, діячів культури, краєзнавців тощо) [2].

У рамках проєкту відбувалися засідання бібліотечного клубу «Національні святині», присвячені містам України: Бару Вінницької обл., Василівці Закарпатської обл., Верхньодніпровську Дніпропетровської обл., Волновасі Донецької обл., Гадячу Полтавської обл., Галичу Івано-Франківської обл. та іншим малим містам України [2].

Цей проєкт характеризує плідну краєзнавчу діяльність бібліотеки – поширення інформації про край серед населення. У результаті цього проєкту підготовлено 17 бібліографічних покажчиків краєзнавчої тематики «Малі міста України» про кожне місто, селище України. Бібліографічні покажчики поділені на області, де в кожному з них описано до 40 міст [2].

Не обмежується бібліотека і віртуальним режимом – власним сайтом. З кожної знаменної дати на веб-сайті ДНАББ поширюється інформація про цікаву подію, факти (день народження відомого архітектора Києва, пам'ятка про будівлі та вулиці столиці чи міст України). Також на веб-сайті бібліотеки за розділом «Подорожуючи містами» вміщена інформація про міста України, поділена за областями [1].

Традиційними залишаються наочні форми популяризації краєзнавчої літератури – книжкові виставки. Під час презентацій фахівці бібліотеки організовують книжкові виставки, що значно поглиблюють інтерес користувачів до певної тематики, а також особистості автора.

Так, у рамках презентації книжки «Ботанический сад на Зверинце» директора Музею історії Ботанічного саду, кандидата історичних наук Н. В. Чувікіної, підготовлено відповідну книжкову виставку, для якої було опрацьовано масив краєзнавчої літератури щодо історії Києва та ботанічних садів. Здебільшого була пріоритетною література про ботанічний сад на Звіринці (*нині - Ботанічний сад ім. Гришка*). Література, відібрана із краєзнавчого каталогу бібліотеки, розміщена у виставковій шафі для наочної демонстрації користувачам та відвідувачам заходу в бібліотеці.

Для більшого пізнання молоддю інформації про край бібліотека плідно співпрацює з закладами вищої освіти (*далі – ЗВО*) та є майданчиком для засвоєння практичних знань студентами з обраної ними галузі навчання.

Бібліотечні працівники проводять для студентів екскурси з історії ДНАББ, надають інформацію про бібліотечні каталоги та її фонд, презентують видання з фонду рідкісної книги та краєзнавства.

З метою поглиблення знань студентів історичних і краєзнавчих дисциплін бібліотекою ініційовано проведення групових краєзнавчих досліджень під наглядом керівників практики з історії малих міст України, вивчення життя й діяльності відомих київських архітекторів І. Г. Григоровича-Барського, В. Г. Заболотного та інших.

Студенти, які навчаються зі спеціальності «Історія» історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, знайомляться з відділом рідкісної книги та краєзнавства, інноваційно-методичною, краєзнавчою та бібліографічно-інформаційною діяльністю бібліотеки, специфікою її довідково-пошукового апарату з метою пошуку матеріалів історико-краєзнавчої тематики тощо.

Водночас, бібліотека координує роботу із іншими бібліотеками, установами та проєктами для поширення своєї краєзнавчої діяльності.

Поряд з цим, було співробітництво ДНАББ ім. В. Г. Заболотного із Вікіпедією (у рамках української частини міжнародної ініціативи Wiki Loves Monuments 2019 – «Вікі любить пам'ятки»). В бібліотеці було проведено церемонію нагородження переможців фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки». Основною метою конкурсу був

збір і накопичення фотографій пам'яток культурної спадщини України та світу для подальшого ілюстрування статей із Вільної енциклопедії. Під час заходу зазначено, що обрання місця проведення – не випадкове, адже інформація про значну частину архітектурних пам'яток, представлена в роботах конкурсантів, зберігається в ДНАББ ім. В. Г. Заболотного – єдиній бібліотеці України архітектурно-будівельного спрямовування.

Отже, ДНАББ ім. В. Г. Заболотного підтримує тенденцію краєзнавчої роботи, проводить різні заходи, започатковує нові проєкти для популяризації цікавих фактів із життя краю серед користувачів, відвідувачів установи. Як висновок, це їй вдається, адже кожен захід відвідують дедалі більше людей, зокрема – молоді (студентів, дослідників, тощо), яких привертає інформація краєзнавчого спрямування про те чи інше місце, місто, будівлю тощо.

Список бібліографічних посилань:

1. Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного [Електронний ресурс] / Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного. — Електронні дані. — Київ. — Режим доступу: <http://www.dnabb.org/index.php> — Назва з екрана. — Дата перегляду : 10.10.2019.
2. Діяльність Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного у 2017 році : інформ.-аналіт. огляд / М-во регіон. розвитку, буд-ва та житл.-комун. госп-ва України, Держ. наук. архітектур.-буд. б-ка ім. В. Г. Заболотного ; уклад.: Г. А. Войцехівська, Н. В. Світла ; редкол.: Г. А. Войцехівська (відп. ред.) [та ін.]. - Київ : КВІЦ, 2018. - 183 с.

**Ольга Покропивна,
м. Київ**

Ретроспективне наповнення краєзнавчого ресурсу «Історія міст і сіл України» з фонду НІБУ (на прикладі Київської області)

Національна історична бібліотека України (далі – НІБУ, Бібліотека) є методичним центром у галузі історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності. Фахівці науково-методичного відділу НІБУ систематично, раз на рік, аналізують та висвітлюють краєзнавчу роботу регіональних бібліотечних центрів України, а також здійснюють науково-методичну апробацію своїх краєзнавчих інформаційних ресурсів та проєктів.

Так, у 2016 році спеціалістами Бібліотеки реалізовано дослідження електронного довідкового апарату НІБУ в контексті створення бібліографічної бази з

«Історії міст і сіл України» (далі - БД, Ресурс) (на прикладі Київської області). Аналіз, який відбувся, дозволив виявити існуючі інформаційні лакуни у кластері «села» Київської області, результати якого висвітлено у 27-му випуску інформаційного бюлетеня. За підсумками дослідження з'ясовано, що інформацію не знайдено про половину населених пунктів Київської області (562 села) в електронних каталогах і базах даних НІБУ³⁶.

У наступному дослідженні, яке стало логічним продовженням раніше згаданого, розміщувався аналіз «сучасних електронних та друкованих джерел краєзнавчої інформації як основа для доповнення ресурсу з історії міст і сіл України (на прикладі Київської області)»³⁷, на основі якого були сформовані списки джерел для заповнення вже раніше визначених інформаційних лакун з історії населених пунктів Київщини, зокрема – «Список джерел з фонду НІБУ, рекомендований для заповнення лакун у БД «Історія міст і сіл України» (Таблиця 1)»³⁸. Також у результаті дослідження виявлено прогрес у поповненні бібліографічною інформацією про населені пункти (села) Київської області у ресурсі «Історія міст і сіл України» на 298 назв, що визначались як лакуни у дослідженні 2016 року.

Мета статті – повідомити про аналіз списку джерел з фонду НІБУ, що був сформований для заповнення інформаційних лакун у БД «Історія міст і сіл України» відповідно до Таблиці 1 краєзнавчого дослідження 2017 року; розкрити результати з виявлення та наповнення цими джерелами БД «Історія міст і сіл України»; надати уточнений список інформаційних лакун з населених пунктів (села) Київської області.

У списку джерел з фонду НІБУ запропоновано 108 документів, з яких необхідно було відібрати інформацію про населені пункти Київщини. У процесі роботи та перегляду документів de-visu фахівцями науково-методичного відділу вирішено створювати записи до Ресурсу не тільки у разі виявлення лакун про населені пункти Київщини, як планувалось у дослідженні, а й у випадку виявлення важливої краєзнавчої інформації про будь-який населений пункт України (відповідно до «Науково-методичних рекомендацій з виявлення, відбору та опрацювання краєзнавчих документів для бази даних «Історія міст і сіл

³⁶ Краєзнавча робота в бібліотеках України: інформ. бюлетень. Вип. 27 / Нац. іст. б-ка України; підгот.: В.П. Кисельова, О. В. Михайлова ; ред.: Т. С. Кудласевич, І. В. Чеховська - Київ, 2016. – С. 109-134.

³⁷ Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень. Вип. 28 / підгот.: В. П. Кисельова, М. А. Поліщук, І. В. Чеховська ; ред.: О. В. Михайлова. - Київ, 2017. - 98 с.

³⁸ Перелік джерел з фонду НІБУ, рекомендованих для заповнення інформаційних лакун з історії населених пунктів Київської області у БД «Історія міст і сіл України». - [Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень](#). Вип. 28 / підгот.: В. П. Кисельова, М. А. Поліщук, І. В. Чеховська; ред.: О. В. Михайлова. - Київ, 2017. - С.21-51.

України»»³⁹). Таке рішення дозволило уникнути повторного опрацювання визначених документів за іншими критеріями відбору, а БД «Історія міст і сіл України» поповнилась значною кількістю записів.

Таким чином, у результаті проведеної роботи та перегляду всіх визначених документів (Таблиця 1, Вип. 28 ⁴⁰) здійснено понад 1220 записів у БД – з них більшість – аналітичного змісту. Зазначимо, що документи, які були проаналізовані, зберігаються у різних відділах фонду НІБУ: науково-дослідному відділі стародруків, цінних та рідкісних видань; відділі довідково-бібліографічної та інформаційної роботи; відділі обслуговування користувачів тощо. Також опрацьовані документи відносяться до різних хронологічних періодів, починаючи з середини ХІХ ст. і закінчуючи початком ХХІ ст. Приблизно половина документів, що зберігається у науково-дослідному відділі стародруків, цінних та рідкісних видань, має цифрові копії (електронний варіант), на які обов'язково у БД додавалися посилання у відповідному полі АБІС (автоматизована бібліотечна інформаційна система), що спрощує пошуково-інформаційну роботу користувачам Бібліотеки. З опрацьованого списку нами виявлено інформацію про 15 населених пунктів Київщини, які раніше визначались як лакуни, відсіяно – 20 документів, що не відповідають критеріям науково-методичних рекомендацій ⁴¹ (див. Таблицю).

Таблиця

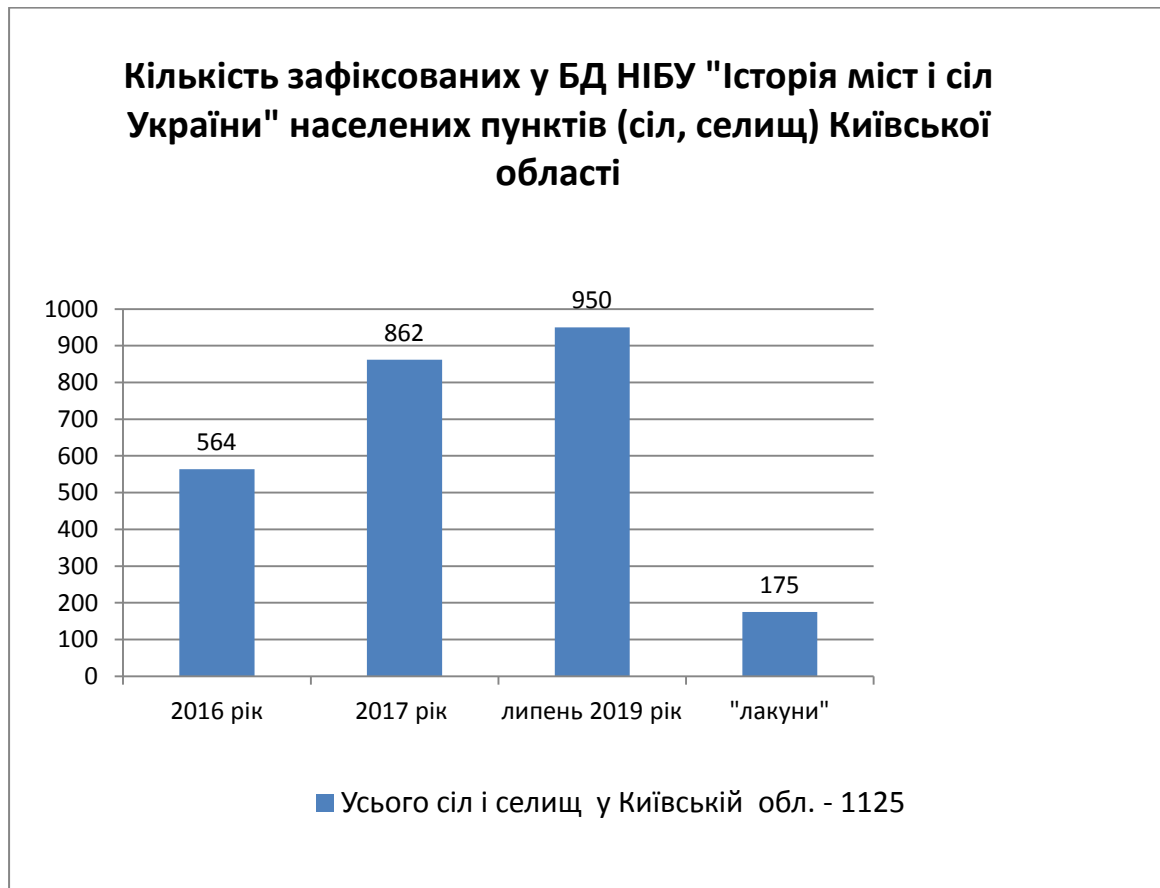
Опрацьовано документів з фондів НІБУ	Відсів відповідно до наук-метод. рекомендацій	Внесено "Лакуни н.п. Київської області"	Кількість записів у БД "Історія міст і сіл України"
108	20	15	Понад 1220 записів, (більшість з яких - аналітичні)

³⁹ Науково-методичні рекомендації з виявлення, відбору та опрацювання краєзнавчих документів для бази даних «Історія міст і сіл України» / Нац. іст. б-ка України ; підгот. Н. О. Волошінська ; ред.: І. В. Чеховська, Т. С. Кудласевич. – Київ, 2016. – 75 с.

⁴⁰ Перелік джерел з фонду НІБУ, рекомендованих для заповнення інформаційних лакун з історії населених пунктів Київської області у БД «Історія міст і сіл України». - [Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень](#). Вип. 28 / підгот.: В. П. Кисельова, М. А. Поліщук, І. В. Чеховська ; ред.: О. В. Михайлова. - Київ, 2017. - С.21-51.

⁴¹ Науково-методичні рекомендації з виявлення, відбору та опрацювання краєзнавчих документів для бази даних «Історія міст і сіл України» / Нац. іст. б-ка України ; підгот. Н. О. Волошінська ; ред.: І. В. Чеховська, Т. С. Кудласевич. – Київ, 2016. – 75 с.

Відтак, на липень 2019 року, в результаті аналізу БД «Історія міст і сіл України», зафіксовано інформацію про 950 населених пунктів (села та селища) Київської області, яка раніше була відсутня (Мал. 1). Відмітимо, що поповнення Ресурсу відбувалося й у процесі поточного опрацювання документів з нових надходжень.

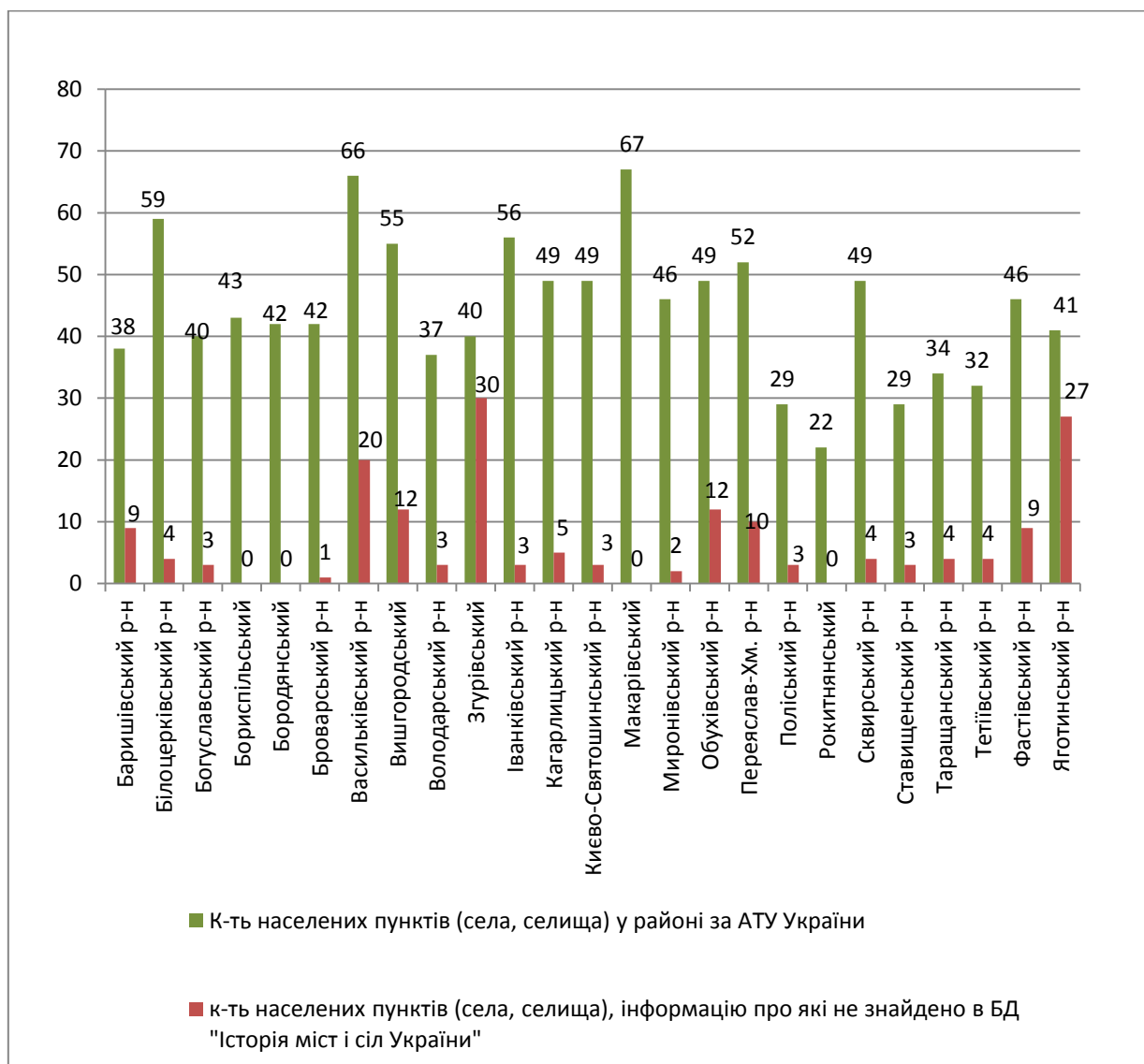

Мал. 1

Отже, БД НІБУ «Історія міст і сіл України» за 2016-2017 рр. поповнилась записами про 298 населених пунктів Київщини, а за 2017- липень 2019 роки на 88. На жаль, інформацію про історію 175 сіл Київщини поки що не внесено до Ресурсу.

Таким чином, у результаті дослідження та проведеного аналізу фахівцями випробувано алгоритм щодо відбору та опрацювання документів з фонду НІБУ для заповнення інформаційних лакун з історії населених пунктів України, а також проаналізовано співвідношення виявленої бібліографічної інформації у БД «Історія міст і сіл України» про кожен населений пункт Київщини із їхньою загальною кількістю за адміністративно-територіальним устроєм України (АТУ). Так, наприклад, у Макарівському районі Київської області за даними АТУ України налічується 67 сіл, в БД знайдено бібліографічну інформацію про кожен населений пункт в цьому районі, а в Згурівському районі – 40 сіл, про 30 з яких інформацію не

виявлено (Мал. 2). Причини таких даних можуть бути різні, наприклад, те що дослідники, краєзнавці залишають поза своєю увагою деякі населенні пункти Київщини і не висвітлюють їхню історію або ж видавництва/автори не надсилають обов'язковий примірник до державних інформаційних установ.

Мал. 2

У результаті дослідження рекомендовано:

- надалі здійснювати ретроспективне наповнення БД з фонду НІБУ задля заповнення інформаційних лакун з історії населених пунктів України;
- науковцям, дослідникам, краєзнавцям і бібліографам звернути увагу на дослідження населених пунктів України, які в інформаційному полі недостатньо висвітлені;
- закликаємо усіх видавців виконувати Закон України «Про обов'язковий примірник документів» для того, щоб кожен українець зміг вивчати історію свого краю де він народився, жив або працював.

Далі наводимо оновлений список населених пунктів Київської області, про які недостатньо або ж взагалі немає даних, та запрошуємо усіх долучитись до розшуків нової та детальнішої інформації з історії населених пунктів України.

Список сіл Київської області, про які не виявлено інформацію для БД «Історія міст і сіл України» НІБУ (на липень 2019 року):

1. Андріївка Миронівський р-н	22. Володимирівка Вишгород. р-н
2. Андріївка Сквирський р-н	23. Володимирське Згурівський р-н
3. Аркадіївка Згурівський р-н	24. Воронівщина Яготинський р-н
4. Багрин Васильківський р-н	25. Гайок Білоцерківський р-н
5. Безіменне Обухівський р-н	26. Гайок Володарський р-н
6. Безуглівка Згурівський р-н	27. Горбачівка Згурівський р-н
7. Березенщина Васильківський р-н	28. Горохівське (Петрівське) Кагарлицький р-н
8. Божки Яготинський р-н	29. Гребля Переяслав-Хмельницький р-н
9. Борисів Васильківський р-н	30. Гречана Гребля Згурівський р-н
10. Василівка Фастівський р-н	31. Григорівка Тетіївський р-н
11. Великий Крупіль Згурівський р-н	32. Григорівка Яготинський р-н
12. Вербова Білоцерківський р-н	33. Григорівська Слобода Ставищенський р-н
13. Виселка (Петрівське) Кагарлицький р-н Великоприцьківська сільрада	34. Двірківщина Яготинський р-н
14. Виселкове (Петрівське) Кагарлицький р-н Халчанська сільрада	35. Деминівка Фастівський р-н
15. Вишківське Ставищенський р-н	36. Дерев'янки Васильківський р-н
16. Вишневе Згурівський р-н	37. Дзюбівка Яготинський р-н
17. Вишня Фастівський р-н	38. Дібрівка Кагарлицький р-н
18. Вільне Згурівський р-н	39. Діброва Васильківський р-н
19. Вільшанська Нива Фастівський р-н	40. Дмитрівка (Петрівське) Вишгородський р-н
20. Вознесенське (Жовтневе) Згурівський р-н	41. Дружба Володарський р-н
21. Володимирівка Білоцерківський р-н	42. Довга Гребля (Леніне) Переяслав-Хмельницький р-н
	43. Дунайка Сквирський р-н
	44. Жоравка Яготинський р-н
	45. Жуківка Згурівський р-н

46. Забучтя Києво-Святошинський р-н
47. Зайців Васильківський р-н
48. Залізне Васильківський р-н
49. Заострів Переяслав-Хмельницький р-н
50. Застугна Обухівський р-н
51. Засупоївка Яготинський р-н
52. Зелене Згурівський р-н
53. Іллінське Згурівський р-н
54. Кавказ Переяслав-Хмельницький р-н
55. Кайнари Яготинський р-н
56. Калинівка Богуславський р-н
57. Каменка Вишгородський р-н
58. Капустяна Обухівський р-н
59. Кобці Васильківський р-н
60. Козіївка Обухівський р-н
61. Кончаки Фастівський р-н
62. Конюша Обухівський р-н
63. Коптевичівка Яготинський р-н
64. Коржиха Володарський р-н
65. Коржі Баришівський р-н
66. Красюки Таращанський р-н
67. Крива Таращанський р-н
68. Крячки Васильківський р-н
69. Ксаверівка Друга Васильківський р-н
70. Кулешів Миронівський р-н
71. Кулі Обухівський р-н
72. Кулібаба Васильківський р-н
73. Лебедівка Яготинський р-н
74. Левченкове Згурівський р-н
75. Ленди Обухівська міськрада
76. Лизогубова Слобода Згурівський р-н
77. Лісове (Чапаєве) Поліський р-н
78. Лісовичі Вишгородський р-н
79. Лозовий Яр Яготинський р-н
80. Луб'янка Васильківський р-н
81. Лукомщина Яготинський р-н
82. Любомирівка (Право Жовтня) Згурівський р-н
83. Майське Згурівський р-н
84. Макарівка Обухівський р-н
85. Мала Супоївка Згурівський р-н
86. Мала Тарасівка Баришівський р-н
87. Малоберезанське Таращанський р-н
88. Маківці Баришівський р-н
89. Межове Білоцерківський р-н
90. Миколаївка Вишгородський р-н
91. Михайлівка Богуславський р-н
92. Млинок Фастівський р-н
93. Молочне Тетіївський р-н
94. Недра Баришівський р-н
95. Нижча Дубечня Вишгородський р-н
96. Ничипорівка Яготинський р-н
97. Нова Олександрівка Згурівський р-н
98. Нове Життя Володарський р-н
99. Новий Шлях Сквирський р-н
100. Озерне Яготинський р-н
101. Олександринівка Згурівський р-н
102. Олексіївка Богуславський р-н
103. Олексіївка Згурівський р-н

104. Омелянівка Поліський р-н
105. Пайки Згурівський р-н
106. Паращина Обухівський р-н
107. Пасічна Баришівський р-н
108. Переяславське Переяслав-Хм. р-н
109. Перше Травня Переяслав-Хм. р-н
110. Перше Травня Тетіївський р-н
111. Першотравневе Броварський р-н
112. Петрівка Васильківський р-н
113. Полковниче (Петрівське) Згурівський р-н
114. Пірнове Вишгородський р-н
115. Плескачі Переяслав-Хм. р-н
116. Плужники Яготинський р-н
117. Путрівка Васильківський р-н
118. Пшеничне Васильківський р-н
119. Райківщина Яготинський р-н
120. Ріденьке Тетіївський р-н
121. Ровжі Вишгородський р-н
122. Розумівка Яготинський р-н
123. Романків Обухівський р-н
124. Рудницьке Баришівський р-н
125. Свобода Згурівський р-н
126. Світанок Переяслав-Хмельницький р-н
127. Скребиші Білоцерківський р-н
128. Соколівщина Яготинський р-н
129. Соснівка (Радянське) Переяслав-Хм. р-н
130. Сотниківна Яготинський р-н
131. Софіївка Згурівський р-н
132. Софіївка Фастівський р-н
133. Стара Марківка Поліський р-н
134. Стара Орлиця Згурівський р-н
135. Старе Згурівський р-н
136. Старий Міст (Петрівське) Іванківський р-н
137. Степанівка Іванківський р-н
138. Сувид Вишгородський р-н
139. Супоївка Яготинський р-н
140. Тарасенки Фастівський р-н
141. Тарасівка Кагарлицький р-н
142. Тарасівка Обухівський р-н
143. Тарасівка Тетіївський р-н
144. Тарасівка Фастівський р-н
145. Тарасівщина Вишгородський р-н
146. Терлещина Згурівський р-н
147. Травневе Переяслав-Хмельницький р-н
148. Тужилів Яготинський р-н
149. Усівка Згурівський р-н
150. Устинкова Гребля Баришівський р-н
151. Фарбоване Яготинський р-н
152. Федорівка Вишгородський р-н
153. Федорівка Поліський р-н
154. Федорівка Яготинський р-н
155. Чайки Києво-Святошинський р-н
156. Червоне Васильківський р-н Застугнянська сільрада
157. Червоне Васильківський р-н Застугнянська сільрада
158. Червоне Вишгородський р-н
159. Червоне Ставищенський р-н
160. Червоне Яготинський р-н
161. Червоне Заріччя Яготинський р-н

162. Червоне Поле Васильківський р-н	170. Шевченкове Обухівський р-н
163. Червоні Яри Таращанський р-н	171. Шевченкове Переяслав-Хмельн. р-н
164. Черкасівка Яготинський р-н	172. Шевченкове Яготинський р-н
165. Шалівка Сквирський р-н	173. Шовкове Баришівський р-н
166. Шевченківка Васильківський р-н	174. Щасливе (Леніне) Згурівський р-н
167. Шевченкове Згурівський р-н	175. Яблуневе Баришівський р-н
168. Шевченкове Іванківський р-н	
- Димарська сільрада
169. Шевченкове Києво-Святошинський р-н

**Галина Пристай,
м. Івано-Франківськ**

Івано-Франківщини уславлені імена: механізм моделювання унікальної культурної ідентичності регіону

Актуальність дослідження. Культура є одним із головних атрибутів кожної нації. З кожним роком у суспільстві збільшується інтерес до історичного минулого нації, пам'яток національної культури, збереженням яких займаються бібліотеки, музеї, архіви. Національна культура народу – це той великий скарб, який передається від покоління до покоління, примножується, збагачується. Особливо важливими є ретельна «реставрація» цілісного образу мистецького середовища, зіставлення і критична оцінка всіх його складових, повернення втраченого й усвідомлення завданих деформацій, визначення найважливіших тенденцій розвитку та перспектив. Адже протягом останніх десятиліть змінилася рецепція на роль у суспільстві інституцій культури, зокрема бібліотечних установ. Вони розглядаються не лише як сховища артефактів, а й як заклади, які можуть надавати широкий спектр інформаційних послуг, організовувати цікаве дозвілля, допомагати владним структурам реалізовувати культурні та соціальні програми й здійснювати трансляцію культурного досвіду.

З позицій розкриття ролі бібліотеки як комунікаційного репрезентанта культурно-мистецького надбання регіону важливим було ознайомлення з концепцією сутнісних соціальних функцій публічної бібліотеки, обґрунтованою

науковцем М. Самохіною [9]. Автор виокремила такі чотири системно взаємопов'язані функції: кумуляція – збирання і зберігання документів та інформації про них; класифікація – впорядкування документів у єдиний фонд – модель культури; трансляція – надання абонентам систематизованих (тобто таких, що є певними частинами моделі культури) документів та інформації про документи; ціннісна орієнтація – ієрархізація елементів моделі, виділення культурних цінностей та рекомендація їх абонентам.

Співзвучним концепції М. Самохіної є трактування соціалізуючої культурно-освітньої функції бібліотек науковцем І. Тікуною. У статті «Функціональна модель бібліотеки суспільства знань у регіональному контексті» [9] автор підкреслює: сучасна бібліотека сприяє долученню конкретного індивіда до культури через посередництво духовних цінностей, що зафіксовані в інформаційних джерелах.

Національно-культурне відродження України стимулює підвищення інтересу суспільства до мистецько-краєзнавчих, біографічних пошуків, генеалогічних та етнокультурологічних досліджень. Івано-Франківщина – край з надзвичайно багатими культурними традиціями, з ним пов'язані життя і діяльність славних постатей України, відомих далеко за його межами. Прикарпаття завжди славилось особистостями, які творили героїчне минуле, старанною працею збагачували та примножували науково-культурні досягнення і традиції. Великий внесок у формування культурних цінностей краю зробили відомі особистості, які тут жили і творили: митрополит Андрей Шептицький, письменники та поети – Іван Франко, Адам Міцкевич, Іван Вагилевич, Марко Черемшина, Василь Стефаник, Лесь Мартович, Тарас Мельничук, композитор Денис Січинський, політичний діяч Степан Бандера та ін. Славну історію Івано-Франківщини продовжують творити нинішні покоління, завдяки яким відбуваються помітні зрушення в суспільному, духовному та культурно-мистецькому житті краю.

Зазначимо, що нині інформація про культурно-мистецьке життя регіону розпорошена по різних джерелах: монографіях, енциклопедичних виданнях, путівниках, періодичних виданнях, інтернет-сторінках. Саме тому є необхідність у систематизації цієї інформації, створенні та реалізації мистецьких проєктів, метою яких мають бути кумуляція, систематизація, зберігання, популяризація інформації про заклади мистецького профілю області, міста, району, села; біографії діячів культури та діяльність творчих спілок і колективів, репрезентація культурно-мистецьких здобутків регіону в глобальному комунікаційному просторі.

Підвищення інтересу суспільства до біографічних пошуків фахівці, перш за все, пов'язують з національно-культурним відродженням. Нині спостерігається чималий інтерес до генеалогії та біографістики. Окрім вичерпного комплектування краєзнавчих фондів та фондів місцевого друку інституції культури створюють різноманітні електронні проблемно-тематичні ресурси про регіон (повнотекстові, фактографічні, бібліографічні), зокрема й культурно-мистецького спрямування. Тим часом, світовий досвід свідчить, що саме така багатоукладна модель культурно-мистецького життя є найбільш ефективною. Так, досвід колег із Грузії засвідчує, що у своїй діяльності вони особливий акцент ставлять на створенні «документальної пам'яті». До прикладу, Національна парламентська бібліотека Джорджія, Грузія, Тбілісі, формує збір національних старовинних фото у БД «Цифрові хроніки фото», яка пропонує давні сімейні світлини. Бібліотека надає необхідний базовий матеріал, що підготує користувача до пошуків, спонукає заглибитися в тему та більше дізнатися про історію роду, побуту, національного костюма Грузії.

Найважливішою умовою ефективної та результативної комунікативної репрезентації регіональними бібліотеками культурно-мистецького надбання регіону є їхня корпоративна співпраця з установами мистецького профілю – архівами, музеями, театрами, філармоніями, консерваторіями, інститутами мистецтв, музичними та художніми школами, національно-культурними товариствами, громадськими організаціями, творчими колективами та спілками, видавництвами і ЗМІ. Розвиток сталих партнерських відносин бібліотек із культурно-мистецькими закладами сприяє зміцненню їхніх позицій у регіоні як осередків культури, духовності, спілкування, проведення змістовного дозвілля. Завдяки посиленню культурно-просвітницького напрямку діяльності налагоджується та підтримується зв'язок між бібліотечним закладом і громадськістю, створюється позитивний, привабливий імідж бібліотеки як культурного центру, ініціатора культурологічних акцій, місця спілкування інтелектуальної та літературно-мистецької еліти регіону. Сучасні послуги, відкритий формат співпраці, прагнення до впровадження інновацій дозволять бібліотеці бути сучасним, доступним, толерантним закладом, що сприяє розвитку наукового, інтелектуального, духовного потенціалу громади. Мета інституцій культури кожного регіону, зокрема публічних бібліотек, – збирати й акумулювати інформацію про мистецькі надбання, шедеври народної і професійної культури попередніх та теперішніх поколінь, бо віхи минулого утверджують пам'ять віків, кривну сув'язь генерацій. Тільки шануючи регіональну, національну і світову культурну спадщину, можна досягти щасливого майбутнього в колі цивілізованих народів.

Важливою складовою мистецьких проєктів є оприлюднення досліджених матеріалів, завдяки чому будуть створені культурні цінності, які використовуватимуться не одним поколінням нащадків. А дбайливе ставлення до пам'яті є непроминущим завданням і конкретного суспільства, і всього людства. Добре відомо, що багато подій минулого нащадки забули; щось із того минулого може пригадатись за певних обставин, але децю може бути втрачене назавжди. Бібліотеки Івано-Франківщини активно виконують функції агрегатора та інформаційного провайдера інформаційних ресурсів у галузі культури й мистецтва.

Потужним потенціалом щодо комунікаційної репрезентації інформаційних ресурсів регіональних бібліотек у галузі мистецтва є видавнича продукція профільних відділів. Вона має на меті привернути увагу громадськості до вивчення культури й мистецтва регіону, архітектурних пам'яток, розвитку регіонального мистецького краєзнавства, туризму, збереження культурного надбання держави.

В історії кожного народу, кожної країни та регіону є епохальні постаті, які своїм життям та творчістю презентують епоху, у якій живуть та творять. До таких постатей можна віднести кілька сотень митців, інформацію про яких необхідно формувати і видавати у різному форматі видань задля збереження для нащадків. Необхідно підкреслити, що 2018 року кандидатом наук з соціальних комунікацій Галиною Пристай, журналісткою Іриною Шалкітене та фахівцями Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка, зокрема, Марією Дем'янів, Наталією Дисько, Юлією Кузьмін, було впорядковане та видане унікальне за цінністю архівних матеріалів та інформаційним наповненням потужне художньо-публіцистичне та біографічне видання «Танець як сонячна сповідь моя». Зібраний матеріал містить інформацію про творчу індивідуальність знаного і шанованого українського хореографа, головного балетмейстера Національного академічного гуцульського ансамблю пісні і танцю «Гуцулія», голову Івано-Франківського обласного осередку Національної хореографічної спілки України, народного артиста України, знавця таїни народного танцю Івана Курилюка. У книжці викладено скан-копії оригіналів документальних матеріалів про діяльність корифея танцювального мистецтва Івана Курилюка, цікаві факти з особистого життя та архівні світлини 1930–2017 років. Видання адресоване хореографам, балетмейстерам, викладачам, учням та студентам мистецьких навчальних закладів, всім, хто цікавиться українським мистецтвом. Біобібліографічний життєпис видано з нагоди 70-річчя маестро в рамках регіонально-культурологічного проєкту відділу

літератури з мистецтва Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка «Одкровення митців» [2].

Відзначимо: в Івана Курилюка – чимало нагород і титулів. Але це для нього не головне. Серцем залюблений у танець, він живе, творить не задля регалій, а щоб устигнути за допомогою танцю зберегти та передати наш час, піднести на високий рівень карпатський фольклор, залишити чималий мистецький набуток, щоб його побачили і полюбили люди. Варто зазначити, що Іван Васильович Курилюк – неординарна особистість, професіонал, фанат своєї справи, завжди спраглий до творчих новинок, вимогливий, справедливий та людяний керівник, якого шанують і поважають. Минають роки... Час плине швидко. А ім'я Івана Курилюка увійшло в історію культури України як ім'я людини, яка в різні періоди існування нашої держави працювала і працює заради великої ідеї відродження, розвитку і збереження скарбів українського танцювального мистецтва для прийдешніх поколінь. Видання складається з передмови та десяти розділів, які вміщують повний зміст матеріалів із книг, газет, журналів, електронних ресурсів та скан-копії оригіналів документів про діяльність Івана Курилюка. Сюди включено думки друзів, колег, земляків, шанувальників творчості маестро; використано документи і світлини з мистецьких тек, фотолітопису відділу літератури з мистецтва Обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка та домашнього архіву митця. У розділі «Слово про майстра танцю» матеріали розміщено в алфавітному порядку за прізвищами авторів, а в розділі «Відгомін душі маестро танцю» – у зворотному хронологічному порядку в межах року. Розділ «Щоб роду не було переводу» сформований на основі висловлювань Івана Курилюка про свою родину. Завершує видання список інформаційних джерел, наданий в алфавітному порядку. У цій книзі упорядники та укладачі не змогли охопити все і всіх. З величезної кількості матеріалів вибрали лише ті, які, на їхній погляд, найбільше відтворюють життєвий та творчий шлях народного артиста України Івана Курилюка, надзвичайно цікавий світ людських стосунків, спогадів. Видання цінне тим, що дає можливість наблизитися до незглибимої душі і мистецької криниці маестро танцю Івана Курилюка, за феноменом якого – титанічна праця. Видання ознайомлює з колом тих людей, які творили його як маестро танцю, вчителя і, власне, того Курилюка, якого обожнюють молодь, колеги і десятки тисяч глядачів. Це видання стане в пригоді всім, хто досліджуватиме хореографічне мистецтво Прикарпаття XX–XXI століть. Наголосимо: відбір матеріалу закінчено в грудні 2017 року.

Варто підкреслити, що важливою умовою підвищення ефективності популяризації публічними бібліотеками культурно-мистецьких надбань регіону є постійне вдосконалення системи комунікаційних засобів, а саме: генерування нових ідей щодо розробки та впровадження в практику унікальних інформаційних продуктів; вдосконалення та поповнення їх новим контентом і актуальною інформацією; форматування вже напрацьованих митцями досягнень і надання їм значущості через популяризацію бібліотечно-інформаційними засобами; інтенсифікація репрезентації творчого доробку митців на основі розширення моделей діяльності та комунікаційних зв'язків з мистецькою громадськістю регіону.

Мистецтво, культура – це цілком достатній спосіб пізнання світу, це, передусім, спосіб життя та невід'ємна складова людської особистості. Ми дослідили ще одне неординарне івано-франківське видання, яке заслуговує на увагу. Це – ювілейне видання 2018 року: «Знайомства. Зустрічі. Розмови», упорядниками якого є: викладач кафедри журналістики факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – кандидат наук з соціальних комунікацій Галина Пристай та головний бібліотекар відділу літератури з мистецтва Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка – Марія Дем'янів. Упродовж 10 років (2008–2018) над створенням перших випусків збірника працювали також фахівці головної обласної книгозбірні Юлія Михайлюк та Наталія Чабан. За словами науковця Марії Ігнатюк, ця кропітка праця, без перебільшення, торує шлях у завтрашній день, систематизує, вже напрацьовані митцями та науковцями, досягнення, надає їм значущості. Видання є хорошою базою при написанні різного характеру публікацій, монографій, книжок [8]. До збірника увійшло понад шістдесят інтерв'ю з яскравими творчими особистостями Івано-Франківщини. Це видання відкриває ще не прочитані сторінки людських доль, які набралися життєвої снаги із правдивої животворної криниці духовності народу. Серед відомих особистостей Прикарпаття, інтерв'ю з якими увійшли до збірника, – мистці, письменники, кінематографісти, актори, музейні працівники, журналісти, науковці: Володимир Качкан, Роман Фабрика, Юліан Яковина, Казимир Річка, Богдан Губаль, Надія Бабій, Марія Вайно, Степан Ґеник, Михайло Дейнега, Марія Ігнатюк, Микола Сулятицький, Богдан Кучер, Іван Курилюк, Петро Чоловський, Мирон Черепанин, Тетяна Павлик, Григорій Будзик, Тетяна Фіголь, Надія Садів'як, Олександр Дутка, Ірина Костюк, Олена Дутка, Оксана Сливка, Марина Булда, Ірина Зінковська, Євген Баран, Мирослав та Мирослава Аронці, Леся Ґеник, Михайло Мандзюк, Ольга Процак, Ганна Петранюк, Марія Чулак, Марія Бабій, Олена Даніва,

Любомир Худяк, Олег Чуйко, Жанна Мойсеєнко, Роман Іванишин, Мирослава Ветоха-Копадзе та інші. Варто наголосити, що це люди, які впроваджують у культурному просторі регіону інноваційні та креативні проекти, їхні досягнення сприяють поліпшенню добробуту жителів не тільки Прикарпаття, а й України. Тож, варто виокремити ще один біобібліографічний життєпис: «Пізнай, що жити – це любити: Богдан Кучер» (упорядники Пристай Г. І., Дем'янів М. В.), який вийшов у Івано-Франківську з нагоди ювілею заслуженого журналіста України. У пропонованому виданні вперше зібрано матеріал про творчу індивідуальність – журналіста, неординарного ведучого теле- і радіопрограм, автора і виконавця власних пісенних творів Богдана Кучера. У літературно-художньому виданні, яке складається з 21 розділу, вперше комплексно зібрано та систематизовано життєпис про діяча культури. Джерелом для видання стали: прес-дайджест газетно-журнальних статей з 1990 року, матеріали з фондів книгозбірні, друковані та усні розповіді краян, думки колег та друзів, документи й світлина з домашнього архіву журналіста.

Наведені приклади друкованих видань, сформованих працівниками бібліотек у співпраці з працівниками культурно-мистецьких та освітніх закладів краю, – це спроба представити читачам талановитих людей прикарпатського регіону в царині культури і мистецтва, а головний пріоритет – залишити нащадкам ілюстровані пам'ятки та інформацію про них.

Зазначимо, що заклади культури у рамках комунікацій з талановитими людьми міста та району, аматорами мистецького слова і музики повинні активно здійснювати інноваційну проєктну діяльність (до прикладу, започаткувати онлайн-проєкт «Мистецький арт-вернісаж»), активно створювати рубрики веб-сайтів та електронні колекції «Наш мистецький регіон», проводити віртуальні засідання «за круглим столом» з різноманітних тем з питань мистецтва, а також фіксувати інформацію про краян у різних форматах друкованих та електронних видань.

У процесі проведеного дослідження з'ясовано, що існує проблема якості обробки інституціями культури потоку інформації з питань культури та мистецтва. Зокрема, ускладненим на веб-сайтах бібліотек є пошук даних про той чи інший регіональний заклад культури, персоналій діячів з певного жанру мистецтва, народних майстрів краю.

Проведене дослідження не вичерпує повністю проблеми формування та розвитку бібліоцентричної моделі репрезентації ефективного та змістовного культурно-мистецького середовища регіону. Якісне задоволення інформаційних

потреб користувачів культурно-мистецької галузі можливе за умов подальшої оптимізації системи мережевих бібліотечно-інформаційних ресурсів та сервісів, забезпечення безперешкодного доступу фахівців до профільних вітчизняних і зарубіжних електронних баз даних культурно-мистецької проблематики. Сподіваємось, що різноплановий формат видавничих проєктів інституцій культури Івано-Франківщини, зокрема, публічних бібліотек, представлений у цій статті, стане важливим для вироблення власного актуального стилю у збереженні та репрезентації культурно-мистецького надбання регіону, а також слугуватиме стимулом для подальших досліджень. Ми зосередили увагу на прикладі роботи окремих публічних бібліотек. Тому це не повна картина процесу, оскільки й інші культурно-мистецькі та освітні заклади теж здійснюють формування, зберігання та популяризацію документного ресурсу, котрі ми проаналізуємо в наступних публікаціях.

Перспективними напрямками подальших досліджень є також глибше вивчення зарубіжного досвіду організації бібліотечно-інформаційного супроводу культурно-мистецької діяльності, формування системи корпоративної співпраці соціокультурних установ щодо репрезентативного подання результатів діяльності членів професійної спільноти як у традиційному, так і в мережевому комунікаційному просторі.

Список використаних джерел:

1. Башун О. В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / О. В. Башун ; КНУКІМ. – Київ, 2001. – 195 с.
2. Звіт роботи відділу літератури з мистецтва за II півріччя 2018 року / Івано-Франківська. ОУНБ ім. І. Франка, Від. л-ри з мистецтва. – Івано-Франківськ, 2018. – 12 с.
3. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве / Ю. М. Лотман. – СПб., 1998. – С. 14–285.
4. Мар'їна О. Ю. Інформаційно-комунікаційна взаємодія як фактор розвитку регіональних бібліотечних систем : автореф. дис. ... канд. наук з соц. комунікацій : 27.00.03 / Мар'їна Олена Юріївна ; Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – 20 с.
5. Матвійчук О. Є. Закономірності розвитку бібліотек як соціокультурних центрів в Україні / О. Є. Матвійчук // Культура і сучасність. – 2009. – № 2. – С. 82-87.
6. Пристай Г. Культурний концепт пам'яті: моделі власної електронної та друкованої продукції Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка / Г. Пристай // Усна історія як важлива складова краєзнавчої діяльності : матеріали міжнар. наук.-

прат. конф., м. Вінниця, 21-22 жовт. 2014 р. / Вінницька ОУНБ ім. Тімірязєва. – Вінниця, 2015. – С. 55–59.

7. Пристай Г. Роль Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка у розвитку культурно-мистецького середовища Прикарпаття / Г. Пристай // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 42. – С. 81–91.

8. Пристай Г. І. Формування традиційних та електронних ресурсів наукової бібліотеки: складова культурно-мистецького профілю регіону / Г. І. Пристай // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6-8 жовт. 2015 р.) : у 2 ч. / НАН України, НБУВ, АБУ та ін. ; [редкол.: В. І. Попик та ін.]. – Київ, 2015. – Ч. 2. – С. 176–178.

9. Самохина М. М. Библиотека как социальный институт и ее функции / М. М. Самохина // Библиотека и общество в России 90-х годов XX века : материалы семинара / Моск. библ. ассоциация, Рос. гос. б-ка, Рос. гос. б-ка для слепых, Библ. благотв. фонд. – М., 1994. – С. 12–18.

10. Світ захоплень Романа Фабрики : інформ. вид. / Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка, Від. літ. з мистецтва ; [упоряд. : Г. І. Пристай, М. В. Дем'янів]. – Івано-Франківськ, 2015. – 88 с.

11. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – Київ, 2013. – 223 с.

12. Тикунова И. П. Функциональная модель библиотеки общества знаний в региональном контексте / И. П. Тикунова // Роль библиотеки в формировании социально-культурного пространства территории : сб. науч. тр. / Гос. публ. науч. техн. б-ка Сиб. отделения РАН. – Новосибирск, 2009. – С. 97–105.

Лілія Прокопенко,

м. Київ

Бібліотеки, бібліотекарі і бібліотечний туризм

У сучасному глобалізованому суспільстві культура є одним із основних бенефіціарів і ключових активів розвитку туризму, що реалізується шляхом промоції як матеріальних, так і нематеріальних її елементів. У нових умовах розвитку світового співтовариства, для яких характерні тенденції насичення туристичного ринку однотипними продуктами, значного посилення конкуренції, поглиблення диференціації і сегментації попиту, необхідності розширення туристської пропозиції, економічної диверсифікації тощо, відзначається поява нових підвидів і напрямів культурного туризму [4, с. 24].

Поняття «культурний туризм» активно використовується з другої половини ХХ ст. У Хартії з культурного туризму Міжнародної ради з охорони пам'яток та визначних місць (International Council on Monuments and Sites – ICOMOS)

культурний туризм визначається як вид туризму, основною метою якого, окрім інших цілей, є «ознайомлення з пам'ятниками і визначними місцями». ICOMOS характеризує культурний туризм як «невеликий сегмент ринку, ретельно організований, пізнавального або освітнього і найчастіше елітарного характеру (...) присвячений поширенню й роз'ясненню культурної ідеї» [11].

У науковій літературі й досі тривають дискусії щодо визначення поняття «культурний туризм», що, безперечно, пов'язано з неоднозначністю і самого терміну «культура». Проблема демонструє складний взаємозв'язок між культурою і туризмом як сферою, у якій яскраво виокремлюються два підходи до застосування цього поняття: *культура як продукт і культура як процес*. Підхід «місця і пам'ятники» акцентує увагу на виді пам'яток – матеріальних і нематеріальних проявів культури, з якими знайомляться туристи. Інший підхід, так званий, «концептуальний», визначає культурний туризм у контексті його значення для досвіду туриста у процесі контакту з «іншими» місцями і культурами, включаючи «всі аспекти подорожі, в результаті чого туристи ознайомлюються зі спадщиною та історією інших людей або їх сучасним способом життя або мислення» [9, р. 70-73].

Розвиток концептуального визначення культурного туризму показує, що цей підхід стимулював перехід від розуміння культури як продукту до усвідомлення культури як процесуального або «життєвого» явища, що проявляється у зростаючому інтересі туристів до способу життя, звичаїв і повсякденного життя людей. Зосередженість же туризму на природних ресурсах і ландшафтах більше стосується чуттєвого і символічного споживання ідей і образів, пов'язаних із конкретними напрямками [9, р. 70-74].

Результати досліджень специфіки попиту і пропозиції на туристичні поїздки з культурними цілями на основі аналізу зарубіжних та вітчизняних джерел [4; 5; 9; 10; 13-15; 17-19] дозволяють зробити висновок про те, що сьогодні як у вітчизняному, так і у міжнародному туризмі, окрім традиційного культурно-пізнавального, у практику активно входять етнографічний, культурно-етнічний, культурно-релігійний, культурно-антропологічний та інші підвиди туризму. Зовсім новим явищем у туристичних і культурних практиках багатьох країн світу є бібліотечний туризм, який за метою подорожі як ознакою класифікації розглядається як різновид культурного туризму [17, р. 107-108].

Як соціальна практика бібліотечний туризм перебуває у полі трьох найпоширеніших напрямів культурного туризму, а саме:

– мистецького туризму (art-tourism) – культурних форм, призначених для туризму, які зазвичай асоціюються з мистецтвом, художніми продуктами і видовищами, як-от: театр, опера, балет, концерт, фестиваль, музей тощо;

– історико-культурного туризму (heritage tourism), який найповніше виражений у поєднанні збережених будівель, міських пейзажів, ландшафтів і морфологічних моделей, а також важливих місць, пов'язаних з історичними подіями і особами;

– туризму вражень (place-specific tourism) як погляду крізь призму занурення у певні обставини культури місця і часу, що дає змогу безпосередньої зустрічі туриста із загальним набором цінностей, ідеалів, пріоритетів, традицій, поведінкових моделей певної соціальної групи місцевого населення [9, р. 71-73].

Для того, щоб бібліотека розглядалася як повноцінний об'єкт туризму, вона повинна відповідати певному базовому критерію культурного туризму. Серед найімовірніших із них наведемо такі:

бібліотека може бути:

- шедевром людського творчого генія;

– свідченням значного взаємовпливу людських цінностей упродовж певного періоду часу або у певному культурному просторі; в архітектурі, у технологіях, у монументальному мистецтві, у плануванні міст або у створенні просторових і культурних ландшафтів;

– унікальним або принаймні винятковим об'єктом для конкретної культурної традиції або цивілізації, яка існує до цього часу або вже зникла;

– – видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю або ландшафту, які ілюструють значущий період історії людства;

– наочною виразною моделлю традиційної споруди, з традиційним використанням землі або моря, примітним зразком культури (або культур) або людської взаємодії з навколишнім середовищем, особливо у випадках відчутної вразливості через сильний вплив незворотних змін;

– безпосередньо або матеріально пов'язана з подіями або існуючими традиціями, ідеями, віруваннями, художніми або літературними творами і мати виняткову важливість у місцевому, національному або міжнародному масштабах [13].

Сьогодні у світі вже накопичений певний досвід бібліотечного туризму [7]. Більшість національних (а у багатьох країнах і університетських) бібліотек знаходиться в унікальних будівлях, їхні колекції мають високу цінність. На основі

цих та інших критеріїв вони стають важливою і цікавою складовою екскурсій та туристичних маршрутів. Можна навести приклади з практики Нью-Йоркської публічної бібліотеки [14; 15], бібліотеки Александріна [17], Національної бібліотеки Білорусі тощо.

Заслуговують на увагу заходи Секції публічних бібліотек ІФЛА (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та закладів – International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA), які сприяють розвитку міжнародного бібліотечного туризму. Так, присудження щорічної премії секції «Публічна бібліотека року» у партнерстві зі спонсором – міжнародною ІТ-компанією «Systematic Group» – та іншими професійними групами ІФЛА, зокрема, Секцією будівель і обладнання та MetLib, є важливим заходом, що сприяє промоції публічних бібліотек у всьому світі. Цією нагородою відзначають бібліотеки, побудовані впродовж минулого року, у будь-якій точці світу. Діяльність бібліотеки-переможця найкраще поєднує відкриту, функціональну архітектуру з творчими ІТ-рішеннями, а також враховує як цифрові розробки, так і місцеву культуру. Цей приклад промовисто демонструє, що об'єктом бібліотечного туризму можуть бути не тільки національні, університетські та інші бібліотеки, які мають вікову історію і розміщуються в унікальних старовинних спорудах, що зберігають високу історичну й архітектурну цінність, але й абсолютно нові. Інформація про цю дуже престижну у бібліотечній справі премію активно поширюється різними каналами ЗМІ і, як зазначають фахівці, значно підвищує інтерес туристів до переможців та номінантів конкурсу у різних країнах світу [12].

Результатом реалізації ще одного проєкту Секції публічних бібліотек ІФЛА, ініційованого у серпні 2017 р. на Всесвітньому бібліотечно-інформаційному конгресі у Ліоні (Франція) спільно з Секцією будівель і обладнання, який має назву «1001 бібліотека, які варто побачити перш, ніж померти» (*«1001 Libraries to see before you die»*), стала підготовка інтерактивного посібника, нині розміщеного на сторінці секції. Тут наведено інформацію про бібліотеки світу, що з багатьох різних причин варті уваги. Правила проєкту визначили, що приводом для приваблення туристів можуть бути й цікаве архітектурне втілення, й особливе розташування, й оригінальна інноваційна програма діяльності, і вдале й успішне залучення громади до бібліотеки тощо. За умовами проєкту, представники будь-якої бібліотеки світу могли надсилати інформацію про свою установу для розгляду експертами щодо можливості внесення її до переліку. На жаль, від України у цьому покажчику представлена тільки одна – Національна бібліотека

України для дітей. Хоча, зрозуміло, що їх могло бути набагато більше [16]. Цей прикрий приклад демонструє існування дуже важливої проблеми, яка потребує окремої розмови. Йдеться про те, що участь бібліотек і бібліотекарів у розвитку бібліотечного туризму вимагає оволодіння ними спеціальними компетенціями, як-от у наведеному вище прикладі – для участі у міжнародному бібліотечному туризмі необхідне знання іноземних мов.

В Україні останніми роками також спостерігається зростання інтересу до бібліотечного туризму. Про це свідчать діяльність і публікації багатьох ОУНБ. Наприклад, у Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка, яка є цікавим туристичним об'єктом, зокрема і завдяки історико-культурній значущості будівлі – пам'ятки архітектури, в якій вона знаходиться, проводиться активна меморіальна діяльність і науково-дослідна робота з історії, що створює сприятливі умови для розвитку бібліотечного туризму [8].

З метою обміну досвідом між бібліотекарями України, популяризації бібліотек у суспільстві шляхом внесення їх до туристичних маршрутів Молодіжна секція УБА створила проєкт «Бібліотечний туризм: пізнай Україну та її бібліотеки». «Бібліотечні координатори в різних містах України допомагають в організації найоптимальнішого, найцікавішого бібліотечно-туристичного маршруту як для групи, так і для індивідуального візиту. Крім допомоги у виборі цікавого маршруту містом, бібліотечні координатори допоможуть бажаючим з вибором місця проживання відповідно до потреб, з квитками, порадять заклади харчування та підкажуть найцікавіші місця для відвідання» [1].

Українським реаліям притаманний ще один аспект, у якому активний розвиток бібліотечного туризму у найближчій перспективі сьогодні розглядається у багатьох країнах світу.

В результатах загальнодержавного дослідження «Кадрові ресурси публічних бібліотек України: стан та перспективи розвитку» серед відповідей на запитання про те, які заходи найбільше сприяють професійному зростанню бібліотечних працівників, респонденти називали вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду шляхом безпосереднього відвідання бібліотек та налагодження особистих професійних контактів [6, с. 17]. Так само, оцінюючи переваги різноманітних конкретних форм підвищення кваліфікації, серед інших вказувалися обмін досвідом та навчальні поїздки [6, с. 20]. Так, бібліотечний туризм можна розглянути у контексті інсентив-туризму.

Інсенсив-туризм (від *англ.* «спонукальний, заохочувальний, мотивуючий, стимулюючий») класифікують як підвид ділового туризму (*business travel*), визначаючи його як складову напряму MICE. Розшифровка цієї аббревіатури з англійської мови така: М – *meetings* (ділові зустрічі, поїздки, корпоративні семінари, програми, що оптимально поєднують робочі зустрічі та пропозиції щодо заповнення вільного часу), І – *incentives* (інсенсив-заходи, як-от: заохочувальні чи мотиваційні тури і програми, навчання персоналу, корпоративні свята, програми, метою яких є заохочення та стимулювання працівників, програми тимблдингу тощо), С – *conventions* (конференції, конгреси, з'їзди, форуми, симпозіуми, семінари тощо), Е – *exhibitions* (виставки, фестивалі, благодійні концерти, PR-події і прес-тури, іміджеві заходи різного формату тощо) [2, с. 276].

Інсенсив-тури організовуються підприємствами для співробітників як винагорода за високі показники і досягнення в роботі і заохочення їх до виконання нових завдань. Багато організацій використовують цей вид туризму для підвищення продуктивності праці та зростання активності працівників у майбутньому. Як правило, такі поїздки надаються або на пільгових умовах, або безкоштовно.

Серед найважливіших цілей і завдань інсенсив-туризму назовемо такі: розвиток мотивації персоналу, підвищення продуктивності та якості праці фахівців, їхнє навчання і вдосконалення професійних якостей, спонукання до кар'єрного зростання як одного з головних критеріїв мотивації працівника до кращих результатів, поліпшення внутрішньої організації колективу, сприяння формуванню лояльної і згуртованої команди, розширення прихильності співробітників до організації, підтримка і розвиток упізнаваності організації, створення і розбудова її іміджу тощо [3, с. 177-179].

Інсенсив-тури – це відображення успішності організації, привід віддячити і заохотити своїх найкращих співробітників, можливість підтвердити факт оцінки їхнього професіоналізму і надійності.

Успішне існування такого виду туризму підтверджує факт, що для ефективної реалізації поставлених перед співробітниками організації цілей і найбільш повного розкриття їхнього творчого потенціалу недостатньо тільки фінансової мотивації, необхідне заохочення нематеріального характеру. Мета трудової діяльності повинна точно забезпечуватися почуттям мотивації. Інсенсив-тури, стимулюючи творчий підхід до справи, сприяють індивідуальній реалізації та згуртуванню колективу, підвищенню його працездатності, переведенню корпоративної мети в особистісне поле працівника, допомагають зробити мету організації і його метою. Крім того,

фахівці розглядають інсентив-тур ефективним способом боротьби з емоційним вигоранням співробітників [3, с. 179].

У будь-якому разі, закордоном інсентив-туризм уже давно є важливим елементом корпоративної культури [2, с. 280]. Власне, це є потужний інструмент рекламної компанії, адже співробітники – найкраща реклама організації в галузі, саме вони сприяють налагодженню ділових контактів та залученню клієнтів тривалої дії, досягнення тривалого ефекту діяльності організації.

Бібліотекарям буде цікаво і корисно ознайомитись з роботою колег в інших бібліотеках, побачити архітектурні особливості бібліотек, рішення з організації робочого простору, різноманітні підходи до надання послуг та залучення користувачів, обмінятись досвідом.

Розбудова взаємодії туризму і бібліотек актуалізується і набуває особливого значення для розвитку місцевої громади, сприяючи вирішенню важливих завдань: виконанню бібліотеками просвітницької, навчальної та виховної функцій; забезпеченню дозвілєвих та рекреаційних потреб населення; розвитку туристичного бізнесу і залученню інвестицій у розвиток регіону тощо [7]. Бібліотечний туризм повинен стати органічною складовою туристичного продукту України і одним із тих чинників, що визначають конкурентоспроможність і ефективність туристичних напрямів і бібліотечної справи.

Список бібліографічних посилань:

1. «Бібліотечний туризм: пізнай Україну та її бібліотеки»: Проект Молодіжної секції Української бібліотечної асоціації. URL: http://bibliotourism.blogspot.com/p/blog-page_13.html (дата звернення: 12.09.2019).
2. Зима О.Г., Кузьминчук Н. В. Інсентив-туризм як приклад успішного менеджменту організацій. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. Харків, 2012. Вип. 1(2). С. 275–282.
3. Кулініч Т. В., Жучик С.В. Вплив ділового туризму на ефективне управління організацією. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 5. С. 175–180.
4. Лукьяненко Е. А., Чеглазова Е. А. Культурный туризм : учеб. пособие. Севастополь: АРИАЛ, 2012. 94 с.
5. Парфіненко А. Культурний туризм як чинник соціально-економічного розвитку територій. Вісн. Львів. ун-ту. Серія географічна. 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 233-242.
6. Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 50 / уклад. : Н. Єрмакіна, І. Лісова, Л. Любаренко, Ю. Новальська, Л. Прокопенко, Т. Швачка ; наук. ред. Н. Розколуна ; Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. Київ, 2019. 40 с.

7. Туризм і бібліотеки: найкращий зарубіжний та національний досвід.
URL:
https://ula.org.ua/bibliomist/images/documents/120/U_skarbnytsiu_bibliotekariu_turysm_ta_biblioteky.pdf (дата звернення: 12.09.2019).
8. Ходарева Ю. В. ХДНБ ім. В. Г. Короленка як об'єкт бібліотечного туризму (за результатами меморіальної діяльності) // Короленківські читання 2017 «Бібліотеки, архіви, музеї: динамічний розвиток і пошук нових форматів» : матеріали XX Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 жовт. 2017 р. : у 2 ч. Харків, 2018. Ч. 1. С. 153-164.
9. Defining Cultural Tourism / Seyed Sina Mousavi¹, Naciye Doratli, Seyed Nima Mousavi and Fereshte Moradiahari // International Conference on Civil, Architecture and Sustainable Development (CASD-2016), Dec. 1-2, 2016, London (UK). London, 2016. С. 70-75.
10. Howlett A. A spot of library tourism. Дата оновлення: 13.01.2013. URL: <http://www.acrystelle.com/a-spot-of-library-tourism> (дата звернення: 12.09.2019).
11. ICOMOS Charter on Cultural Tourism (1976). URL: http://www.icomos.org/tourism/tourism_charter.html (дата звернення: 12.09.2019).
12. IFLA/Systematic Public Library of the Year. Дата оновлення: 10.09.2019. URL: <https://www.ifla.org/node/29023> (дата звернення: 12.09.2019).
13. Kells S. The library – now a tourism hotspot. Дата оновлення: 31.05.2019. URL: <https://www.latrobe.edu.au/news/articles/2018/opinion/the-library-now-a-tourism-hotspot> (дата звернення: 12.09.2019).
14. Martinko K. Why you should become a «library tourist». Дата оновлення: 05.06.2018. URL: <https://www.treehugger.com/travel/why-you-should-become-library-tourist.html> (дата звернення: 12.09.2019).
15. Morrison F. Library tourism could be the next big travel trend. Дата оновлення: 25.06.2017. URL: https://www.huffingtonpost.com.au/fleur-morrison/library-tourism-could-be-the-next-big-travel-trend_a_22491123 (дата звернення: 12.09.2019).
16. 1001 Libraries to see before you die! Дата оновлення: 27.07.2015. URL <https://www.ifla.org/node/8849> (дата звернення: 12.09.2019).
17. Tosic V., Lazarevic S. The role of libraries in the development of cultural tourism with special emphasis to the Bibliotheca Alexandrina in Egypt. *UTMS Journal of Economics*. 2010. Vol. 1, no. 2. P. 107–114.
18. Waterman S. Library tourism. Дата оновлення: 12.06.2017. URL: <https://blogs.library.jhu.edu/2017/06/library-tourism> (дата звернення: 12.09.2019).
19. Welch L. The two tales of library tourism. *INCITE: Magazine of the Australian Library and Information Association*. 2011. Vol. 32, no. 8. P. 5.

**Краєзнавчий компонент у підготовці фахівців
бібліотечно-інформаційної сфери**

Підготовка фахівців бібліотечної сфери кафедрою інформаційних технологій КНУКіМ (далі – Кафедра) здійснюється понад півстоліття. За цей час Кафедра зарекомендувала себе як потужний науково-педагогічний, культурно-освітній центр з підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної галузі. Науково-дослідна діяльність Кафедри, з початку її утворення у 1968 році, спрямована на розв'язання завдань із розвитку бібліотечної справи в Україні, вищої бібліотечної освіти та вузівської науки, підпорядкована завданням підвищення якості підготовки бібліотечних спеціалістів, удосконалення навчального процесу, зміцнення зв'язків з бібліотечно-інформаційними установами. Незважаючи на безліч реорганізаційних перебудов, Кафедра залишається одним із провідних наукових центрів з підготовки кадрів для бібліотечно-інформаційної галузі. Зокрема, серед актуальних напрямів наукових досліджень є: історія бібліотечної справи, фондознавство (документні ресурси), бібліографознавство, читачезнавство, кадрова підготовка (бібліотечна професіологія), управління бібліотекою, краєзнавча діяльність бібліотек та ін.

В останні роки в Україні підготовка фахівців бібліотечної галузі зазнала ряду трансформаційних змін у системі освіти. Тож, Кафедра з 2016 року здійснює підготовку фахівців за новим напрямом – 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (Згідно з Законом «Про вищу освіту» № 1556-УІІ/1 від 01.07.2014 р. (остання редакція 09 грудня 2015 р.) та постанови Кабінету Міністрів України № 226 від 29.04.2015 р. «Про затвердження галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» в галузі 02 «Культура»), що внесло трансформаційні зміни у типові навчальні плани; значного поновлення зазнали навчальні програми, навчально-методичні комплекси дисциплін, програми практики.

У навчальних планах відбулися корективи щодо підготовки фахівців інформаційної сфери: зазнала змін за формою і наповненням більшість дисциплін, особливо бібліотечного профілю. Дисципліни було модернізовано, оновлено зміст та адаптовано до вимог сьогодення.

Серед багатьох дисциплін інноваційних змін зазнала і дисципліна «Бібліотечне краєзнавство». Водночас, зацікавленість студентів до вивчення різних

аспектів краєзнавчої тематики, а також вагомий аргумент – краєзнавча діяльність, як один з основних напрямів діяльності бібліотек, стали виокремленням у структурі навчальної дисципліни «Науково-дослідна робота інформаційних установ», підтеми – «Краєзнавча діяльність бібліотек».

Використання під час навчального процесу матеріалів краєзнавчого змісту спонукає студентів до науково-творчої роботи. Краєзнавча науково-пошукова робота розширює світогляд, окреслює сферу інтересів, створює передумови для усвідомленого сприйняття знань. У попередні роки курс «Бібліотечне краєзнавство» був окремою навчальною дисципліною, під час якої (на «Краєзнавчих годинах»), студенти представляли дослідницькі роботи, презентації показників, а також демонстрували, набуті під час навчання, уміння самостійного аналітичного опрацювання матеріалів та зацікавити слухачів фактами з історії свого краю чи відомої особистості. Цікавими були роботи студентів про життя і творчість відомих родичів, земляків: оперної співачки Белли Руденко (Михайлова Т.), артиста Марка Бернеса (Єцкало Ю.), кліпмейкера Алана Бадоева (Худоконь А.), письменниці Лади Лузіної (Ковбель В.), шоумена Володимира Зеленського (Гаркавенко А.), українського політика Віктора Ющенка (Неграш Ю.), українського громадського діяча, засновника Української Гельсінської спілки – Миколи Руденка (Єлховська Я.), гетьмана Богдана Хмельницького (Стахова А.), поетеси Лесі Українки (Данилюк А.). Студентка Дяченко В. познайомила з діяльністю українського письменника та політичного діяча – Василя Шкляра; Лукомська А. підготувала матеріали про господарчу діяльність князя Петра Трубецького та село Козацьке на Херсонщині. Про життєвий і творчий шлях народного артиста України – Івана Шербула підготувала показник Омеляненко І.; до ювілейної дати директора ЦБС Солом'янського району – Іванни Щербини узагальнила матеріали Мусієнко А. Чернігівській журналістці і письменниці Валентині Мастерівій присвятила свій показник Борисенко Л. Студент Лапань Р. захопився пошуковою роботою під час укладання матеріалів до показника видатному київському підприємцю, засновнику садівничої фірми та агрошколи у Києві – Вільгельму Готліб Крістеру та розповів про цікаві факти із життя садівника. Цікавою була робота Піонткевич Н., показник присвячений родичу, актору Сергію Підгорному (Смуглянка «У бій ідуть одні старики»).

Варто зазначити, що студенти із захопленням презентують свої пошукові напрацювання, що свідчить про інтерес до історії та культури рідного краю, до родоводу, адже краєзнавство є засобом актуалізації навчальних компетентностей

студентів. Під час практики студенти закріплюють ці навички, а також виконують завдання краєзнавчого змісту. Під час вивчення дисципліни «Науково-дослідна робота інформаційних установ» студенти отримують науково-теоретичні та методико-практичні знання з подальшою їх реалізацією у краєзнавчій сфері діяльності. В рамках вивчення дисципліни студенти повинні вміти: узагальнювати та аналізувати отримані знання; професійно здійснювати процеси пошуку, аналітико-синтетичну обробку краєзнавчих і місцевих документів; поширювати краєзнавчі знання, краєзнавчі інформаційні ресурси. Дисципліна вивчається на 4 курсі і розрахована на два семестри: теоретична частина і дуальна освіта. Закріплення теоретичного і практичного матеріалу студентом здійснюється за допомогою запитань для самоперевірки, тестування та укладання матеріалів науково-пошукової роботи. Особливо необхідно відзначити співпрацю з Національною історичною бібліотекою України, яка багато років сприяє проведенню відкритих лекцій фахівцями установи (Михайловою О. В., Кисельовою В. П.) з питань історичного краєзнавства.

Отже, краєзнавча складова у навчальному процесі є одним із компонентів підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

*Марина Прядко,
м. Ніжин Чернігівська обл.*

Підготовка спеціалістів культурно-мистецької галузі, зокрема бібліотечних кадрів: концептуальні основи, традиції та інновації

У Ніжині на березі річки Остер красується комунальний вищий навчальний заклад «Ніжинський коледж культури і мистецтв імені Марії Заньковецької» Чернігівської обласної ради, який готує молодших спеціалістів культурно-мистецької галузі, зокрема бібліотечних кадрів.

Історія коледжу засвідчує лихолітні випробування двома російськими імперіями – царською і радянською, які були чужими для повноцінного розвитку суто української культури. У 2018 році нашому коледжу виповнилося 110 років. Поважний вік як для навчального закладу: є що згадати, над чим замислитися, та, найголовніше, є чим пишатися. На сьогодні коледж – один із провідних мистецьких навчальних закладів нашого регіону, в якому формуються справжні творчі особистості – майбутні спеціалісти культурно-мистецького фронту.

Коледж готує фахівців за спеціальностями: «Хореографія», «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», «Менеджмент соціокультурної діяльності» та «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», які сприяють відродженню та збереженню культурної спадщини, відновленню історичної пам'яті українського народу.

Циклова комісія бібліотечних дисциплін – одна з найстаріших комісій у коледжі. Підготовка кадрів бібліотечних працівників розпочалася ще в далекому 1934 році, коли Ніжинський технікум комуністичної освіти був реорганізований у бібліотечний і розпочав підготовку бібліотекарів середньої кваліфікації та інструкторів організаційно-масової роботи. У 1934-1935 навчальному році на бібліотечний відділ Ніжинського технікуму набір складав 120 чоловік.

Тисячі випускників бібліотечного відділу плідно працюють у бібліотечних закладах Чернігівщини (та і всієї України). Їх можна зустріти всюди: від невеликої сільської бібліотеки до найбільшої книгозбірні краю – Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, колектив якої очолює наша випускниця І. М. Аліференко.

Сьогодні є потреба в професійно підготовлених, ерудованих, здатних до творчості та самостійного пошуку знань фахівцях бібліотечно-інформаційної сфери, які володіють новітніми інформаційними технологіями, ресурсами Інтернет.

З 2016-2017 навчального року коледж готує студентів за новою спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Відповідно до реорганізації розроблені нові навчальні програми та плани, внесені зміни, зокрема нові навчальні дисципліни: комп'ютерна графіка і створення презентацій, автоматизовані інформаційні і Інтернет технології, інформаційні системи і мережі, бібліотечне краєзнавство та ін. Зберігаються давні традиції у підготовці бібліотечних кадрів і, водночас, розширюються можливості працевлаштування випускників.

Можливості, які відкриває ця спеціальність перед абітурієнтами:

- оволодіти професійними навичками в роботі з різними видами інформації (ділова, управлінська, рекламно-маркетингова);
- навчитися створювати, аналізувати й оцінювати ділову, управлінську, спеціалізовану документацію інформаційних центрів;
- навчитися працювати з інформаційними та бібліотечно-інформаційними системами, розробляти бази даних, створювати електронні презентації, аналізувати відкриті дані.

Сьогодні бібліотечну спеціальність реорганізували за вимогами сучасності. Організатором позааудиторної роботи, пошуковцем педагогічних та бібліотечних інновацій на спеціальності є Т. Е. Постовалова, яка очолює студентський клуб «Планета-інфо» (це сучасна назва клубу).

Теоретичні знання з бібліотечного краєзнавства студенти отримують на заняттях, а відповідні об'єднання, про які йтиметься далі, формують міцні практичні навички.

З 1978-1979 навчального року при цикловій комісії бібліотечних дисциплін виникла ідея створити неформальне об'єднання студентів бібліотечного відділу, яке б сприяло виховній роботі та професійному становленню майбутніх бібліотекарів, з того часу і працює клуб шанувальників книги «Лоцмани книжкових морів». Головною метою щойно створеного клубу стало формування професійних знань, умінь, навичок студентів з підготовки та проведення масових заходів, популяризації кращих творів світової та вітчизняної літератури, естетичне, патріотичне виховання майбутніх бібліотекарів.

Були розроблені назва об'єднання – «Лоцмани книжкових морів», емблема, девіз, клятва клубу. Матеріали засідань студенти старанно відображали в альбомах, що стали своєрідним літописом клубу «ЛКМ». Сьогодні ці матеріали сприймаються сучасним поколінням студентів як сторінки історії коледжу.

Рачицька В. О. у другій половині 80-х років ХХ ст. (роки перебудови) розвинула такі напрями роботи клубу, як: краєзнавчий туризм та театральний. Знайомилися з кращими музеями, картинними галереями, видатними місцями країни, історією, традиціями та культурою народів. Був організований справжній літературний театр, проведено цикл оригінальних театралізованих вечорів «Дороги добра», які розкрили долю декабристів та дружин декабристів.

Третій етап роботи клубу співпав з роками утвердження незалежності Української держави, відродженням духовності українського народу. Тому провідними в роботі клубу «ЛКМ» у 90-ті роки стали заходи, пов'язані з формуванням національної свідомості, любові до рідного краю. У цей час клуб очолила Постовалова Т. Е., яка разом з викладачами Ямчинською М. Г., Базар В. О. готувала цікаві тематичні, літературно-музичні вечори «Наші обереги», «Пісні мого краю», «Без верби та калини нема України», свята рідної мови «Мова – душа народу», години народознавства, українські вечорниці. До цих засідань студенти буквально по крупинках збирали краєзнавчі матеріали, знайомились з історією

рідних сіл та міст Чернігівщини, спогадами своїх бабусь, привозили зразки вишитих рушників, сорочок, родинні реліквії.

Сьогоднішній етап роботи клубу на рубежі двох тисячоліть можна було б назвати інноваційним. Зовсім інше покоління обирає професію бібліотекаря, вступаючи до коледжу. Зовсім інші вимоги ставить до майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи сьогодення інформаційного суспільства. Тож, і клуб з 2017-2018 навчального року одержав нову сучасну назву – «Планета-інфо».

XXI століття визначило одним із головних пріоритетів інформацію, об'єктивно поставило професію бібліотекаря у перший ряд найнеобхідніших та найактуальніших, адже, хто володіє інформацією, той володіє світом. Саме бібліотекар є зберігачем знань, культури, традицій, історії рідного краю, навігатором в безмежному світі інформації, психологом, порадником для своїх користувачів. Адже бібліотека – один з нечисленних сучасних закладів, де людина може забути свої життєві негаразди за цікавою книжкою, знайти розуміння, душевний комфорт, можливість спілкування.

А чи може бібліотекар не орієнтуватися в сучасному літературному процесі, не знати творчості митців свого краю? Гостями клубу стали славетні люди нашого краю: член Національної спілки письменників України А. Шкуліпа; поети Л. Турова, С. Рижевська, Т. Васильківська, А. Сєдих, В. Прокопович, С. Демиденко; прозаїк і кіноаматор, заслужений працівник культури С. Маринчик; лауреат премії «Коронація слова» В. Абузаров; професор Ніжинського державного університету ім. М. В.Гоголя, почесний громадянин міста Ніжина Г. Самойленко; краєзнавці В. Симоненко, О. Уривалкін, В. Мандрика та інші.

У рамках акції «Письменики за прилавком» побували в гостях у «Лоцманів» такі знані автори, як: М. Матіос, А. Курков, А. Кокотюха, брати Капранови. Цікавою була зустріч творчої інтелігенції міста, на якій були присутні й представники «ЛКМ» з письменником Л. Горлачем.

Клуб «Планета-інфо» співпрацював з клубом «Берегиня» та історико-краєзнавчим об'єднанням «Пошук».

Коротко зупинимось на історико-краєзнавчому об'єднанні «Пошук», членами якого були студенти бібліотечної спеціальності. Це об'єднання головною своєю метою вважало вивчення історії та культури населення всіх регіонів Чернігівщини; вивчення та популяризацію діяльності відомих людей Чернігівського краю;

збирання документальних свідчень про події минувшини та сьогодення, виконання творчих робіт.

Основні статутні положення «Пошуку»:

- забути не маємо права;
- відшукати правду і зберегти сторінки історії рідного краю;
- не розірвати зв'язок поколінь;
- відстоювати історичну справедливість;
- робити все добросовісно та якісно, щоб не соромно було і через сто років.

Історико-краєзнавче об'єднання «Пошук» проводило широку пошукову, дослідницьку, аналітичну, творчу роботу по вивченню історії та культури рідного краю; виявляло та збирало предмети культурної спадщини, вивчало, досліджувало, аналізувало та пропагувало їх шляхом оформлення виставок та демонстраційних куточків; проводило науково-дослідницьку роботу з історико-краєзнавчої та культурологічної теми, оформлювало доповідями, науковими записками, окремими книжками та альманахами. Об'єднання допомагало в реалізації творчих здібностей своїх членів, брало участь у патріотичному вихованні молоді на кращих традиціях поколінь, підтримувало зв'язок з іншими спорідненими, молодіжними організаціями України і зарубіжних держав.

Об'єднання «Пошук» ділилося на групи:

- пошукова група;
- дослідницька група;
- аналітична група;
- творча група;
- Інтернет-група.

Станом на 2016 рік об'єднання налічувало 426 чоловік.

Збереглися теми досліджень членів історико-краєзнавчого об'єднання «Пошук» за різні роки. Наприклад, у плані на 2012-2013 навчальний рік було заплановано відшукати плакати Другої світової війни та написати супровідну записку на них; зібрати нагороди Другої світової війни: ордени, медалі подяки, почесні значки; зібрати спогади учасників, фотоматеріали, грамплатівки з піснями, дослідити танці та фольклор періоду Другої світової війни, розпочати збір поштових листівок, завершити роботу по збору частівок періоду війни.

Однією з болючих тем, які досліджувало історико-краєзнавче об'єднання «Пошук», була тема голодомору 1932-1933 років. Перед членами об'єднання ніхто не ставив завдання дослідити страшні події, що відбувалися на нашій Чернігівщині у

той страшний період. Це був поклик юних сердець, їхня громадянська свідомість. Відшукати, вивчити, обдумати і пропустити через свою душу на емоційному рівні минуле – ось гарантований успіх у вихованні нашої людяності, свідомості, зрілості, відповідальності за державу. Понад 10 років студенти-пошуковці системно працювали без перерви на канікули за покликом душі: ходили і записували розповіді рідних, знайомих, односельців, пізніше їздили в експедиції. Зібрано півтори тисячі свідчень, які вимальовували картину жаху штучно створеної трагедії українського народу. Зібрані студентами історико-краєзнавчого об'єднання «Пошук» матеріали, розміщені в книзі «Чернігівщина. 1932-1933. Пошук... Пам'ять...». У ній вміщено фольклор краю цього періоду: піснемовки, «частівки-скоробрехи», приспівки, примовки, прислів'я, приказки, скоромовки, пісні, причитання. Книга розрахована, в першу чергу, на молодь, а також на всіх, кому не байдужа доля України.

Також було видано альбом творчості студентів об'єднання «Пошук» за назвою «Плачуть душі», в якому можна побачити ставлення дітей до трагедії українського народу.

Зібрані краєзнавчі матеріали та свідчення очевидців, оформлені в альманах «Голодомор: факти, наслідки, дослідження», який було подано на міжнародний науково-освітній конкурс «Фундації доброчинних громадських ініціатив «Україна – діаспора».

У 2007 році історико-краєзнавчий гурток «Пошук» та його керівник Швець В. К. нагороджені почесним дипломом переможця Першого українсько-канадського конкурсу проєктів за темою Українського Голодомору 1932-1933 рр. У 2008 році студентську групу «Пошук» нагороджено дипломом П'ятого українсько-канадського конкурсу інноваційних проєктів у галузі освіти.

Канадський кінорежисер Тарас Гукал приїздив до Ніжина аби нагородити переможців конкурсу досліджень Голодомору 1932-1933 років – школярів і студентів Чернігівщини від фонду своєї родини і Галини Городинської. Він привіз і показав фільм «Незнаний голод», зроблений ним на «Радіо-Квебек» 1983 року. 1200 документальних спогадів про Голодомор, які зібрала творча група «Пошук», підтвердили головну думку фільму про те, що голод був зброєю радянської влади проти українського народу.

У 2013 році на засіданні історико-краєзнавчого об'єднання «Пошук» вирішено вивчити досвід найкращих викладачів коледжу. Робота пошуківців вилилася в цікаву книгу про чудову людину, порадилицю, друга та найкращого

вчителя – Ганну Абрамівну Кашковську. Книга «У вимірі душі Ганни Кашковської» розповідає про життя і творчість талановитого режисера, акторки та викладача. В ній вміщені роздуми про досвід життя та цінність акторської професії. Для написання книги були використані листи, фото, зібрано спогади, вирізки з газет та журналів.

У 2014 році на засіданні Ради історико-краєзнавчого об'єднання «Пошук» вирішено вивчити життєвий шлях, дослідити творчий доробок та педагогічну діяльність Людмили Іванівни Щотки – талановитої співачки та однієї з найкращих викладачів Ніжинського коледжу культури та мистецтв ім. М. Заньковецької. Матеріали для книги «Душа високої октави» взяли із газет та журналів, статті яких розкривали світло душі Вчительки. Було переглянуто багато дипломів, грамот, відзнак, листів, афіш, в яких вимальовувався вклад великої співачки у розвиток пісенної культури поліського краю. Книга розрахована на широке коло читачів та спеціалістів музичного профілю. Вона є цікавим і потрібним художньо-документальним твором, що збагачує нашу народно-пісенну творчість.

Історико-краєзнавче об'єднання «Пошук», створене у 80-х роках ХХ ст., поглиблено вивчало історію краю, досліджувало культуру і побут населення регіонів Чернігівщини, вивчало та популяризувало діяльність відомих людей, збирало документальні свідчення про події минувшини та сьогодення краю. Під час роботи історико-краєзнавчого об'єднання його членами було зібрано багато цінних матеріалів та видано багато цікавих збірок: «Калинова гілка» - поезія Катерини Дигал; «Частівки Великої Вітчизняної війни» - Сукало Ярослави; «Фастовецькі частівки» - Фостія Євгена; «Городнянські легенди, казки та перекази» Ярошенко Віри; «Спогади носівчан про голодомор 1932-1933 років»; «Нам є що згадати... : спогади ветеранів – учасників бойових дій Великої Вітчизняної війни»; «Плачуть душі: альбом малюнків, виконаних членами історико-краєзнавче об'єднання «Пошук»; «Український голодомор: факти, наслідки, дослідження: свідчення очевидців, зібрані студентами» у 4-х виданнях; «Чернігівщина: 1932-1933. Пошук... Пам'ять...»; «Душа високої октави»; «У вимірі душі Ганни Кашковської» та ін.

Ці два об'єднання студентів, які діяли в Ніжинському коледжі культури і мистецтв ім. М. Заньковецької, сприяли відродженню та збереженню історико-краєзнавчого спадку нашого народу, зокрема Чернігівщини. Саме в складні періоди розбудови держави затребуваність у таких об'єднаннях виростає в рази. Саме вони закладають жагу до пізнання та збереження культурних цінностей нашого народу.

Список бібліографічних посилань:

1. У вимірі душі Ганни Кашковської / упоряд. В. К. Швець. – Ніжин: ТОВ «Вио-Полиграфисты», 2014. – 92 с.
2. Душа високої октави / упоряд. В. К. Швець. – Ніжин: ФОП Лук`яненко В. В. ТПК «Орхідея», 2015. – 132 с.
3. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н. М. Кушнарєнко. – Київ : Знання, 2007. – 502 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
4. Кушнарєнко Н. Н. Краеведческая деятельность библиотек : учебное пособие. / Н. Н. Кушнарєнко; Моск. гос. ин-т культуры. – М. : МГИК, 1993. – 96 с.
5. Чернігівщина. 1932-1933. Пошук... Пам`ять.../ уклад.: В. К. Швець, О. Г. Самойленко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 255 с.
6. Український голодомор: факти, наслідки, дослідження: свідчення очевидців, [зібрані студентами]. – 4-е вид., доп. і перероб. / уклад.: В. К. Швець. – Ніжин: ПП Лисенко, 2008. – 163 с.
7. Пам`ять народу неубієнна. Свідчення про голодомор 1932-1933 років та голод 1946-1947 років на Чернігівщині / упоряд.: Т. П. Демченко, Л. О. Легецька, І. Г. Карпова. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2006. – 96 с.
8. Плачуть душі і: альбом малюнків. – Ніжин: ФОП Лук`яненко В. В., 2009. – 52 с.: іл.
9. Крізь далеч гомінку: нарис-довідник. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. – 256 с.
10. Сукало Ярослава. Частівки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.): збірка частівок / Я. Сукало. – 2-ге вид. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – 11 с.

Марія Рогожа,

м. Умань, Черкаська обл.

До 100-річчя першого зимового походу Армії УНР:

деякі питання історіографії

На початку грудня, а саме 6-го числа, 2019 р. виповниться 100 років від початку Першого Зимового походу Армії УНР тилами більшовицьких (червоноармійських) і білогвардійських військ територією Правобережної України та, при форсуванні Дніпра, частково, – Лівобережною.

Причини, котрі спричинили цей похід, скоріше – рейд великого військового з'єднання Армії УНР – з погляду нинішньої доби сприймаються системними. Вони зумовлені зовнішніми та внутрішніми чинниками, серед котрих виснаженість військової потуги перед значно переважаючими кількісно та якісно силами ворогів, сприйнята одним з домінуючих. Українські військові з'єднання виявилися затиснутими у просторі трикутника (між населеними пунктами: Любар –

Чортория – Миропіль)⁴² збройними угрупованнями Червоної, Добровольчої армій та Війська Польського.

Нарада керівників українських військових з'єднань й українських урядовців (Чортория) за участі Головного Отамана С. Петлюри упродовж 4-6 грудня виробляла рішення політичного та військового характеру щодо подальших дій. Одним з політичних рішень стала вимога до С. Петлюри виїхати з території України. Рішення військові тісно пов'язувалися з політичними, однак домінуючою думкою наради стали розуміння та потреба продовження ведення бойових дій партизанськими методами на зайнятій ворогами території України. Відповідно до прийнятих рішень, похід почався увечері 6 грудня 1919 р. та завершився 6 травня 1920 р. [1, 2, 3].

Подія та явище Першого Зимового походу викликали істотний резонанс по обидва боки ідейного та військового протистояння. З плином часу безпосередні його учасники, зокрема, керівництво рейду та командири військових збірних груп, повернулися у спогадах до осмислення явища, відповідно, узагальнення результатів і оціночних суджень.

Ознайомлення з масивом джерельної бази дозволило, достатньо умовно, звичайно ж, виділити опубліковані спогади безпосередніх учасників походу (праці мемуарного характеру). У часово-просторовому континуумі, на наш погляд, праці мемуарного характеру хронологічно закінчуються на початку 80-х років ХХ ст. зі зрозумілих причин. Географія виходу мемуарної літератури досить широка, водночас, найбільш продуктивним вбачається європейський масив. Цілком очевидно, що переважна більшість інтернованих вояків Армії УНР осіла в європейських країнах – спочатку в Польщі, потім розпорошення в найбільші країни континенту, зокрема Францію, Німеччину, Італію, Австрію, Велику Британію. Починаючи від завершення Другої світової війни, достатньо потужним якісно та кількісно сприймається мемуарний масив, що з'явився у Сполучених Штатах Америки. Не менш потужним вбачається й канадський мемуарний доробок.

Торкаючись публікацій дослідників Першого Зимового походу, відзначимо, що вони сприйняті нами як сукупність матеріалів (результатів досліджень і наукової літератури), що стосуються доби національно-визвольних змагань українського народу впродовж 1917-1921 рр. Водночас, таке бачення, на нашу думку, дає змогу виявити окремі аспекти повноти дослідження згаданого явища в новітній історіографії.

⁴². Нині м. Любар, с. Чортория та смт Миропіль знаходяться у Житомирській області.

Найвиразнішим аспектом новітньої історіографії, період якої ми пропонуємо рахувати від проголошення незалежності України (1991 р.), є її приростання. Приростання кількісне викликане зняттям заборони використання матеріалів зі спецховищ, доступ до котрих істотно розширив інформаційну та фактологічну складову. Цим було значно зменшено величину «білих плям» в новітній історії України. Варто наголосити, що ліквідаційно-зменшувальні якості «білих плям» дозволили істотно звужити прогалини незнання в питаннях національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. і, нарешті, повернути до наукового використання замовчувані події Першого Зимового походу. Оскільки кількісне приростання неминуче переходило у нову якість, тож вихід у світ публікацій, у котрих відкривалися нові знання з новітньої історії України, призвів до того, що відповідним чином гармонізувалися знаннєві простори власне України та інтелектуально-дослідницьких центрів зарубіжної україніки.

До наукового вжитку українських вчених-істориків і не тільки їх, ввійшли публікації, вміщені у свій час у львівських «Літописі Червоної Калини», «Календарі-альманасі Червоної Калини», празькому «Колосі», мюнхенських «Прометеї» та «Дніпровській хвилі», органі Союзу Українських ветеранів «Український комбатант», північноамериканському щоквартальнику «Вістях комбатанта» (Нью-Йорк, Торонто), збірнику Українського воєнно-історичного товариства «За Державність» (Каліш, Польща).

Свідомо не вводячи в окіл питання щодо історіографії Першого Зимового походу авторів спогадів і мемуарів, оскільки їх імена та погляди на означене питання відомі, варто зупинитися на окремих аспектах, опублікованих після 1991 року досліджень. Серед перших публікацій початкового періоду розвитку наукової думки в незалежній Україні варто, на наш погляд, вказати низку праць В. Солдатенка. Він, зокрема, зважено, навіть з певною пересторогою поставився до глорифікації ідеї та чину походу, реконструював маршрут Зимового походу у часово-просторовому континуумі та, зрештою, зауважив «... що визначення практичної користі Зимового походу в контексті революційних подій є складною справою... історії походу присвячені сотні публікацій, але прослідкувати рейд української армії по денікінських і частково більшовицьких тилах дуже важко...» [4, 136].

Важливий інформаційний аспект новітньої історіографії розкрив у своїй праці М. Ковальчук, окресливши часово-просторові рамки рейду (грудень 1919 – січень 1920) [5]. Окрім того, підкреслив, що у період походу було налагоджено зв'язки Армії УНР з повстанським рухом, що відповідало одній з провідних цілей походу. Окремим

питанням дослідник розглянув прояви отаманщини та найбільш «розхристаного» у своїх хитаннях і відсутності послідовної позиції отамана Омеляна Волоха. Важливою складовою інформаційного аспекту бачиться нарада командного складу (21.01.1920), де було вирішено: а) взяти курс на боротьбу з більшовицьким військом і відстоювати державність України; б) відхилити пропозицію Збройних сил Півдня Росії (ЗСПР) щодо об'єднання зусиль для антибільшовицької боротьби.

Не можна обійти увагою й аспект міжособистісних відносин і стосунків у вищому військовому та політичному керівництві УНР, її Армії, елементів вождізму, опозиції, котрі, на думку дослідників, також мали місце серед керівників, зокрема, й серед тих, хто пройшов Перший Зимовий похід. Очевидно, що небезпідставно було опубліковано окрему статтю щодо такого явища [6]. Одним з підтверджень таких суб'єктивних проявів бачиться наступний текст: «Дорогому батькові, улюбленому вождеві нашому Юрку Тютюннику» [7, 49-50].

Не можна оминати увагою й управлінський аспект Першого Зимового походу та ролі в ньому М. В. Омеляновича-Павленка, генерал-полковника Армії УНР, який мав багатючий життєвий і військовий (японської та Першої світової воєн) досвід. Його військова та громадсько-політична діяльність вивчена достатньо глибоко й всебічно у спеціальному дисертаційному дослідженні, зокрема, залучено до наукового використання досі невідомі факти життя та військової служби генерала [8].

Згадане дисертаційне дослідження, на нашу думку, стало початком поглибленого вивчення історіографії Першого Зимового походу. Пошук відповіді на частину нев'язаних у попередніх працях питань розширив коло персоналій, які брали безпосередню участь у ньому, більше того, в найскладніші періоди командували групами прориву при поверненні з походу [9]. Окрім того, явище «Перший Зимовий похід (06.12.1919 – 06.05.1920)» стало об'єктом спеціального дисертаційного дослідження [10].

Загалом, за роки незалежності України вітчизняна історіографія зробила значні кроки вперед у вивченні історії Першого Зимового походу Дієвої армії УНР. Констатуємо той факт, що вона ще не виділилась в окремий історіографічний напрямок. На нашу думку, при дослідженні явища Першого Зимового походу стоїть найнагальніше завдання створення посторінкового літопису походу, його шляху та головних дійових осіб.

Окремої уваги заслуговує постать «воюючого прем'єра» – Ісака Мазепи, який, як відомо, під час походу практично постійно знаходився на окупованій ворогами

українській території у контакті з армійськими частинами командарма М. Омеляновича-Павленка.

Список бібліографічних посилань:

1. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 375с.
2. Тютюнник Ю. Зимовий похід 1919–20 рр. Коломия: Трембіта, 1923. 101с.
3. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917-1920). Документально-художнє видання. упоряд.: М. Ковальчук. Київ: Темпора, 2007. 608 с.: іл.
4. Солдатенко В. Ф. Революційна доба в Україні (1917-1920 роки): логіка пізнання, історичні епізоди, ключові постаті. Київ: НВЦ «Пріоритети», 2012. 521 с.
5. Ковальчук М. А. Невідома війна 1919 року. Київ: Темпора, 2006. 575 с.
6. Ковальчук М. А. Симон Петлюра та військова опозиція в армії УНР у 1920-1921 рр. Український історичний журнал. Київ, 2005. № 1.С. 97-108.
7. Шатайло О. Л. Генерал Юрко Тютюнник. Львів: Світ, 2000. 144 с.
8. Образцов С. В. Військова та громадсько-політична діяльність М. Омеляновича-Павленка (1878-1952 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2010. 221 арк. Бібліогр.: арк. 169-221.
9. Кучер В. В. Військова та громадсько-політична діяльність Ю. Тютюнника (1914-1930 рр.) : дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2013. 203 арк.
10. Швидченко Т. М. Перший Зимовий похід Армії УНР в контексті національно-визвольної революції 1917-1921 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 223 арк. Бібліогр.: арк. 190-223.

Лев Рудзський, м. Київ

Тактика привлечения пользователей для доступа к базам данных Web of Science и Scopus на примере Национальной исторической библиотеки Украины

Существует бесчисленное множество публикаций о функциях и поисковых возможностях при работе с международными базами данных, которые являются агрегаторами информационных ресурсов Web of Science и Scopus. Кроме того, команды, которые поддерживают эти базы данных, активно используют современные каналы коммуникации со своими пользователями, и на сайтах этих агрегаторов, т.е. <https://www.clarivate.ru> и <https://www.scopus.com/home.uri> представлены многочисленные текстовые инструкции по работе с ресурсами, а также видеоролики на украинском и русском языках, в которых специалисты

рассказывают и показывают различные технологии работы с ресурсами. Поэтому для тех, кто начинает знакомиться с информационными и технологическими возможностями этих цифровых платформ, можно рекомендовать начать этот процесс со знакомства с их сайтами, а в дальнейшем искать публикации, раскрывающие нюансы их функционирования.

Сложилось, в основном устное, мнение, что ресурсы этих агрегаторов, могут быть полезны ученым и специалистам в области естественнонаучных дисциплин, а для гуманитариев там мало интересной информации, хотя представители агрегаторов, в своих публикациях, презентациях и устных выступлениях позиционируют свои ресурсы, как мульти дисциплинарные. По формальным характеристикам с этим трудно не согласиться, так как национальная подписка, оператором которой в нашей стране является Государственная научно-техническая библиотека Украины (<https://dntb.gov.ua/>), предусматривает подключение прежде всего университетов любого профиля, в том числе и гуманитарного, а кроме того в любом техническом университете есть кафедры гуманитарного профиля. Провайдерами доступа к этим ресурсам внутри любой организации, которая получила право доступа, по традиции являются библиотеки, которые должны выполнять и выполняют роль провайдеров информационных сервисов в традиционном и электронном виде. В ситуации с НИБ Украины, фактически на территории Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника эта библиотека выполняет аналогичную роль для организаций гуманитарного профиля, которые находятся на территории заповедника, хотя юридически НИБ Украины, не входит в состав ни одной из этих организаций!

Не секрет, что читателей, которые физически приходят в библиотеку, у нас в Украине становится все меньше, хотя коллеги-библиотекари, которые часто выезжают за границу утверждают, что и в Европе, и в Америке читателям в библиотеках, которые они посещают, не хватает мест в читальных залах! И в подтверждение этого, даже привозят фотографии! Надеюсь, что эти фотографии не постановочные и совесть наших коллег перед вратами в рай будет чиста!

Но в наших условиях приходится думать и выстраивать тактику и стратегию привлечения читателей к информационным ресурсам, на доступ к которым государство потратило большие финансовые средства. К стандартным тактическим шагам, следует отнести:

- информирование о времени и периоде доступа и консультирования по вопросам доступа к ним на сайте библиотеки;

- дополнительное информирование читателей, например, в виде наклеек на пластиковых читательских билетах, которые читатели НИБ Украины получают бесплатно;

- рассылку уведомлений на адреса электронной почты о новой услуге в случае, если читатели оставляют адрес своей электронной почты при записи в библиотеку;

- подписку на RSS-рассылку (Rich Site Summary, с англ. дословно – обогащённая сводка сайта) с сайта библиотеки о новостях по данной услуге;

- периодическое проведение семинаров и тренингов на территории библиотеки для читателей по нюансам поисковых процедур на данных платформах;

- участие в дистанционных вебинарах, которые проводят представители данных платформ в Украине.

К тривиальной, но достаточно индивидуальной задаче при работе с конкретными пользователями относится задача встраивания пользователя в режим ИРИ (Избирательного Распространения Информации), которые присутствуют в функционале обеих цифровых платформ. Суть этого режима проста и давно известна. Пользователь должен зарегистрироваться на платформе, оставить адрес своей электронной почты с гарантиями ее нераспространения от команд этих платформ, которые поддерживают западные нормы и технологии защиты личных данных, а самое главное – сформулировать свой информационный запрос на английском языке и задать периодичность получения библиографической информации по этому запросу в формате текстового редактора с указанием ссылок на полный текст публикации, если такая ссылка существует. Понятно, что, если полный текст находится в открытом доступе, что является трендом в современном информационном обеспечении научных публикаций, то этот текст будет доступен для просмотра и скачивания. Хотя возможны ситуации, когда издательство, на которое указывает ссылка, предоставляет доступ к тексту на коммерческих условиях, и в таком случае конечный пользователь будет тоже про это проинформирован. При клиент ориентированном подходе в консультировании читателей следует обратить их внимание на небольшие отличия в технологии доступа к результатам поиска, которые существуют у этих агрегаторов. В частности, после создания регистрации на платформе Web of Science, т.е. создании "личного кабинета" пользователь получает возможность доступа к ресурсу со своего домашнего компьютера, а платформа Scopus такой функции не предоставляет. Важным элементом для ориентирования в информационных приоритетах пользователей является ежемесячный статистический отчет, который приходит в библиотеку о том, кто и с какими

запросами обращался к этому ресурсу из-под статичного IP-адреса библиотеки. Этот отчет может ориентировать сотрудников библиотеки, которые осуществляют информационное обслуживание на основе своего фонда, на приоритеты своих пользователей, высказанные "без нажима" со стороны сотрудников библиотеки, "без давления" на читателей своих проблем типа: "нам не дают деньги на комплектование", "это не наш профиль" и тому подобных фраз! На наш взгляд, лозунг "Клиент всегда прав!", в век интернет-поисков, должен быть основополагающим при информационном обслуживании читателя! При появлении в библиотеке доступа к БД в режиме on-line возможна ситуация, когда читатель придет специально в библиотеку, чтобы записаться, создать "личный кабинет" и удаленно пользоваться ресурсами, включая режим ИРИ. Возможна ситуация, когда читатель захочет в режиме on-line записаться в библиотеку, отложить получение читательского билета, т.е. физического прихода в библиотеку, но изъявит желание создать "личный кабинет" и получить доступ к одной из БД, которая позволяет это делать для удаленного поиска. Эти ситуации должна учитывать статистика посещения читателей, которая ведется в библиотеке, естественно в свою пользу!

При использовании режима ИРИ в случае, когда читатель получает библиографический список источников в электронном виде, его следует предупредить, что система автоматически включит его в свою статистику, которая впоследствии будет отослана в библиотеку в том случае, если он не менее 30 секунд продержит в открытом виде пришедшее сообщение! Этот временной промежуток однозначно заставит его обратить минимальное внимание на содержание списка! Кроме того, информационное обслуживание в режиме ИРИ будет продолжено в течении двух лет, если даже библиотека потеряет право доступа к платформе. Поэтому, пока есть доступ, профиль ИРИ следует оттачивать, т.е. редактировать, чтобы минимизировать получение информационного шума. В ситуации, когда количество читателей, которые имеют желание удаленно пользоваться ресурсами, сконцентрированными на платформах, т. е. не посещать библиотеку, растет, не следует забывать о пропаганде информационных ресурсов открытого доступа (Open Access - Открытый Доступ) таких, как DOAJ (Directory of Open Access Journals – международный мульти дисциплинарный каталог журналов открытого доступа <https://doaj.org/>) ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources – Справочник научных ресурсов Открытого Доступа). Это бесплатный сервис, поддерживаемый ЮНЕСКО, который охватывает различные виды онлайн-научных ресурсов: журналов, материалов конференций, репозиторий вузов, серий книг. Его задачи:

обеспечение единого доступа к различным видам онлайн-научных ресурсов, публикуемых в режиме ОД; использование номера ISSN в качестве ключевого идентификатора для группировки данных о качестве и рейтинге ресурсов ОД; обзор научного контента ОД во всем мире. Особенности является многоаспектный поиск и поиск по карте; поиск по стране, теме и БД, например, в БД Scopus/Web of Science по библиометрическому идентификатору журнала и номеру ISSN; библиографические записи на базе ISSN, дополненные данными из DOAJ, Scopus, Latindex, Psychinfo, PsycInfo, SJR, SNIP, the Keepers, бесплатная загрузка и бесплатное использование записей ISSN – <https://road.issn.org/>). Каждая из платформ, естественно, имеет свою поисковую специфику и специфику сбора и обработки информационного ресурса. Подобные обсуждения и мнения, в частности изложенные и здесь [1], дадут читателю возможность самостоятельно сравнить "плюсы" и "минусы" платного и бесплатного доступа к информационным ресурсам и выбрать для себя оптимальную информационную стратегию.

Автор выражает благодарность коллеге, Марченко Татьяне Николаевне, заведующей редакционно-издательским сектором Института экспертизы сортов растений, в прошлом, заместителю заведующей научной библиотеки Института зоологии НАН Украины, за участие в дискуссиях по поводу темы публикации, во время которых автор получил много ценных замечаний и рекомендаций.

Список бібліографічних посилань:

1. Чиберкус Д. Старт - конкуренції / Д. Чиберкус, С. Назаровець // Дзеркало тижня. – 2019. - Вип. 24 (22 червня-25 червня) - [https://dt.ua/SCIENCE/start-konkurenciyi-315208 .html](https://dt.ua/SCIENCE/start-konkurenciyi-315208.html)

**Галина Салата,
м. Київ**

Інформаційні науки та соціальна справедливість: нотатки до постановки проблеми

Реалізація принципу соціальної справедливості у сучасних умовах стає об'єктом глибокого теоретичного розгляду у межах бібліотекознавства та інформаційних наук. Перед сучасними працівниками бібліотек постали серйозні завдання, а саме: повністю враховувати рівність і різноманітність, зосереджуючись на послугах, що базуються на реальних потребах, та орієнтуючись на ресурси, спрямовані на тих, хто їх найбільше потребує; знати та розуміти склад місцевої

громади, активно співпрацюючи з нею; повною мірою залучати громаду, прямуючи, наскільки це можливо, до спільного виробництва послуг.

Проте, проблема соціальної справедливості у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук досі не в фокусі українських дослідників. Відтак, видається актуальним дослідження цілої низки питань, серед яких ґрунтовний аналіз місця і ролі соціальної справедливості в бібліотечно-інформаційному комплексі.

Методологічною основою дослідження соціальної справедливості у контексті бібліотекознавства та інформаційних наук виступили діалектичні ідеї про взаємозв'язок розвитку теорії та практики, системний підхід до вивчення соціальних об'єктів, інтерпретаційна дослідницька парадигма, інтегративний антропологічний підхід. Описовий і трансдисциплінарний методи дозволили синтезувати результати досліджень, отриманих фахівцями у різних галузях знань. Інформаційною базою дослідження, для написання статті слугують монографії, наукові статті зарубіжних і вітчизняних дослідників, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, звіти, статистичні дані.

Боротьба з соціальною ексклюзією, імплементація принципу соціальної справедливості за умов збільшення розриву між бідними та багатими стає нагальною потребою сучасних бібліотек. Для успішної інтеграції у суспільство майбутнього публічні бібліотеки повинні трансформуватися у своєрідні міжкультурні клуби, майданчики для вільного спілкування та обміну думками, стати культурними осередками своїх громад, а, відтак, відмовитись від застарілої концепції «довершеності» та реалізувати принцип соціальної справедливості.

Таким чином, суб'єктом соціальної справедливості стає вся соціальна система. Соціальна справедливість – це поняття, яке визначає чесні та справедливі відносини між людиною і суспільством. Вона вимірюється явними і латентними умовами розподілу багатства, можливостей та соціальних привілеїв. Соціальна справедливість містить в собі наші найглибші переконання, сформовані політикою, релігією, етнічною приналежністю та почуттям ідентичності, про світ та про життя, якого ми хочемо для себе та інших.

Нагальним завданням сучасного суспільства є реалізація принципу соціальної справедливості у всіх сферах життя, зокрема, в межах такого соціального інституту як наука. Суттєвою складовою сучасної науки є бібліотекознавство – комплексна соціогуманітарна дисципліна, яка вивчає закономірності формування, розвитку і функціонування бібліотек, а також цілі, зміст, систему, форми суспільного користування друкованими виробами. Метою бібліотекознавства є оптимізація

соціального використання інформації через створення інституту бібліотеки, яка виступає центральним елементом загальної структури; обслуговування користувачів; підготовку кадрів.

Донедавна, мета роботи бібліотеки була окреслена як створення/акумуляування знань, освіта, збереження історії, підтримка демократії та збереження цивілізації, але сьогодні працівники бібліотек розуміють, що інститут бібліотеки, а також їхня робота «вбудовані» в мережу суспільних відносин, що виходять за межі традиційної сфери впливу бібліотеки. У світлі цієї критичної свідомості все більше фахівців з бібліотечної та інформаційної науки сприймають себе як агентів суспільних змін і прихильників соціальної справедливості, відмовляючись від традиційної ідеї «бібліотечної нейтральності» і статичних, ідеалізованих концепцій бібліотечної культури.

Підхід до соціальної справедливості у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук базується на інституційній перспективі та етиці турботи, солідарності та поваги. Соціальні інститути, економіка та культура можуть бути несправедливими *per se*. Намагаючись досягти соціальної справедливості, необхідно пам'ятати про важливість глибинних соціальних і культурних факторів, а також усвідомлювати те, як вони формують життєві перспективи окремих осіб і громад. Необхідною складовою є і піклування про окремих членів громади, повага до їхнього внутрішнього світу.

Стрижнем соціальної справедливості у галузі бібліотекознавства є:

- справедливий розподіл, тобто спосіб, у який розподіляються ресурси, можливості та послуги незалежно від аскриптивних і набутих статусів користувачів;
- участь – соціальна справедливість визнає рівне право всіх осіб на отримання послуг, відповідно, працівники бібліотек повинні уникати ставлення до користувачів як до пасивних одержувачів послуг/допомоги. Усі члени громади повинні мати рівний голос і вплив;
- визнання – образи і символи культури можуть створювати і зміцнювати структури панування і поневолення, отже, працівники бібліотеки мають приділяти увагу тому, як певні індивіди та громади представлені у культурних фондах.

Суттєвою складовою соціальної справедливості є інформаційна справедливість. Наразі склалась загрозлива ситуація, підґрунтям якої є інформаційна асиметрія – ситуація, у якій інформація доступна лише деяким, але не всім учасникам інформаційного процесу.

Інформаційна справедливість – це багатогранна концепція, що відображає три способи, завдяки яким індивіди можуть бути пов'язані з інформацією – як користувачі, як джерела, як суб'єкти. Будь-який користувач інформації повинен мати справедливий доступ до неї, це і є розподільчою справедливістю. Інформаційні товари та інформаційні послуги повинні бути справедливо розподілені між усіма членами суспільства.

Справедливе ставлення до індивіда як до джерела інформації повинно базуватися на рівних шансах зробити свій внесок у виробництво та надання знань – це називається справедливість участі. Всі члени суспільства повинні мати можливість представляти свою індивідуальну або групову точку зору, яка має бути врахована, а також брати участь у спільному прийнятті рішень щодо надання інформаційних ресурсів.

Справедливе ставлення до людей як до суб'єктів інформації визначено як справедливість визнання. Для сприяння соціальній справедливості, інклюзивності та різноманіттю необхідно:

- створювати та підтримувати багатогранність інформаційних професій;
- забезпечувати інформаційні ресурси щодо соціальної справедливості;
- справедливо ставитися до людей як евристів, джерел та суб'єктів інформації;
- використовувати бібліотеки та бібліотечних фахівців для безпосереднього захисту соціальної справедливості на місцевому та глобальному рівнях;
- залучати членів громади для підтримки соціальної справедливості, тобто, надавати можливості маргіналізованим індивідам та групам виражати себе;
- надавати відповідну інформацію всім членам громади, звертаючи особливу увагу на тих, чиї інтереси часто не враховуються;
- обмінюватися кращими практиками з відповідними організаціями, встановлювати зв'язки поза межами власного робочого місця;
- підтримувати ідеї соціальної справедливості на конференціях і в публікаціях;
- розробляти плани дій щодо залучення представників меншин до бібліотеки та архівів;
- пропагувати політику, що розширює доступ до інформації для всіх;
- проводити семінари, присвячені питанням несвідомого упередження, мікроагресії, інклюзивних стилів міжособистісного спілкування;

- розробляти політику та практику зменшення упередженості при прийомі на роботу;
- бути прихильними до найму та збереження персоналу з малозабезпечених меншин у кількості, що відображає місцеві та національні демографічні показники;
- сприяти інклюзивній організаційній культурі;
- робити наголос на різноманітності, інклюзивності та соціальній справедливості у межах навчальних програм з бібліотекознавства та інформаційних наук. Це вимагає нового освітнього підходу, який підкреслює культуру, контекст і критичне мислення.

Акцентування уваги на соціальній справедливості в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек є частиною руху до радикальної інклюзивності. Концепція радикальної інклюзивності починається з думки, що в будь-якій конкретній громаді існує більш привілейоване і менш привілейоване населення (привілеї можуть бути виражені в різних формах). Подібна ситуація безпосередньо впливає на можливість доступу до послуг, які надає бібліотека, якщо бібліотека не здійснює цілеспрямованих дій для розробки послуг (засобів, технологій, програм та політики), які долають ці бар'єри.

Інклюзивна бібліотека виходить за межі самої інклюзії, викорінюючи існуючі системні бар'єри. Інклюзивна бібліотека сприяє спілкуванню з громадою та розробці спільних рішень. Вона не пропонує власного бачення, не нав'язує своєї думки, але як справжній лідер-служитель прислухається до ідей членів громади, знаходить спільність у прагненнях і надає право голосу кожному. Отже, інклюзивна бібліотека у змозі подолати соціальну несправедливість завдяки власним інструментам і ресурсам, а також координуючи ресурси громад.

Різні підходи до соціальної справедливості представлені в дискусіях про глобальне інформаційне суспільство. Динаміка світового інформаційного середовища породжує нові економіки, нові типи зайнятості, нові види навчання і доступу до інформації. У відповідь на це сучасне бібліотекознавство та інформаційні науки стають все складнішими.

Бібліотеки XXI століття перетворюються на серйозних гравців у сфері глобалізації – вони «вбудовуються» у більш широкий соціально-політичний, економічний і культурний контексти. Бібліотекарі майбутнього повинні стати вірними помічниками користувачів, особливо малозабезпечених груп населення. Враховуючи ці виклики, викладачі, дослідники і практики бібліотекознавства та

інформаційних наук повинні віднайти нові шляхи розширення поточних навчальних планів, теорій і практик.

Теорія соціальної справедливості має стати частиною цього відкриття, оскільки вона пропонує нові, чіткі способи формулювання довготривалих альтруїстичних позицій для нових поколінь професіоналів. Сучасна ситуація вимагає об'єднання зусиль заради виживання людства. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти висновку, що сьогодні необхідно:

- побудувати спільне розуміння концепцій різноманітності, інклюзії та соціальної справедливості;
- розвинути самоусвідомлення, визначити системи пригнічення, розробити стратегії для боротьби з упередженістю, активно доносити це знання у своїй організації та громаді;
- налагодити регіональні зв'язки, які допоможуть проводити трансформаційну роботу в бібліотеці та громаді;
- використовувати тематичні дослідження та розробляти засоби досягнення соціальної справедливості.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у здійсненні аналізу концепції соціальної справедливості у бібліотекознавстві та інформаційних науках, а також в обґрунтуванні доцільності її використання в умовах сьогодення. Викладені у дослідженні положення і зроблені висновки, можуть бути використані під час розробки інноваційних стратегій розвитку бібліотек.

**Світлана Смирнова,
м. Київ**

«[...] работают на пользу Украины и оставит полезное собрание»⁴³

П. Потоцький

Україніка з книжкового зібрання П. П. Потоцького у фонді Національної історичної бібліотеки України

«Одна з найвидатніших за всю історію українського бібліофільства» [1, с. 160], «незвичайно цінна» [1, с. 167], «[...] величезні джерела до історії України» [1, с. 192], «[...] цінні речі, часто уніка» [1, с. 193], «[...] колекция печатного материала по

⁴³ З листа П. П. Потоцького до Олексія Петровича Новицького [орієнтовно червень 1925 р.?], [1, с. 82]

Украине, несомненно не могущая быть повторенной» [1, с. 101], «книжкові унікати» [4, с. 181], «колосальна кількість книжок – не менш 20-ти чи 30-ти тисяч томів, майже виключно українські або історії загальної. Серед них [...] чимало рідчайших річей, а також десятки рукописів, оригінальних старовинних альбомів з краєвидами або типами України[...]. Збірка ця мала би для України колосальне значення» [1, с. 69]...

Всі ці захопливі відгуки – про книжкове зібрання Павла Платоновича Потоцького (1857-1938 рр.) – вихідця з Полтавщини, нащадка козацьких родів Потоцьких та Стороженків [5; 6], військового, генерала від артилерії, громадського і культурного діяча, військового історика, музеєзнавця. Понад 50 років П. Потоцький збирав і вивчав унікальну науково-художню колекцію української старовини, а у 1926 році передав її у дарунок Україні [Б., с. 108-109]. З 1927 року колекція знаходилась на території Всеукраїнського музейного містечка (Києво-Печерська Лавра) за назвою «Музей України (Збірка П. П. Потоцького)».

Найбільшою частиною зібрання Павла Платоновича була бібліотека. За різними даними кількість її примірників становила від 14-ти до 20-ти тис. видань десятма мовами світу [4, с. 181; 1, с. 149; 3, с. 21]. Це, переважно, книги та періодичні видання з військово-історичної тематики (763 назви – 5699 томів) та історії України (4419 томів), 408 видань занесено до списку особливо цінних та рідкісних [1, с. 149]. Серед раритетів – рукописні видання, зарубіжні та вітчизняні стародруки, книги з автографами видатних діячів науки і культури України: Т. Г. Шевченка, Марка Вовчка, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, А. О. Скальковського, Д. І. Яворницького, І. П. Котляревського, М. І. Костомарова. Предметом особливої гордості колекціонера були книги з особистої бібліотеки Т. Г. Шевченка. «Книги, видані європейськими мовами з XVII-XVIII століть про Україну незвично дивували своїм багатством» [1, с. 192].

В повідомленні особливу увагу приділено саме українці з бібліотечної колекції П. П. Потоцького. Відомо, що окремого каталогу книг бібліотеки Потоцького не існує. Свого часу, в середині 1930-х років, колекціонер так характеризував роботу щодо систематизації своєї збірки: «Хотя мое собрание и не имеет общепринятого инвентаря, но оно в значительной его части научно обработано. Книги разбиты по отделам и описаны. На 8060 сочинений по общей библиотеке написаны подробные карточки, часто с указанием значения их для Украины». На жаль, місцезнаходження цієї картотеки встановити не вдалося [1, с. 195].

Після арешту і смерті П. Потоцького у серпні 1938 року колекцію, зокрема бібліотеку було розпорошено, частина книжок у 1939 році стала складовою фонду Державної історичної бібліотеки УРСР (нині – Національна історична бібліотека України). Сьогодні ми намагаємось (принаймні, частково) реконструювати книжкове зібрання П. П. Потоцького. З цією метою організовано загальнобібліотечне дослідження: у відділах-фондоутримувачах здійснюється пошук за провенієнціями, які в тому чи іншому обсязі присутні на виданнях з колекції П. Потоцького. Це, зокрема: власницький напис «ПОТОЦКИЙ» або «П. ПОТОЦКИЙ» (як правило, на форзаці видань); вензель П. П. Потоцького (дві схрещені латинські літери «Р» (у більшості випадків – на титульній сторінці, під вихідними даними видання); шрифтовий екслібрис «Павель Платоновичъ ПОТОЦКИЙ. Екатеринбург. пр., д. № 8» (може розміщуватись на форзаці, титульній сторінці, на перших сторінках видань); шрифтовий екслібрис – «ППП» (зустрічається на титульній сторінці); екслібрис, виконаний конгревним тисненням у формі кола з написом «Потоцкій» і двома зірками (п'ятикінцева та шестикінцева) (як правило, на титульній сторінці, над заголовком видання); тиснений золотом суперекслібрис «П. П. П.»; суперекслібрис блінтового тиснення «П. П. Потоцкий» (обидва – у нижній частині корінця оправи). Власницькі ознаки видань з колекції П. Потоцького визначено завдяки опрацюванню наукових розвідок з даної тематики [1; 2; 3], а також шляхом суцільного перегляду книжкового фонду Національної історичної бібліотеки України.

Станом на жовтень 2019 року виявлено 152 примірники видань, які належали П. Потоцькому. Близько третини з них – це книги, продовжувані та періодичні видання, що так чи інакше пов'язані з Україною: вийшли друком на території України, стосуються України за змістом, містять у назві твору слова «Украина», «Южная Русь», «Малороссия», «Южная Россия», «Малая Русь», «Юго-Западная Русь», розповідають про визначних українських діячів та ін. Зупинимось на деяких з них.

«Изображения людей знаменитых, или чем-нибудь замечательных, принадлежащих по рождению или заслугам Малороссии» (М., 1844). (На шмуцтитулі інформація: «Эти [рукою П. П. Потоцького? цифра «42», майже не видно] портреты заимствованы из собрания покойного П. П. Бекетова также, как и Портреты именитых Мужей Российской Церкви»).

42 портрети славетних українців зібрано у цій невеличкій за розміром книзі. Богдан та Юрій Хмельницькі, Іван Мазепа, Інокентій Гізель, Лазар Баранович,

Стефан Яворський, Олександр Безбородько, Григорій Сковорода, Дмитро Левицький, Дмитро Бортнянський... . Серед досить відомих діячів – портрет козака С[емена] Климовського – автора відомої пісні «Їхав козак за Дунай», яку багато хто вважає народною (книга позначена П. Потоцьким як рідкісна («б. редк.»).

«Запорожская рукопис, указывающая в каких именно местах и какие скрыты КЛАДЫ Гайдамаками и местными жителями / издана Членом Императорских Русских Географического и Археологического Обществ Николаем Сементовским» (Киев, 1857) (під вихідними даними книги - напис: «редк.»).

Рукопис, як зазначає його видавець М. М. Сементовський (Сементовський-Курило, 1819-1879 рр.), написаний на початку ХІХ ст., «между 1802 и 1806 годами. Она [рукопись] на серо-синей бумаге, в осьмую долю листа; писана кажется вся одним почерком; слог и почерк рукописи рождает мысль, что она составлена лицом не чуждым духовного образования, вероятно кем-либо проходившим науки в одной из духовных школ г. Киева, быть может впоследствии перешедшим на жительство в земли Войска Запорожского, [...] где он слушал их [гайдамаків] рассказы о скрытых ими кладах» и «тщательно записывал в серо-синюю тетрадку». Далі видавець пише, що рукопис приніс із Запоріжжя дідусь, який раніше був козаком Війська Запорозького і який сам сподівався «по книжці» знайти скарби, але старість та немічність завадили розшукам. У рукописі згадуються міста Умань, Миргород, Полтава, Біла Церква, Миколаїв, тощо, де «клады [...] лежат в земле, ожидая своего будущего обладателя». «Вспомним Малороссийскую поговорку: «Хто шукає, той і найде», - зазначає Сементовський і продовжує: «если издание Запорожской рукописи и не послужит к прямому открытию указанных в ней кладов, то рукопись эта сама по себе, составит весьма любопытный и замечательный рукописный источник, для этнографии Украинского народа и полезный для пояснения, в некоторых отношениях, событий минувшего столетия, происшедших по преимуществу, в Западной Украине».

«Киевский Художественно-промышленный и Научный музей имени Государя Императора Николая Александровича. Отдел археологии: краткий указатель предметов» (Киев, 1913).

Офіційне відкриття і освячення Музею відбулося у грудні 1904 року і першою цінною колекцією стала археологічна добірка В. Хвойки (4 тис. одиниць зберігання), яку придбав для Музею підприємець і меценат М. А. Терещенко. Колекції для Музею подарували також В. та Б. Ханенки, О. Бобринський, С. Зноско-Боровський та ін.

У 1919 році заклад націоналізовано і названо Першим державним музеєм; 1924 р. – перейменовано у Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка; 1934 р. – реорганізовано і розділено на два музеї – Український музей народного мистецтва (нині – Національний художній музей України) і Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка (нині – Національний музей історії України).

В різний час у музеї працювали відомі вчені та громадсько-політичні діячі: археолог, етнограф, мистецтвознавець, академік УАН М. Біляшівський – перший директор музею (1902-1923 рр.); археолог, один із засновників музею, завідувач археологічного відділу В. Хвойка (1909-1914 рр.); історик Д. Дорошенко – завідувач бібліотеки (1914 р.).

Упродовж 1910-1927 рр. на посаді завідувача етнографічного та історичного відділів у музеї працював Данило Михайлович Щербаківський (1877-1927 рр.) – український етнограф, археолог, музейний діяч, дослідник українського народного мистецтва. Він подарував цю книгу П. Потоцькому: на титульній сторінці – дарчий напис: «Від Всеукраїнського Історичного Музею до збірки П. П. Потоцького. [підпис Данила Щербаківського].

Павло Платонович жваво цікавився історією свого рідного краю. У нашому фонді ми виявили декілька видань з його колекції, що розповідають про минуле Полтавщини: дослідження М. Арандаренка **«Записки о Полтавской губернии. Ч. 2»** (Полтава, 1849) («б. редкость», в колекції зберігалось «з части в 2-х книгах 100 р.», виявлено другу частину); І. Ф. Павловського **«Из прошлого Полтавщины. К истории декабристов»** (Полтава, 1918) та **«Заботы кн. Н. Г. Репнина о Полтавском театре и выкупе артиста Щепкина»** (Київ, 1905)»; В. Трипольського **«Полтавское Епархиальное Древлехранилище. Указатель с описанием выдающихся письменных и вещественных памятников церковной старины Полтавской Епархии»** (Полтава, 1909), праці **Полтавської Вченої архівної комісії** (зокрема, вип. 8; Полтава, 1912).

Дослідження видатного українського археолога і мистецтвознавця М. О. Макаренка (1877-1938 рр.) **«Памятники украинского искусства XVIII века»** (СПб., 1908) – про архітектуру Полтавського краю. Воно присвячене Церкві Покрови Пресвятої Богородиці у м. Ромни (тепер – Сумська обл.), «перевезенной ныне, по инициативе Полтавского Церковно-археологического Комитета в г. Полтаву». Церкву збудовано у 1764 році «одним из славных борцов за свободу и православие, безвинно погибшим «благородным господином» Петром Ивановичем Калнышевским, последним кошевым запорожским». На початку ХХ ст. біля

дерев'яної Свято-Покровської церкви було споруджено однойменну муровану, тож, відповідно до тогочасної традиції, стара церква мала бути знесена. Завдяки публікаціям М. Макаренка [8] Свято-Покровська церква, як видатна пам'ятка архітектури, стала широко відомою. Імператорська археологічна комісія винесла ухвалу про необхідність її збереження, цю справу підтримали Полтавський церковно-археологічний комітет, єпархіальний церковний музей та полтавський архієпископ Іоанн. Завдяки його сприянню церкву вирішено перенести до Полтави. У 1907 році зруб церкви розібрали на окремі бруси, їх перевезли до Полтави й храм склали в первісному вигляді на території архієрейської резиденції, де він став діючою церквою. Це був перший в Україні приклад наукової музеєфікації пам'ятки народної дерев'яної архітектури. На жаль, у 1943 р. Свято-Покровська церква згоріла [9].

Ще одна книга М. О. Макаренка з колекції П. Потоцького - **«Городища и курганы Полтавской губернии. (Сборник топографических сведений)»** (Полтава, 1917) – особлива. На ній – дарчий напис автора: «Многоуважаемому П. П. Потоцкому на добрую память от [підпис М. Макаренка]».

На деяких виданнях із зібрання П. П. Потоцького, виявлених у фонді НІБУ, можна побачити штамп «Zentralbibliothek der Hohen Schule». Це – книги, що «зацікавили» Оперативний штаб А. Розенберга і були вивезені під час окупації Києва 1941-1943 рр. до Німеччини. Призначались вони для поповнення фонду бібліотеки так званої Вищої школи НСДАП. Серед них – вже згадувані нами: **«Изображения людей знаменитых...»** та праці полтавознавця І. Ф. Павловського. Ще одне таке видання – дослідження відомого вченого-літературознавця В. М. Перетца (1870-1935 рр.) **«Малорусские вирши и песни в записях XVI-XVIII веков. XV-XXII»** (СПб., 1899). У розділі, де автор розповідає про підвищення впливу «южнорусов» як на світську пісню, так і на церковний та релігійний спів у Москві в другій половині XVII ст., він наводить цікаве свідчення диякона Павла Алеппського, який супроводжував патріарха Антиохійського Макарія під час його подорожі до Росії у цей період. Про мистецтво «малорусских певцов» Павло Алеппський каже так: «Пение казаков радует душу и исцеляет от печалей, ибо их напев приятен, идет от сердца, и исполняется как бы из одних уст; они страстно любят нотное пение, нежные и сладостные мелодии...».

І ще багато видань з історії України з колекції П. П. Потоцького зберігається у фонді НІБУ. Це, зокрема, **журнали:**

- «Археологическая летопись Южной России» (Т. 1 за 1899 р. та Т. 2 – за 1900 р.),
- «Киевская старина» (1889-1897 pp.);

матеріали археологічних з'їздів:

- «Третий съезд археологический в Киеве. 2 августа 1874 года» (Киев, 1874),
- «XII Археологический съезд в Харькове. С 15-го по 27-е августа 1902 года. Справочные сведения для г.г. членов съезда от Харьковского Предварительного Комитета» (Харьков, 1902);
- «Каталог выставки XIV Археологического съезда в г. Чернигове» (Чернигов, 1908);
- «Журнал раскопок Н. Е. Бранденбурга 1888-1902 г.г. Работы в губерниях: Киевской, Полтавской, Харьковской, Каменец-Подольской, Екатеринославской, Таврической, Черниговской, Могилевской, Новгородской, Смоленской и в Области войска Донского» (СПб., 1908);
- Волков Ф. «П. П. Чубинский. Отрывки из личных воспоминаний» (Москва, 1914);
- «Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. Издание Александра Марковича. Ч. 1» (Москва, 1859) (з дарчим написом: «Федору [нерозбірливо] Красовскому [от?] [М.?] А. Марковича 1874 год февраля 16 дня») (в колекції, судячи з напису П. П. Потоцького «2 тома 75 р.», зберігалось два томи, є також запис, що це «2-ой лучш. экз.»);
- Матвеев А. А. «К вопросу об археологических исследованиях в Южной России. II. Программа историко-географических сведений» (Одесса, 1884);
- Матвеев А. А. «К вопросу об археологических исследованиях в Южной России. III. Археология» (Одесса, 1884);
- Новицкий И. П. «Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (с 1845 по 1877 год). Т. 1. Имена личные» (Киев, 1878) (напевно, у колекції зберігалось два томи (над вихідними даними – напис: «2 тома 50 руб»), знайдено лише 1-ий том);
- Самоквасов Д. «Инструкция для описания городищ, курганов и пещер и для производства раскопок курганов: (составлена Комиссиею, назначенною 3-им

Археологическим съездом в Киеве и утверждена в общем заседании съезда 21 августа 1874 г.) / Д. Самоквасов, Л. Ивановский, В. Антонович» [1874];

- Самоквасов Д. Я. «Основания хронологической классификации, описание и каталог коллекции древностей» (Варшава, 1892);
- Ястребов В. Н. «Погребальные обычаи в древних могилах бассейна реки Ингула» (Москва, 1888).

Деякі видання, зокрема, великоформатні **«Археологические редкости Малороссии. Собрание В. В. Тарновского (Киев)»** [18??], а також, зібрані в одній оправі **«Обозрение Киева в отношении к древностям»** (Киев, 1847) та **«Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии»** (Киев, 1848), видано за безпосередньою участю кийського цивільного губернатора (1839-1852 рр.) І. І. Фундукля (1799-1880 рр.), позначені П. Потоцьким як рідкісні і містять маргіналії самого колекціонера.

Як вже повідомлялось раніше, Павло Платонович зібрав унікальну колекцію книг з історії військової справи. Представляючи огляд свого зібрання Укрнауці у жовтні 1925 року, він писав: «Народ украинский много пролил крови за свою свободу. Сыны его много сражались в составе польской и русской армий, и эта сторона еще мало исследована. На Украине нет такого военного собрания. Таким образом, мое собрание книг и иконографии, в виде гравюр, литографий, рисунков, картин и рукописей представляет комплекс, имеющий большое значение для исследования Украины» [1, с. 93]. Цікавою в цьому плані є збірка **«Известия Императорского Русского Археологического Общества. Т. X. Вып. 1-2»** (СПб., 1881). На перший погляд, до україніки книгу віднести складно: зміст стосується виключно російських старожитностей. Але на титульній сторінці видання – напис Потоцького: «См. медаль Запор. Войска Полк. Мандру». Виявилось, що до «Известий» приплетено частину книги, автора і назву якої потрібно було з'ясувати, адже обкладинка, титульний аркуш, закінчення відсутні. На с. 5 знаходимо інформацію про полковника Запорозького війська Мандро, якому, як зазначено у тексті, «пожалована была императрицею Екатериною II медаль для ношения на шее, за его отличную храбрость против неприятеля». Є також зображення медалі: аверс – «Екатерина II, Императ. и самодерж. Всеросс. Грудное изображение императрицы Екатерины II, обращенное вправо, в малой короне, с накинутою императорскою мантиею и с орденскою лентою через плечо; волосы государыни убраны жемчугом»; реверс – «В узорчатом щите, украшенном знаменами и копьями [напис]: «Войска

Запорожского полковнику Мандру за отлично храбрые противу неприятеля поступки». В тексті книги знайшли відомості про те, що автор (розповідь у книзі – від першої особи) раніше опублікував дослідження: «Медали, пожалованные императрицею Екатериною II некоторым лицам войска Донского». Ця інформація допомогла з'ясувати, що перед нами книга відомого російського нумізмата, дослідника медальєрного мистецтва Юлія Богдановича Іверсена (1823-1900 рр.). Переглянувши усі його видання, що є у фонді Бібліотеки, впевнились, що книга, приплетена до «Известий», це – 2-ий том фундаментальної праці Іверсена «Медали в честь русских государственных деятелей и частных лиц». (СПб., 1883). Іверсен пише: «О жизни полковника Мандро мне ничего не известно». А між тим, Іван Мандро – видатна особистість в історії вітчизняного флоту. Під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. він очолив дворічний Дунайський бойовий похід флотилії Війська Запорозького і своєю сміливістю та хоробрістю чимало сприяв перемогам в морських битвах [7]. Отже, видання відкриває одну зі славних сторінок військово-морської історії України.

Пошук видань з бібліотеки П. П. Потоцького продовжується. Величезні джерела, що так чи інакше стосуються історії України – справжній скарб для вчених-дослідників та усіх, хто прагне пізнавати минуле нашої Батьківщини. «Цей генерал [...] зробив величезні послуги культурі, зберігши цінні речі, часто уніки» [1, с. 193]. Наше завдання – віднайти та зберегти раритети, колись дбайливо зібрані П. П. Потоцьким у пам'ять про чудову людину, подвижника і патріота.

Список бібліографічних посилань:

1. Білокінь Сергій. Музей України (Збірка П. Потоцького). Дослідження, матеріали / Сергій Білокінь; Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник; НАН України, Ін-т історії України, Центр культуролог. студій. – Київ, 2006. – 474 с.: іл.
2. Музей Украины (Собрание П. П. Потоцкого). Ч. 1: указатель архивных материалов и библиографии / сост. Екатерина Климова ; НАН Украины, Ин-т укр. археогр. и источниковедения им. М. С. Грушевского, Нац. музей истории Украины. – Киев, 1995. – 137 с. – (Научно-справочные издания по истории Украины; вып. 32).
3. Климова Катерина. Бібліотека Павла Потоцького / Катерина Климова // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 5-6. – С. 21-23.
4. Стеллецький Гн. Українська збірка П. Потоцького / Гн. Стеллецький // Червоний шлях. – 1927. – № 3 (48). – С. 180-182.
5. Лазанська Тамара. Нащадок Кишенського сотника / Тамара Лазанська // Київська старовина. – 1997. – № 5. – С. 133-143.

6. Бондар Н. П. Маргіналії примірника київського видання Псалтиря 1728 р. з фондів НБУВ як джерело дослідження родоводу Павла Потоцького // Могилянські читання : зб. наук. пр. : щоріч. 2010 / Нац. Києво-Печер. іст.- культ. заповідник. – Київ, 2011. – С. 15-22.

7. Скальковский, А. Дунайцы / А. Скальковский // Киевская старина: ежемесячный исторический журнал. Год третий. Том XI. Январь. – Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого. – 1885. – С. 117-132.

8. Макаренко Н. На родине последнего гетмана Запорожского П. И. Калнышевского / Н. Макаренко // Искусство и Художественная промышленность. – 1901. – № 8/32. – С. 253-257.

9. Зінченко А. Л. Покрови Богородиці церква з м. Ромни / А. Л. Зінченко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.] ; Ін-т історії України НАН України. – Київ : Наук. думка, 2011. – Т. 8 : Па-Прик. – С. 318.

**Віктор Соколов,
м. Київ**

**Основні етапи, особливості та чинники розвитку провідних публічних
бібліотек губернських міст в Україні у XIX – на початку XX ст.:
специфіка еволюції губернських бібліотек**

Більшість фахівців обмежують дослідження діяльності губернських бібліотек періодом 1830–1850-х рр. Проте, у наукових працях багатьох авторів, при характеристиці розвитку бібліотечної справи другої половини XIX – початку XX ст., іноді також згадується про стан діяльності в той час губернських бібліотек. Також слід пам'ятати, що певна частина із створених у другій половині XIX ст. публічних книгозбірень, хоча і мали інші назви, були правонаступницями губернських бібліотек і будували свої фонди на рештках останніх. Окрім того, деякі з губернських бібліотек продовжували існувати за своєю старою власною назвою («губернська публічна бібліотека») до 1917 р. (наприклад, Тульська губернська публічна бібліотека, Вятська губернська публічна бібліотека). Отже, діяльність більшості провідних міських бібліотек, що були створені у другій половині XIX ст. у губернських містах, можна розглядати як продовження функціонування губернських бібліотек, тільки в іншій метаморфозі, оскільки вони, окрім того, що формували свої фонди із залишків останніх, виконували майже такі самі завдання і функції, що й їх попередниці (інформаційна, культурно-просвітницька, освітня, комунікативна, краєзнавча та інші функції).

Відомо, що губернські бібліотеки – це провідні державні публічні бібліотеки губернських міст, що прагнули виконувати функції головних міських книгозбірень, поширюючи свою діяльність у межах основної адміністративно-територіальної одиниці Російської імперії (губернії) у період 1830–1917 рр. [6, с. 333]. У дещо зміненій формі за своєю назвою та функціональними ознаками вони відродилися у період становлення Радянської влади (переважно, у першій половині 1920-х рр.) та в незалежній Росії на початку XXI ст. Еволюція зазначених бібліотек відбувалася у напрямі формування в губернських (надалі – окружних, обласних) містах головних бібліотечних установ краю (області, регіону) як інформаційно-ресурсних центрів збереження і суспільного використання книг, періодики та інших документів, а також як осередків культурно-просвітницького життя. У 1860-х рр. досить часто певна частина книжкових фондів губернських бібліотек ставала основою для утворення в подальшому нових провідних міських та громадських публічних бібліотек губернських міст, які у різні періоди своєї діяльності змінювали свою назву, відповідно до політичних та соціально-культурних особливостей суспільного розвитку. Наголошуючи на еволюційному характері перетворення губернських публічних бібліотек у міські та громадські, К. Дерунов зазначав, що губернські бібліотеки послуговували природним фундаментом для публічних книгозбірень, що утворювалися з другої половини 1860-х рр. [8, с. 91]. Сучасний радянський та російський бібліотекознавець Б. Володін (1950–2005 рр.) у відомій праці «Всемирная история библиотек» (2-е вид. – СПб., 2004) підкреслював, що саме у другій половині XIX ст. губернські бібліотеки (в іншій формі і за іншою назвою) вдруге почали відкриватися у багатьох губернських містах [5, с. 231].

За дослідженнями Д. Балики, у 1835 р. в Росії налічувалося 35 губернських бібліотек, у 1857 р. – 49 [4, с. 107–108]. За іншими відомостями, із запланованих 52 публічних бібліотек у губернських і повітових містах було відкрито 39 книгозбірень: 29 – у губернських містах і 10 – у повітових. За дослідженнями К. Абрамова, на території України було відкрито 8 книгозбірень у губернських містах та 2 – у повітових [2, с. 52]. А вже на початку 1860-х рр. в Росії діяли лише 15 публічних бібліотек, заснованих у 1830-ті рр., з яких в Україні працювали лише дві [1, с. 67–68]. Внаслідок різних причин (здебільшого, у зв'язку з недоліками фінансування, комплектування та відвідування публічних бібліотек), у 1850-х рр. за розпорядженням губернаторів в Росії було закрито 15 губернських і повітових бібліотек (зокрема, Катеринославська, Подільська та ін.), оскільки стан їхньої діяльності був вкрай незадовільним, а читачі майже перестали користуватися

послугами зазначених книгозбірень. На думку Л. Хавкіної, основними причинами занепаду і закриття губернських публічних бібліотек були: відсутність державної фінансової підтримки і коштів в цілому; непрофесійний склад опікунського комітету; низький професійний рівень окремих бібліотекарів; великий відсоток неграмотного населення; відсутність стійкої потреби у читанні книг та періодики у тих, хто вмів читати; байдужість місцевої публіки до освіти; висока плата за бібліотечні послуги [14, с. 6]. Без сумніву, залежно від місцевих умов, існували певні особливості щодо діяльності губернських бібліотек, але історія кожної такої книгозбірні, значною мірою, відображає типові риси розвитку публічних бібліотек 1830-х – першої половини 1860-х рр.: опір місцевого чиновництва; відсутність належного фінансування; обмежена кількість передплатників; несистематичне комплектування та ін. У результаті – відкриття багатьох губернських бібліотек або не відбувалося зовсім, або затягувалося на довгі роки. Інтерес до губернських бібліотек у 1850-х рр. став різко падати головним чином через те, що у фонди, практично, перестала надходити нова література, яку бібліотеки були не в змозі замовляти, оскільки на це не вистачало грошей.

Скасування кріпосного права у 1861 р., введення земського місцевого самоврядування, демократизація освіти, реформа друку, перехід від аграрного суспільства до аграрно-індустріального зумовили потребу в поширенні грамотності, збільшенні кількості публічних бібліотек. У той же час, в період модернізації суспільної системи з 1870-х рр. почали проявлятися революційно-демократичні тенденції в бібліотечній справі. Отже, незабаром після прогресивних реформ царський уряд, наляканий зростанням демократичних і ліберальних суспільних течій, почав проводити реакційну політику, що, зокрема, в бібліотечній справі проявлялося в обмеженнях і утисках роботи публічних книгозбірень. Проте, як зазначала вітчизняна дослідниця Н. Ашаренкова, у другій половині XIX ст. продовжувалося формування мережі публічних бібліотек у губернських і повітових містах [3, с. 64]. В Україні провідні міські публічні бібліотеки було повторно відкрито або засновано у Кам'янець-Подільському (1866 р.), Києві (1866 р.), Житомирі (1866 р.), Херсоні (1872 р.), Чернігові (1877 р.), Миколаєві (1881 р.), Харкові (1886 р.) та в інших містах [12, с. 10]. Відкривались вони, також як і губернські бібліотеки, при державній підтримці на добровільні пожертвування прогресивних діячів і, так само, ставили перед собою мету просвіти. До того ж, потреба у читанні зростала, що добре розуміли не тільки демократичні кола громадськості та прогресивні діячі, а й влада, яка усвідомлювала, що поряд з освітніми та інформаційними функціями публічні

бібліотеки виконують ще й ідеологічні завдання. Усвідомлюючи невідворотність створення публічних бібліотек і необхідність докорінної зміни становища бібліотечної справи в країні, царський уряд вирішив взяти справу організації публічних бібліотек не тільки під свій контроль, а й під свій патронат, надаючи публічним книгозбірням систематичної фінансової допомоги у вигляді грошових субсидій, хоча і недостатніх для нормальної роботи книгозбірень. Реформи 1860-х–1870-х рр. відкрили нові можливості для формування мережі публічних бібліотек. Поступово було налагоджено послідовну роботу публічних міських бібліотек, які перебували у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ, а на місцях – під безпосереднім наглядом розпорядчого комітету, до складу якого входила губернська і міська адміністрація та опікуни (особи, що давали значні пожертви на утримання губернських бібліотек). Відповідно й переважна частина фінансування була з цих трьох джерел: із губернського та міського бюджету, а також з благодійних внесків опікунів [7, с. 118–119].

На рубежі XIX–XX ст. відбулася нова хвиля заснування публічних громадських та міських бібліотек. Частина колишніх губернських бібліотек увійшла до складу нових післяреформених бібліотек, що виникли у 1860-х–1880-х рр. На думку К. Дерунова, фонди губернських бібліотек цілком або частково увійшли до складу громадських бібліотек [8, с. 91]. Так, наприклад, відновлення роботи Катеринославської публічної бібліотеки відбулося у 1859 р., через вісім років після закриття на основі залишків колишньої губернської бібліотеки. У 1887 р. бібліотека передана до міської думи і на два роки припинила свою діяльність. У 1889 р. катеринославською громадськістю прийнято рішення про нове відкриття публічної бібліотеки за назвою «Катеринославська міська громадська бібліотека», за якою вона діяла до 1922 р.

У назвах дореволюційних публічних бібліотек губернських міст Російської імперії другої половини XIX ст. найчастіше використовувалися такі слова як: «міська», «публічна», «громадська», «російська», «губернська», які були близькими за своїми функціональними ознаками. Під терміном «публічна бібліотека» розуміли платну книгозбірню, що була відкрита для задоволення загальноосвітніх і культурних запитів населення за ініціативою держави та місцевої адміністрації при активній підтримці прогресивної громадськості. Термін «громадська бібліотека» мав кілька смислових значень: 1) бібліотека, призначена для всього місцевого суспільства; 2) бібліотека, яка працює за рахунок пожертв місцевого населення; 3) установа, створена муніципальною владою. В цілому, терміни «публічна бібліотека»

і «громадська бібліотека» за своїм функціональним призначенням були вельми близькими за змістом. На початку 1890-х рр. у назві книгозбірень термін «російська» замінювався терміном «міська», незначно змінювалися також статутні документи, проте сутність мети та завдань міських та громадських бібліотек залишалась незмінною – «доставить городскому обществу возможность умственного развития посредством ближайшего ознакомления с литературой путём чтения различных периодических изданий и прочих полезных книг» [12, с. 11].

Доля провідних публічних бібліотек губернських міст багато в чому залежала від того, які державні, громадські та культурно-просвітницькі діячі брали участь у керуванні бібліотекою (в опікунському чи розпорядчому комітеті, що складався із засновників бібліотеки і деяких місцевих чиновників) і хто в той час був впливовою фігурою в міській адміністрації [11, с. 115–116]. Як правило, головою опікунського комітету бібліотеки був губернатор. Членами комітету були: віце-губернатор, очільник дворянства, директор училища, міські начальники і чиновники. Зазначені особи, здебільшого, були, як писав К. Дерунов, «равнодушные к книге и библиотеке, видели в порученном им деле лишнюю неприятную обязанность» [8, с. 75].

Після двох революцій 1917 р., громадянської війни та встановлення Радянської влади на території України продовжувала зберігатися губернська адміністративно-територіальна система. У 1921 р. Україна поділялася на 12 губерній: Волинську, Донецьку, Запорізьку (з 16.04.1920 до 23.03.1921 р. – Олександрівська губернія), Катеринославську, Київську, Кременчуцьку, Миколаївську (у 1920 р. була утворена Херсонська губернія з центром у м. Миколаїв і в тому ж році вона була перейменована у Миколаївську губернію), Одеську, Подільську, Полтавську, Харківську і Чернігівську. У 1922 р. Кременчуцька й Запорізька губернії ліквідовані, а Одеська та Миколаївська – об'єднані в Одеську. З середини 1920-х рр. введено нову адміністративно-територіальну реформу, згідно з якою губернська територіальна система змінювалася на систему округів та районів (у 1925 р. були 41 округ і 680 районів). Надалі зазначена система перетворилася на обласну, яка формувалася, переважно, упродовж 1932–1939 рр.: у 1932 р. на території республіки існувало 7 областей, а надалі їх було створено 24.

Загалом, на початок 1920-х рр. в Україні діяли наступні види публічних бібліотек: центральні губернські бібліотеки, які були на державному бюджеті – державні бібліотеки з фондом понад 100 тис. примірників (Київська, Одеська, Харківська і Катеринославська державні центральні губернські бібліотеки); центральні губернські бібліотеки, що були на місцевому бюджеті (їхній фонд

становив приблизно 20 тис. примірників); центральні бібліотеки повітових і районних губернських міст (з фондом 5–10 тис. прим.); районні повітові бібліотеки; волосні бібліотеки; спеціальні та наукові бібліотеки; пересувні бібліотеки [13, с. 147]. З 1923 р. бібліотечне будівництво в Україні набуває інтенсивного характеру, кількісно збільшується мережа бібліотек, стає більш якісною їхня робота. Тільки за 1923 рік бібліотечна мережа України зросла з 3726 до 5154 бібліотек [10, с. 94]. З 1925 р. за адміністративною реформою губернські бібліотеки поступово перетворювалися (перейменовувалися) на округові, а повітові – на районні. Наприкінці 1920-х рр. діяло 12 державних і 36 центральних округових бібліотек, що у 1930-х рр. перетворилися на обласні.

У 1920-х рр. під час розбудови радянської бібліотечної системи здійснено конкретні кроки щодо централізації бібліотечних фондів, які було переведено на державну форму зберігання. У цей час фонди колишніх книгозбірень обліковано та переміщено до декількох державних провідних міських публічних бібліотек, що виконували функції центральних губернських бібліотек. Значну роботу із збереження книжкових колекцій та зібрань здійснювали саме губернські (а надалі – округові й обласні) бібліотеки, які стали центрами концентрації регіональних книгосховищ. Губернські бібліотеки у середині 1920-х рр. розглядалися як територіальні (обласні) наукові бібліотеки (їх іноді неофіційно називали губернськими науковими бібліотеками), які виконували завдання із задоволення науково-освітніх запитів читачів, розвинення у них краєзнавчих інтересів. Центральні губернські бібліотеки також сприяли розвитку бібліотечної справи краю. Поява низки (мережі губернських центральних) провідних (фактично, наукових) бібліотек за територіальною ознакою обумовлена також, певною мірою, націоналізацією фондів ліквідованих відомчих та приватних бібліотек. Значну частину бібліотечного фонду центральних губернських бібліотек складали колишні книжкові та архівні фонди державних установ та відомств, переважно економічного та управлінського характеру, які формували фонди спеціалізованої літератури відповідно до профілю діяльності установи. Складнішою стала структура губернських бібліотек як науково-методичних центрів, посилилася роль довідково-бібліографічних та краєзнавчих відділів. У 1920-і рр. губернські бібліотеки активно прагнули до взаємодії та координації на регіональному рівні. У центральних губернських бібліотеках було організовано багато гуртків таких, як: «Друзі книги», «Літературний», «Газетний», «Фізико-математичний гурток» та ін. Зазначені книгозбірні велику увагу приділяли розвитку малописьменних читачів,

допомагаючи їм підвищувати рівень знань. У структурі бібліотек активно працювали дитячий відділ, читальня, довідковий, культурно-просвітницький та інші відділи. У 1920-х рр. центральна губернська бібліотека стає методичним центром для бібліотек губернії. Співробітники губернських бібліотек опрацьовують форми організації єдиного статистичного обліку, форми реєстрації книг і бланків для роботи хат-читалень, повітових, волосних та інших бібліотек губернії. На базі деяких центральних губернських бібліотек було організовано спеціальні курси для працівників бібліотек і хат-читалень, що давали знання як з загальноосвітніх предметів, так і з основ бібліотечної справи, а також з агітації, з методики роботи з газетою, з організації довідкової та екскурсійно-виставкової роботи тощо.

Отже, деякі колишні провідні міські публічні книгозбірні, що виконували функції губернських бібліотек, у період становлення Радянської влади певний час (переважно, у 1919–1925 рр.) мали назву губернських. Наприклад, колишня Київська міська публічна бібліотека до 1923 р. мала назву Київська губернська бібліотека. Одеська міська публічна бібліотека на початку 1920-х рр. мала назву Центральна губернська бібліотека. У 1919 р. Чернігівську міську громадську бібліотеку рішенням Губнаросвіти про централізацію бібліотечної справи реорганізовано у Чернігівську Центральну зразкову губернську бібліотеку. У тому ж році за рішенням Всеукраїнського революційного комітету Харківську громадську бібліотеку перетворено на Центральну губернську бібліотеку і підпорядковано позашкільному підвідділу Харківського міського відділу народної освіти. Надалі, незважаючи на часту зміну назв зазначеної книгозбірні (Державна бібліотека імені В. Г. Короленка (1922 р.), Центральна округова бібліотека імені В. Г. Короленка (1925 р.), Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (1930 р.)), бібліотека незмінно виконувала функції центрального книгосховища та культурно-просвітницького центру не тільки міста й області, а й регіону.

У 1920-х рр. сформувалася мережа центральних губернських бібліотек, що обслуговувала як фахівців, так і широкі прошарки місцевого населення. Історично склалося так, що більшість обласних бібліотек у 1930-ті рр. успадкувала фонди колишніх міських, громадських та губернських публічних бібліотек, певна частина яких виникла у XIX ст. Надалі (у 1960-х рр.) вони перетворилися у сучасні ОУНБ. Багато фахівців погоджуються з тим твердженням, що формування сучасних ОУНБ почалося з виникнення губернських публічних бібліотек як центрів культурно-просвітницької та громадської діяльності, осередків зберігання та поширення культурної спадщини, які мали ознаки державної регіональної установи. Регіональні

ознаки губернських публічних бібліотек проявлялися у наступних особливостях їхньої роботи: регіональний масштаб діяльності бібліотеки; тенденція до підпорядкування діяльності бібліотеки культурно-освітнім інтересам певного краю; формування відповідальності за збір, зберігання та надання в громадське користування краєзнавчих документів; фінансова та адміністративна приналежність краю.

Нині в Росії деякі обласні бібліотеки долучають до своєї назви поняття «губернська», тобто здійснюється своєрідне повернення до «старих імен» з відповідною заміною елементів радянської атрибутики у найменуваннях книгозбірень. Наприклад, розпорядженням Міністерства культури Московської області у 2017 р. Московська обласна державна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської була реорганізована шляхом приєднання до неї Московської обласної державної дитячої бібліотеки і перейменована у Московську губернську універсальну бібліотеку.

На основі вивчення становлення та головних шляхів еволюції провідних публічних бібліотек губернських міст пропонується наступна періодизація (етапи) їхнього розвитку:

1) Становлення та занепад губернських публічних бібліотек на початковому етапі формування у 1830-х – на початку 1860-х рр., коли публічні книгозбірні виникали з ініціативи органів центральної та місцевої влади на основі матеріальної підтримки їхньої діяльності приватними особами, товариствами, громадськими та деякими державними установами. Основними причинами першої невдалої спроби розбудови мережі публічних бібліотек були: відсутність стабільного фінансування, бюрократизація чиновництва, невміння організувати бібліотечну роботу, висока плата за бібліотечні послуги, обмежене коло читачів. Завадили цьому також: епідемія холери та чуми у 1830–1831 рр., «тяганина міжвідомчого листування», пожежі (зокрема, в Севастопольській та Катеринославській бібліотеках).

2) Розвиток провідних публічних бібліотек губернських міст у період скасування кріпацтва та демократичних реформ (друга половина 1860-х – 1880-ті рр.): заснування провідних міських публічних бібліотек України, зокрема у Кам'янці-Подільському (1866 р.), Києві (1866 р.), Житомирі (1866 р.), Херсоні (1872 р.), Чернігові (1877 р.), Харкові (1886 р.) та ін. Цей період можна назвати «адміністративним», оскільки державна та міська влади (також і міська громада) починають активніше надавати фінансову допомогу публічним бібліотекам.

3) Формування мережі міських та громадських публічних бібліотек у 1890-х–1917 рр.

4) Розвиток центральних губернських бібліотек у період становлення Радянської влади у 1919–1925 рр. (деякі губернії і відповідні бібліотеки існували в СРСР до 1929 р.).

5) Спроба «відродження» губернських бібліотек у Росії на початку ХХІ ст.

Запропонована періодизація ґрунтується на тому положенні, що формування основних періодів становлення провідних міських публічних бібліотек губернських міст залежало як від загальних соціально-культурних чинників, так і від утворення певних відмінних рис функціонування цих книгозбірень та від особливостей модифікації бібліотек губернських міст упродовж 1830–1920-х рр. Під час вивчення основних етапів становлення та розвитку провідних публічних бібліотек губернських міст виявлено наступні різновиди зазначених книгозбірень:

1) Губернські публічні бібліотеки (1830–1850-ті рр.).

2) Міські публічні бібліотеки губернських міст, які виконували функції провідних книгозбірень краю та мали, переважно, назву «Міська публічна бібліотека» (з другої половини 1860-х рр. до 1890-х рр. існував також їхній різновид – «Російська публічна бібліотека», надалі у назві слово «російська» замінили на «міська»).

3) Громадські публічні бібліотеки, що засновані в губернських містах і так само, як «міські публічні бібліотеки», виконували функції центральних книгозбірень краю (наприклад, Харківська громадська бібліотека) і називалися або як «громадська публічна бібліотека», або як «громадська бібліотека».

4) Центральні губернські бібліотеки першої половини 1920-х рр., які знаходились на державному бюджеті (у Харкові, Києві, Одесі, Катеринославі та ін.) та центральні губернські бібліотеки, які існували за рахунок місцевого бюджету.

5) Центральні міські робітничі бібліотеки, що виконували функції центральних губернських бібліотек у 1920-х рр.

6) Центральні округові бібліотеки, що отримали таку назву з середини 1920-х рр., успадкувавши фонди своїх попередниць (центральных губернських бібліотек) у період проведення нової адміністративно-територіальної реформи (1925–1929 рр.).

Основними соціально-культурними та суспільними чинниками створення міських публічних бібліотек губернських міст були:

- Промислово-економічний розвиток, розширення торговельних відносин, що спонукало до розвою освіти, науки та просвітництва.
- Активізація громадського життя та діяльності громадських організацій та установ, органів місцевого самоврядування, товариств тощо. Поява нового типу публічних бібліотек – «Губернська публічна бібліотека» зумовлена зусиллями як адміністрації, так і громадськості за активною участю прогресивних місцевих діячів.
- Усвідомлення громадськістю необхідності суспільного використання книг через заснування мережі публічних бібліотек та через загальнодоступне надання бібліотечних послуг. До другої половини XIX ст. таке усвідомлення ще недостатньо сформувалося.
- Певний рівень розвитку благодійної діяльності приватних осіб, меценатів, за рахунок яких утримувалися перші публічні бібліотеки, будувалися або орендувалися приміщення для книгозбірень, а також формувалися фонди публічних бібліотек (формування бібліотечних фондів часто починалося з пожертвувань частини приватних книжкових зібрань та дарування книжкових колекцій меценатів і надалі продовжувалося, значною мірою, за рахунок отримання приватних книгозбірень добродійників за заповітами).

Становлення та розвиток губернських публічних бібліотек в Україні залежали, здебільшого, від фінансового забезпечення і розуміння місцевою адміністрацією, меценатами, пануючими верствами суспільства та культурно-освітніми діячами необхідності поширення просвітництва та культури (щоб «відродити дух громадськості»); особливостей регіонального розвитку та розвитку книжкової культури певної місцевості; активності громадського життя міста і демократичного руху; приватної ініціативи місцевих мешканців. Губернські бібліотеки розвивалися на перетині двох рушійних соціальних напрямів – державного почину та громадської ініціативи. Проте, перша спроба організації публічних бібліотек в Росії була невдалою внаслідок, внутрішньої політики уряду, який не виділяв державних коштів на створення мережі публічних книгозбірень, а також через недостатньо сформовану потребу суспільного використання книг (губернські бібліотеки були розраховані, переважно, на пануючий клас (дворянство), представники якого мали, як правило, власні бібліотеки). У 1850-х – на початку 1860-х рр. більшість губернських бібліотек, не маючи фінансових можливостей для своєї діяльності, зокрема для поповнення фондів новими книгами та періодичними виданнями, при мовчазній згоді місцевої адміністрації та пасивності пануючого класу, було закрито. Відсутність постійних джерел фінансування та недостатня підготовленість міського товариства до

суспільного користування книгами несприятливо позначилися на долі перших губернських публічних бібліотек. Усвідомлення їх як можливих центрів громадського життя відбувалося дуже повільно. Залучення місцевого населення до книги за допомогою бібліотек було ще дуже слабким, про що свідчило поступове згасання діяльності перших публічних бібліотек в умовах обмеженого доступу до бібліотечних фондів основної маси мешканців краю. Значна частина, заснованих публічних бібліотек губернських міст у 1840–1850-х рр., припинила свою роботу, а відновлення їхньої діяльності почалося тільки у 1860-х–1880-х рр. Аналіз досвіду функціонування провідних публічних бібліотек губернських міст доводить, що без державного фінансування та широкої підтримки суспільства робота книгозбірень неефективна та згодом занепадає, як це трапилося з губернськими публічними бібліотеками. На думку Ю. Жукової, відсутність економічної основи та низький відсоток писемного населення у провінційних містах були об'єктивними чинниками невдалої спроби заснування публічних бібліотек у 1830-х рр. [9, с. 164]. Отже, багато дослідників губернських бібліотек 1830–1850-х рр. наголошували на передчасному їх запровадженні, оскільки суспільство і держава були ще недостатньо готові для впровадження мережі публічних книгозбірень, незважаючи на те, що читацький попит на книги з року в рік зростав, про що також свідчить розвиток книгодрукування та збільшення кількості приватних бібліотек (кабінетів та бібліотек для читання). У цей час також значно збільшилася кількість навчальних закладів і бібліотек при них, вирости їхні фонди; книжкові зібрання інтенсивно формувалися при окремих товариствах, установах, гуртках тощо. Проте, незважаючи на необхідність відкриття публічних бібліотек, які давали б можливість користуватися книгою та періодичними виданнями усім верствам населення, попри те, що державна і міська влада, громада та окремі прогресивні діячі ініціювали створення публічних бібліотек, зокрема губернських, пануюча верхівка суспільства у першій половині XIX ст. ще недостатньо усвідомлювала необхідність надання суттєвої допомоги у становленні публічних книгозбірень. Лише поступово держава та різні гілки влади почали брати на себе обов'язки щодо фінансової підтримки різних типів і видів публічних та спеціальних бібліотек (спочатку це стосувалося переважно наукових та навчальних книгозбірень). Обмежене державне та міське фінансування публічних бібліотек, їхня суттєва громадська підтримка (здебільшого, це пожертвування меценатів, земств, товариств) були налагоджені лише на рубежі XIX–XX ст. Поступово провідні міські публічні бібліотеки, намагаючись забезпечити потреби населення в необхідних знаннях, розширювали свою соціальну базу і

збільшували кількісний склад читачів губернських міст, застосовуючи нові форми роботи та просвітництва.

З встановленням Радянської влади, після націоналізації та централізації бібліотечних фондів, була створена мережа центральних губернських бібліотек. У 1920-х рр. центральна губернська бібліотека стає методичним центром для книгозбірень губернії (надалі – округи, області). Таким чином, упродовж своєї довгої еволюції, провідні бібліотеки губернських міст, зокрема – губернські бібліотеки, хоча і розвивалися не зовсім поступово, з великими перервами своєї діяльності та, подекуди, існування, а також з численними змінами назв, стали центрами розвію бібліотечної справи певного краю, осередками духовної культури і культурного життя. Незважаючи на зміну форм і назв («російські», міські, громадські, центральні губернські, робітничі, центральні округові), вони намагалися бути провідними бібліотечними центрами певного регіону (краю, області), що можна прослідкувати на кожному етапі їхнього розвитку.

Список бібліографічних посилань:

1. Абрамов К. И. Читатели публичных библиотек России в первой половине XIX века / К. Абрамов // Библиотековедение. – 2001. – № 2. – С. 60–68.
2. Абрамов К. История библиотечного дела в СССР. – 3-е изд. / К. Абрамов. – М.: Книга, 1980. – 352 с.
3. Ашаренкова Н. Г. Становлення та розвиток публічних бібліотек в Україні та США (XIX– поч. XX ст.) / Н. Г. Ашаренкова // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. / Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2002. – Вип. 6. – С. 61–74.
4. Балака Д. Бібліотека у минулому: (культурно-історичний нарис) / Д. Балака. – Київ: ДВУ, 1925. – 118 с.
5. Володин Б. Ф. Всемирная история библиотек. – 2-е изд. / Б.Ф. Володин. – СПб.: Профессия, 2004. – 432 с.
6. Володин Б. Ф. Губернские библиотеки / Б. Ф. Володин // Библиотечная энциклопедия. – М.: Изд-во «Пашков дом», 2007. – С. 333.
7. Григоренко О. П. Формування публічних бібліотек у містах Подільської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. / О. П. Григоренко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2010. – Вип. 2. – С. 117–123.
8. Дерунов К. Н. Типичные черты в эволюции русской «общественной» библиотеки / К. Н. Дерунов // Дерунов К. Н. Избранное: Труды по библиотековедению и библиографии. – М.: Книга, 1972. – С. 62–141.
9. Жукова Ю. В. Публичные библиотеки в провинциальных городах Российской империи: местные проекты 1830–1833 гг. / Ю. В. Жукова // Библиотека в контексте истории: материалы 5-й междунар. науч. конф.,

Москва, 21–23 окт. 2003 г. / РГБ. НИО библиотековедения. Сектор истории библ. дела; сост. М. Я. Дворкина. – М.: Пашков дом, 2003. – С. 157–164.

10. История библиотечного дела на Украине (1917–1932 гг.): учеб. пособие / Под. ред. Т. А. Скрипник. – Харьков, 1975. – 208 с.

11. Матвеев М. Ю. Публичные и народные библиотеки в Российской империи в 1850–1860-х гг. / М. Ю. Матвеев // Вестник Санкт-Петербург. гос. ин-та культуры. – 2012. – № 4 (13). – С. 114–121.

12. Радзівіло А. А. З історії публічних бібліотек України у другій половині XIX ст. – першому десятиріччі XX ст.: (з архівних матеріалів) / А. А. Радзівіло // Історія бібліотечної справи в Україні. – Київ, 1995. – Вип. 1. – С. 9–15.

13. Седих В. В. Історія бібліотечної справи в Україні: навч. посібник / В. В. Седих. – Харків: ХДАК, 2013. – 213 с.

14. Хавкина Л. Б. Краткий очерк о деятельности Харьковской общественной библиотеки за 25 лет / [Л. Б. Хавкина]. – Харьков: Тип. «Печатник», 1913. – 23 с.

Ірина Строкач.,

Тетяна Гора,

м. Київ

Краєзнавча робота Залу періодики відділу обслуговування користувачів НІБУ

Краєзнавча діяльність сьогодні є одним з провідних напрямів бібліотечної діяльності, і це характерно для нашого часу, коли українське суспільство приділяє значну увагу відродженню національної духовної культури, відновленню історичної пам'яті народу. Максимально розкрити краєзнавчий фонд, наблизити його до користувачів, представити широке різноманіття наявних у книгозбірні краєзнавчих документів є важливим в роботі Національної історичної бібліотеки України.

Вагомою складовою фонду відділу обслуговування користувачів НІБУ є періодичні видання, в яких містяться матеріали краєзнавчого змісту, у тому числі – статті з історичного краєзнавства, з природознавчої, екологічної, етнографічної тематики. Це – журнали «Археологія», «Відомості Верховної Ради», «Літопис Бойківщини», «Краєзнавство», «Пам'ятки України», «Сіверянський літопис», «Український туризм», «Народознавчі зошити», «Народна творчість та етнологія», «Український історичний журнал», «Українознавство» та інші.

Коли почався перехід до використання інноваційних комп'ютерних технологій, поряд із традиційними форматом виставок широкого розповсюдження набули електронні експозиції, головними критеріями яких є загальнодоступність.

Цей напрям поширився на віртуальне середовище, яке забезпечує ефективне представлення візуальної інформації.

Відділ популяризує краєзнавчі документи, найчастіше використовуючи тематичні виставки та виставки нових надходжень. Такі виставки присвячено певним історичним датам та подіям, видатним історичним особам. Ці виставки обов'язково вміщують історико-краєзнавчі документи. Працівниками відділу було підготовлено тематичні виставки та полиці, зокрема: «Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту»; «День Героїв Небесної Сотні»; «Міжнародний день визволення в'язнів нацистських концтаборів»; «Міжнародний день пам'яті Чорнобиля»; «Міжнародний день депортації кримськотатарського народу»; «День скорботи і вшанування пам'яті жертв Війни в Україні»; «День конституції України»; «Традиції українського народу: серпневі свята», «День Києва» та інші.

Помітне місце в експозиції належить виставці «Українській армії сьогодні», започаткованій у 2014 році, яка є постійно діючою, що є важливим джерелом інформації про сьогодення української армії.

Для максимального розкриття фонду краєзнавчої тематики в залі періодики з вересня 2015 року започаткована постійно діюча газетно-журнальна виставка статей історично-краєзнавчої тематики: «Це цікаво», яка висвітлює цікаві факти з історії та культури окремих населених пунктів України; пам'яток архітектури – замків, фортець, музеїв, храмів, будинків; про видатні постаті, які пов'язані з певною подією, що мали важливе значення в історії України в цілому або в певному населеному пункті.

З січня 2017 року відділ експонує постійно діючу виставку «Українська революція 1917-1921 років» (до 100-річчя подій), список літератури в якій постійно доповнюється новими документами, що надійшли до відділу.

Книжкові виставки залишаються однією із основних форм популяризації краєзнавчих документів, вони дозволяють найповніше розкрити фонд Бібліотеки.

Для більш повного розкриття статей з журналів співробітники відділу аналітично розписують журнали в базу даних «Періодичні та продовжувані видання», також здійснюють автоматизований набір анотацій на нові надходження для інформування користувачів щодо змісту цих документів на сайті Бібліотеки.

У зв'язку з широким попитом на краєзнавчі документи фахівцями відділу проведено локальне наукове дослідження, зокрема – аналіз використання періодичних видань краєзнавчого характеру з 2017 по перший квартал 2019 року шляхом вивчення читацьких замовлень.

Мета цього дослідження – вивчити, з'ясувати сучасні проблеми, визначити перспективи подальшого використання періодичних видань краєзнавчого змісту.

Об'єкт дослідження – періодичні видання, які друкувалися впродовж 2017, 2018 років та першого кварталу 2019 року.

За дослідницький період Зал періодики відвідало 14492 користувача. Видача документів користувачам з фонду періодичних видань становить – 66760 примірників журналів та газет (газет – 26281, журналів – 40479), з них 14718 документів, що становить 22 відсотки – історико-краєзнавчих видань. За вказаний період фахівцями відділу виконано 275 довідок з них 60 – краєзнавчого змісту, що становить 22 відсотки. Аналіз обліку виданих документів за галузями знань краєзнавчого характеру засвідчує таку кількість відсотків:

- Суспільно-політичні – 59 %;
- Документів з історії зарубіжних країн – 9,9%;
- Документів з історії України – 8%;
- Документів спеціальних історичних дисциплін – 6,9%;
- Документів з історії мистецтва – 5%;
- Документів з історії літературознавства та мовознавства – 9,3%;
- Документів з історії техніки та природознавства – 1,9%.

Результати наукового локального дослідження показали, що інформаційні потреби користувачів спрямовані на вивчення етнографії, історії краю, пам'яток архітектури, археології, літературного та мистецького краєзнавства. Тому краєзнавча діяльність – це один з пріоритетних напрямів діяльності Національної історичної бібліотеки України.

Катерина Тімофєєва,
м. Київ

Постать П. О. Куліша крізь призму епістолярного доробку

Епістолярна спадщина Пантелеймона Куліша розпорошена по різних архівних установах не лише України (у Києві: відділ рукописів Національної бібліотеки НАН України ім. В. І. Вернадського, відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Наукові архівні фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Центральний державний історичний архів України,

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України; у Чернігові: Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського та Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського; у Львові: Центральний державний історичний архів України, Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника; приватні колекції, зокрема І. Айзенштока), а й світу (у Петербурзі: Відділ рукописів Російської національної бібліотеки в Петербурзі, Відділ рукописів Інституту російської літератури РАН – Пушкінський Дім, Російський державний історичний архів; у Москві, Відні, Празі та Варшаві, а також архівні матеріали діаспори). Зрозуміло, що це не всі місця, де зберігалися чи й нині зберігаються рукописи П. Куліша. Уже наявність цього факту переконливо доводить непересічність постаті П. Куліша та його значення для української культури в цілому. Його ім'я багато років не лише замовчувалося (його творчість була заборонена для українського читача), а ще й неправильно потрактовувалося, що завдало непоправних наслідків для сприйняття його нащадками. Тож, настав час відродити неоціненні забуті скарби не лише української літератури, а й культури; вести в науковий обіг епістолярні здобутки Куліша як інформаційний ресурс в архівах України, що дають нам можливість повному прочитати його листи та проаналізувати проєвропейські концепції розвитку української культури та історії, які є дуже актуальними в наш буремний час.

Кулішевий епістолярій є першорядним джерелом для розуміння літературних і суспільно-національних процесів ХІХ ст., про це свідчить кількість кореспонденції (а це близько трьох тисяч листів) та коло його адресатів. Його кореспондентами були найрізноманітніші за суспільним становищем, національністю і фахом люди; були серед них науковці, письменники, видавці, цензори, були й видатні особистості, які відіграли важливу роль у становленні національної свідомості та творенні історії України, серед них: Г. Ґалаґан, Тарновські – батько й син, Т. Шевченко, О. та М. Білозерські, М. Костомаров, М. Грабовський, Д. Мордовцев, І. Хильчевський, Д. Каменецький, С. Нос, Н. Стороженко, В. Барвінський, М. Лободовський, М. Юзефович, М. Максимович, Й. Бодянський, П. Чуйкевич, А. Рамбо, С. Аксаков, М. Драгоманов, М. Павлик, Марко Вовчок, М. Номис (Симонов), дружина О. Білозерська-Куліш (Ганна Барвінок), П. Плетньов, О. Кониський, Л. Милорадовичівна, І. Пулюй, П. Сердюк, Ю. Крашевський та багато інших. Можемо назвати до сотні прізвищ людей, з якими листувався Куліш, і це – всі яскраві та різноманітні постаті, або ж близькі йому по духу люди.

Тільки після детального вивчення біографії Куліша можна приступити до опрацювання його епістолярної спадщини. Для того, аби дослідити суть і зміст кореспонденцій такої багатогранної особистості як Куліш, П. Зайцев пропонує масив його листів поділити між багатьма спеціалістами, які можуть висвітлювати Куліша як художника слова, етнографа, перекладача Святого Письма, перекладача європейських поетів, критика, публіциста, політика, історика [3]. Недаремно Куліша називали «українським університетом», бо не було тієї галузі українознавства упродовж півстоліття, де б не доложив своєї праці Куліш [3]. Щоб опрацювати його листи, потрібно застосувати такий об'єктивно-критичний аналіз, який би дав змогу не загубитися між суперечностями, серед яких заблукав у процесі своєї духовної еволюції сам Куліш [3]. П. Зайцев, започаткувавши наукову роботу над епістолярним матеріалом Куліша, зазначає: «щоб зрозуміти цю складну натуру, треба гострої критичної проникливості, а до неї – дуже багато запасу фактичних відомостей як про самого письменника та його погляди, так про ті обставини, серед яких він жив і розвивався, про тих людей, з якими він зустрічався на своєму віку, про ті впливи, яким він підлягав, про напрями, що так або інакше підходили до його діяльності» [3].

Відбулося чимало трансформацій щодо вивчення як постаті, так і творчості П. Куліша. У 20-х рр. XIX ст. було видано значний масив епістолярного доробку Куліша, що знаменувало початок наукових студій над епістолярними текстами Куліша. А ще 20–30 рр. виявилися дуже плідними для наукових досліджень, які вплинули на формування галузі кулішевознавства, яка увібрала в себе сфери літературознавства, філології, філософії, культурології, історії та історіографії України, педагогіки та політології, це ніби період «розквіту» вивчення Кулішевої спадщини. У 30–80 рр. наукове вивчення творчості Куліша під грифом «буржуазного націоналіста» було призупинене і заборонене. Лише за кордоном можна було займатися науковою діяльністю, але дослідники не мали доступу до архівних установ, де знаходилися документи та матеріали доби Куліша. Після довготривалого забуття (понад пів століття) Кулішевий доробок повертається до наукового обігу, а проголошення Незалежності України тільки посприяло цьому процесу. Сучасний етап наукового вивчення спадщини Куліша розпочався з видавництва «Повного зібрання творів Куліша» у 35-ти томах за редакцією Г. Грабовича, який так визначив місце Куліша в історії української культури: «Пантелеймон Куліш є центральною, ключовою постаттю в становленні модерної української літератури і культури і водночас – рушієм і засновником новітньої

української інтелектуальної, критичної думки та тих вимірів національної свідомості, які на ній будуються» [5, 7]. Нині у двох томах підготовлено серію «Листи», де надано двобічну кореспонденцію Куліша.

Куліш вважав, що культуру українському люду повинно було дати рідне письменство, широкий розвиток рідного слова, наука і освіта. Тому Куліш велику увагу приділяв народній школі, укладаючи програми підручників, популяризував наукову та просвітницьку роботу по селах. Він перший, хто подає своїм землякам ідею про значимість професійної освіти, і радить замість пам'ятника Шевченкові, спорудити хліборобсько-ремісничу безплатну школу [7, Стб. 1518]. Для підвищення загальноосвітнього рівня населення він видає широко популярні «метелики» – дешеві книжечки серії «Сільська бібліотека». Український громадсько-політичний діяч О. Барвінський, працюючи над укладанням Читанки для школярів гімназії, в якій мали б бути подані взірці усної народної творчості та твори українських письменників XIX ст., звертався за допомогою до Куліша як до «експерта», який знав, «хто розвивав, а хто не розвивав українське слово» [1, 191]. Куліш дуже відповідально поставився до цієї місії, і в приватному листуванні до О. Барвінського від 21 квітня 1869 р. зазначив: *«На читанку я дивлюся так, що з неї учні зачерпатимуть хорошого смаку і доброго розуму. Тим треба в неї вбрати тільки найкраще з найкращого»* [1, 175]. Куліш щиро і палко відстоював ідеї розвитку української культури і науки.

Освіта, культура, мова – це головні чинники, що мають неабиякий вплив на людську свідомість і її культурну обізнаність, тож Куліш, озброївшись цими основними атрибутами, впливав на формування української національної свідомості, яка була головною ідеєю його життя.

Куліш намагається долучити українського читача до європейської літератури, застосовуючи переклад творів Шекспіра, Байрона, Гете, Гейне, Шіллера українською мовою. Він робить все можливе аби рідна мова мала необхідні ресурси та інструментарій для відтворення краси іншомовного слова в українському перекладі. У цьому напрямку Куліш зробив багато цінного й корисного. У кореспонденції до О. Барвінського від 26 серпня 1881 р. П. Куліш зізнається: *«Коли б Шекспір зробився читанням любим, це отверезило б нашу літературу мізерну й дало б їй крила. А коли б комедії і трагедії Шекспірові зібрали земляків до театру, то це була б найкраща для них школа, ніж усі наші писання й співання. Така моя мета; така спонукка до перекладу Шекспірових творів»* [1, 189].

Біблія є тим живим осередком, який впродовж віків несе закодовану інформацію для людства, і, дякуючи П. Кулішу та І. Пулюю, український народ може читати і вивчати Біблію рідною мовою, що зближує, об'єднує і гуртує нашу українську націю! Своїми думками про Святе Письмо Куліш ділиться з О. Гатчуком у листі від 4 вересня 1872 р.: *«Не релігія, а словесність у мене на думці. Слово наше матиме який ужиток з мого перекладу... Колись, як і слід нашого життя зникне, може, й релігія, коли обіпреться на розумну, правдиву екзегетику, візьме з моєї праці свою долю вжитку»* [6, 49]. Переклад Біблії є свідченням неймовірної інформативної діяльності Куліша, який неможливо переоцінити.

Куліша визнавали як компетентного українського історика і діяча. І це небезпідставно, адже Куліш був учасником Київської археографічної комісії, яка розшукувала та збирала для наукового оброблення джерела української історії. Стояв біля витоків української архівістики і, займаючись архівознавчою діяльністю, Куліш мав на меті *«освітлюючи в загальнодоступній формі важливі моменти минулого українського життя та привчаючи широкі маси до свідомого ставлення і розуміння рідної старовини»* [2, 26]. За своєю суттю, архів – носій правдивої інформації, першоджерело, тож Куліш, шукаючи історичної правди, прагнув донести її до української спільноти. І Куліш був першим, хто почав знайомити Шевченка з новими здобутками історіографії, тому й вплинув на історичний світогляд Шевченка [2, 24]. Він шукав історичні джерела для відновлення історичної спадщини України.

Його журналістська діяльність, неймовірна жадоба пізнати все більше й більше людей, невгамовне поширення кіл знайомства, колосальний обсяг листування, подорожі, раз у раз нові захоплення – усе це накопичення сприяє багатому інформаційного потенціалу в самому собі, і з яким він ділиться зі своїм адресантами, відбувається ось той нескінченний взаємообмін думок та ідей.

Одна з головних заслуг Куліша – це чудове художнє почуття й знання української мови. Талановитий Куліш ще змолodu виробив міцну й соковиту українську літературну мову, пристосувався цілком до її синтаксичного складу, назбирав бажаний лексичний матеріал, яким орудував майстерно. Його надзвичайний хист до мовознавства знайшов найкраще виявлення в українській мові, бо саме тут він почував себе силою і творцем, і заради своєї рідної мови вивчив англійську, німецьку, французьку, польську, єврейську, шведську мови для того, щоб перекладати великі літературні твори інших народів на українську мову [8, 30]. Куліш намагається долучити українського читача до європейської літератури, застосовуючи переклад творів цих письменників українською мовою. Він робить все

можливе аби рідна мова мала необхідні ресурси та інструментарій для відтворення краси іншомовного слова в українському перекладі. У цьому напрямку Куліш зробив багато цінного й корисного. Не маючи можливості видавати переклади в Україні, видавав їх за кордоном. Куліш є автором кулішівки (фонетичний правопис), яку він використовував у «Записках о Южной Руси» та «Граматці», створеної для школярів, а також у журналі «Основа», тож цей правопис в історії українського національного й культурного відродження має величезне значення. Кулішівка розширила джерельну базу освіти і стала засобом національно-культурного єднання. Не менш вартісним у доробку Куліша є видання журналу «Основа», в якому друкувалися талановиті люди України з цікавими літературним, історичними, етнографічними та публіцистичними статтями. Недаремно у листі до Г. Галагана П. Куліш напише: *«Спасіння нашого краю в нашому слові»* [4, 28].

Куліш з великою надією дивився на майбутнє покоління, яке достойно оцінить здобутки попередників і вірив у майбутніх читачів та об'єктивних критиків. Але для початку їх треба виховати і виховати на найкращих зразках української літератури. І далі, цитуючи Куліша: *«я успокоююся душею тільки в будущих поколіннях, покликаних до самопізнання і до самодіяльності на своїй рідній землі...»* [4].

Викривлена уява про постать Куліша зумовлена цензурою та політикою Російської імперії, тому його творчі доробки друкувалися в «покаліченому» вигляді, тож, поки не буде вивчено цензурного та листовного матеріалу, що надійшов до наших днів, ми не зможемо правдиво прочитати історію його життя через призму епістолярію, не зможемо досягти правдивості його думок і поглядів, які він сповідував, а головне – не знатимемо тієї правди, якої він так прагнув усе своє життя. Не маючи змоги через суворі цензурні утиски вільно висловлювати свої думки і погляди на національно і політично-громадські теми публічно, Куліш, зрозуміло, мусив шукати для себе аудиторію іншим шляхом. І для цього він здебільшого користувався персональними знайомствами, використовуючи інструментарій епістолярію.

Листування є невичерпним додатковим джерелом у вивченні не лише діяльності чи історії особи або установи, а й відображенням почуттів, думок, ідей, які керували адресантом у момент творення листа. Листи Куліша – це живий літопис нашого культурно-національного життя впродовж півстоліття – від 40-х до 90-х рр. ХХ ст. Образ Куліша – це образ живої людини, з її недоліками, тривогами, вічним пошуком ідеалу, яка змінювала думки й погляди, але непохитно вірила в істинність української національної ідеї. Куліш має велике значення в історії українського

національного самопізнання, письменства й науки. З Кулішем боролися, полемізували, забороняли, але тільки тепер настала доба об'єктивного, наукового вивчення його творчого доробку. Він був ініціатором у громадських справах і агітатором національних ідей, про це свідчить величезний масив епістолярних джерел. Його листи постають величезним інформативним полем не лише в тогочасному, а й сучасному культурному просторі, бо, як відомо, історія повторюється. Куліш був і залишається нерозкритим і непрочитаним до кінця феноменом ХІХ ст., нам залишається лише кожного разу віднаходити нові й нові факти, явища, події, що так чи інакше мали вплив на його становлення і як особистості, і як головного рушія національної ідеї.

Список бібліографічних посилань:

1. Барвінський О. Спомин з мого життя. – Львів, 1912. – 336 с.
2. Грушевський О. Шевченко і Куліш // Шевченківський збірник. Т 1. – Петербург, 1914. – С. 17–23.
3. Ів. К-Й. До життєпису Куліша. На прикладі листів з П. Глібовою / Ів. К-Й // Червоний шлях. – 1924. – № 8/9. – С 268–285.
4. Книгарь. Літопис українського письменства. Київ: Товариство «Час», 1919.
5. Куліш П. Повне зібрання творів. В 2. т. Т. 1: Листи. – Київ: Критика, 2005. – 648
6. Савченко Ф. Співробітництво П. Куліша з О. Гатцуком // Збірник філологічної секції НТШ. В 2 ч. Ч. 1. – Львів, 1929. С. 43–72.
7. Стебницький П. Культурно-громадська праця П. О. Куліша // Книгарь. – Київ, 1919. – Стб. 1513–1544.
8. Теліга І. Куліш-критик (Принципи етнографічної точності) // Україна. – 1929. – С. 88–102.

Оксана Тімочка,

м. Київ

Біографістика в дитячих бібліотеках на допомогу патріотичному вихованню

Сьогодні багато і на різних рівнях говориться про Україну в європейському і світовому контексті. Авторитет нашої держави залежить не лише від ефективності політики, зміцнення економіки, але й від уважного й дбайливого ставлення до її визначної історико-культурної спадщини, від збереження пам'яті про людей, які віддали своє життя у боротьбі за Українську державність. Тому нині, як ніколи, виникає потреба у відродженні історичної пам'яті, збереженні зв'язку часів.

У бібліотеках для дітей юних читачів поділяють за віком. Діти мають наступну градацію згідно з їхніми психологічними особливостями: дошкільники та читачі-учні молодших класів, читачі-учні 5-6 класів, читачі-учні 7-9 класів. Сьогодні йде «боротьба за читачів», тому бібліотеки для дітей не відмовляють і старшокласникам. Окрім цих категорій дитяча мережа обслуговує дорослу категорію – організаторів дитячого читання. До них відносяться: батьки, вихователі дитячих садків, учителі, бібліотекарі, художники-ілюстратори, науковці та всі ті, кого цікавлять питання літератури для дітей.

Згідно з прийнятою Концепцією патріотичного виховання дітей та молоді наша «державна та її громадяни сьогодні стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку на планеті» [3; с. 7]. Виходячи з цього, пріоритетним завданням перед спеціалізованими бібліотеками для дітей постає національно-патріотичне виховання дітей та молоді, яке формує у молодого покоління високу патріотичну свідомість, почуття вірності, любов до Батьківщини, турботу про благо свого народу тощо.

Сьогодні значне місце в патріотичному вихованні у дитячих бібліотеках займає бібліографічна робота, зокрема бібліографування. Фахівці мережі дитячих бібліотек, яка нараховує 905 дитячих книгозбірень, готують різні види бібліографічних посібників, в основному це – рекомендаційна бібліографія для дітей та організаторів дитячого читання. Працівники Національної бібліотеки України для дітей окрім рекомендаційних бібліографічних посібників готують ще й науково-допоміжні покажчики для організаторів дитячого читання. Бібліотеки працюють над введенням до культурного загалу забутих або заборонених часом імен видатних письменників; діячів культури, мистецтв; педагогів; громадських діячів тощо. На сайті Національної бібліотеки України для дітей <http://www.chl.kiev.ua/> можна з ними ознайомитися. Готуються інформаційні списки, за формою – це друковані та електронні видання.

У 2019 році Національною бібліотекою для дітей підготовлено бібліографічний покажчик для організаторів дитячого читання «Водограй таланту Володимира Івасюка». Окрім розділу про його родину та життєвий та творчий шляхи, ще є розділи, присвячені вшануванню його пам'яті, список книжок та статей про життя та творчість композитора, сценарії для вивчення творчості у школах, списки електронних ресурсів, цитат про творчість композитора, власних висловів В. Івасюка, присвяти композитору, кросворд про його життя та творчість. Серед

рекомендаційних посібників цієї тематики хочеться відмітити серію бібліографічних довідок для учнів 5-9 класів Хмельницької обласної бібліотеки для дітей ім. Т. Г. Шевченка: «Великий українець і державотворець: до 150-річчя від дня народження М. С. Грушевського» (2016 р.), «Подільський витязь – Устим Кармелюк» (2017 р.), «Поет від Бога...: до 100-річчя від дня народження поета-подільця Володимира Булаєнка» (2018 р.). Варто відмітити покажчики для організаторів дитячого читання: «Мирон Кордуба – визначний український історик, бібліограф, публіцист, громадський діяч» (Чернівецька обласна бібліотека для дітей, 2016 р.), «Славетні історики: до 200 річчя від дня народження М. І. Костомарова та 160-річчя від дня народження Д. І. Багалія» (Харківська обласна бібліотека для дітей, 2017 р.), «Казка мого життя: методико-бібліографічний покажчик до 145-річчя від дня народження Богдана Лепкого» (Львівська обласна бібліотека для дітей, 2017 р.), «Зоряна феєрія Олеса Бердника» (Національна бібліотека України для дітей, 2016 р.), «Винахідник Можайський» (Вінницька обласна бібліотека для дітей, 2015 р.), «Творець української державності: до 150-річчя від дня народження Михайла Сергійовича Грушевського» (Київська обласна бібліотека для дітей, 2016).

Символом патріотизму і жертвовності у боротьбі за незалежну Україну став подвиг героїв Крут. Спеціалізованими бібліотеками для дітей з цієї теми підготовлено такі покажчики: «Бій під Крутами – подвиг в ім'я України» (Харківська обласна бібліотека для дітей, 2018 р.) для організаторів дитячого читання, «Бій під Крутами – бій за майбутнє України» (Сумська обласна бібліотека для дітей, 2018 р.) для читачів-учнів 5-9 класів, «Під Крутами честь обороняла юність...» (Кіровоградська обласна бібліотека для дітей) для читачів старшого шкільного віку та організаторів дитячого читання, який складається з таких розділів: коротка історія бою під Крутами, наші земляки – учасники подій під Крутами, вшанування пам'яті героїв, джерела, що висвітлюють бій під Крутами.

Героїка боротьби Української Повстанської Армії за волю України відображається у покажчиках: «Нескорений командир : до 110- річчя від дня народження Романа Шухевича» (Львівська обласна бібліотека для дітей, 2017 р.) для читачів 5-11 класів та організаторів дитячого читання, «УПА: історія нескорених земляків» (Тернопільська обласна бібліотека для дітей, 2017 р.) для організаторів дитячого читання. Не можна не згадати і про життя та героїзм дітей України у роки німецько-радянської війни. Цю тему висвітлено у рекомендаційному покажчику Національної бібліотеки України для дітей «В роки війни вони були дітьми» (2018 р.) для читачів-учнів 7-9 класів. Покажчик містить інформацію про видання, що

розповідають про проживання на окупованих територіях, боротьбу проти нацистських загарбників, перебування в німецькій неволі та тяжкі повоєнні роки. Ще цій темі присвячені такі посібники: «Дитячі долі обпалені війною» (Кіровоградська обласна бібліотека для дітей, 2016 р.) для дітей середнього та старшого шкільного віку та організаторів дитячого читання, «Живуть, як подвиг, їхні імена...» про письменників, які брали участь у боях за Кіровоградщину в 1941-1945 рр., серед них: Євген Долматовський, Борис Полевой, Віталій Логвиненко тощо.

Бібліотеками для дітей сьогодні ведеться потужна краєзнавча бібліографічна робота, оскільки література, рекомендована в електронних та друкованих бібліографічних посібниках, здатна викликати у дітей зацікавленість до історії свого краю, сьогодення нашої країни та відчуття гордості за те, що тут народився і виріс. Хочеться відмітити такі електронні краєзнавчі ресурси: «Славетні імена краю» (Житомирська обласна бібліотека для дітей), сторінки яких присвячені Бржезицькому Францу Карловичу, Шелушкову Григорію Івановичу; «Славетні імена краю» (Волинська обласна бібліотека для дітей) – Кравчуку Михайлу Пилиповичу; «Вони прославили та прославляють Миколаївщину» (Миколаївська обласна бібліотека для дітей) – Янаті Олександрю Алоїзовичу; друковані бібліографічні серії: «Дніпропетровщині – 85 років», «Хмельницькій області – 80 років»; бібліографічна пам'ятка для учнів 5-7 класів «Дніпропетровський край: з минулого в сучасне» (Дніпропетровська обласна бібліотека для дітей, 2017 р.), інформаційне досьє для користувачів-учнів 5-9 класів «Спортивна слава Хмельниччини» (Хмельницька обласна бібліотека для дітей, 2017 р.) тощо, де є розділи, присвячені діячам, які тут жили і працювали та залишили помітний слід в історії краю.

Виховуючи юного громадянина України сьогодні, ми повинні підвищувати престиж військової служби та культивувати ставлення до солдата як до захисника Вітчизни. Обов'язок поколінь – донести до нащадків історичну правду про неоголошену війну, її героїв, їхні подвиги; зробити все для того, щоб пам'ять про них жила. Фахівці спеціалізованих бібліотек для дітей ненав'язливо, але переконливо, пропускаючи крізь власні емоції, створюють інформаційно-бібліографічні покажчики та серії краєзнавчих посібників, зберігаючи таким чином імена героїв АТО, Небесної Сотні, волонтерів. Це посібники: «Вінничани – Герої Небесної Сотні» (Вінницька обласна бібліотека для дітей, 2015 р.), «...Ми народ ... із Заповіту» (Закарпатська обласна бібліотека для дітей, 2015 р.), «...По ту сторону війни: волонтерство в Україні» (Закарпатська обласна бібліотека для дітей, 2015 р.), «Нема в країні сім'ї такої, де б не пам'ятали свого героя» (Миколаївська обласна бібліотека

для дітей, 2018 р.), «Героїв пам'ятаєм імена» (Хмельницька обласна бібліотека для дітей, 2018 р.), «Горить свіча... Уста за них в молитві: загиблим нагородженим воїнам АТО (ООС) Київської області присвячується», 13 випусків (Київська обласна бібліотека для дітей, 2018, 2019 рр.). Привертає увагу бібліографічний покажчик – «Герої Небесної Сотні Київщини» (Київська обласна бібліотека для дітей, 2019 р.), який складається із вступу, розділів, присвячених життєвому шляху і вшануванню пам'яті героїв Небесної сотні, згрупованих по районах та містах Київщини, а також алфавітного покажчика імен.

Однією з бібліотечних форм виховання патріотизму, любові до свого краю є створення електронних виставок. Так, у 2015 році Національна бібліотека України для дітей у серії «Україно, ми твої діти» створила електронну виставку «Славетні герої нескореної України», що містить інформацію про видання, в яких розповідається про юних та молодих героїв України, їхні світлини, а також анотації до представлених на виставці книжок. Це видання про героїв Крут, юних упівців, героїв Небесної Сотні, молодь, яка героїчно загинула в АТО. Електронні виставки створюють і обласні дитячі бібліотеки: «У війну за Україну» (Кіровоградська обласна бібліотека для дітей, 2015 р.), «У пам'яті завжди вони живуть...» (Житомирська обласна бібліотека для дітей).

Незаперечна істина «Без знання минулого немає майбутнього» актуальна сьогодні як ніколи. Дитячі бібліотеки України акумулюють інформацію, обробляють її згідно з віковими категоріями читачів та надають її у користування. Для читачів різних вікових категорій та організаторів дитячого читання випускаються методичні матеріали та бібліографічні посібники, розробляються електронні красназавчі ресурси. Такі форми бібліографічних видань викликають зацікавленість, розширюють світогляд, породжують у душі гордість за свою Батьківщину, прищеплюють зацікавлення до вивчення історичних традицій, культурного надбання і зводять до мінімуму можливість забуття своїх героїв.

Сьогодні активність дитячих бібліотек в соціокультурному середовищі громади помітно зросла. З'являються нові форми роботи з читачами, разом з тим, бібліографування, зокрема рекомендаційна бібліографія. У користувачів у зв'язку з подіями на Сході України виріс попит на посібники історико-героїчної тематики. А це, в свою чергу, означає, що спеціалізовані бібліотеки для дітей справляються з поставленим завданням, а саме: на прикладі історичних, героїчних сторінок життя звичайних українців допомагають дітям і підліткам усвідомити важливість своєї участі у житті Батьківщини.

Список бібліографічних посилань:

1. Аналітичний огляд діяльності бібліотек України для дітей у 2014-2016 роках / Нац. б-ка України для дітей. – Київ, 2017. – 164 с.
2. Гордієнко А. І. Національно-патріотичне виховання – невід’ємна складова діяльності спеціалізованих бібліотек для дітей // Формування національно-патріотичної свідомості дітей в бібліотечному просторі Хмельниччини. – Хмельницький, 2017. – С.2-6.
3. Україна. Міністерство освіти і науки. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Історія України (Шкільний світ). 2015. - № 16. – С. 7-14.
4. Новіцька Н. С. Виховання у підростаючого покоління патріотизму засобами бібліотечного впливу // Формування національно-патріотичної свідомості дітей в бібліотечному просторі Хмельниччини. – Хмельницький, 2017. – С. 10-18.

Світлана Толочко,

м. Київ

Бібліотечно-інформаційне забезпечення освітнього процесу науковою бібліотекою КНУКиМ (на прикладі туристичного бізнесу)

Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) забезпечує можливість «безоплатно користуватися бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів закладу вищої освіти» як одне з основних прав науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників (Стаття 57, п. 7) та можливість «безоплатного користування бібліотеками, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами закладу вищої освіти» як одне з основних прав осіб, які навчаються у закладах вищої освіти (Стаття 62, п. 5) [11].

Стаття 33 цього ж закону визначає місце бібліотеки серед основних структурних підрозділів закладу вищої освіти (п. 3), зобов’язує заклад «мати у своєму складі бібліотеку, бібліотечний фонд якої має відповідати вимогам стандартів освітньої діяльності» (п. 6) [11].

У сучасному бібліотекознавстві бібліотеки закладів вищої освіти розглядаються як спеціальні бібліотечні установи, що виокремлюються за своїм призначенням [10, ст. 6]. Вони задовольняють інформаційні потреби користувачів, які виникають у процесі їхньої освітньої діяльності, а також сприяють виховному

процесу [3, с. 156; 8, с. 85]. Серед їхніх найхарактерніших рис – універсальність фондів, висока екземплярність навчальної літератури тощо [5, с. 23].

З огляду на те, що сучасний освітній процес у вищій освіті України характеризується як практикоорієнтований, актуалізується і роль наукової бібліотеки у бібліотечно-інформаційному забезпеченні виробничих запитів, пов'язаних з діяльністю студентів під час практичної підготовки.

Крім того, сучасний заклад вищої освіти – це потужна наукова установа. Закон України «Про вищу освіту» визначає наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність у закладах вищої освіти як невід'ємну складову освітньої діяльності, яка провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Навіть більше, «провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим» (Розділ XI) [11]. Тому бібліотеки закладів вищої освіти реалізують бібліотечно-інформаційне забезпечення наукової роботи, накопичуючи фонди наукової літератури і задовольняючи наукові запити дослідників.

Окреслені напрями діяльності у повній мірі присутні і у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ), заснованій 1963 р.

До 1993 р. в університеті (тоді – Київському інституті культури імені Олександра Корнійчука) було лише два факультети – бібліотечний і культосвітньої роботи. Впродовж наступного десятиліття було започатковано підготовку студентів за багатьма новими актуальними спеціальностями, відкрито низку випускаючих кафедр, що перетворило освітній заклад на справжній університет, який відповідає реаліям нових часів. Одним із нових напрямів підготовки студентів з 1997 р. став туристичний бізнес. Цим напрямом опікується кафедра міжнародного туризму [6, с. 9]. Перед науковою бібліотекою постали нові завдання побудови ефективної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення абсолютно нового для інституту культури напрямку.

Загалом бібліотеки України мають значний досвід інформаційного супроводу туристичної галузі [1]. У науковій бібліотеці КНУКіМ на основі визначення основних груп нових користувачів і виявлення їхніх інформаційних потреб, у тісній співпраці з випускаючою кафедрою започатковано комплектування галузевою літературою різних видів і жанрів, переважно навчальною, науковою і довідковою. Нині серед найзапитуваніших у фонді бібліотеки підручників та посібників – доробок кафедри міжнародного туризму: «Екотуризм» (О. Дмитрук, С. Дмитрук), «Екскурсознавство і

музеєзнавство» (В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська), «Історія Європи» (Є. Панкова), «Історія туризму» (Л. Устименко, І. Афанасьєв), «Основи туризмознавства» (Л. Устименко), «Рекреалогія» (В. Стафійчук), «Релігійний туризм» (З. Сапелкіна), «Туристичне краєзнавство» (Є. Панкова), «Туристичне країнознавство» (В. Стафійчук, О. Малиновська), «Туристичні ресурси України» (О. Любіцева, Є. Панкова, В. Стафійчук), «Методика розробки турів» (О. Любіцева, 2003, 2008 рр.). Бібліотека має ґрунтовний фонд галузевих періодичних видань, з яких найактивніший попит мають «Міжнародний туризм», «Український туризм», «Вокруг света» та ін.

Окрім традиційних форм обслуговування користувачів бібліотеки через абонемент та читальні зали, сьогодні одним із перспективних напрямів розбудови системи обслуговування вбачається дистанційна форма. Потреба у виробленні оптимальних організаційно-технологічних рішень викликає необхідність пошуку шляхів адаптації бібліотеки до діяльності у нових умовах і реалізації нових завдань [3, с. 274].

Важливими складовими бібліотечно-інформаційного забезпечення за вказаним напрямом є організація диференційованого обслуговування користувачів із використанням методів індивідуального і групового обслуговування (наприклад, традиційним стало проведення «Днів кафедри» [4]); формування інформаційної культури користувачів, яке ґрунтується на принципах системності, безперервності, діяльнісному підході [9]; розкриття змісту фонду і промоція книги та читання за допомогою книжкових виставок різних форматів [9].

Завданням бібліографічної роботи бібліотеки є найповніша бібліографічна характеристика складу і сучасного стану основних складових туристських інформаційних ресурсів різних рівнів. До традиційних і новітніх напрямів бібліографічної роботи відносяться такі:

- виконання бібліографічних довідок;
- надання консультацій з питань використання довідково-пошукового апарату;
- обслуговування віддалених користувачів за допомогою сервісу «Віртуальна довідка»;
- підбір літератури на замовлення (наприклад, забезпечення наукової роботи студентів та науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, зокрема, за темою наукового дослідження кафедри міжнародного туризму – «Дослідження потенціалу туристичних ресурсів України» [6, с. 14]);

– укладання бібліографічних показчиків та методичних матеріалів на допомогу навчальній та науково-дослідній діяльності університету тощо [9].

Так, 2017 р. укладено бібліографічний показчик «З Україною в серці відкриваємо світ», що систематизує відомості про історію кафедри міжнародного туризму, її наукову, проєктну, просвітницьку діяльність та публікації викладачів за 20 років діяльності. Показчик вийшов у серії «Знаменні дати КНУКіМ», започаткованої 2012 р. [6].

У січні 2017 р. наукова бібліотека стала партнером кафедри міжнародного туризму в новому проєкті, який отримав назву Культурологічної студії «Автентика» на базі Київського міського будинку вчителя [7]. Метою діяльності студії є популяризація українського автентичного народного ремесла та декоративно-прикладного мистецтва. Упродовж року в рамках Студії відбулися показові майстер-класи, творчі зустрічі, виставки, презентації тощо. «Актуалізація досліджень та популяризація нематеріальної культурної спадщини України у рамках діяльності Культурологічної студії «Автентика» сприяли розвитку інформаційної культури особистості майбутніх фахівців культурно-мистецької галузі загалом та формування професійних компетенцій сучасних фахівців туристичної сфери, зокрема» [6, с. 42].

Серед здобутків бібліотеки, які є важливими для підготовки студентів з туристичного бізнесу, відзначається патріотичний інноваційно-освітній проєкт «Скарби Нації», у межах якого забезпечується організаційний супровід проведення освітньо-просвітницьких заходів, спрямованих на відродження національних самобутніх традицій українців [12; 13].

Розвиток освітніх та інформаційних технологій в Україні ставить перед бібліотекою нові завдання, які полягають в ефективному поєднанні традиційних та інноваційних методів і форм роботи. Це дозволяє розширити асортимент її продуктів і послуг, наприклад, за рахунок створення віртуальних виставок нових надходжень, тематичних книжкових виставок, електронних баз даних. Серед актуальних напрямів діяльності бібліотеки – підтримка й прилаштування сторінки бібліотеки у структурі вебсайту університету, використання в освітньому процесі електронних ресурсів віддаленого доступу, розвиток онлайн-послуг на основі власних фондів документів.

Питання оптимізації та удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення освітнього процесу в університеті, зокрема для студентів, які отримують підготовку з туристичного бізнесу, підвищення якості діяльності

бібліотеки КНУКіМ є постійним об'єктом уваги наукових розвідок її співробітників [2].

Отже, сервісний підхід наукової бібліотеки КНУКіМ до бібліотечно-інформаційного забезпечення освітнього процесу з туристичного бізнесу передбачає не тільки виявлення і задоволення інформаційних потреб основних груп користувачів, але і їхніх вимог щодо комфортності бібліотечного, інформаційного та фізичного середовища. У перспективах розвитку вказаного напрямку діяльності найважливішими є такі заходи: удосконалення політики комплектування, урізноманітнення і осучаснення форм і методів бібліотечно-інформаційного і бібліографічного обслуговування, поліпшення методики оцінки ефективності бібліотечно-інформаційного забезпечення щодо задоволення потреб користувачів, підтримки високої якості надання послуг і ефективного впливу на підвищення якості освітнього процесу.

Список бібліографічних посилань:

1. Адаменко М. Бібліотека і туризм: грані взаємодії. Дата оновлення: 4.04.2018. URL: <http://oth.nplu.org/?p=1616> (дата звернення: 10.09.2019).
2. Бібліотека: культурний простір та інноваційний поступ : зб. вибр. ст. : 2012–2018 рр. : до 55-річчя наукової бібліотеки КНУКіМ / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, наук. б-ка ; уклад. : Ю. І. Горбань, Л. А. Рибка, С. Г. Винокурова та ін. ; за заг. ред. Ю. І. Горбаня. Київ: Ліра-К, 2018 . 544 с.
3. Брофи П. Современная библиотека учебного заведения / пер. с англ. А. Лисицы, Е. Малявской ; науч. ред. пер. Я. Шрайберг. Москва: Омега-Л, 2009. 307 с.
4. День кафедри міжнародного туризму у бібліотеці КНУКіМ. Дата оновлення: 30.09.2013. URL: <http://knukim.edu.ua/novunu/den-kafedrimizhnarodnogo-turizmu-u-bibliotetsi-knukim> (дата звернення: 10.09.2019).
5. Дригайло В.Г. Основы организации работы библиотеки вуза : науч.-практ. пособие. Москва: Либерия-Бибинформ, 2007. 624 с.
6. З Україною в серці відкриваємо світ : до 20-річчя каф. міжнар. туризму КНУКіМ : бібліогр. покажч. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад.: О.О. Скаченко, О.Ф. Омеляненко-Набіуліна, Л.М. Устименко ; редкол.: Ю.І. Горбань та ін. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2017. 198 с.
7. Зближення культур: як ми це бачимо? [Культурологічної Студії «Автентика»]. Дата оновлення: 13.01.2017. URL: <http://knukim.edu.ua/novunu/zblizhennya-kultur-yak-mi-tsebachimo>. (дата звернення: 10.09.2019).
8. Карташов Н.С., Скворцов В.В. Общее библиотековедение: учеб. в 2-х ч. Москва, 1996-1997. Ч. 2. Карташов Н.С. Общая теория библиотечного дела. – 1997. – 256 с.

9. Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв URL: <http://lib.knukim.edu.ua> (дата звернення: 10.09.2019).

10. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР : в ред. Закону №1801-VIII від 01.01.2017. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.09.2019).

11. Про вищу освіту: Закон України від 1 лип. 2014 р. №1556-VII_: в ред. Закону №2745-VIII від 09.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.09.2019).

12. Скаченко Е. А. Задачи проекта «Сокровища нации» в системе информационного сопровождения науки и образования // Библиотека как феномен культуры : материалы IV Междунар. конгр., Минск, 4–6 окт. 2016 г. Минск, 2016. С. 94–95.

13. Скаченко О. О. Інноваційно-освітній проект «Скарби нації» та його реалізація у Науковій бібліотеці КНУКІМ. Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер. «Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство». Одеса, 2016. Т. 21, вип. 1. С. 158–166.

**Анна Трокай,
м. Миколаїв**

Роль сучасної бібліотеки у розвитку регіонального туризму

Любов до рідного краю та шанування традицій свого народу є невичерпним джерелом духовності, моральності та культури сучасної людини. Загалом сьогодні національне краєзнавство переживає етап піднесення та розквіту, а сам краєзнавчий рух багатий на цікаві традиції, пошуки та відкриття. Але мало любити свій край – його ще треба знати, адже це служить своєрідним об'єднуючим фактором, що єднає покоління минулі з поколіннями прийдешніми. Завдяки своїй джерельній базі сучасна бібліотека може стати надійним партнером у процесі розвитку туристичного потенціалу регіону та країни, забезпечуючи доступ користувачів до унікальних бібліотечних фондів та стаючи своєрідним посередником між документним джерелом та реальним туристичним об'єктом.

Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека – депозитарій краєзнавчих інформаційних ресурсів регіону, науковий та культурно-просвітницький центр. Упродовж понад вікову історію існування бібліотеки її фонд поповнювався з різних джерел і є унікальним за змістом та тематикою. Особливу ж увагу привертають краєзнавчі видання, завдяки яким користувачі вивчають історію рідного краю, проводять науково-дослідницьку роботу та відкривають забуті сторінки минулого. Обласна бібліотека підтримує сталі партнерські відносини з

природоохоронними установами, громадськими організаціями, творчими спілками, музеями, архівами та освітніми закладами міста та області. На базі бібліотеки проходять Дні молодого спеціаліста для студентів туристичної спеціалізації, семінари, конференції, прес-конференції, презентації книг та книжкових виставок.

У 1995 р. у структурі бібліотеки виокремлено відділ документів і наукових розвідок з питань краєзнавства. На сьогодні загальний краєзнавчий фонд відділу нараховує близько 14 тис. книг, брошур, картографічних видань, альбомів та понад 100 назв періодичних видань (це підшивки більшості місцевих газет, починаючи з 1893 р., та районних газет Миколаївської області, починаючи з 1956 р.). Також відділ документів і наукових розвідок з питань краєзнавства курує роботу бібліотек області за цим напрямом діяльності.

Неможливо уявити розвиток туризму без базової краєзнавчої основи. Також варто зазначити, що туризм значною мірою сприяє пізнавальному, дослідницькому розвитку краєзнавства. Між ними існує тісний взаємозв'язок та єдність цілей, адже часто фахівці туристичної сфери стають краєзнавцями, а краєзнавці долучаються до туристичної діяльності. У цьому ланцюжку бібліотечний працівник може зайняти особливе місце, не лише використовуючи книжковий фонд для демонстрації, а й безпосередньо приєднуючись до проведення туристичних заходів за межами бібліотеки. Про це свідчать бібліотечні краєзнавчі ініціативи у напрямку розвитку регіонального туризму.

У 2018 р. у відділі документів і наукових розвідок з питань краєзнавства для стимулювання розвитку інтересу до історичної та культурної спадщини Миколаївщини створено краєзнавчий клуб «БібліоКліо», девіз якого – «З повагою до історії, з любов'ю до рідного краю...». У своїй роботі клуб об'єднав науковців та молодь, сприяє їхньому спілкуванню в неформальній обстановці, поглиблює знання останніх з історії та культури рідного краю. Членом клубу може бути будь-яка людина, яка цікавиться історією, культурою Миколаївського регіону та є користувачем бібліотеки. Серед форм роботи – бесіди, інформаційні години, літературні вечори, диспути, бліц-вікторини, екскурсії. Керівним органом клубу є Рада, до якої входять відомі миколаївські науковці та краєзнавці. За час роботи клубу його учасники, окрім заходів у стінах бібліотеки, приєдналися до роботи краєзнавчої школи «Екочас», що діє на базі Миколаївського обласного центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді, відвідали давнє городище «Дикий Сад» та пройшли цікаві майстер-класи з археології. Також відбулися екскурсії по

історичному центру міста, Науково-дослідному інституту «Миколаївська астрономічна обсерваторія» та Миколаївському обласному яхт-клубу.

Декілька років поспіль відділ документів і наукових розвідок з питань краєзнавства бере участь у Всеукраїнських краєзнавчих конференціях «Мій рідний край, моя земля очима сучасників» та Обласних зльотах юних краєзнавців-дослідників «З думою про рідний край». Завдяки таким заходам бібліотека долучається до формування позитивного туристичного іміджу Миколаївської області не тільки в межах регіону, а й країни в цілому.

У 2018 р. сектор документів іноземними мовами та Центр міжнародного партнерства обласної бібліотеки започаткували локальний проект, що отримав назву «Сузір'я злагоди». Метою проєкту є оптимізація співпраці бібліотеки з національними товариствами міста та створення на базі бібліотеки платформи для обміну культурним досвідом представників різних національних меншин України, виховання толерантного ставлення до культур інших народів та мотивація молодого покоління до активної громадянської позиції у сучасному багатонаціональному суспільстві. Проєкт передбачає проведення в стінах бібліотеки та за її межами заходів, присвячених різним граням культур – мові, літературі, фольклору, а також видатним особистостям та історії перебування народів на території міста Миколаєва. Екскурсійна робота «Сузір'я злагоди» викликала резонансну зацікавленість у жителів міста. На першу із запланованих екскурсій «В об'єктиві історії – польський Миколаїв», що була присвячена історії перебування поляків на території міста, зібралось близько 40 людей. Наступна пішохідна екскурсія «Слідами німецької історії у місті Миколаєві», в якій до оглядових об'єктів увійшли найцікавіші архітектурні споруди легендарних миколаївських архітекторів німецького походження, пройшла за участю близько 100 учасників. Екскурсоводами були викладачі та студенти-волонтери миколаївських вищих навчальних закладів, а особливістю цих екскурсій стало те, що частково вони проводилися мовою національних меншин. Також у рамках проєкту започатковано серію буклетів-путівників, що вміщують матеріали екскурсій, перший з яких має назву «Польські адреси Миколаєва».

Традиційно, починаючи з 2016 р., працівниками відділу соціокультурної діяльності проводяться краєзнавчі екскурсії та квести різними районами міста. Ці заходи приурочуються до Міжнародного дня пам'яток і визначних місць та до Дня пам'яток історії та культури. Учасниками заходів стали студенти Інституту історії, політології та права Миколаївського національного університету ім. В. О.

Сухомлинського, учнівська молодь з Першої Миколаївської гімназії імені М. Аркаса та Миколаївського морського ліцею імені професора М. Александрова. Традиційно екскурсія або квест стартує в обласній науковій бібліотеці, де усі бажаючі мають змогу ознайомитися з книжковою виставкою та відшукати підказки для подальшого проходження завдань. Після цього на чолі з краєзнавцем відвідують екскурсійні місця чи у супроводі бібліотечного працівника змагаються в розгадуванні історичних таємниць.

З розвитком сучасних інформаційних технологій великої популярності набувають он-лайн ресурси, що містять інформацію про визначні пам'ятки та архітектурні об'єкти. З 2018 р. працівники відділу документів і наукових розвідок з питань краєзнавства та користувачі бібліотеки активно беруть участь у конкурсах та заходах, організованих громадською організацією «Вікімедіа Україна». Ці заходи мають на меті залучення широкої аудиторії для формування достовірного інформаційного он-лайн ресурсу, що відкриватиме Миколаївську область користувачам з усього світу. За цей час пройшли вікізустрічі слухачів Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти з адміністраторами українського розділу Вікіпедії, а також відбулося експонування мандрівної фотовиставки «Пам'ятки України», де були представлені роботи переможців конкурсу «Вікі любить пам'ятки» у 2017-2018 рр.

У рамках видавничої діяльності обласної бібліотеки з 2016 р. у відділі документів і наукових розвідок з питань краєзнавства видається серія бібліографічних покажчиків «Музейна Миколаївщина», мета якої максимально представити публікації про музеї області. Вже вийшли друком посібники, присвячені Миколаївському обласному краєзнавчому музею, Миколаївському обласному музею ім. В. В. Верещагіна, Миколаївському музею суднобудування і флоту. Видання призначені викладачам, студентам, бібліотечним та музейним працівникам та усім, хто цікавиться історією Миколаївщини.

Туризм є складною соціально-економічною системою, що забезпечує ефективний відпочинок і розв'язує певні освітні завдання, а за вмілого поєднання з краєзнавчими дослідженнями збагачує духовно та виховує пошану до рідного краю. У цій системі сучасна бібліотека повноправно займає одне з провідних місць, адже не просто зберігає документи, а й представляє свої напрацювання, враховуючи інформаційні потреби своїх користувачів, жителів та гостей міста і регіону.

Залежність кваліфікованих кадрів від бібліотечних науково-освітніх шкіл

Незважаючи на стрімкий розвиток сучасних технологій та зміни у безпосередньому ставленні до книги як до джерела інформації та знань, бібліотеки залишаються рушійною силою освітнього процесу в Україні. Як відомо, осередком бібліотечного виміру є кваліфіковані кадри, тому на сучасному етапі розвитку інститут бібліотеки принципово змінює формат своєї діяльності та удосконалюється відповідно до вимог суспільства, зокрема, змінюючи свої правила та статут.

Варто зазначити, що ставлення людства до бібліотек упродовж століть залишається майже незмінним. Ключовим аспектом залишається просвітницька місія бібліотек. Тому, якісно підготовлені кадри, які за допомогою техніки використовують різні методи для стимулювання співпраці «бібліотека-користувач», є важливими для розвитку цих установ. До прикладу: інтерактивне знання – це онлайн мережі, електронні архіви та системи; безперервне навчання – це те, на що покладається все майбутнє бібліотек, адже це дуже зручно для молоді в швидкоплинному житті; центри організації дозвілля замінюють масові заходи та свята, що стає менш популярним серед послуг бібліотек [1].

Аналіз наукових праць підтверджує той факт, що для бібліотеки в умовах нових реалій потрібні вже нові кадри, готові працювати не просто з книгами, а використовувати більш сучасні функції таких установ. Саме стимулювання праці у таких інформаційних установах сприяє розвитку наукових шкіл, які зосереджують свою увагу саме на науковій частині бібліотекознавства та згодом за допомогою практичних навичок готують кадри, які здатні не тільки розвивати, а й безпосередньо працювати у самих установах.

У зв'язку з цим, маємо прослідкувати тенденцію від вступу на навчання і до бібліотечних наукових шкіл. Останні й породжують всю галузь бібліотекознавства як основну складову існування бібліотек [4].

Сьогодні роль наукових досліджень у розрізі бібліотекознавства зростає, що формує сучасний ресурс для вивчення цього напрямку та становлення наукових шкіл. Варто зазначити, що бібліотека у сучасних реаліях не відсторонюється від традиційних надбань, хоча й активно оптимізує роль бібліотечно-наукових шкіл як одного з найкращих методів до стимулювання праці.

Отже, можна зробити висновок, що роль інституту бібліотеки в забезпеченні населення культурними послугами наряду залежить від формування наукових шкіл та залучення нових кадрів, які є рушійною силою, що активно застосовується на практиці в бібліотечних установах, орієнтованих відповідно до вимог сьогодення. Аналіз історії формування інституту бібліотеки показує, що зміни в позитивному напрямку спостерігаються тільки на етапі формування бібліотечних шкіл. Така тенденція вимагає безповоротних трансформацій з боку бібліотечних науково-освітніх шкіл як основного генератора практичної діяльності бібліотекознавства.

В Україні сьогодні розвиток бібліотечних установ залишається недосконалим та досить сповільненим, що означає потребу в розвитку бібліотечних шкіл та провадженні нових наукових досліджень, а також, вдосконалення законодавчої бази, яка регламентує діяльність бібліотечних установ.

Список бібліографічних посилань:

1. Новальська Т. В. : біобібліогр. покажч. / Нац. іст. б-ка України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; [упоряд.: Н. А. Бачинська та ін.; наук. ред.: Т. В. Добко; редкол.: З. Х. Мусіна, С. І. Смілянець]. - Київ: Нац. іст. б-ка України, 2015. - 81 с.
2. Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв : антологія / уклад. В. М. Медведєва. – 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : Видавництво Ліра-Київ, 2018. – 676 с. – (Серія «Наукові школи»).
3. Гич Г. М. Професійні настанови бібліотекарів як фактор впливу на формування читацької аудиторії публічних бібліотек: дис... канд. пед. наук: 07.00.08 / Г. М. Гич; Київський національний ун-т культури і мистецтв. - Київ, 2001. – 208 арк. – Арк. 204-208.
4. Ляшенко Л. В. Вивчення, забезпечення та розвиток інформаційних потреб бібліотекарів в умовах формування інформаційного суспільства : дис... канд. пед. наук: 07.00.08 / Л. В. Ляшенко; Київський національний ун-т культури і мистецтв. - Київ, 2002. - 266 арк. - Арк. 181-213.
5. Чжао Лін. Національна бібліотека в стратегіях подолання цифрової нерівності: автореф. дис... канд. наук з соц. комунікацій: 27.00.03 / Чжао Лін; Харківська держ. академія культури. - Харків, 2008. - 20 с.

Наталія Турчин,
м. Київ

Перші безоплатні бібліотеки для дітей м. Києва

Читання книги – мистецтво і йому, як і багатьом чеснотам, потрібно вчитися з дитинства. Що пізніше починається це навчання, то складніше ним оволодіти.

Мистецтву читання необхідно вчити. Вчити дітей читати, вміло керувати дитячим читанням означає пробуджувати, спонукати в дітях природний інтерес до книги. Книга являє собою сукупність матеріальної культури і духовного життя людини. Вона завжди шанувалася, книзі відводилося важливе місце у процесі виховання і самовиховання людини.

Питання дитячого читання, роль книги у вихованні підростаючого покоління цікавили прогресивну громадськість, українську інтелігенцію. Особливу увагу цьому питанню стали приділяти у другій половині XIX – на початку XX ст. Основним джерелом користування дитячою літературою на той час були шкільні, земські та громадські бібліотеки. Прогресивні діячі, освітяни того часу докладали неймовірних зусиль, щоб зробити книгу доступною широким верствам населення, наблизити її до народу. Саме завдяки їхній активній діяльності почали відкриватися бібліотеки, які обслуговували і дітей. Створення самостійних дитячих бібліотек вимагало саме життя. Про це засвідчував I Всеросійський з'їзд бібліотечних працівників, який проходив 1–7 червня 1911 р. у м. С.-Петербурзі. В роботі з'їзду брали участь і представники бібліотек України – з міст Харкова, Херсона, Києва. У списку членів з'їзду є запис: «Добрая Дора Юрьевна. Заведущая и содержательница «Детской библиотеки». Киев» [7]. На з'їзді працювало три секції. У секції «Общественные и народные библиотеки» працювала підсекція дитячих бібліотек, на розгляд якої було підготовлено доповідь «О задачах детских народных библиотек-читален». Учасники зібрання висловлювалися за організацію в містах та великих селах самостійних дитячих бібліотек, які повинні обслуговувати не тільки дітей, а й юнацтво. У резолюції підсекції було рекомендовано назву таких бібліотек – «общественная образовательная библиотека для юных читателей» [1].

Педагогічна й бібліотечна громадськість, прогресивні, високоідейні члени суспільства, які об'єднувалися у культурно-просвітницькі товариства, сприяли створенню самостійних дитячих бібліотек. Поширювалася думка про необхідність створення не тільки приватних, платних публічних бібліотек для забезпечених громадян, а й таких бібліотек, що могли хоча б частково задовольняти потребу у читанні й просвіті незаможного прошарку населення.

В цей час у м. Києві активно розгорнуло просвітницьку діяльність Київське Фребелівське товариство, яке було організовано у 1908 р. і при якому було засновано Комісію з питань виховання і навчання. Товариство проводило широку просвітницьку роботу, займаючись також і пропагандою бібліотек, і літератури для дітей. У березні 1912 р. Комісія за участю «Дитячої бібліотеки Дори Доброї»

організувала виставку-продаж дитячих книжок, під час якої проходили публічні лекції з проблем дитячої літератури для батьків і вчителів.

Ініціатором створення окремих бібліотек для дітей у м. Києві було також товариство «Лига защиты детства». Членом-засновницею цього Товариства була Олена Абрамівна Гальперіна-Гінзбург (1883-1922 рр.) – одна з перших жінок-юристів. Освіту вона здобула у Франції, вивчала юриспруденцію у Школі права в Парижі (1904-1907 рр.). Після навчання дозвіл на адвокатську практику у м. Харкові не отримала. Мешкала в м. Києві, де займалася журналістикою і громадською діяльністю [2]. Установчі збори і вибори правління нового товариства «Лига защиты детства» відбулися в м. Києві 7 грудня 1914 року. Основними завданнями «Лиги» були: сприяння фізичному, розумовому та моральному вихованню дітей як в сім'ї, так і поза нею; турбота за сиротами та безпритульними дітьми; правова охорона дитинства; боротьба з дитячою злочинністю. Засноване Товариство існувало за рахунок членських внесків і пожертв. Згодом діяльність «Лиги защиты детства» було зосереджено на турботі про знедолених дітей. На ці заходи великі кошти виділила Київська рада робітничих депутатів. Товариством на початку квітня 1919 року була створена Комісія по боротьбі з дитячою безпритульністю, яка займалася влаштуванням дітей-безхатченків. Дітей, біля 1350 осіб, прихистили дві трудові комуни – на Сирці та у Китаймісті, а також будинок для сиріт і гуртожиток. У 13 районах міста облаштовано дитячі майданчики, де до 80 тис. дітей було охоплено виховною роботою. Їдальні при дитячих майданчиках забезпечували харчуванням близько 4 тис. дітей. [4].

Утримуючи «ночліжки» для сиріт і безпритульних дітей та підлітків, представники Товариства навчали їх певним видам праці, виховували та опікувалися змістовним дозвіллям, до якого обов'язково входило читання книжок. У 1916 році Товариство відкриває першу безоплатну бібліотеку-читальню для дітей, при якій було створено оправну майстерню, проводилися голосні читання, бесіди, влаштовувалися екскурсії та виховні прогулянки. Працював тут також дитячий клуб «Читання з ліхтарем». У листопаді 1917 р. фонд бібліотеки становив 2 тис. назв, ним користувалося 3 тис. дітей і підлітків – переважно це були діти робітників і ремісників. Працівники з числа педагогів і прогресивної інтелігенції працювали тут на громадських засадах. У вересні 1917 р. Товариством було відкрито другу дитячу бібліотеку-читальню з аналогічним напрямом роботи. Бібліотеки «Лиги защиты детства» працювали у тісній співпраці з приватною бібліотекою Дори Доброї.

Товариство мало декілька комісій, серед яких була і бібліотечна. Наприкінці серпня та у вересні 1917 р. з метою вивчення стану бібліотечного обслуговування дітей у м. Києві бібліотечна комісія провела обстеження усіх осередків, які здійснювали бібліотечне обслуговування дітей книгами і періодикою. Для перевірки бібліотек-читалень, які існували на кошти держави і міста, члени комісії розробили відповідну схему: «1) адреса; 2) назва; 3) коли заснована; 4) на чий кошти; 5) платна чи безоплатна; 6) години, коли працює; 7) яке приміщення; 8) тільки дитяча чи загальна; 9) чи діти окремо; 10) район; 11) кількість осіб, які записалися в останній рік; 12) хлопчиків, дівчаток; 13) вік, який переважає; 14) учні і де навчаються; 15) не учні, малописьменні; 16) кількість відвідувань за рік; 17) середня відвідуваність за день; 18) коливання протягом року; 19) заняття батьків; 20) чи проводяться опитування, бесіди, читання «без ліхтаря» та «з ліхтарем», оповідання, дискусії, питання самих дітей тощо; 21) загальна кількість книжок; 22) кількість по розділах; 23) якість книжок; 24) що переважає; 25) що найбільше читають; 26) річний звіт по статтях; 27) адміністрація, службовці та їх платня; 28) хто завідує бібліотекою; 29) хто поповнює; 30) загальна і спеціальна освіта завідуючого; 31) скільки років на службі; 32) що робив до приходу в бібліотеку; 33) чи бачив інші бібліотеки; 34) чи був на спеціальних з'їздах; 35) хто проживає при бібліотеці» [3].

За результатами перевірки для поліпшення бібліотечного обслуговування дітей міста Комісія пропонувала ряд заходів: звільнити приміщення, які були відібрані у бібліотек; відкрити при Публічній бібліотеці дитяче відділення; перевести з бібліотек-читалень партійні клуби; виділити для дітей окремі кімнати в бібліотеках-читальнях; переглянути і поповнити книжкові фонди [6]. Рекомендовано було також організувати бібліотеку-склад і вже з неї розповсюджувати книги, придатні для читання дітей і підлітків. Пропозиції членів бібліотечної комісії було надіслано у вигляді доповідної записки до Київської міської Управи і одночасно вони пропонували свою допомогу у вирішенні кола цих питань.

Поява доступних для переважної більшості населення бібліотек мала вагоме значення. Бібліотеки створювалися як освітні та культурні заклади і надалі розвивалися як осередки духовності, освіти, виховання та дозвілля.

Варто зазначити, що у фонді відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей є 41 примірник книг, на яких проставлено печатку або штамп: «Лига защиты детства». За нашими припущеннями, ці видання, можливо, були у фондах бібліотек, що були відкриті Товариством «Лига защиты детства». У

фонді відділу рідкісних та цінних видань НБУ для дітей у 2015 році сформовано «Колекцію книг благодійного товариства «Ліги захисту дитинства».

За жанровим аспектом – це художня, науково-популярна література, фольклор та 3 примірника книг критико-бібліографічної тематики. Світову літературу представлено як оповіданнями російських авторів – Серафими Бажиної, Євгена Єлачича, Наркіса Маміна-Сибіряка, Олександра Серафимовича та інших, так і перекладами творів Р. Кіплінга, Карла Клейна, Діни Крейк, Генрі Ландора. Одне з видань являє собою конвolyт (зшиток), у якому об'єднано три книги, серед яких – і оповідання «Маруся» Марка Вовчка в перекладі з української мови. Науково-популярні видання поділяються на книги природничої тематики – Миколи Рубакіна, Емілії Піменової, В. Масалджи та історичної – «Рыцарство», «Рыцарь-Волк», «Находка» Леоніда Черського. Фольклорні твори представлені збірками «Сказки русского народа», окремими виданнями казок «Снегурка», «Старик и волк», а також перекладною збіркою «Лисичка, которая умела узнавать всякие западни», а також посібник для учнів «Внеклассное чтение в начальной школе» в трьох частинах (відповідно для дітей 7-9 років, 9-11 років та 11-13 років; дві частини збірки «Постепенное чтение для детей второго возраста» (тексти).

Всі згадані видання представлені на сайті НБУ для дітей у віртуальній виставці «Перші безоплатні бібліотеки для дітей м. Києва» (до 100-ї річниці з дня відкриття бібліотек для дітей, ініційованих благодійним товариством «Лига защиты детства») [5].

Список бібліографічних посилань:

1. Ванеев А. Первому Всероссийскому съезду по библиотечному делу 100 лет [Електронний ресурс] / А. Ванеев // КибрЛенинка : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/pervomu-vserossiyskomu-sezdu-po-bibliotechnomu-delu-100-let>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 23.02.16.

2. Гальперина-Гинзбург Елена Абрамовна : полная информация о персоне [Електронний ресурс] // Некрополь российского научного зарубежья : [веб-сайт]. — Режим доступу: http://www.russianguave.ru/person?prs_id=77. — Назва з екрана. — Дата звернення: 23.02.16.

3. Зніщенко М. Бібліотечна діяльність товариства «Лига защиты детства» (1914–1918 рр.) / М. Зніщенко // Вісн. Кн. палати. — 1998. — № 3. — С. 32-34. — Існує електронна версія (Режим доступу: http://child-library.kiev.ua/files/znischenko_05.pdf).

4. История Киева. Т. 3. Киев социалистический. Кн. 1. — Киев, 1985. — С. 83.

5. «Перші безоплатні бібліотеки для дітей м. Києва» (до 100-ї річниці з дня відкриття бібліотек для дітей, ініційованих благодійним товариством «Лига защиты детства») [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для

дітей : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7437>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 4.10.19.

6. Погребняк Г. Становлення та розвиток дитячих бібліотек України / Г. Погребняк ; Державна бібліотека України для дітей. – Київ, 2003. – С. 13.

7. Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С. Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г. . В 2 ч. – СПб., 1912. – Ч. 1. – С. 24. – Існує електронна версія (Режим доступу: <http://mobile.dspace.ut.ee/handle/10062/29152>).

Марина Федорова,

м. Полтава

**Видавничі проєкти відділу краєзнавства
Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського**

Відділ краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) імені І. П. Котляревського поряд із традиційним краєзнавчим книжковим фондом має унікальний фонд, а саме: книжкові колекції, подаровані Бібліотеці знаними людьми Полтавщини. Сьогодні у відділі сформовано 4 книжкові колекції: краєзнавця В. Ф. Волоскова; письменника, літературознавця і краєзнавця П. П. Ротача; історика та краєзнавця В. Н. Жук; поета А. Є. Пашка та колекція афіш актора І. М. Галіна. Книжкові колекції завжди були невід'ємною частиною життєдіяльності поколінь: вони відтворювали історико-культурне, наукове, мистецьке життя і представляли історичні, а також бібліографічні цінності певного періоду, знайомили з видатними особистостями та авторами, надавали певні відомості. Тож, бібліотекарі відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського вважають одним із важливих завдань у своїй роботі – розкрити інтелектуальні надбання минулих поколінь, дбайливо зібрані видатними полтавцями.

Певним підсумком опрацювання колекційних видань стало заснування у 2017 році бібліотекарями відділу краєзнавства бібліографічної серії «Бібліотечні колекції». Сьогодні маємо п'ять друкованих випусків цієї серії, тобто, на всі колекції, що є у відділі, створено друковані каталоги: «Каталог бібліотеки та особовий фонд Петра Ротача» (2017 р.), «Каталог бібліотеки та особовий фонд Віри Жук» (2018 р.), «Каталог бібліотеки Андрія Пашка» (2018 р.), «Каталог бібліотеки Валерія Волоскова» (2019 р.), «Колекція афіш Іллі Галіна» (2019 р.), які вийшли друком у полтавському видавництві «АСМІ» (директор Олексій Петренко).

Першим випуском серії «Бібліотечні колекції» став бібліографічний покажчик «Каталог бібліотеки та особовий фонд Петра Ротача». До підготовки цього видання

долучилися три установи – Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського, Бібліотека ім. М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка та Державний архів Полтавської області (ДАПО). Вважаємо таку співпрацю взаємовигідною, тому що це видання розкриває фонди трьох установ, а також дає цілісне уявлення про книжкову спадщину Петра Ротача.

До покажчика «Каталог бібліотеки та особовий фонд Петра Ротача» вміщено описи фонду Петра Ротача (одного з найцінніших фондів Державного архіву Полтавської області), який налічує 1469 справ за 1838-2007 рр. Це документи, зібрані дослідником під час роботи над довідковими виданнями «Полтавська Шевченкіана», «Літературна Полтавщина», «Розвіяні на чужині». Найінформативнішим у фонді є розділ «Епістолярій», в якому десятки відомих прізвищ – О. Гончар, О. Іваненко, Д. Косарик, Ф. Роговий та ін.

Також до покажчика увійшли бібліографічні описи двох колекцій книжок, які Петро Ротач подарував відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського та, відповідно, бібліотеці ім. М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Перша колекція налічує 668 книг з різних галузей знань – філософії, історії, освіти, релігії, літературознавства, бібліотекознавства. Хронологічні рамки – 1874-2000 рр. На багатьох виданнях збереглися автографи, примітки, написи та екслібриси як самого Петра Петровича, так і дарчі написи та автографи видатних діячів – літературознавця Л. Большакова, мовознавця В. Ваценка, письменників Ф. Гаріна, А. Гальченка та багатьох інших.

Друга книжкова колекція містить 790 книг і періодичних видань. Вона вміщує потужне зібрання «Шевченкіани» (понад 300 назв) та видання з різних галузей знань – українського літературознавства, історії, освіти, мистецтва та художню літературу.

Науково-допоміжний апарат видання складається із вступу від укладачів, іменних покажчиків авторів автографів, списку журналів і газет (авторських примірників дарувальника) та фото екслібрисів.

Видання отримало схвальні відгуки від багатьох науковців та краєзнавців. У 2019 році Полтавське обласне відділення Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» підготувало навіть лист-клопотання для відділу краєзнавства на здобуття **Премії Полтавської обласної ради імені Петра Ротача** у номінації «Історичне краєзнавство». І хоча премії відділ не отримав, але за сумлінну працю, значний особистий внесок у розвиток краєзнавства на Полтавщині

й активну громадянську позицію номінантів премії відзначили Грамотами Полтавської обласної ради.

Плідним для відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського став початок 2018 року, оскільки у березні побачило світ друге видання серії «Бібліотечні колекції» – «Каталог бібліотеки та особовий фонд Віри Жук». Видання вийшло до 90-річного ювілею Віри Никанорівни Жук (1918–2008 рр.) – вченого-історика, фундатора історичного краєзнавства в Полтавській області, автора понад 1000 наукових праць, кандидата історичних наук, заслуженого працівника культури УРСР.

До підготовки цього бібліографічного покажчика долучилися дві установи – ДАПО та Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського. Видання вийшло за фінансової підтримки учениці Віри Жук – Ірини Миколаївни Петренко, доктора історичних наук, професора кафедри педагогіки та суспільних наук Полтавського університету економіки і торгівлі, за що ми їй безмежно вдячні!

Це видання містить опис книжок книжкової колекції В. Н. Жук із фондів відділу краєзнавства (хронологічні рамки – з 1955 по 2007 рр.) та опис справ особового походження за 1936-1999 роки В. Жук з фондів Державного архіву Полтавської області.

Каталог нараховує 218 позицій (25 книг є дублетними). На окремих виданнях колекції збереглися автографи В. Н. Жук, дарчі написи. Наприклад, добре відомо, що у 1960-х роках Віра Никанорівна брала активну участь у підготовці тому «Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область» (Київ, 1967). Головний редактор цього видання, академік НАН України Петро Тимофійович Тронько на своїй книзі «Летопись дружбы и братства» (Київ, 1981) залишив напис: «Уважаемой Вере Никаноровне Жук – одному из активных создателей «Истории городов и сел УССР в 26 томах» – П. Тронько. 16.IV.1982».

У жовтні 2018 року, напередодні 100-річчя від дня народження поета Андрія Єфремовича Пашка, вийшов друком третій випуск серії «Бібліотечні колекції» – «Каталог бібліотеки Андрія Пашка». Книжкову колекцію українського поета та журналіста Андрія Єфремовича Пашка сформовано у відділі краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського в 1996 році. У жовтні 1996 року дружина Андрія Пашка Олена передала до Бібліотеки книги, журнали та газети з особистого фонду Андрія Єфремовича – всього 165 книг з різних галузей знань (культура, мистецтво та художня література). Також до колекції увійшли журнали, газети, афіші (10 шт.) та деякі особисті матеріали поета.

Видання складається з двох частин: перша частина – це, власне, каталог бібліотеки Андрія Пашка (хронологічні межі 1949-1991 рр.), а до другої частини увійшли бібліографічні описи творів поета та біографічні відомості про нього. Видання розраховане на широке коло користувачів – мистецтвознавців, книгознавців, науковців – дослідників життя і творчості поета. Каталог нараховує 158 позицій (7 книг є дублетними). Хронологічні рамки каталогу – 1949-1991 рр. Багато видань колекції містять екслібрис А. Є. Пашка. На деяких з них зустрічаються дарчі написи від видатних діячів. Так, у 1979 році в Харкові вийшла друком збірка поезій Андрія Пашка «Грона калини». Яків Шутько на збірці поезій «Вересніє вересень» (Київ, 1980) написав: «Дорогому Андрієві Пашку – у відплату за його чудове «Гроно калини» – мій пізній осінній барвінок – щиро, сердечно Яків Шутько. 11.IX.1980». Видатний письменник, публіцист Іван Цюпа на збірці популярних нарисів «Україна наша радянська» залишив дарчий напис: «Дорогому землякові Андрієві Пашку від автора. Хай живе твоя пісня, Андрію. Підпис. 7/V.61 р.».

2019 рік теж був вдалим на підготовку бібліографічної продукції. Вийшли друком 4 і 5 випуски серії «Бібліотечні колекції» – «Каталог бібліотеки Валерія Волоскова» та «Колекція афіш Іллі Галіна».

Бібліографічний покажчик «Каталог бібліотеки Валерія Волоскова» складається з двох частин: до першої частини увійшли бібліографічні описи книжок каталогу В. Ф. Волоскова з фондів Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського, а у другій частині розміщено описи краєзнавчих нарисів, публікацій, розвідок краєзнавця та біографічні відомості про нього. Каталог нараховує 437 позицій (3 книги є дублетними). Хронологічні рамки – 1950-2016 рр.

«Шафа Волоскова» – таку назву має книжкова колекція краєзнавця та екскурсовода Валерія Федоровича Волоскова, яку він особисто разом з шафою з червоного дерева передав до відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського у 2013 році і яку до останніх днів свого життя поповнював новими книгами. «Шафа Волоскова» має 440 книг, а також авторські примірники газет та журналів. На більшості видань міститься штемпельний екслібрис В. Ф. Волоскова.

Бібліографічний покажчик «Колекція афіш Іллі Галіна» складається з двох частин: перша частина – біобібліографія актора, а у другій частині розміщені фото афіш з концертними програмами Іллі Галіна та його особисті світлини. Завдяки легендарному полтавцеві, артистові розмовного жанру Іллі Михайловичу Галіну (1924-2006 рр.) фонд відділу краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського збагатився колекцією афіш з його

концертними програмами та деякими особистими матеріалами. Колекція складається з 37 афіш, фотографій та авторських примірників газет, яку Ілля Галін, заслужений працівник культури України, особисто передав до наукової книгозбірні незадовго до своєї смерті.

У 2019 році Бібліотека отримала в дар від Володимира Бондаренка (народився у м. Полтава, проживає у Канаді) книжкову колекцію, яка нараховує понад тисячу примірників книг з мистецтва, художньої літератури. На всіх книгах розміщено прямокутний штемпельний екслібрис дарувальника з написом «DrVBondarenko». У найближчих планах фахівців книгозбірні – підготувати до випуску каталог бібліотеки Володимира Бондаренка.

Бібліотекарі відділу краєзнавства й далі досліджують книжкові колекції. Результати досліджень представлені у збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських та обласних конференцій. Варто зазначити, що матеріали бібліотечних колекцій широко використовуються в науковій та соціокультурній роботі Бібліотеки.

У 2017 році паралельно з серією «Бібліотечні колекції» засновано ще одну бібліотечну серію: «Видатні краєзнавці Полтавщини». Сьогодні маємо три випуски: «Благословляю я ті дні, коли до правди прихилився», присвячений Петру Ротачу; «Подвижниця краєзнавчої справи Віра Никанорівна Жук»: до 90-річчя від дня народження та «Тарас Пустовіт»: до 60-річчя від дня народження.

Мета першого видання – ознайомити читача з непересічною постаттю П. П. Ротача та його багатогранною творчою спадщиною. Петро Петрович дуже багато писав, попри всі заборони та тиск влади. Він писав про Україну тоді, коли про неї не можна було й думати. Саме завдячуючи Петру Петровичу, нам відомі зараз імена полтавських істориків, письменників, літераторів. Відкриває показчик вступна стаття заступника директора Державного архіву Полтавської області, заслуженого працівника культури України Т. П. Пустовіта – «Письменник, літературознавець і великий патріот України».

Остаточний добір матеріалу завершено у квітні 2017 року. Хронологічні рамки джерел, які увійшли до показчика, складають 1966-2017 рр. Матеріал у розділах розташований за алфавітом. Безпосередньо після бібліографічного опису деяких джерел надається анотація. Допоміжний апарат вміщує Показчик авторів та Іменний показчик (персоналії).

Бібліографічний показчик «Подвижниця краєзнавчої справи: Віра Никанорівна Жук», відповідно, – другий випуск з серії «Видатні краєзнавці

Полтавщини» теж підготовлено за джерелами з фонду Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського. Показчик включає передмову від укладачів, вступну статтю доктора історичних наук, професора кафедри педагогіки та суспільних наук Полтавського університету економіки і торгівлі І. М. Петренко: «Корифей вітчизняної історичної науки: Віра Никанорівна Жук (1928-2008)» та розділи «Новий погляд на історію України і Полтавщини: творчий доробок Віри Жук» і «Фундатор історичного краєзнавства». У середині розділів описи надано в алфавітному порядку і мають пряму нумерацію. Видання має довідковий апарат: показчик авторів, іменний та географічний показчики.

13 серпня 2019 року виповнилося 60 років від дня народження Тараса Павловича Пустовіта – знаного архівіста, історика, краєзнавця. Друкований доробок Тараса Павловича налічує понад 1000 публікацій краєзнавчої тематики. Він є укладачем, науковим редактором та організатором багатьох фундаментальних видань.

До ювілею видатного науковця працівники відділу краєзнавства підготували третій випуск «Тарас Пустовіт: біобібліографічний показчик до 60-річчя від дня народження». Мета цього видання – ознайомити користувачів із науковим доробком Т. П. Пустовіта та надати вичерпні відомості про його життєвий і творчий шлях та напрями громадської діяльності.

Показчик складається з 2-х розділів – «Відкриті архіви», який висвітлює науковий доробок Т. П. Пустовіта та «Славного батька достойний син», де зібрано основні біографічні відомості та інформація про його наукові досягнення. Матеріал у розділах розташований у алфавітному та хронологічно-алфавітному порядку. Безпосередньо після бібліографічного опису деяких джерел подається анотація.

Науково-допоміжний апарат складається із допоміжних показчиків – іменного (персоналії), географічного та показчика авторів. Хронологічні рамки: 1988-2019 рр. Відбір матеріалу завершено у серпні 2019 року.

Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського має цінну та рідкісну краєзнавчу літературу, наприклад: прижиттєві видання Миколи Гоголя, перше повне видання «Енеїди» Івана Котляревського, книги з автографами та дарчими написами видатних людей тощо. Тож, у планах бібліотекарів відділу краєзнавства – заснувати серію «З бібліотечної скарбниці», до якої увійдуть найцінніші видання.

Список бібліографічних посилань:

1. «Благословляю я ті дні, коли до правди прихилився» : бібліографічний покажчик / Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського, Відділ краєзнавства ; уклад. Г. А. Дідусенко. – Полтава : АСМІ, 2017. – 48 с. – (Видатні краєзнавці Полтавщини. Вип. 1).
2. Дідусенко Г. [«Крізь роки болю і надій...»](#) : (нові видання Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського, присвячені Петру Петровичу Ротачу) / Г. Дідусенко, М. Федорова // Бібліотечна планета. - 2018. - № 2. - С. 33-34.
3. Каталог бібліотеки Андрія Пашка : бібліографічний покажчик / Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського ; уклад.: М. А. Федорова, Г. А. Дідусенко, О. П. Перепьолкіна. - Полтава : АСМІ, 2018. - 44 с. : іл. - (Бібліотечні колекції. Вип. 3).
4. Каталог бібліотеки Валерія Волоскова : бібліографічний покажчик / Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського ; уклад.: М. А. Федорова, Г. А. Дідусенко, О. П. Перепьолкіна. - Полтава : АСМІ, 2019. - 68 с. : іл. - (Бібліотечні колекції. Вип. 4).
5. Каталог бібліотеки та особовий фонд Віри Жук / Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського ; уклад. М. А. Федорова [та ін.]. - Полтава : АСМІ, 2018. - 70 с. - (Бібліотечні колекції. Вип. 2).
6. Каталог бібліотеки та особовий фонд Петра Ротача : бібліографічний покажчик / Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського, Відділ краєзнавства, Бібліотека ім. М. А. Жовтобрюха, Полтавський національний педагогічний ун-т ім. В. Г. Короленка, Державний архів Полтавської обл. ; уклад. М. А. Федорова. - Полтава : АСМІ, 2017. - 264 с. - (Бібліотечні колекції. Вип. 1).
7. Колекція афіш Іллі Галіна / Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського ; уклад.: М. А. Федорова, Г. А. Дідусенко, О. П. Перепьолкіна. - Полтава : АСМІ, 2019. - 35 с. : іл. - (Бібліотечні колекції. Вип. 5).
8. Подвижниця краєзнавчої справи Віра Никанорівна Жук : до 90-річчя від дня народження : бібліографічний покажчик / Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського ; уклад.: Г. А. Дідусенко, М. А. Федорова. - Полтава : АСМІ, 2018. - 55 с. - (Видатні краєзнавці Полтавщини. Вип. 2).
9. Тарас Пустовіт: біобібліографічний покажчик до 60-річчя від дня народження / Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського ; уклад.: Г. А. Дідусенко, М. А. Федорова. - Полтава : АСМІ, 2019. – 225 с. - (Видатні краєзнавці Полтавщини. Вип. 3).
10. Федорова М. А. Книжкові колекції Петра Ротача, Віри Жук, Андрія Пашка, Валерія Волоскова, Іллі Галіна (з фондів Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Петровича Котляревського) // Бібліотека закладу вищої освіти в умовах трансформаційних змін: відкрита наука, відкритий доступ, цифрова педагогіка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 20-21 верес. 2018 р.). – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. – С.115-121.

*Антоніна Філіна,
Алла Скабодіна,
Валентина Шихова,
м. Київ*

Їх імена слід знати. Повернені імена у патріотичному вихованні

Вищий навчальний заклад Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв знаходиться на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, що є унікальним явищем як світової, так і української духовної культури.

У Києво-Печерській Лаврі жили і творили перші українські подвижники, тут створено першу на нашій землі іконописну школу, що майже упродовж тисячі років значною мірою визначила культово-естетичні потреби України та її найближчих сусідів.

Студенти Академії цікавляться історією Лаври та заповідника, пам'ятками духовної культури, музейними скарбницями, історичною спадщиною, особистостями, які в свій час зробили так, щоб Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник став відомим людям у всьому світі. На допомогу студентам приходить Наукова бібліотека Академії. Вона допомагає студентам набути знання про людей, які творили незабутню історію та культуру українського народу. Про таких видатних особистостей потрібно знати. Багато з них є невідомими для сучасної молоді. Йдеться про тих, хто є справжніми українцями та патріотами. Серед таких імен є й імена Данила Михайловича Щербаківського і Міліци Коріюс.

Данило Михайлович Щербаківський народився в 1877 році на Київщині. Він був відомим етнографом, мистецтвознавцем, з його іменем пов'язано становлення музейної справи в Україні, формування колекцій багатьох київських музеїв, разом з тим, Музею культів і побуту на території Києво-Печерського монастиря.

З 1902 року він був постійним кореспондентом і штатним співробітником в організації виставок, а з 1910 року, до смерті, працював завідувачем історико-побутового відділу та відділу народного мистецтва Київського художньо-промислового і наукового музею (згодом Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка).

За висловом провідного наукового працівника Національного Києво-Печерського заповідника Лисенко Т. О., Данило Михайлович Щербаківський був умілим учителем, він вчив і передавав свій досвід учням – усе, що міг, стільки,

скільки вони могли взяти. Він дійсно був справжнім учителем. Його семінари були безцінними часами навчання, не прийти на семінар було просто неможливо. Він любив людей, свою професію. Данило Михайлович був скарбницею духовності, справжнім українським патріотом.

Щербаківський залишив неоціненні матеріали з українського мистецтва, киевознавства, з історії українського державознавства. Він здійснив дослідження «реліквії старого Київського самоврядування». У збірці «Київ та його околиці» Щербаківський описав перший театральний будинок, залишив також кілька фундаментальних праць з музикознавства, етнографії, музеєзнавства. Принципової вагомості мала його стаття «Культурні цінності в небезпеці», яка вийшла в світ у 1927 році.

Цькування недругів привело його до самогубства. Тривалий час над іменем ученого висіло табу, його могила в Києво-Печерській Лаврі була зруйнована і відновлена лише в 1997 році, тільки в 60-і роки в період «відлиги» про нього починають згадувати. Ім'я Щербаківського з'явилося в Українській Радянській Енциклопедії і знову – десятилітнє мовчання. 100 років від дня народження і 50 років від дня смерті відзначили лише в далекій Америці.

Науковці змогли відшукати факти біографії Щербаківського, проаналізувати доступні документи, які дозволяють констатувати абсурдність тогочасного режиму і одночасно мужність цієї надзвичайної людини, яка кинула виклик стану чину, і коли він переконався, що всі інші засоби вичерпані, не задумуючись, віддав на алтар ідеї своє життя.

В 1999 році відзначав свій 100-річний ювілей музей, якому Данило Михайлович до останку віддав своє життя – тепер Національний художній музей України.

Радянська держава все зробила для того, щоб про Данила Михайловича дізналися тільки тепер. Був такий прикрий факт. Група іноземних туристів відвідала наукові заклади Києва.

Скрізь, де вони побували, їм розповідали, як Уряд турбується про стан науки. Професор, який проводив екскурсію, зупинився на біографії Щербаківського, підійшовши до одного з членів іноземної делегації, показав невеличкий пагорб. Це була могила вченого Щербаківського. Це й була відповідь на питання про стан української науки і ставлення до неї.

Помер Щербаківський Данило Михайлович у 1927 році.

І таких людей було багато.

У цьому інформаційному повідомленні хочеться поділитися думкою ще про одну особистість. Співробітник Києво-Печерської Лаври Лазайкін О. Д. вивчав біографічні дані про кінозірку Міліцу Коріюс.

2000 рік міжнародна громадськість і, особливо віденці, відзначали як рік великого композитора Йогана Штрауса. Велич цього композитора відома всьому світові. До його музики створено багато фільмів.

Найпопулярнішим був і залишається «Великий вальс» американського режисера Жюльєна Дювів'є. Цей фільм обійшов усю планету, не сходить з екранів і сьогодні. Славу цій картині приніс і цікавий сценарій і копітка праця режисера-постановника, вдало підібраний склад акторської групи. Але всесвітню славу «Великому вальсу» принесла гра виконавиці головної ролі Міліци Коріюс. Її називали божественною і незрівняною Міліцою. Вона побувала в багатьох країнах світу. А в 1941 році її запросили в Радянський Союз, вона відвідала і Київ. Одна з приятельок Міліци – пані Юзикович Анастасія Юхимівна, по декілька разів ходила дивитися фільм «Великий вальс», головну роль у якому грала її сусідка з Печерська. Тут, на Печерську жили сестри Коріюс, саме на території Києво-Печерської Лаври. Поряд з Лаврою мешкала і пані Юзикович. Вона добре їх знала. Це цікава історія: як потрапила до Києва американська кінозірка? Вона з сім'єю оселилася в монастирській будівлі та часто з четвертого поверху людям доносилися музика і мелодійний спів. Розпочате в Україні навчання, співачка з успіхом завершила в Таллінні. Її надзвичайний талант, чарівна жіноча краса полонили серця таллінців. Вона вийшла заміж за одного зі своїх шанувальників, багатого німецького барона.

Проживання в маленькій Естонії не влаштовувало сім'ю Коріус і вони переїхали до Америки. Не склалося так, щоб Міліца стала оперною співачкою і, не дивлячись на те, що вона була дружиною поважної персони, не забувала про сцену, часто виступала на званих вечорах, які проходили в палаці вельможного барона. Там і була нагода познайомитись із режисером майбутнього фільму «Великий вальс».

Проходить час і Міліца – матір п'ятьох дітей, життя повертає її знову до Києва.

Щастя в шлюбі Міліца не зазнала, але зазнала щастя як кіноактриса. Кінофільм «Великий вальс» з'явився на екранах кінотеатрів різних країн світу і, звичайно, Києва.

Наприкінці 30-х років актриса плідно працює, їй виповнилося 30 років. Міліца була в розквіті краси і таланту. Вона прожила цікаве і змістовне життя, про що писали її родичі, які проживали на теренах колишнього Союзу і, насамперед, в Києві.

Це лише дві постаті, імена яких пов'язані з Україною та Києвом зокрема. Вони є величним мірилом життя і краси України та її народу.

Перелік бібліографічних посилань:

1. *Енциклопедія історії України у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій.- Київ: Наукова думка, 2013. – С. 682-683.*
2. *Липа Юрій. Призначення України / Юрій Липа.. – Львів, 1992. – С. 47-48.*
3. *Лисенко Т. О. Данило Михайлович Щербаківський (1847-1927) його життя та доля // Лаврський альманах. Києво-Печерська Лавра в контексті української історії та культури: збірник наук. праць. - Київ, 2004. - Вип.3 – С. 115-123*
4. *Спаська С. Мій найсуворіший вчитель. Данило Щербаківський // Україна. Наука і культура. – Київ, 1990. - Вип.24. – С. 279, 282, 284.*
5. *Щербаківський В. Українське мистецтво / В. Щербаківський. - Київ, 1995. – С. 491.*

**Ніна Хіверенко,
м. Київ**

Прижиттєві видання класиків української літератури

XIX - початку XX ст.

колекція Національної історичної бібліотеки України

Українська літературна спадщина XIX – початку XX ст. надзвичайно багата славними іменами, самобутніми творами, розмаїттям тем і жанрів та визначена літературознавчою наукою як «явище загальноєвропейського типу».

Дослідженням цієї спадщини присвячена значна кількість праць вітчизняних істориків літератури, вагоме місце серед яких мають роботи С. О. Єфремова, М. С. Возняка, Б. С. Лепкого, М. К. Зерова, М. С. Грушевського, Л. Т. Білецького.

В останні роки інтерес літературознавців до цієї культурної епохи значно зріс. Ряд монографій, статей, розвідок сучасних науковців висвітлює особливості літературних течій, основні ознаки стилів та напрямів, творчий шлях та художню спадщину письменників.

Тож, колекція «Прижиттєві видання класиків української літератури XIX – початку XX ст.» Національної історичної бібліотеки України (НІБУ) є безцінним джерелом вивчення літературних процесів цього періоду.

Понад 200 примірників, серед яких є рідкісні та цінні видання творів Т. Г. Шевченка, І. П. Котляревського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, І. К. Карпенка-Карого, Марка Вовчка, І. Я. Франка та багатьох інших письменників зберігаються в нашій колекції. Крім того, до її складу ввійшли праці видатних вчених, громадських діячів, істориків, які залишили свій особливий слід і в художній літературі (це, зокрема, твори М. С. Грушевського, В. К. Винниченка, М. І. Костомарова, А. Ю. Кримського).

Низка примірників колекції містить особливі помітки – дарчі та власницькі написи, екслібриси, штампи тощо, які є окремими об'єктами книгознавчих досліджень.

Наведемо лише декілька прикладів таких книг.

Штампи власників мають такі книги:

1. Квитка-Основьяненко Г. Ф. Малороссийские повести, рассказанные Грицьком Основьяненком. Кн.2 / Г. Ф. Квитка-Основьяненко ; изд. А. Глазунова. – Москва : Тип. Лазаревых Ин-та Восточных языков, 1836. – 441 с.: 1 л. ил. – *Штамп (тиснення) «А. З. Попельницкий».*

Попільницький Олексій Захарович (1859-1929 рр.) – історик, бібліофіл, педагог, громадський діяч, , зібрав унікальну бібліотеку, більша частина якої знаходиться в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського.

2. Кобилянська О. Ю. До світа : новели і нариси / Ольга Кобилянська. – Львів : Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1905. – [1],153, [2] с. – *Штамп «Володимир Дорошенко».*

Дорошенко Володимир Вікторович (1879-1963 рр.) – український бібліограф, літературознавець, перекладач, критик, громадсько-політичний діяч, член Наукового товариства імені Шевченка.

3. Франко І. Я. Шевченко героям польської революційної легенди / І. Я.

Франко. – Львів : Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1901. – 72, V с. – (Літ.-наук. б-ка; № 19). – Штамп «Бібліотека Євгена Тимченка»

Тимченко Євген Костянтинович (1866–1948 рр.) – відомий український мовознавець, літературознавець, перекладач, автор багатьох праць із фонетики, граматики, лексики, лексикографії, діалектології та історії української мови.

Дарчі та власницькі написи:

1. Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского. Т. 2 / сост. Б. Д. Гринченко. – Чернигов: Тип. Губ. Земства, 1900. – 367 с. – *Дарчий напис Михайла Михайловича Коцюбинського: «Щирому й хорошому Гнатові Львовичу на пам'ять від М. Коцюбинського».*

Львович Гнат (Ігнатій) Васильович – військовий чиновник, краєзнавець, колекціонер української старовини.

2. Максимович М. А. Начатки русской филологии. Кн. 1: Об отношении русской речи к западославянской / М. А. Максимович. – Киев: Тип. Феофила Гликсберга, 1848. – 211 с. – *Власницький напис : «Хр. Ящуржинский».*

Ящуржинський Хрисанф Петрович (1852–1923 рр.) – український археолог, етнограф, історик, фольклорист, краєзнавець, педагог.

Окрасою колекції є примірник прижиттєвого видання [класика](#) світової літератури, представника «української школи» М. В. Гоголя з дарчим написом автора : «*Знаменитому Земляку от Сочинителя*» [1, с. 98].

3. Гоголь Н. В. Вечера на хуторе близ Диканьки: повести, изданные пасичником Паньком Рудым / Н. В. Гоголь. – Санкт–Петербург, 1831. – XVII, 244 с.

У 2018 році вийшла друком праця, підготовлена фахівцями Науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань до 80-річчя Національної історичної бібліотеки України :

Прижиттєві видання класиків української літератури XIX - початку XX ст. : каталог колекції науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України / Нац. іст. б-ка України ; уклад. Н. Д. Хівренко ; ред. О. І. Марченко, С. І. Смілянець. – Київ, 2018. - 104 с.

Доктор філологічних наук, доцент Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Олена Віталіївна Романенко у вступному слові до каталогу відзначає : «Консолідуючою ідеєю цієї праці науковців Національної історичної бібліотеки України стала та ж думка, яка надихала українське суспільство кінця XIX–початку XX століття: зберегти і описати,

систематизувати і на високому професійному рівні представити українському читачу ті праці, які стали окрасою українського художнього слова доби модернізму. Перед читачем – літопис вітчизняної літератури, мозаїчна історико-літературна хроніка, яка дає уявлення про динаміку розвитку тенденцій української культури і літератури кінця XIX – початку XX століття» [7, с.7].

До каталогу включено 179 бібліографічних записів на 213 видань 38 авторів. Усі видання опрацьовано *de visu*. Описи складено за відомостями титульного аркушу, а в разі його відсутності – за іншими бібліографічними джерелами (така інформація надається в квадратних дужках) згідно з діючими ДСТУ.

У бібліографічному описі збережено тогочасний правопис, в області відомостей про відповідальність прізвища авторів та псевдоніми надані без скорочень, відповідно до титульного аркуша. Матеріал каталогу розміщено за алфавітом справжніх прізвищ авторів, за винятком письменників, які мали постійні псевдоніми (наприклад: Марко Вовчок, Панас Мирний, Ганна Барвінок). Твори кожного автора представлено в алфавіті назв. Після прізвища, імені, по-батькові письменника надається коротка біографічна довідка, наводяться псевдоніми та криптоніми, якими автор підписував свої твори. Також вказуються особливості окремих примірників (власницькі та дарчі написи, екслібриси, печатки тощо) та шифри зберігання у фонді Національної історичної бібліотеки України. При підготовці каталогу використано інформацію з довідкових, літературознавчих видань та інтернет-ресурсів.

Для повнішого розкриття змісту та для зручності користування каталогом надаються допоміжні покажчики: назв творів, місць видання, друкарень.

«... коли гортаєш сторінки цього видання, немов провадиш розмову із тими книгами, які побачили світ понад сто років тому. Прижиттєві видання українських класиків іще містять у собі дух епохи, могутність їхніх ідей і енергію їхнього творчого завзяття. Зібраний під однією обкладинкою, цей перелік є не тільки потужним монологом епохи, зверненим до наступних поколінь, але й цікавим полілогом, який вели поміж собою персонажі творів Винниченка і Грушевського, Франка і Кримського, Коцюбинського і Стефаника. Цей дискурс і творить цілісний та неперервний літопис національної літератури» - таку схвальну оцінку праці також дає О. В. Романенко. [7, с.7].

Маємо також надію, що каталог стане в пригоді бібліографам, книгознавцям, літературознавцям, дослідникам української книги та всім тим, хто цікавиться історією української літератури.

Список бібліографічних посилань:

1. Видання з автографами українських діячів науки і культури : каталог колекції наук.-дослід. відділ стародруків, цінних та рідкісних видань Нац. іст. б-ки України. Вип. 1 / Нац. іст. б-ка України; уклад. Н. О. Горська; ред. О. І. Марченко, С. І. Смілянець, К. Г. Таранюк-Русанівський. – Київ, 2017. – 208 с.
2. Єфремов С. О. Історія українського письменства / за ред. М. К. Наєнка. – Київ: Феміна, 1995. – 688 с.
3. Історія української літератури: у 2 т. Т. 1: Дожовтнева література / Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР; голов. ред. І. О. Дзеверін; відп. ред. М. Т. Яценко. – Київ: Наукова думка, 1987. – 629, [2] с.: портр.
4. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX століття: у 2-х кн. Кн. 1. / за ред. проф. О. Гнідан. – Київ, 2005. – 624 с.
5. Народжені Україною = Рожденные Украиной = Born by Ukraine: меморіальний альманах: у 2-х т. / голов. ред. О. Онопрієнко – Київ: Євроімідж, 2002. – (Золота книга. Золоті імена України).
Т. 1: А–К. – 896 с.: фото.
Т. 2: Л–Я. – 895 с.: іл.
6. Преварська М. І. Українські поети: довідник. – Київ: Велес, 2015. – 288 с.
7. Прижиттєві видання класиків української літератури XIX – початку XX ст.: каталог колекції наук.-дослід. відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України / Нац. іст. б-ка України; уклад. Н. Д. Хівренко; ред. О. І. Марченко, С. І. Смілянець. – Київ, 2018. – 104 с.
8. Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798-1923: бібліогр. покажч.: в 3 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; редкол. О. С. Онищенко (голова) та ін. – Київ, 2003. – (Національна бібліографія України).
Т. 1: 1798 – 1911. – 676 с.
Т. 2: 1912 – 1923. – 690 с.
Т. 3 : 1798 – 1923. – 667 с.
9. Українська література межі XIX-XX століть: хрестоматія / упоряд.: Н. М. Гаєвська, О. С. Задорожна. – Київ: -100- Либідь, 2016. – 1216 с.
10. Українська літературна енциклопедія: в 5 т. / НАН України. Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка; / відп. ред. І. О. Дзеверін; заст. відп. ред. М. Г. Жулинський, М. – Київ : Голов. ред. ім. М. П. Бажана, 1988 –
Т. 1: А – Г. – 536 с.: іл., фото.
Т. 2: Д – К. – 576 с.: іл., фото.
Т. 3: К – Н. – 493 с.: іл., фото.
11. Українські письменники : біобібліографічний словник: у 5 т. / голов. ред.: О. І. Білецький [та ін.]. – Київ: Держлітвидав України.
Т. 2: Дожовтневий період (XIX – поч. XX ст.). А–М. – 752 с.
Т. 3: Дожовтневий період (XIX – поч. XX ст.). И–Я. – 806 с.
12. Українські письменники: довідник. – Київ: Велес, 2015. – 368 с.

Сучасна бібліотека як елемент глобального інформаційного простору

Сьогодні в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій цифрова трансформація стала основою життєдіяльності українського суспільства, бізнесу та державних установ. Відповідно, бібліотечна система також переживає період змін та трансформацій.

Запорукою успішного існування бібліотеки як соціального інституту у швидко змінюваному світі, на думку багатьох вчених, є обґрунтований вибір оптимальних моделей її розвитку та партнерства. Вчена О. Воскобойнікова-Гузєва, завідувач відділу наукових та науково-інформаційних проектів НБУВ, доктор наук із соціальних комунікацій, справедливо зазначає, що роль і місце сучасної бібліотеки у системі загально цивілізаційного розвитку обумовлені її здатністю бути інформаційною базою розвитку людського потенціалу. Таким чином, бібліотека у змінюваному світі відповідає за збереження, примноження, та розповсюдження знань; об'єднання громад, спільнот та індивідів; надання комфортного та безпечного простору для навчання, спілкування та розвитку [7].

Дійсно, поширення інформаційної культури в суспільстві є важливим соціально-освітнім підґрунтям цифрової трансформації загалом. Інформаційна культура – здатність суспільства ефективно використовувати наявні інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій, а також застосовувати для цих цілей передові досягнення в галузі розвитку засобів інформатизації та інформаційно-комунікаційних технологій [16].

Дослідниця Н. Джинчарадзе зазначає, що інформаційна культура особистості «вміщує в себе багатоаспектні, взаємопов'язані елементи – інформаційний потенціал, інформаційний світогляд, інформаційний менталітет, інформаційно-орієнтаційну діяльність, мікро- та макроінфомодель, інфопотребу та інші» [8].

Останнім часом стверджується погляд на бібліотеки як на органічну частину інформаційного простору суспільства. Як зазначають вчені, поняття інформаційного простору, в першу чергу, передбачає наявність певної інформаційної інфраструктури. І це не тільки технологічна база, що представлена комп'ютерно-телекомунікаційним обладнанням, каналами зв'язку, засобами доступу до даних і самими даними, а, насамперед, система відносин між виробниками,

розповсюджувачами, зберігачами та споживачами інформації, тобто, між усіма учасниками нинішньої системи інформаційних комунікацій [11].

Саме тому бібліотеки повинні перейти на новий рівень діяльності – виступити основним зберігачем інформаційних ресурсів, забезпечувати доступ до інформації, формувати навички роботи з різними джерелами інформації [10].

Упровадження новітніх цифрових технологій дає змогу реалізувати комплексний підхід до вирішення інформаційних завдань. Користувач може отримати повний комплект різноманітних інформаційних матеріалів, у тому числі й інтернет-ресурси, а також консалтингові послуги. Бібліотеки сьогодні усвідомили свою роль навігаторів у безмежному масиві інформації, що вигідно відрізняє їх від інших комунікативних суспільних структур [16, с. 31–32].

Сучасні бібліотеки – це не тільки сховища паперових документів, а й власники змішаних – традиційних і нових електронних ресурсів. Проте, на відміну від традиційних фондів, які створюються повільніше, електронні ресурси створюються значно швидше і вже сьогодні виникає проблема не їхнього накопичення, а їхнього зберігання і спільного використання. Насправді, жодна бібліотека не мріє мати все, що видається в світі, чи то традиційні книги, чи електронні видання. Розуміючи утопічність цього завдання, бібліотеки намагаються встановити зв'язок одна з одною і використовувати те, що є у інших. Бібліотека нового типу – це віртуальна бібліотека, де читач знаходить не тільки те, що складає фонд цього сховища, але й має змогу миттєво отримати будь-яку інформацію із будь-якої бібліотеки світу. Таку можливість і дає бібліотекам Internet.

Сучасні інформаційні Internet-технології розвиваються у бібліотеках за двома напрямками: надання доступу до корпоративних каталогів бібліографічних даних та створення інформаційних Web-сайтів. Крім того, Internet-технології, які використовуються при створенні сайтів, суттєво розширюють бібліотечний сервіс, поєднуючи пошук по внутрішніх ресурсах бібліотек з відсилкою користувача до інформації, яка знаходиться безпосередньо в Internet. По суті, сучасна бібліотека починає функціонувати одночасно, як зовнішня і внутрішня електронна бібліотека.

За допомогою Internet користувач може отримати наступні послуги:

- дізнатися, які книги знаходяться у будь-якій бібліотеці світу і замовити їх;
- ознайомитися з усіма книгами, що вийшли по видавничих ЕК;
- ознайомитися з повним бібліографічним описом видання в електронній бібліографії або у будь-якому каталозі центрів бібліографічної обробки видань;

- користуватися численними тематичними базами даних, які акумулюють інформацію з усіх сфер практичної і наукової діяльності;
- переглядати, а при необхідності, і імпортувати на свої комп'ютери файли повнотекстових БД оцифрованих документів;
- обмінюватись звуковою і мультимедійною інформацією;
- брати участь у телеконференціях.

Все це можна мати просто зараз завдяки використанню основних режимів Internet. В першу чергу, до них відносяться базові програмні засоби:

- електронна пошта (використовується бібліотеками для відправлення і отримання кореспонденції, доставляння електронних видань в операціях МБА, в електронних конференціях);
- віддалений доступ, який дозволяє місцевому комп'ютеру підключатися до віддаленого комп'ютера, також увімкненого до Internet в якості терміналу (бібліотеки користуються ним для включення до чужих каталогів, баз даних, університетських інформаційних і громадських мереж);
- передача файлів, або FTP (використовується для електронного доставляння документів, "анонімного" розповсюдження інформації і передачі каталогізаційних записів) [5].

Активне використання новітніх інформаційних технологій, їхнє вивчення та впровадження у бібліотечну практику є одним з ключових завдань сучасної бібліотеки. Бібліотечна спільнота нашої держави теж не стоїть осторонь технологічних перетворень та використовує надбання інформатики у своїй діяльності. Інноваційні підходи зосереджено на найважливіших ділянках роботи, зокрема, процесах обслуговування користувачів. Отже, використання інноваційних технологій у бібліотечній практиці дозволяє якісніше та швидше задовольнити інформаційні потреби користувачів різних категорій, тому автоматизація бібліотечно-інформаційного обслуговування має бути одним з першочергових завдань наукової бібліотеки.

З метою вивчення досвіду наукових та національних бібліотек України з питань впровадження та функціонування інноваційних технологій обслуговування користувачів, зокрема, послуг, які надаються за допомогою Інтернету, здійснено огляд сайтів провідних бібліотек країни, який показав, що більшість наукових та національних бібліотек України надають користувачам такі електронні послуги, як: віртуальна довідка, електронне доставляння документів (ЕДД), фахове дистанційне консультування. Можливість здійснювати електронне замовлення віддаленим

користувачам надається лише у декількох бібліотеках. Серед республіканських та обласних універсальних наукових бібліотек найбільший спектр електронних послуг представлений Дніпропетровською обласною універсальною науковою бібліотекою: електронне замовлення, ЕДД, віртуальна довідка ДОУНБ, електронна читальна зала РДБ. Автоматизована книговидача реалізована, як правило, у бібліотеках навчальних закладів, зокрема, Національного університету «Львівська політехніка», Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського, Києво-Могилянської академії, Хмельницького національного університету та ін. [3].

Також було проаналізовано ряд обласних бібліотек України для порівняльного аналізу та підтвердження факту активного використання новітніх інформаційних технологій в діяльності не тільки провідних і національних, а й обласних та регіональних бібліотек.

Тернопільська обласна бібліотека для молоді – комунальна установа Тернопільської обласної ради; головний бібліотечний заклад області для молоді та осіб, які опікуються нею; інформаційний, науково-методичний, консультативний та координаційний центр з питань бібліотечно-бібліографічного обслуговування, культурно-освітньої роботи з молоддю, молодіжними громадськими організаціями; центр підвищення професійної кваліфікації бібліотечних фахівців, що сприяє їхній адаптації до нових викликів.

Бібліотека надає комплекс бібліотечно-інформаційних послуг; забезпечує вільний і рівноправний доступ до інформації, знань, досягнень світової науки і культури через свої ресурси та за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій, сприяє формуванню й повноцінному задоволенню інформаційних потреб користувачів. Бібліотека створює власні електронні ресурси: електронний каталог (переконвертований у 2012 р. в АБІС «УФД/Бібліотека» – 101,5 тис. записів), бази даних «Видатні країни» (з 2005 р.), «Картинна галерея» (2005 р.), «Тарас Шевченко і Тернопільщина» (2014 р.). Доступ до них здійснюється через офіційний веб-сайт [12]; надає віртуальні послуги через бібліографічну довідку, віртуальну психологічну службу, онлайн-консультації.

Бібліотека організовує та надає безкоштовні послуги користувачам відповідно до їхніх потреб. Зокрема, з 2008 р. діє Інтернет-центр для незрячих і короткозорих, обладнаний сучасною спеціалізованою тифлотехнікою із програмним забезпеченням екранного доступу до інтернету. Центр здійснює послугу «Домашній абонемент», якою передбачено запис та доставляння аудіокниг на вимогу

користувача з інвалідністю; консультації щодо пошуку інформації в Інтернеті; провадить переведення текстових файлів в MP3-формат та ін. У 2009 р. відкрито Пункт доступу громадян до офіційної інформації, що надає користувачам доступ до актуальної інформації про діяльність органів влади, до офіційних документів; інформує про можливості використання адміністративних е-послуг, е-ресурсів та інструментів електронного урядування в новому форматі. У 2010 р. створено тренінговий центр для організації навчань з проблем формування інтернет-культури користувачів, навичок безпечної вебнавігації, ефективного використання соціальних вебсервісів; а також підвищення кваліфікації бібліотечних працівників області; проведення навчально-методичних семінарів, практичних групових та індивідуальних занять.

Бібліотека впроваджує нові інформаційні технології; оснащена сучасною технікою: комп'ютерами, тифлотехнікою для незрячих і короткозорих, нетбуками, іPадами, аудіо- та електронними книгами, мультимедійними комплексами. Для користувачів організовано wi-fi-зону. Безкоштовно надається доступ до електронної колекції e-Library USA, програми «Rosetta Stone» для самостійного вивчення англійської мови, інтерактивного курсу англійської мови для дорослих «English 1,2,3 у бібліотеці». Серед віртуальних послуг: бібліографічна довідка, психологічна служба, онлайн-консультації [13].

Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва – одна з найбільших книгозбірень області, інформаційний, культурно-просвітницький, науково-методичний, координаційний центр для бібліотек різних видів і форм власності регіону, головне книгосховище та депозитарій краєзнавчої літератури Вінниччини. Впроваджено в діяльність бібліотеки автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему ІРБІС, завдяки чому автоматизовано процеси каталогізації і систематизації творів друку, реєстрації та обліку читачів, створюються електронні бази даних, користувачі отримують пластикові читачькі квитки.

Здійснюється групове та індивідуальне інформаційне обслуговування користувачів, установ, організацій. Розвиваються віртуальні сервіси для віддалених користувачів. З 2003 р. впроваджено послугу «Віртуальна довідка». З 2008 р. бібліотека входить до складу Мережі Пунктів Доступу Громадян до офіційної інформації органів державної влади (ПДГ). Щорічно проводяться Місячники популяризації екологічних знань, Дні інформації, Дні фахівця, Дні бібліографії, готуються і представляються на веб-сайті бібліотеки бібліографічні списки,

бібліографічні покажчики та щомісячне електронне видання «Хроніка культурного життя Вінниччини» (з 2013 р.).

Інтенсивне впровадження нових інформаційних технологій розпочалося з 2000 р: створено вебсторінку «Соціально-економічний портрет регіону», започатковано електронний каталог (АБІС ІРБІС), регіональний сайт «Вінниччина: інформаційний портрет регіону ВІННІПР-2000». Бібліотека представляє свої краєзнавчі продукти на вебпорталі та вебсайті. Повні тексти краєзнавчих документів надано в рубриках «Твори письменників Вінниччини», «З фондів рідкісних і цінних видань», «Літературна Вінниччина», які складають основу краєзнавчої електронної колекції документів. Парк комп'ютерних машин бібліотеки на початок 2015 р. становить 146 одиниць, 108 з яких підключені до Інтернету. У бібліотеці діє зона Wi-Fi. Інтернет-ресурси бібліотеки: офіційний сайт (з 1998 р.), електронний каталог, Вінницький інформаційний портал (з 2000 р.) та бібліотечні блоги. Бібліотека представлена в соціальних мережах, зокрема у Фейсбук [6].

Херсонська обласна бібліотека для дітей імені Дніпрової Чайки – інформаційний та дозвілєвий спеціалізований заклад, методичний, інформаційно-бібліографічний і консультативний центр для мережі бібліотек області, що обслуговують дітей. Бібліотека є регіональним сховищем творів друку та інших документів універсального характеру, передусім, місцевих, адресованих дитячій аудиторії. *Відділ інтернет-послуг (інтернет-центр)* надає користувачам безкоштовний доступ до мережі Інтернет, проводить навчальні тренінги для школярів та бібліотечних працівників області, реалізує програми інформаційної вправності та творчого розвитку «Кібершколярики» (для учнів 3–4-х класів), організовує заняття з інтернет-безпеки та мережевого етикету. З 2013 р. спільно з іншими підрозділами бібліотеки впроваджує проєкт «Віртуальний ЛітПортал: від тих, хто пише, тим, хто читає» (скайп-зустрічі з дитячими письменниками України та зарубіжжя за оригінальними сценаріями із творчими інтерактивними компонентами), відзначений Гран-прі Всеукраїнського огляду-конкурсу обласних бібліотек для дітей (2015 р.).

Користувачам сектору документів іноземними мовами надаються електронні читанки Amazon Kindle, планшети Apple з доступом до Wi-Fi, настільні ігри англійською мовою, а також живе спілкування з волонтерами – знавцями англійської мови, скайп-конференції з однолітками-іноземцями та колегами-бібліотекарями [2].

З метою підвищення кваліфікації працівників спеціалізованих бібліотек за підтримки Програми «Бібліоміст» створено навчально-інноваційний центр, де бібліотекарі опановують комп'ютерну грамотність, освоюють практичні навички застосування інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній роботі. На початку 1990-х рр. у бібліотеці розпочато впровадження нових інформаційних технологій. Бібліотека працює в спеціальному програмному середовищі MARC-SQL(MARC21), здійснюючи автоматизоване оброблення документів, реєстрацію користувачів, видачу їм документів та довідково-інформаційне обслуговування із застосуванням штрих-кодових технологій (з 2006 р.).

У 2002 р. бібліотека створила власний веб-сайт, актуалізовані версії якого двічі (2011, 2015 рр.) входили до числа переможців у всеукраїнських конкурсах бібліотечних сайтів [15].

Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека – провідна публічна бібліотека регіону, інформаційний, освітній, культурний, комунікаційний і методичний центр області. У 2004 р. створено постійно поповнюваний електронний каталог, який на початок 2017 р. містив 530,8 тис. записів, що охоплюють нові надходження документів, статті з періодичних видань, ретроспекцію краєзнавчої колекції, фонд рідкісних і цінних видань, значну частину документів з різних галузей знань. Актуальні версії електронного каталогу та інших власних БД (зведеного каталогу періодичних видань провідних бібліотек Запоріжжя, каталогу газет та журналів ОУНБ, мережі публічних бібліотек регіону) представлені на веб-сайті бібліотеки і є важливим джерелом надання додаткових послуг користувачам – попереднього замовлення літератури і доставки документів. У бібліотеці реалізуються проєкти Technology Nation (БО «Благодійний фонд «Брейнбаскет Фаундейшн»), метою якого є організація безкоштовного навчання запоріжців основам програмування, і «Коворкінг «Спільно Хаб» (ГО «Запорізька молодіжна організація «Небо без кордонів», Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) ГмбХ) [9].

Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в Запорізькій ОУНБ розпочалося наприкінці ХХ ст. з придбання 12 комп'ютерів. Відтоді комп'ютерний парк збільшився до 148 робочих станцій, у локальній мережі використовуються програмні системи «УФД/Бібліотека», «УФД/Реєстр читачів». Одним із пріоритетних напрямів є автоматизація циклу процесів формування і використання бібліотечних фондів.

Електронна бібліотека налічує 1524 документи (близько 30 тис. сторінок). Триває проєкт створення електронної краєзнавчої бібліотеки «Про Запорізький край». Доступ до віддалених інформаційних ресурсів, Інтернету реалізується через 76 обладнаних робочих місць у читальних залах і відділах, зони Wi-Fi, електронне доставляння документів, надання ексклюзивної можливості користування трьома повнотекстовими ліцензійними базами даних онлайн. Систему онлайн-послуг доповнюють сервіс попереднього замовлення документів, служба віртуальної довідки тощо. Популяризація послуг відбувається через контент офіційного сайту і п'ять бібліотечних сторінок у соціальних мережах. Обсяги відповідних послуг щорічно зростають [4].

Як бачимо, сьогодні бібліотека стає інформаційним центром, необхідним абсолютній більшості населення. Інформаційна функція стає пріоритетною, відмінною рисою її є аналіз, обробка, оперативне доведення до користувача, а інформація стає товаром, який набуває концептуального, фактографічного характеру, що узагальнює вже готові результати інформаційного пошуку [1, с. 17–18].

Бібліотека нового типу – це бібліотека, де читач знаходить, безумовно, інформацію в фондах цього сховища, але, крім того, має змогу миттєво отримати будь-яку інформацію, що зберігається в будь-якій іншій бібліотеці. Таку можливість надає бібліотекам Інтернет. При цьому набуває додаткового значення міжбібліотечна кооперація.

Процес цифровізації суспільства є не лінійною функцією, а доволі складним соціокультурним феноменом, що містить як позитивні, так і негативні моменти, які слід враховувати, плануючи і організовуючи діяльність сучасних бібліотек. Враховуючи актуальність проблеми розвитку та модернізації бібліотечної галузі, у подальших дослідженнях доцільно звернути увагу на розроблення та впровадження інноваційних технологій підготовки майбутніх фахівців та розробку моделей розвитку та партнерства сучасних бібліотек як мультифункціональних установ.

Список бібліографічних посилань:

1. Бабич В. Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури // *Бібліотечна планета*. 1998. № 1. С. 17–20.
2. Бардашевська А. І. Медіаосвітній проєкт херсонських бібліотек: динаміка розвитку // *Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості: матеріали VIII Міжнарод. наук.-практ. конф. I XXII Всеукр. педагогічних читань: в 3 ч. Херсон, 2015. Ч. III. С. 9–13*
3. Беліна Л. М. Інноваційні технології обслуговування користувачів у провідних бібліотеках України // *Міжнародна наукова конференція «Адаптація*

завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів». URL : <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/188> (дата звернення : 12.10.2019).

4. Бібліотека, роки, люди, долі: збірка нарисів та фотодокументів. Вип. 4. Запоріжжя : ВАЛПІС, 2014. 160 с.

5. Величко Т. В. Використання Internet-технологій у роботі бібліотеки УДМТУ. URL : http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/konfer/velichko.htm (дата звернення : 13.10.2019).

6. Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. URL : <http://www.library.vn.ua/> (дата звернення : 13.10.2019).

7. Воскобойнікова-Гузева О. Сучасна бібліотека у швидкозмінюваному світі: моделі розвитку та партнерства. URL : <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/663> (дата звернення : 14.10.2019).

8. Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека. URL : <https://zounb.zp.ua/#about> (дата звернення: 12.10.2019).

9. Лобузіна К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності: монографія // НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 252 с.

10. Скоропад Н. Я. Формування інформаційної культури користувачів абонементу мистецької літератури // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. 2015. Вип. 4. С. 230–233. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/npkpnuibk_2015_4_43. (дата звернення : 13.10.2019).

11. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства // Вісник Харк.держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 27. С. 91–97.

12. Тернопільська обласна бібліотека для молоді. URL : http://ube.nlu.org.ua/article/Тернопільська_обласна_бібліотека_для_молоді (дата звернення : 14.10.2019).

13. Тернопільська обласна бібліотека для молоді. URL : <https://tobm.org.ua/> (дата звернення : 14.10.2019).

14. Херсонська обласна бібліотека для дітей імені Дніпрової Чайки. URL : <http://www.library.kherson.ua/lw/> (дата звернення : 13.10.2019).

15. Цуріна О. Публічні бібліотеки та їх роль у забезпеченні інформаційних потреб населення // Бібліотека в інформаційному суспільстві: пошуки гармонії, шляхи трансформації. Тези регіональної науково-практичної конференції. Вінниця, 2002. С. 31–32.

Як гуртом відстояли назву «Дорогожичі»

Спогади про видатну людину нашого часу, Петра Тимофійовича Тронька пов'язані у мене, насамперед, із його активною дієвою участю у довготривалій боротьбі за літописну назву «Дорогожичі», яку вдалося відстояти для нової станції Київського метрополітену, що тоді ще тільки будувалася. А було це так. Влітку 1998 року на картах-схемах Київського метрополітену з'явилася анонсована назва майбутньої станції метро на перетині вулиць Олени Теліги та Мельникова (тепер Юрія Іллєнка). Її назва «Сирецька» викликала в мене внутрішній спротив. Чому «Сирецька»? Чому не «Дорогожичі»? Збираючи матеріали для своїх майбутніх книг «Київ досвітній» та «Нариси з історії конструкторського бюро», в тому числі – в Національній історичній бібліотеці України та у відділі стародруків і рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, я мав уже під рукою історичні відомості про північну околицю Києва, і ця анонсована назва видалася мені не тільки нелогічною, а й історично неправильною та несправедливою. І ось чому. По-перше, майбутня станція метро мала знаходитись саме в тому місці, де згідно з «Літописом руським» знаходилося урочище Дорогожичі (або Дорогожич). Це точно встановив наш видатний дослідник минушини Леонід Махновець, який 37 років свого життя віддав вивченню і перекладу сучасною українською мовою цієї літературної пам'ятки [1, с.534]. По-друге, не ця станція, а наступна за нею на лінії метро, яку на анонсованій карті позначили «Вулиця Стеценка», повинна носити назву «Сирець», адже буде вона розташована біля залізничної станції Сирець, ручаю Сирець, Сирецького гаю, неподалік від Сирецької вулиці. Отже, все кругом підказує її назву. І по-третє, найголовніше, – назва «Дорогожичі» набагато древніша за назву «Сирець». Вона п'ять разів згадується в «Літописі руському», перший раз – 978 року, за 10 років до хрещення киян [1, с.46]. Отже, це дуже давня, дохристиянська назва, яку дали урочищу наші далекі предки. Був період, коли вона на багато століть зникла з ужитку. Ймовірно, в часи лихоліття, що настали після монгольської навали на Київ 1240 року, коли наш народ після могуття Скіфії, Сарматії, Русі надовго втратив свою державність, саме тоді дуже ослабли духовні зв'язки поколінь, і слово «Дорогожичі» забулося – кияни його більше не промовляли. Але навіть століття не здатні заглушити голос минушини. У ХІХ ст., коли були знайдені давні літописи, передова інтелігенція дореволюційного Києва, ознайомившись із ними, подала

прохання до Київського губернатора про перейменування на честь літописної назви частини вулиці Житомирської (починаючи від Лук'янівської площі) на вулицю Велика Дорогожицька (тепер Юрія Іллєнка) [2, с.201]. Прохання інтелігенції було задоволено і в Києві знову зазвучало давнє слово наших предків. Сталося це 1869 року – рівно через 700 років забуття, рахуючи від дати останньої літописної згадки про Дорогожичі. Але, як кажуть, не довго музика нам грала. Прийшли більшовики і, зневаживши історичне минуле нашого народу, перейменували Велику Дорогожицьку на вулицю Мельникова. Знову на кілька десятиліть Київ залишився без цієї історичної назви. І лише в 1961 році під тиском громадськості влада дозволила назвати Дорогожицькою малонаселену непоказну вулицю, що розділяє Лук'янівське та Військове кладовища – колишню частину вулиці Лагерної [3, с.175].

Назва ж «Сирець» набагато молодша. Вперше вона згадується як назва села на північній околиці Києва 1381 року [3, с.548], коли Україна входила вже до складу Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського – найбільшої на той час держави в Європі. Ймовірно, назва «Сирець» походить від літописної назви річки Ситомль, у якій воїни Ярослава Мудрого втопили залишки розгромлених печенігів, що напали на Київ 1017 року [1, с.89]. Давня назва колись бурхливої, із чорторіями, річки Ситомль, можливо, несла в собі знак загрози (Ситомль – це місце, де тонуть!), але для наступних поколінь, які бачили її вже обмілілою, схожою на звичайний потік, ця назва стає незрозумілою і нелогічною. І на зміну їй приходить схожа на неї, але молодша на 4 століття, назва ручая «Сирець», що дав відповідну назву навколишній місцевості.

Поміркуймо тепер, що буде означати, коли із двох історичних назв тієї самої місцевості буде вибрана молодша, а старша, дохристиянська, буде відкинута. Це буде означати, що ми, українці, погоджуємось за умовчанням із старою імперською тезою «старшого брата» про те, що історія українців не заглиблена в дохристиянські часи, а починається в середньовіччі. Отже, питання про те, як назвати станцію метро, виходить за межі суто столичних інтересів, а надто чийхось уподобань чи антипатій, воно повинно вирішуватися з позицій державних інтересів, із позицій історичної справедливості – невже ж вона після семисотлітнього забуття і більшовицької зневаги не заслуговує на пріоритет?

Про все це я написав у листі до тодішнього мера столиці Олександра Омельченка і попросив розглянути мою пропозицію щодо надання новій станції метро літописної назви «Дорогожичі». Через два місяці надійшла відповідь за підписом заступника мера про те, що назва «Сирецька» уже затверджена міською

адміністрацією, що комісія з найменувань та пам'ятних знаків, розглянувши мою заяву, вирішила не змінювати затверджену назву. На таку відверту відписку авторитетної, здавалося б, комісії при міській державній адміністрації, я не сподівався. Подумалось спочатку – мабуть, не дочиталися, як слід, до моїх обґрунтувань, треба переконливіше викласти. Згарячу написав більш розгорнутого листа з додатковими аргументами, здав його в канцелярію міської адміністрації, а вже через годину повернувся і зняв його з реєстрації – якось раптово прийшло усвідомлення того, що самотужки я нічого і нікому не доведу, які б найпереконливіші аргументи не наводив. Тут потрібні колективні зусилля.

Першими, до кого звернувся за порадою, були директор музею історії Києва Тамара Хоменко та її заступник Дмитро Малаков. Вислухавши мене, сказали, що я маю рацію, порадили не здаватися і залучати щонайбільше прибічників серед громадськості міста. Дуже тепло і з розумінням зустріли мій виступ на науковій конференції «Українська мова: стан і перспективи» в Національному університеті ім. Тараса Шевченка, організованій у лютому 1999 року університетським Товариством української мови. Після виступу підійшли до мене присутні на конференції Дмитро Гнатюк і Анатолій Мокренко, подякували за небайдужість і побажали успіхів у боротьбі за літописну назву. Виконуючи рішення конференції, голова Товариства Віталій Радчук надіслав офіційні звернення до комісій Київради та міської адміністрації на підтримку назви «Дорогожичі». Крім того, для широкого ознайомлення загалу ці звернення були надруковані в газетах «Вечірній Київ» і «Хрещатик». Професор університету Костянтин Тищенко, який володіє понад двома десятками мов, надав мені інформацію щодо етимології слова «Дорогожичі», зокрема, зазначивши, що наголос у ньому має бути на складі –го-.

А час спливав. За планом станція мала бути введена в дію в кінці 1998 року. Але ось уже настав і лютий 1999-го, а комісії з найменувань останні кілька місяців так жодного разу й не скликалися, можливо, їх керівники в такий спосіб затягували час, щоб відкрити станцію із затвердженою раніше назвою «Сирецька», поставивши усіх, так би мовити, перед фактом. Авторитетні члени комісії Михайло Кальницький, Лідія Пономаренко, Сергій Білокінь, Олесь Силин, з якими я спілкувався по телефону, запевняли, що підтримають моє подання, але дата засідання комісії залежить не від них.

За таких обставин я звернувся особисто до академіка Петра Тимофійовича Тронька – голови комісії з питань відтворення історичних пам'яток при Президентові України – із проханням якось вплинути на патову ситуацію, що

склалася з найменуванням станції, зрушити з місця це тягуче питання. Петро Тимофійович справив на мене глибоке позитивне враження. Вислухавши, він рішуче підтримав мою пропозицію, надіслав столичному меру відповідне клопотання від імені очолюваної ним комісії і пообіцяв переговорити з ним особисто. Можливо, його участь у питанні найменування станції стала переломним моментом у цій тривалій боротьбі. Але щоб не збавляти оберти, я звернувся до депутата Київради Олеся Петіка, який порадив виступити на зборах жителів Сирця. Присутні на зборах у Будинку культури «Будівельник» з великим інтересом вислухали мою розповідь про історію Сирця-Дорогожича і одностайно підтримали звернення до міської адміністрації з проханням увічнити історичні назви «Дорогожичі» і «Сирець» у назвах двох сусідніх станцій метрополітену, що будуються у їхньому районі. Крім того, щоб привернути увагу широких кіл громадськості Києва, звернувся також до головних редакторів газет «Вечірній Київ» і «Хрещатик» Віталія Карпенка та Геннадія Киридясова з проханням опублікувати підготовлені мною статті з обґрунтуваннями історичних назв. У травні 1999 року статті були надруковані. В подальшому, у критичний момент прийняття рішення Київрадою вони відіграли свою позитивну роль.

Нарешті, після піврічної перерви, у червні 1999 року, засідання комісії з найменувань при міській адміністрації таки відбулося. Цього разу комісія прийняла рішення підтримати назву «Дорогожичі», але її думка виявилася всього-на-всього дорадчою: у зв'язку з уведенням у дію нового закону про місцеве самоврядування остаточне рішення повинно прийматися на сесії Київради з урахуванням думок комісій.

І ось настав пам'ятний день 1 липня 1999 року, коли Київрада мала розглянути це питання. На сесію запросили й мене. Дискусії розпочалися ще до внесення питання до сесійної зали – в комісії з гуманітарних питань при Київradі, яку очолювала Галина Матіко-Бубнова. Під час дискусій на підтвердження топографії Дорогожича довелося демонструвати уривки з книги М. Закревського «Описание Киева» 1868 р., фрагменти з «Літопису руського» в перекладі Леоніда Махновця, офіційні листи метробудівців щодо нових станцій метро, звернення жителів Сирця та ін. Крім того, під часі засідання – розмножити і роздати кожному депутату копії моїх статей, опублікованих у газетах «Вечірній Київ» і «Хрещатик». І ось, нарешті, результат голосування – переважною більшістю голосів (за – 41, проти – 1, утримались – 3) депутати прийняли рішення найменувати нову станцію метро – «Дорогожичі». Пробачте нам великодушно, метробудівці, за вимушене запізнення із

цим рішенням, яке, незважаючи на його природність і логічність, так важко торувало собі шлях; за те, що довелося вам в авральному порядку переробляти внутрішнє оформлення станції, пов'язане зі зміною назви. Пробачте, пані Тамаро Целіковська, що Вам, як авторові тематичного оформлення найкрасивішої, як на мене, станції метро в Києві, довелося терміново корегувати Ваш проект.

Та як би то не було, а мети досягнуто – на сторожу споконвічності українців на своїй землі поставлено ще одне предковічне слово їхніх предків, літописне слово-оберіг «Дорогожичі», закарбоване у назві станції метро.

День 1 липня 1999 року для мене особливий – він збігся з днем народження мого батька. За чотири роки перед цим його не стало. Та в той особливий день я відчував і його незриму підтримку. Спасибі тобі, батьку!

Спасибі всім людям, які допомогли мені у цій далеко не приватній справі!

Список бібліографічних посилань:

1. *Літопис руський / Пер. З давньорус. Л.Є.Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. – Київ: Дніпро, 1989. – XVI + 591 с.*
2. *Рибаків М. О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. – Київ: «Київ», 1997. – 374 с.*
3. *Київ. Енциклопедичний довідник. За редакцією А. В. Кудрицького. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1981. – 736 с.*

**Тетяна Шелест,
м. Київ**

Основні тематичні напрями бібліотекознавчих періодичних видань 20-40-х років ХХ ст. «Бібліологічні вісті» та «Українська книга»

Періодичні видання відіграють важливу роль комунікатора у суспільстві, особливе значення періодики полягає у її джерельній базі та історичній пам'яті, аналізуючи тематику бібліотекознавчих періодичних видань 20-х – 40-х років ХХ ст., слід зауважити, що тоді видання діяли у період Радянського Союзу, коли на контролі у цензора було кожне слово.

Втім, незважаючи на це, бібліотекознавчі періодичні видання посідають значне місце в джерельній базі наукових досліджень, є неоціненним і достовірним ресурсом наукової інформації.

Їхньою специфічною рисою як джерела інформації є комплексний, синтетичний характер, зокрема, представлено різні форми інформації

(документальна, поточно-хронологічна, особливого характеру тощо). Періодичні видання характеризуються також оперативністю надання інформації про події, безпосередністю відображення останніх, що підвищує їхню джерельну цінність[1; с. 2].

Одним із найважливіших періодичних видань бібліотекознавства 20-40-х років ХХ століття можна вважати «Бібліологічні вісті». Головним редактором журналу розписано по роках багатоаспектний зміст часопису, що був на той час єдиним друкованим журналом Українського наукового інституту книгознавства. У часописі публікувалися статті самих працівників інституту, а також працівників Всенародної української бібліотеки та Української книжкової палати, бібліотекознавців та книгознавців з усіх регіональних бібліотек.

Цей часопис дозволяє уявити значення передової бібліологічної думки, котра поєднує бібліотекознавство, бібліографію та книгознавство, розкрити їхній інтелектуальний потенціал та комунікативний вплив на суспільство, дослідити українську книжкову культуру та теорії, а також світовий досвід у галузі бібліотечного будівництва.

Журнал мав різноманітну тематичну спрямованість. Виходили матеріали про діяльність вітчизняних й іноземних бібліотек, історію українського й зарубіжного друкарства та видавничої справи, бібліографії та бібліографознавства, а також галузеві постанови, розпорядження; публікації з авторського права, огляди стародруків, рецензії, огляди книжкових виставок, діяльність музеїв, питання збереження фондів та інше. У «Бібліологічних вістях» свої праці публікували: Т. Алексєєв, Ю. Меженко, М. Іванченко, С. Кондра, В. Ігнатієнко, М. Русинов, Й. Залевський, С. Боровий, А. Артюхова-Іванова, Д. Балика, Л. Биковський. Окремий блок публікацій в «Бібліологічних вістях» пов'язаний з бібліотечною справою та бібліотекознавством. Серед теоретичних бібліотекознавчих праць: статті Ю. Меженка, в яких розглядалися проблеми, питання і перспективи розвитку наукових бібліотек України, університетських бібліотек; дві великі статті С. Борового про роль наукових бібліотек сучасності.

Це був єдиний на той час у Радянському Союзі фаховий журнал практично з усіх галузей книгознавства. Багато статей, надрукованих в «Бібліологічних вістях», зберегли свою наукову цінність і до сьогоднішнього дня. Вони є достовірним джерелом вивчення історії вітчизняного книгознавства і книжкової справи [4].

Незважаючи на значимість, часопис часто піддавався занадто гострій критиці від влади за відрив від соціалістичного будівництва, за надання сторінок емігрантам – «буржуазним націоналістам» і «фашистам» [3; с. 30].

Саме через соціально-політичні причини часопис припинив своє існування у 1930-у році.

Не менш важливим часописом періоду 1940-х років був часопис «Українська книга». «Збірник мав мистецьке оформлення, розрахований на спеціалістів, на широкий загал. Детально на сторінках видання публікувалися матеріали про функціонування приватних бібліотек, рідкісні стародруки, інформація про людей, які зберігали і колекціонували книги» [2; с. 209].

На той час він був єдиним профільним часописом, в якому розглядалися проблеми книги та бібліотекознавства. І. Д. Плехова, яка займалася ґрунтовним дослідженням часопису «Українська книга», зазначає, що наприкінці 30-х років у «советській» Україні майже повністю були згорнуті дослідження з історії розвитку видавничої справи. Адже, видавнича діяльність і розвиток книгознавчої науки загалом перейшли до рук цензурного наглядача, а українські науковці розплачувалися за українську книгу власним життям, забуттям, всенародним звинуваченням у буржуазному націоналізмі. І все ж, така ситуація не могла задовольнити прогресивні наукові сили. Тому науковці Західної України та з еміграції намагалися заповнити науковий вакуум своїми ґрунтовними дослідженнями. Таке «гоніння» призвело до того, що деякі автори публікували свої наукові дослідження під шифрованими та дешифрованими криптонімами [5].

У часописі переважали такі тематичні напрями: книгознавство, історичне і сучасне бібліотекознавство, рецензії та огляди, книгознавчі установи й бібліотеки, історія української рукописної та друкованої книги і преси, створення бібліографічних покажчиків з актуальних питань, ведення поточної західноукраїнської бібліографії, мистецтво книги та ін. Серед авторського складу такі імена, як: Є.-Ю. Пеленський, І. Крип'якевич, В. Королів-Старий, В. Дорошенко, С. Сірополко, С. Єфремов, М. Андрусак, М. Возняк, А. Генсьорський, А. Животко, Т. Пачовський, В. Січинський та інші.

Окрім цього, в своїй дисертації «Часопис «Українська книга» (1937-1943) у контексті становлення української книгознавчої періодики першої половини ХХ століття» І. Д. Плехова називає період 20-х–30-х років ХХ століття добою «весни» української книгознавчої періодики [5].

Таким чином, бібліотекознавчі періодичні видання «Бібліологічні вісті» і «Українська книга» мають суттєву наукову значущість, адже, на своїх сторінках вони несуть величезну джерельну базу для аналізу розвитку галузі бібліотекознавства, книгознавства, літературознавства і культури, а також для подальших наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань:

1. Бессараб А. О. *Періодичні наукові фахові видання у сфері сучасної наукової комунікації: автореф. дис.... канд. наук із. соц. комунікацій: [спец.] 27.00.04 – теорія та історія журналістики / А. О. Бессараб; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.*
2. Бутрин М. Л. *Бібліографічні інформація на сторінках української преси в Галичині 20-30-х років ХХ ст. // Українська періодика: Історія та сучасність: тези доп. і пові- домл. Всеукраїнської наук.-теорет. конф. (9-10 груд. 1993 р.). – Львів: НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики, 1993. – С. 206-211.*
3. Керекез Я. *В борьбе за марксистско-ленинское книговедение // Книжный фронт. – 1933. – № 12. – С. 29–31.*
4. Ковальчук Г. І. *Книгознавчий журнал «Бібліологічні вісті» : до 90-річчя від часу створення / Г. І. Ковальчук // Наука України у світовому інформаційному просторі. – К. : Академперіодика, 2013. – С. 131–139.*
5. Плехова І. Д. *Часопис «Українська книга» (1937-1943) у контексті становлення української книгознавчої періодики першої половини ХХ століття: автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 / І. Д. Плехова, 2010. – 19 с*

**Іван Штефан,
м. Київ**

Цифрова реальність в оптиці комунікативної раціональності Ю. Габермаса

Статус цифрової реальності, як онтологічний, так і епістемологічний, лише починає осмислюватися у теоретичному та практичному дискурсах. У цьому новому дискурсі, крім цифрової реальності, представлені концепти, за допомогою яких описується картина світу Digital Age – цифрове суспільство, цифрова культура, цифрова економіка, цифрова трансформація, індустрія 4.0. та ін.

Остання, в свою чергу, відсилає до нового контексту, що формується під впливом таких нових емерджентних технологій, як Big Data, Cloud Computing, Mobile Computing, Internet of Things, Cyber-Physical System та синергійно-конвергентних технологій – NBICS.

Цифрова трансформація, будучи глобальним процесом, обумовленим експансією інноваційних технологій, докорінно змінює всі сфери суспільного буття й індивідуального життя, охоплюючи життєвий світ людини, визначає модель її поведінки, характер і форми комунікації. Революційний характер змін, їхній наростаючий темп на тлі експоненціального зростання складності та всепроникаючої комунікативної зв'язаності (connectivity) соціуму перетворює людину на основного замовника і бенефіціара технологічного розвитку та цифрової трансформації, яка різноманітна і неоднозначна у своїх проявах [1; 2].

Одна із ключових проблем цифрової реальності – зміна способу мислення і свідомості людини, форм її буття під впливом глобальної цифровізації. Розгляд цієї антропосоціальної проблеми можливий в межах міждисциплінарного підходу і тому вимагає залучення концептуальних ресурсів всього комплексу соціогуманітарного знання. При осмисленні проблем, пов'язаних із становленням нової цифрової реальності, особливий інтерес представляє методологічний інструментарій комунікативної парадигми Ю. Габермаса. Остання дозволяє розкрити комунікативну функцію цифрової реальності для побудови моделей, що орієнтовані на прогнозування і адекватну оцінку ризиків, що постають під час реалізації проектів кібер-майбутнього людства.

Сучасні соціальні та міжособистісні відносини, значною мірою, ґрунтуються на використанні Інтернету, соціальних мереж, різних сервісів коротких повідомлень. Ці ресурси швидко засвоюються сучасною культурою й стають її невід'ємною складовою, створюючи єдиний інформаційно-комунікативний простір. Урізноманітнення форм міжособистісних і соціальних контактів, розширення кола співрозмовників, які беруть участь в обговоренні проблем, навіть «не піднімаючись з дивану», актуалізує питання формування комунікативних відносин у новій реальності, де тривалі стосунки змінюються середньостроковими і короткостроковими й надзвичайно утруднюють «виникнення відчуття довіри» між акторами комунікативного процесу. У зв'язку з цим організація інформативно-комунікативного простору повинна будуватися на принципах комунікативної етики, довіри між суб'єктами комунікативної взаємодії й забезпечувати максимальне дотримання етики стратегічних суб'єктів.

Крім того, прискорений темпоритм життя у XXI ст., плинність життєвого світу утруднює адаптацію людини до цих процесів і тому дієвим засобом такої адаптації й орієнтації можуть стати, згідно з теорією комунікативної раціональності німецького філософа Ю. Габермаса, структури комунікативної взаємодії.

Industry 4.0, цифрова економіка, NBICS-технології, прискорення VI технологічного укладу й вихід на ринок праці роботів радикально мінімізує виробничу зайнятість людей, призведе до масового звільнення зайнятих у сферах виробництва та обслуговування. Внаслідок цього вперше перед цивілізацією постає найважливіший історичний виклик, пов'язаний із екзистенціальним смыслом майбутнього життя в умовах необмеженого вільного часу, а, відтак, і форми реалізації дозвілля.

Цифрові мережі надали людині свободу, можливість, долучившись до вищих досягнень світової культури і науки, максимально розвинути свої сутнісні сили. А тому вони стали не тільки місцем дозвілля і спілкування, а й осередком виховання, топосом формування цінностей. Але матриця соціальних і екзистенціальних цінностей цифрової реальності передбачає активізацію вищих рівнів піраміди А. Маслоу, що не пов'язані із базовими цінностями суспільства споживання, і вимагає, при цьому, значних інтелектуальних і душевних зусиль задля досягнення таких висот.

Однак, сучасне суспільство споживання культивує не цінності знань і творчості, а «економіку вражень», виховує масового споживача шляхом реалізації найпростіших базових потреб: безпеки, сексу, матеріального достатку, чуттєвих насолод, соціального статусу. Особлива роль у цьому процесі належить новим цифровим медіа, які в контексті становлення цифрової реальності набувають особливої ваги. Їхня сила, на думку Ю. Габермаса, полягає в тому, що «вони спираються на образ і звук», і пов'язані не із ідеями, істинами чи сутностями», що «не передбачає рефлексію» [4, с.42]. Ці нові медіа знижують здатність до критичного аналізу, формують кліпову свідомість, спричиняють транс постійного інтернет-серфінгу, трансові тета-ритми і призводять до геймерської залежності. Такі люди, що стосується, перш за все, покоління digital natives, дуже легко піддаються впливу маніпулятивних технологій. Розробники комп'ютерних ігор, бізнесмени, що займаються їх просуванням на ринку, по суті, стають відповідно до законів комодифікації провідниками цінностей серед цього покоління. І тому в мережевому глобальному просторі Інтернету точиться запекла війна за душі і розум людей, оскільки освічена, думаюча людина незручна і навіть небезпечна у своїй здатності протистояти стратегіям маніпуляції. Цю війну проводять за допомогою потужних «кібервійськ» різні держави, транснаціональні корпорації, ідеологи та розробники глобальних проектів, терористичні угруповання.

Багатоканальне засвоєння інформації утруднює формування емоцій, практично унеможлиблює критичну рефлексію, а, відтак, і глибоке розуміння проблеми чи осмислення ситуації. Засвоєння багатьох речей на несвідомому рівні ефективно використовується з метою маніпуляції. Звідси випливає *особлива значимість у сучасному світі установ культури і бібліотек як інститутів, що здатні розробити і реалізувати програми актуалізації культурної спадщини, класичного мистецтва і літератури, знайомство з якими сприяє формуванню ідеалів добра і краси, вчить цінувати теплоту людського спілкування* [виділено мною – І. Ш.] Саме ці властивості особистості у покоління digital natives, цифрових аборигенів недостатньо розвинуті, а книга, як творіння Гуттенберга, для них не є носієм високого, сакрального знання. І це є однією з проблем молоді, яка приходить навчатися до вишів, і при цьому виявляється не здатною не лише абстрагуватися і концентруватися, а й навіть стежити за оповідальним наративом.

Становлення цифрової реальності спричиняє дискусії стосовно ролі та значення бібліотек, їхнє затребування соціумом. Можна з сумом констатувати, що бібліотека поки що і, принаймні в Україні, не сприймається як базова основа інформаційного суспільства та цифрової реальності. Їй переважно відводиться технічна, хоч і важлива, роль перекладу наявної літератури у цифрову форму. Але, на нашу думку, *бібліотека як інститут здатна виступити структуроутворюючим елементом інтенсивно зростаючого інформаційно-комунікативного простору, модератором взаємодії різних соціокультурних систем й тим самим реалізувати культурну місію «творця і медіатора» матриці цінностей нового цифрового світу.* А в оптиці парадигми комунікативної раціональності Ю. Габермаса – сприяти пошукам відповіді на виклики часу, запобігати дезінтеграції ціннісних систем, девальвації моделей і способів життя, протистояти поширенню постправди і «альтернативних істин».

З огляду на те, що комунікативна раціональність передбачає критичну рефлексію як основу досягнення взаєморозуміння, з яким пов'язане прагнення до співпраці і творчої взаємодії, а її онтологічною характеристикою є інтенція до консенсусу як основи досягнення солідарності і стабільності суспільства, бібліотека, сприяючи вихованню освіченої, думаючої, з розвиненими комунікативними компетенціями людини, запобігатиме викликам і загрозам, що стоять перед людством на шляху становлення Digital Age.

Список бібліографічних посилань:

1. Шваб К. Четвертая промышленная революция / К. Шваб. Москва: «Эксмо», 2016. 208 с.
2. Шваб К., Дэвис Н. Технологии Четвертой промышленной революции / К. Шваб, Н. Дэвис. Москва: «Эксмо», 2018. 320 с.
3. Хабермас Ю. Демократия, солидарность и европейский кризис. Гефтер [online]. URL: <<http://gefter.ru/archive/9221> [Дата звернения: 30 Серпень 2019].
4. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас; пер. с немецкого под ред. Д. В. Складнева. Санкт-Петербург: Наука, 2001.
5. Хабермас Ю. От картин мира к жизненному миру = Vonden Weltbildern zur Lebens -welt / Ю. Хабермас. Москва: Идея-Пресс, 2011. - 128 с.

П'яті краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Всеукраїнської науково-практичної конференції

«Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу»

7 листопада 2019 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу» в рамках П'ятих краєзнавчих читань пам'яті Петра Тронька та відзначення 80-річчя Національної історичної бібліотеки України.

На конференції обговорювались: сучасні теоретичні та методичні проблеми бібліотечного краєзнавства, роль бібліотек як хранителів документальної пам'яті, крос-медійні технології в бібліотеках, діяльність бібліотек на допомогу біографічним дослідженням, відновленню історичної топоніміки, а також у збереженні локальної історії шляхом створення краєзнавчих цифрових колекцій, взаємодія бібліотек з архівними установами, музеями, місцевими краєзнавчими осередками та національними культурними товариствами, діяльність бібліотек на підтримку розвитку регіонального туризму, питання підготовки бібліотечних кадрів.

Моніторинг фахового інформаційного потоку засвідчив сталий розвиток головних підсистем бібліотечного краєзнавства та краєзнавчої бібліотечної практики в сучасний період. Відзначається позитивна динаміка у висвітленні та поширенні інновацій у краєзнавчій роботі вітчизняних бібліотек. Цьому сприяли чисельні краєзнавчі форуми – міжнародні, всеукраїнські та регіональні наукові та науково-практичні конференції, читання, семінари тощо. Впровадження рекомендацій конференцій та результатів наукових досліджень у галузі бібліотечного краєзнавства сприяє оптимізації краєзнавчої роботи бібліотек.

Враховуючи визначальну роль бібліотек, музеїв, архівів та профільних вищих навчальних закладів як популяризаторів краєзнавчих ресурсів, продуктів і послуг, конференція рекомендує:

регіональним книгозбірням України:

- досліджувати власну історію, створювати Літописи бібліотек;
- здійснювати аналіз наявного фонду краєзнавчих документів з метою

відбору видань та публікацій для подальшого оцифрування згідно з загальноприйнятими критеріями у сфері збереження національної історичної спадщини;

- застосовувати наукові підходи для визначення стратегії наповнення електронної бібліотеки, здійснювати цілеспрямовану і планомірну роботу з подальшого розвитку електронних колекцій краєзнавчих документів;

- у формуванні власних краєзнавчих баз даних використовувати методичні підходи, напрацьовані НІБУ для створення ресурсу «Історія міст і сіл України». Для формування географічних рубрик використовувати довідкову БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення»;

- для збереження наступності бібліотечних поколінь посилити увагу до залучення молоді у краєзнавчу бібліотечну діяльність

НІБУ як науково-дослідному та методичному центру краєзнавчої бібліотечної діяльності:

- ініціювати оновлення нормативно-правової бази краєзнавчої бібліотечної діяльності;

- продовжувати моніторинг краєзнавчої діяльності бібліотек України, зокрема, здійснити дослідження біобібліографічної діяльності регіональних бібліотек України з метою посилення уваги до нових здобутків у галузі історико-краєзнавчої біографіки;

- узагальнювати кращий досвід краєзнавчої бібліотечної діяльності та поширювати його в щорічному інформаційному бюлетені «Краєзнавча робота бібліотек України» та на сайті НІБУ (вебсторінка «Бібліотекарю-краєзнавцю»);

НІБУ як інформаційно-аналітичному центру наукової бібліографії з історії міст і сіл України надалі здійснювати розвиток і просування всіх частин електронного ресурсу «Історія міст і сіл України»:

- БД «Історія міст і сіл України»
- БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення»;

- БД «Авторитетний файл географічних назв»

- продовжувати традицію вшанування пам'яті П. Т. Тронька як видатного діяча краєзнавчого руху, пам'яткоохоронної справи та українського музейництва;

- продовжити практику проведення краєзнавчих науково-практичних

конференцій в НІБУ та провідних регіональних бібліотеках країни.

Учасники конференції зі сфери освіти вважають за необхідне також створити комісію з питань впровадження новітніх бібліотечних технологій у навчальний процес освітніх закладів з метою виявлення інноваційних напрямів підготовки інформаційно-бібліотечних працівників.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антонович Володимир Сергійович, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Артеменкова Олена Миколаївна, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Бабій Людмила Василівна, директор Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка

Бакуров Костянтин Дмитрович, голова Марганецького міського осередку Національної спілки краєзнавців України, Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців

Бартош Алла Єгорівна, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу історії та археології Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Белов Дмитро Олексійович, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Білоус Сніжана Олександрівна, Український гуманітарний ліцей КНУ імені Тараса Шевченка, учениця 11 класу (м. Київ)

Болонніков Олександр Анатолійович, директор компанії ТОВ «Цифрова країна», експерт у галузі технологій оцифрування і створення інформаційних ресурсів (м. Київ)

Бурміс Ірина Валеріївна, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Волошінська Ніна Олександрівна, завідувач сектора краєзнавчої роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України

Воронцова Олена Анатоліївна, к.і.н., провідний науковий співробітник Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Гора Тетяна Петрівна, головний бібліотекар відділу обслуговування користувачів Національної історичної бібліотеки України

Горбань Галина Василівна, заступник директора з наукової роботи Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка

Горська Наталія Олексіївна, редактор 1-ї категорії науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України

Грінберг Лариса Феліксівна, к.і.н., доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв

Дейч Дарія Михайлівна, завідувач сектора методичного забезпечення бібліотечної діяльності науково-методичного відділу Одеської національної наукової бібліотеки

Дідусенко Ганна Анатоліївна, головний бібліотекар відділу краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського

Дмитрієва Олена Миколаївна, головний бібліотекар Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка

Дніпренко Вадим Вадимович, доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв

Забіянов Євген Володимирович, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Іваніщева Дар'я Вячеславівна, бібліотекар I категорії Відділу телекомунікаційних технологій та електронних ресурсів Національної історичної бібліотеки України

Іванченко Леся Антонівна, к.і.н., завідувач науково-дослідного відділу Музею книги і друкарства України

Ігнатович Ірина Олександрівна, бібліотекар 1 категорії Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Кисельова Валентина Павлівна, завідувач сектора науково-дослідної роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України

Клименко Оксана Зіновіївна, к.і.н., старший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Кобижча Наталія Іванівна, канд. культурології, старший викладач кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв

Котельницький Назар Анатолійович, к.і.н, член-кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН

Лісова Ірина Володимирівна, провідний бібліотекар Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

Лучка Людмила Миколаївна, заступник директора Наукової бібліотеки Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Любовець Надія Іванівна, к.і.н., старший науковий співробітник, завідувач відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Маньковська Руслана Вікторівна, д-р іст. наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, перший заступник голови Національної спілки краєзнавців України

Марченко Наталія Петрівна, к.і.н., старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Медведева Валентина Миколаївна, канд. пед. наук, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, Заслужений працівник культури України

Міллер Наталія Василівна, краєзнавець (м. Шостка, Сумська область)

Мотько Альона Олександрівна, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Мусіна Зейтуна Хамзяївна, завідувач науково-бібліографічного відділу Національної історичної бібліотеки України

Неграш Юлія Віталіївна, магістр Київського національного університету культури і мистецтв

Несін Вікторія Василівна, провідний бібліотекар відділу обслуговування користувачів Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв

Одноліток Наталія Миколаївна, директор Шосткинської районної централізованої бібліотечної системи (м. Шостка, Сумська область)

Палій Сергій Васильович, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Піонткевич Надія Ігорівна, магістрант кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв

Покропивна Ольга Володимирівна, головний бібліограф науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України

Пономарьова Лідія Віталіївна, директор Марганецької міської централізованої бібліотечної системи, Заслужений працівник культури України

Пристаї Галина Іванівна, канд. наук з соціальних комунікацій, асистент кафедри журналістики факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Прокопенко Лілія Сергіївна, к.і.н., головний бібліотекар Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого

Прокопенко Людмила Іванівна, канд. культурології, доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв

Прядко Марина Володимирівна, завідувач бібліотеки та викладач бібліотечних дисциплін КВНЗ «Ніжинський коледж культури і мистецтв ім. М. Заньковецької» Чернігівської обласної ради

Рогожа Марія Миколаївна, к.і.н., доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Рудзський Лев Зіновійович, член правління Міжнародної Асоціації електронних бібліотек і нових інформаційних технологій

Салата Галина Володимирівна, д-р іст. наук, доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв

Скабодіна Алла Валентинівна, завідувач. відділу Наукової бібліотеки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Скорохвата Алла Віталіївна, Генеральний директор Національної історичної бібліотеки України, Заслужений працівник культури України

Смирнова Світлана Миколаївна, завідувач науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України

Соколов Віктор Юрійович, к.і.н., головний бібліотекар Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

Сокур Олена Леонідівна, молодший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Строкач Ірина Іванівна, завідувач відділу обслуговування користувачів Національної історичної бібліотеки України

Тимофеева Катерина Олександрівна, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Тімочка Оксана Миколаївна, бібліограф 1 категорії Національної бібліотеки України для дітей

Толочко Світлана Євгенівна, завідувач відділу обслуговування користувачів Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв

Трокай Анна Анатоліївна, завідувач відділу документів і наукових розвідок з питань краєзнавства Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки

Тульєва Анна Вікторівна, магістр Київського національного університету культури і мистецтв

Турчин Наталія Іванівна, завідувач відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей

Федорова Марина Анатоліївна, завідувач відділу краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського

Філіна Антоніна Петрівна, канд. пед. наук, провідний бібліотекар Наукової бібліотеки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Хівренко Ніна Дмитрівна, головний бібліотекар науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України

Хрущ Світлана Сергіївна, асистент кафедри комп'ютерних наук факультету інформаційної політики і кібербезпеки Київського національного університету культури і мистецтв

Чорний Георгій, канд. техн. наук, заступник начальника відділу Державного підприємства «Державне Київське конструкторське бюро «Луч», Заслужений діяч науки і техніки України, член Національної спілки краєзнавців України

Шелест Тетяна Сергіївна, аспірант Київського національного університету культури і мистецтв

Шихова Валентина Вікторівна, провідний бібліограф інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Штефан Іван Петрович, доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, Заслужений працівник культури України